

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

İSLÂM SİYASET FELSEFESİ AÇISINDAN DEVLET YÖNETİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hazırlayan
Mustafa ÜNAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. İsmail HANOĞLU

Çankırı 2020

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

İSLÂM SİYASET FELSEFESİ AÇISINDAN DEVLET YÖNETİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hazırlayan
Mustafa ÜNAL

ORCID: 0000-0002-8123-2262

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. İsmail HANOĞLU

Çankırı 2020

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ ..... **İİ**
ONAY ..... **İİİ**
ÖNSÖZ ..... **İV**
ÖZET ..... **Vİ**
ABSTRACT ..... **Vİİ**
KISALTMALAR ..... **Vİİİ**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM **5**
DİN VE DEVLET YÖNETİMİ **5**
1. İSLÂM SİYASET FELSEFESİNDE HUKUK, ADALET, SİYASET VE DEVLET BAŞKANI **5**
1.1. Devlet Yönetiminde Şeriat (İslâm Hukuku) **8**
1.1.1. Şeriata Göre Din, Devlet ve Yönetim 9
1.1.1.1. Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye Göre Din, Devlet ve Yönetim 10
1.1.1.2. Gazâlî ve İbrahîm bin Muhammed'e Göre Din, Devlet ve Yönetim 10
1.1.1.3. İbn Miskeveyh, Sa'dî-yi Şirâzî ve Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye Göre Din, Devlet ve Yönetim 12
1.1.1.4. Mâverdî ve İbn Zafer'e Göre Din, Devlet ve Yönetim 14
1.1.1.5. Tuhfetü'l-Memlûk, Necmeddin Et-Tarsûsî ve Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye Göre Din, Devlet ve Yönetim 15
1.1.1.6. Şeyhoğlu Mustafa ve Nizamü'l-Mülk'e Göre Din, Devlet ve Yönetim 17
1.1.1.7. Ebü'n-Necîb Şeyzerî, Mâverdî ve Farabî'ye Göre Din, Devlet ve Yönetim 20
1.1.1.8. Necmeddîn Dâye ve İbn Teymiyye'ye Göre, Din, Devlet ve Yönetim 26
1.1.1.9. Kâdı Hüseyin b. Hasan ve Şihâb En-Neyrîzî'ye Göre, Din, Devlet ve Yönetim 30
1.1.1.10. İbnu'l-Mukaffa ve Muhyiddin El-Kâfiyeci'ye Göre Din, Devlet ve Yönetim 31
1.1.1.11. Hz. Ali'ye Göre Din, Devlet ve Yönetim 33
İKİNCİ BÖLÜM **36**
SİYASET-İ ŞER'İYYE VE HİLÂFET **36**
1. SİYASET-İ ŞER'İYYE **36**
1.1. Osmanlı'da Siyaset-i Şer'iyye ve Kardeş Katli **46**
1.2. İslâm Siyaset Felsefesinde Hilâfet (İmamet) **53**

1.3. Kâdı Hüseyin b. Hasan ve İbrahîm bin Muhammed'e Göre Hilâfet (İmamet) 57
1.4. Mâverdî'ye Göre Hilâfet (İmamet) 60
1.5. Muhammed Ebû Zehra'ya Göre Hilâfet (İmamet) 63
1.6. Şihâb En-Neyrîzî'ye Göre Hilâfet (İmamet) 65
1.7. Abdüsselâm El-Amasî'ye Göre Hilâfet (İmamet) 66
2. ZILLULLÂH KAVRAMI 69
2.1. Abdüsselâm El-Amasî'ye Göre Zıllullâh Kavramı 70
2.2. Necmeddîn Dâye'ye Göre Zıllullâh Kavramı 71
2.3. Şeyhoğlu Mustafa'ya Göre Zıllullâh Kavramı 73
2.4. Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa'ya Göre Zıllullâh Kavramı 75
2.5. İmam Gazâlî'ye Göre Zıllullâh Kavramı 76
2.6. Muhyiddin El-Kâfiyeci'ye Göre Zıllullâh Kavramı 77
2.7. Tuhfetü'l-Memlûk ve Şihâb En-Neyrîzî'ye Göre Zıllullâh Kavramı 78
2.8. Gelibolulu Mustafa Âlî ve Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesine Göre Zıllulâh Kavramı 79
3. HALİFELİĞİN ŞARTLARI VE HALİFENİN SEÇİLMESİ 83
3.1. Abdüsselâm El-Amasî'ye Göre Halifeliğin Şartları ve Halifenin Seçilmesi 85
3.2. İbrahîm bin Muhammed'e Göre Halifeliğin Şartları ve Halifenin Seçilmesi 88
3.3. Şihâb En-Neyrîzî'ye Göre Halifeliğin Şartları ve Halifenin Seçilmesi 90
3.4. İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel'e Göre Halifeliğin Şartları ve Halifenin Seçilmesi 93
3.5. İbni Hazm ve Mâverdî'ye Göre Halifeliğin Şartları ve Halifenin Seçilmesi 94
3.6. Şihâb En-Neyrîzî ve Şehristânî'ye Göre Hilâfette Kureyşî Olmak Şartı 95
3.7. Necmeddin Et-Tarsûsî'ye Göre Hilâfette Kureyşî Olmak Şartı 97
3.8. Mâverdî'ye Göre Hilâfette Kureyşî Olmak Şartı 98
3.9. İmam Zeyd ve İmam Ebû Hanîfe'ye Göre Hilâfette Kureyşî Olmak Şartı 99
3.10. İmam Malik ve İmam Şafiî'ye Göre Hilâfette Kureyşî Olmak Şartı 100
3.11. Abdüsselâm El-Amasî'ye Göre Hilâfette Kureyşî Olmak Şartı 102
3.12. İbrahîm bin Muhammed'e Göre Hilâfette Kureyşî Olmak Şartı 103
4. NAKİBÜ'L-EŞRAF 105
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 108
VEZİRLİK 108
1. VEZİRLİK, GÖREVLERİ VE ÖZELLİKLERİ 108
1.1. İbni Haldun'a Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri 108
1.2. Kâdı Hüseyin b. Hasan'a Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri 110
1.3. Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri 112
1.4. Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye Göre Vezirlerin Özelliklerinin Değerlendirilmesi 113
1.5. Lütfi Paşa'ya Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri 125

1.6. Necmeddin Et-Tarsûsî, Tuhfetü'l-Memlûk ve Şihâb En-Neyrîzî'ye Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri **127**
1.7. Pîr Mehmed Za'ifî'ye Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri **128**
1.8. Kudâme İbn Cafer'e Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri **130**
1.9. Abdüsselâm El-Amasî'ye Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri **133**
1.10. Şeyhoğlu Mustafa'ya Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri **134**
1.11. İbrahîm bin Muhammed'e Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri **136**
1.12. Mâverdî'ye Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri **137**
1.13. Zencânî'ye Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri **139**
1.14. Necmeddîn Dâye'ye Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri **142**
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **147**
SİYASET VE AHLÂK İLİŞKİSİ **147**
1. SİYASET ETİĞİ **147**
1.1. Siyaset Etiğinin Nitelikleri **155**
1.1.1. Siyaset Etiğinin Üstün Görülen Vasıfları 158
1.1.1.1. Adalet 159
1.1.1.2. Akıl 176
1.1.1.3. Cesaret 180
1.1.1.4. Cömertlik 184
1.1.1.5. Yumuşak Huylu Olmak 188
1.1.1.6. Vefa 191
1.1.1.7. Doğruluk 194
1.1.1.8. Şefkat ve Merhamet 198
1.1.1.9. Sabır 201
1.1.1.10. Affetmek 205
1.1.1.11. Şükür 209
1.1.1.12. Teenni (Temkin) 212
1.1.1.13. Hilm 216
1.1.1.14. İffet 221
1.1.1.15. Vakar 224
1.1.2. Siyaset Etiğinin Kınanmış Vasıfları 227
1.1.2.1. Zulüm 227
1.1.2.2. Cehalet 230
1.1.2.3. Cimrilik 237
1.1.2.4. İsraf 242
1.1.2.5. Vaadinden Dönmek 245
1.1.2.6. Yalan Söylemek 247
1.1.2.7. Gıybet 250

1.1.2.8. Öfke 252
1.1.2.9. Kendini Beğenmek (Ucub) 258
1.1.2.10. Kibir 262
1.1.2.11. Haset 265
1.1.2.12. Acelecilik 269
1.1.2.13. Mizah 273
1.1.2.14. Çok Gülmek 276
1.1.2.15. Vefasızlık 278
BEŞİNCİ BÖLÜM 286
ŞÛRÂ: NİTELİKLERİ VE ÖNEMİ 286
1. İSLÂM SİYASET FELSEFESİNDE MEŞVERET (ŞÛRA, İSTİŞARE)'İN ÖNEMİ 286
1.1. Mürtedlerin Öldürülmesi 292
1.2. Meşverette Bulunulacak Kişilerin Vasıfları 295
1.3. Ebü'n-Necîb Şeyzerî ve Diğer Düşünürlere Göre Meşveretin Önemi ve Faziletleri 304
SONUÇ 330
KAYNAKÇA 336
ÖZGEÇMİŞ 352

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım İslâm Siyaset Felsefesi Açısından Devlet Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... / 202..

İmza

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mustafa ÜNAL tarafından hazırlanan İslâm Siyaset Felsefesi Açısından Devlet Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme adlı başlıklı bu çalışma, [26. 08. 2020] tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği/oy çokluğuyla]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından Felsefe Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: (Doç. Dr. İsmail Hanoğlu)	İmza: ……..
Üye	: (Prof. Dr. İlhan Yıldız)	İmza: ……..
Üye	: (Doç. Dr. Necmettin Pehlivan)	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../201.. tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Erol KARCI

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Konu itibari ile Devlet Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme adlı çalışmamız format olarak, Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin, Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk isimli eserinden esinlenerek ele alınmıştır. Aynı zamanda diğer İslâm düşünürlerinin de fikirlerinin açıklanmasıyla farklı bakış açıları sunulmaya çalışılmıştır. Şeyzerî'nin eserinden esinlenmemizin nedeni ise Müslümanlar açısından büyük önem arz eden Kudüs ile Kudüs'ün Fatihi ünvanını taşıyan Selahaddin Eyyûbî'ye sunulmuş olmasıdır. Aynı zamanda Şeyzerî'nin bu eseri Eyyûbî Devleti çağında ele alınan ilk ve tek siyasetnâme olma özelliğini taşıyan bir yapıtın bizlere kattığı farklılıkları ortaya koymaktadır. Eserin muhtevatında bir siyasetnâme açısından nazarî ve amelî olarak her türlü bilginin ele alındığını görmekteyiz. Yapılan incelemelerden elde edilen sonuçlara göre sadece tek bir bakış açısı ile değil, her yönden tespitlerin gerçekleştirildiği aşikârdır. Bu nedenle diğer İslâm düşünürlerimizin beyanlarından da anlaşılacağı üzeri tüm yönleri ile incelemeler ortaya konulmaya çalışılmış, elimizden geldiğince gerekli bilgilendirmeler gerçekleştirilmiştir.

Bunun yanında Şeyzerî'nin esinlendiğimiz eserinin Osmanlı Devleti'nin ilk İslâm Halifesi ve hükümdarı Yavuz Sultan Selim tarafından incelenip uygulanması, yine I. Abdülhamid'e sunulmuş bir eser olması da dikkate değerdir. Bu ise belirttiğimiz şekliyle eserin sadece nazarî olarak ele alınmadığının ve amelî olarakda uygulandığının bir ispatıdır. Ele alınış şekli ile devlet yönetiminde halifenin, hükümdarın, bireyin edep ve ahlâk özelliklerinin yanısıra, İslâm siyaseti ile ilgili muhteviyatı geniş bir bilgi birikimi sunmaktadır. Bunun yanısıra diğer İslâm düşünürlerimizinde görüşlerinin sunulması esere zenginlik katması açısından önem arz etmektedir. Bu sunulan bilgilerin sayesinde devletler, kültürler ve medeniyetler belirli bir oluşum sürecinden geçmektedir.

İslâm Siyaset Felsefesi Açısından Devlet Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme adlı çalışmamızda emeği geçen ve desteklerini esirgemeyen değerli bölüm

başkanımız Prof. Dr. İlhan Yıldız'a, zaman ve mekân gözetmeksizin her zaman desteklerini sunan danışman hocam Doç. Dr. İsmail Hanoğlu'na, eserlerin temininde hasseten yardımcı olan Dr. Öğretim Üyesi Murat Öner'e teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda bu süreç zarfında her zaman yanımda olan değerli aileme şükran borçluyum.

…/…/202..

Mustafa ÜNAL

ÖZET

Tezin Başlığı **:** İslâm Siyaset Felsefesi Açısından Devlet Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme
Tezin Yazarı **:** Mustafa ÜNAL
Danışman **:** Doç. Dr. İsmail HANOĞLU
Anabilim Dalı **:** Felsefe
Tezin Türü **:** Yüksek Lisans
Kabul Tarihi **:** 26. 08. 2020

İnsanlığın başlangıcından bugüne kadar, tüm dönemler, kendi politik yapıları içerisinde hükümdarlarına ve yöneticilerine sahip olmuştur. Bu yönetim anlayışı dolayısıyla, bu bağlamda, devletlerin nasıl yönetmesi gerektiği ve din ile devlet arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğinin açıklanması gerekmektedir. Bu anlayışa istinaden, Kur'an'da ve hadiste hüküm bulunmadığı zaman, kararların, hükümdarların rasyonel yönetimlerine ilişkin olarak alındığı ve dinî yönetimin bu biçimde uygulandığı görülmektedir. Bu kararlar alınırken, hilâfet ve zıllullâh gibi bazı politik terminolojinin dikkate alınması çok önemli olacaktır. Yönetimsel zorlukları ve yükleri hafifletmek için, vezirlik makamına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, hükümdarlar, halife ve vezirler için ahlakî davranışların ne olması gerektiği tartışılmakta ve açıklanmaktadır. Dinî yönetime ilişkin bu hususlar bağlamında meşveretin önemi araştırılmakta ve değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hilâfet, dinî siyaset, vezirlik, yönetim, ahlâkî davranışlar.

ABSTRACT

Thesis Title **:** An Evaluation on the State Administration in Terms of Islamic Political Philosophy
Author **:** Mustafa ÜNAL
Supervisor **:** Associate Professor Dr. İsmail HANOĞLU
Department **:** Philosophy
Thesis Type **:** Master's Thesis
Date **:** 26.08.2020

From the beginning of humanity till today, all periods have their rulers and administrators in their political buildings. For this understanding of administration, in this context, ıt must be explained how the states must administrate and how the relationship between the religion and the state must be. By virtue of this mentality, when there is no judgment in Qur'anic text and Prophet's words, ıt can be seen that the decisions can be taken with regard to the rational administrations of rulers, and the religious politics can be applied on this way. While these decisions are taken, it will be very important to take into consideration the some political terminologies, like Khilafah (i. e. Religious politics) and Zıllullâh (i. e. shadow of God). To alleviate the administrative diffuculties and burdens, it is understood that the rank of vizierate is needed. In this study, it is discussed and explained what the ethical behaviors must be for rulers, khalifa and viziers in the process of administration. In the context of these matters regarding religious politics, the importance of counseling is investigated and evaluated.

Keywords: Khilafah, religious politics, vizierate, administration, ethical behaviors.

KISALTMALAR

çev.	Çeviren
ter.	Tercüme
haz.	Hazırlayan
müt.	Mütercim
ed.	Editör
tas.	Tashih
tah.	Tahkik
in.	İnceleme
not.	Notlar
c.	Cilt
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı
Bkz.	Bakınız
Yay.	Yayınları-Yayıncılık-Yayım
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
TİBK	Türkiye İş Bankası Kültür
TTK	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

İslâm Dini ile tanışmış ve Müslümanlık ile şereflenmiş her kişinin inançlarından birisi Allah'ın kitaplarına ve Peygamberlerine inanmaktır. Nitekim Peygamberlere inanmak ve Allah'ın kitaplarına inanmak imanın şartlarının gereğidir. Bu yönden değerlendirdiğimiz zaman insan sadece Müslüman'ım demekle yetinmeli midir? Yoksa Müslümanlığın gereklerini yerine getirmeli midir? Kişinin Müslüman'ım kalbim temiz ama İslâm'ın gereklerini de tam olarak yerine getiremiyorum demesi kâfi mi? Ya da sadece fânî dünya için değil de ahiret hayatı için mi gereklidir? Tüm bu soruların cevaplarını aramamız gerekmektedir.

Kişi yaşantısında uygulaması gerekenleri sadece nazarî olarak değil, amelî olarakda yapabiliyor ise tam anlamıyla gereklerini yerine getiriyor demektir. Bu yüzden insanlar hâl ve hareketlerinde, davranışlarında Kur'an-ı Kerim'in emir ve yasaklarını, Peygamber Efendimiz'in hükümlerini sadece bilmekle değil, uygulamakla yükümlüdürler. Bu yükümlülükleri kişi yaşamında ahlâken olsun, akitlerinde olsun yeterince yerine getirmeli ve uygulamalıdır. Ancak kişi olarak bu yükümlülüklerin haricinde hükümdar görevini üstlendiği zaman nasıl davranmaları gereklidir? Özellikle hükümdarın bu hususta kişinin daha da ötesinde titizlik göstermesi gerekmektedir. Halkın hakkını üzerine geçirmemesi, refah ve huzur içerisinde yönetim sergilemesi lazım gelir. Yalnız bunları yerine getirmesi gereken bir hükümdarın hangi vasfa sahip olması gerekir? Müslümanlar açısından hükümdarlığın daha da ötesinde Hilâfetin gerekleri yönünden incelenmesi esas olacaktır. Çünkü hükümdar sadece bir ülkeye ve devlete hükmederken, halife ise yönetimi altındaki dünyanın bir ucundan diğer ucuna kadar tüm Müslüman âlemine hükmetmektedir. Kişinin, hükümdarın ve halifenin davranışlarını, yaşantısını ne şekilde yönlendirmesi uygun olur? İzâh edilmesi gerekmektedir.

Müslüman olarak; Kur'an-ı Kerim'in emir ve yasakları, Peygamber Efendimiz'in hükümleri devlet yönetiminde etkili midir? Bu durumda ahlâkî değerlerimizi ve

ahlâken hangi yol üzeri ilerleyeceğimizi açıklamak lazım gelir. Ancak hükümdar ve halife yönünden Kur'an-ı Kerim'de açık olarak belirtilmeyen durumlarda, Peygamber Efendimiz'in hükümlerinde de kesin bir açıklama bulunmadığı zaman uygulanması gereken yönetim şeklini bilmemiz en önemlisidir. Devlet yönetiminde belirttiğimiz hükümlerin nasıl değerlendirilmesi lazımdır bilmeliyiz. Bu cihetten bakıldığında devlet yönetiminde din ve devlet işleri ayrı mı, yoksa beraber mi olmalıdır sorusunun cevabını bulmamız gerekmektedir. Aynı zamanda hükümlerin açık olarak belirtilmediği durumlarda ne şekilde bir devlet yönetiminin sergilenmesi gerektiği üzerinde durulmalıdır.

Hükümdar ve halifenin karar verirken uyguladığı esaslar ve takınması gereken ahlâki davranışlar belirtilmelidir. Uygun görülmeyen ahlâki davranışların hâlleri ve oluşacak sonuçların yönetimde ne gibi eksiklikler meydana getireceği üzerinde açıklamalar yapmak gerekmektedir. Halk hükümdarın ahlâkı üzeri olacağı için en çok önem verilmesi gereken konulardan bir tanesidir. Hangi hâl ve hareketler üstün ahlâki değerlerden, hangileri kınanmış özelliklerdendir açıklanması gerekmektedir. Aynı zamanda verilen hükümlere baktığımız zaman her daim tartışma konusu oluşmuş olan Osmanlı Devleti'nde kardeş katlinin bu hükümlere göre uygunluğuna bakmak gerekmektedir. Bu durumda bireysel ve devlet yönünden verilen kararların doğruluğunda çeşitli zıtlıklar oluşmaktadır. Oluşan bu zıtlıkların devlet ve bireysel yönden uygunluklarının irdelenmesi önemle üzerinde durulması gereken konulardandır. Zira kişi için yanlış olarak zikredilen bir hadise devlet açısından uygun görülebilir. Tam tersi olarak devlet açısından yanlış olan bir uygulama kişi yönünden doğru olarak zikredilebilir. Bu durumda gerekli açıklamaların yapılarak aydınlığa kavuşturulması ve oluşacak yanlış düşüncelerin aydınlatılması esas olmalıdır.

Hilâfet kavramının tam olarak karşılığının belirlenmesi önem arz etmektedir. Çünkü halife ne açıdan önem arz etmektedir? Bu, bilinmesi gereken konuların başında gelmektedir. Bu hususta Allah'ın Yeryüzündeki Gölgesi (Zıllullâh)

kavramının İslâm Dünyası açısından tam olarak karşılığının belirtilmesi önem arz etmektedir. Aynı zamanda İslâm Dünyası dışında bu kavramın karşılığının neyi ifade etmekte olduğu yönünde görüşlerin değerlendirilmesi ve ayırt edilmesi gerekmektedir. Tüm bu konuların değerlendirilmesi ele alındığı zaman sadece tek kişi tarafından devlet yönetimi ne oranda gerçekleştirilir izâhı yapılmalıdır. Bu yönde hükümdarın ya da halifenin yanında bir yardımcının bulunması gereklidir. Aynı zamanda bu yardımcının ahlâki vasıfları, ne tür özelliklere sahip olması yönünden açıklamaların belirtilmesi esastır. Devlet yönetimi açısından hükümdarın yardımcısı devletin neresinde ve ne şekilde tasvir edilmelidir? Yapılan tasvirlerin bilinmesi önemli bir husustur. Ele alınan tasvirlerdeki uygun özelliklere vasıf yardımcının da aynen hükümdarın vakıf olduğu ahlâki değerleri bulundurması gerekmektedir. Aynı şekilde hükümdarın yardımcısının da üstün görülen ve kınanmış gereken vasıflarının açıklanması şarttır. Bu vasıflar incelenirken Müslümanların savaş halinde iken nelerin caiz görüldüğü ve dinden çıkanlar hakkında nelerin yapılması gerektiği belirtilmelidir. Bu konuların gerekli görüldüğü şekli ile nass ve sünnet üzeri ne yönde belirtildikleri hususunda bilgilendirilmelerin oluşturulması ve açıklanmaları uygun olacaktır.

Buraya kadar incelediğimiz konulara baktığımızda İslâm siyasetinde hükümdar açısından veya kişiler açısından birtakım vasıfların değerlendirilmeleri önemlidir. Değerlendirmeye tabi tutulan vasıfların İslâm âlimleri tarafından ortak bir görüş üzeri çok az farklılıklar haricinde benzerlik ifade ettiği aşikârdır. Her İslâm bilgini ve âlimlerinin görüşleri üzerinde kişisel dahi olsa az farklılıklar oluştuğu, birliğin sağlandığı esas kabul görmelidir. Bu yönden görüş birliği denince aklımıza ilk gelmesi gereken meşveretin esas alınması olacaktır. Meşveretin esas alındığı durumlarda meşveretin gerekliliğine duyulan ihtiyacın ne denli önemli olduğu kesindir. Meşverette ehlinin sahip olması gereken vasıfları ve meşveret meclisine dâhil edilmemesi gereken kişilerin vasıflarının belirtilmesi gerekmektedir. Meşveret konusunda Peygamber Efendimiz'in kimlerle meşveret halinde bulunduğu konuları üzeri değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. En önemlisi Peygamber Efendimiz'e meşveretin emredilmesi hususunun dikkatli ve

titizlikle irdelenmesi esastır. Peygamber Efendimiz'e meşveretin emredilmesinin amaçları nedir? Peygamber Efendimiz'e göre hangi hâllerde meşveret edilmemesi gerekir? Aynı zamanda meşveret edilmesi durumunda insanda pişmanlık duygusu oluşur mu? Meşveret hususundaki diğer bir önemli nokta ise meşveretin baş başa yapılması veya cemaat halinde gerçekleştirilmesidir. Bu yüzden İslâm âlimlerimiz tarafından baş başa yapılan danışma meclislerinin değerlendirmeye tabi tutulması, fikirlerin açıklanması ve uygulanması yönünden iyi kabul edilebilir mi? Bir başka açıdan ise meşveretin cemaat halinde yapılması, görüşlerin belirtilmesi, hata yönünden nasıl ele alınmaktadır? Meşveret hususundaki ele aldığımız bu soruların karşılıkları bilinmesi gereken temel konular arasında yer almaktadır. Tüm bunların bilinmesi ve cevaplarının bulunması açısından Ebü'n-Necib Şeyzerî'nin, Eyyübî Devleti hükümdarı Selahaddin Eyyübî'ye sunduğu Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk adlı döneminin yazılmış olan tek siyasetnâmesinden esinlenerek yaptığımız, diğer İslâm düşünürlerimizinde görüşlerini kapsayan İslâm Siyaset Felsefesi Açısından Devlet Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme adlı çalışmamızı sunmuş olacağız. Aynı zamanda Şeyzerî'nin esinlendiğimiz çalışması ise nazarî olarak ele alınmasının yanında, amelî olarak ise bir cihan hükümdarı olan Osmanlı Devleti'ne halifeliği getirmiş bulunan Yavuz Sultan Selim Han tarafından da tetkik edilmiş olması bakımından önem arz etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM
DİN VE DEVLET YÖNETİMİ
1. İSLÂM SİYASET FELSEFESİNDE HUKUK, ADALET, SİYASET VE DEVLET BAŞKANI

Bilindiği üzere Allah'ın doksan dokuz isminden biriside "*el-Melik*" sıfatıdır. Yani bütün âlemlere hükmeden, varlıkları yöneten, her şeye dilediğini yapan ve istediği gibi hükmedendir. Tüm âlemlerin ve varlıkların yegâne yöneticisi ve hükümdarlar hükümdarıdır.[1] *Yâsîn* ve *Mülk* surelerinden örnek vereceğimiz ayetler bunun açık bir delilidir. "*Her şeyin hükümranlığı elinde olan Allah, her türlü noksanlıklardan münezzehtir*"[2] ve *"Mutlak hükümranlık elinde olan Allah'tır.*"[3] Görüldüğü üzere dünya üzerindeki padişahlar, sultanlar, melikler, hükümdarlar vs. sadece dünya üzerinde göreceli olarak hükümdarlık yapmaktadırlar. Peygamber Efendimiz ise iki cihanın hükümdarı ve yol göstereni, peygamberlerin de en yücesidir. Bütün âlemin hükümdarı, şeriatın yeryüzünü aydınlatan ve imanın bir güneşi, âlemlerin nurudur.[4] Osmanlı Devleti'nin onuncu hükümdarı Kanunî Sultan Süleyman Han bu konu üzeri *"Nûr-ı Âlemsin bugün hem dahi Mahbub-u Hüda (Hem Allah'ın habibi hem de âlemlerin nurusun)]"* diye belirtmektedir.[5] Nitekim Varna Savaşı öncesi Osmanlı Devleti hükümdarı II. Murad Han'ın duası yukarıda belirttiğimiz göreceli kavramını bize aydınlatmaktadır.

"*Ey padişahlar padişahı*
Ümidim sana tutmuşum ilahi
Ki ey dertlilerin dermanı Allah
Medetsiz kalmışın fermanı Allah
Yüz urdum kara yere gözyaşıyla

---

[1] İsmail Karagöz, *Esmâ-i Hüsna*, DİB Yay., 3. Baskı, Ankara 2016, s. 169.
[2] Yâsîn, 36/83.
[3] Mülk, 67/2.
[4] Feridüddin Attâr, *Mantık Al-Tayr*, çev: A. Gölpınarlı, TİBK Yay., XII. Basım, İstanbul Ocak 2019, s. 17.
[5] Yavuz Bahadıroğlu, *Muhteşem Kanunî Sultan Süleyman Altın Çağ ve Hürrem Sultan*, Paradoks Yay., 5. Baskı, İstanbul 2013, s. 418.

Koma mahrum bu anda beni Allah

Bu cümle mahlukatın sensin ey Hak

İlahi hâlikı Yezdân'ı Allah]"[6]

İslâm siyasetinde hükümdarların izleyeceği yol ana hatları ile sadece hükümdarlar hükümdarı Allah'ın ve iki cihan sultanı Peygamber Efendimiz'in yol göstericiliğinde Kur'an-ı Kerim'in hükümleri ve Peygamber Efendimiz'in bir devlet başkanı olarak yönetimdeki uyguladığı hükümler ve sünnetleri üzerine bir düşünce tarzı olacaktır. Allah Nisâ Sûresi'nde şöyle buyurmuştur:

> *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz – Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzelidir."*[7]

Bu düşünce sisteminde şeriat ve halifelik ya da hilâfet, İslâm siyasetinde etkin bir role sahip midir? Devletlerin ve toplumların yönetiminde yol gösterici bir etkiye sahip midir? Bu konuları öğrenmeye ve bilgi edinmeye çalışacağız. Şeriat denince aklımıza gelecek ilk şey devlet yönetiminde Allah'ın ve peygamberinin hüküm ve yasalarının uygulandığı bir düşünce sistemidir. Yani Kur'an-ı Kerim'in hükümleri ve Peygamber Efendimiz'in sünneti üzeri bir yönetim düşüncesi olacaktır. Halifelik denince ise Peygamber Efendimiz'den sonra hüküm ve yasaların bir uygulayıcısı ve buna layık olan liyakat sahibi hükümdarlar olarak düşünebiliriz. Bu bağlamda soracağımız ve cevap arayacağımız ilk soru İslâm devleti nedir? Devletin yönetiminde şeriatın etkisi nasıl olacaktır?

Kanaatimce İslâm Devleti sözünden ziyade, İslâm hüküm ve yasalarının uygulandığı devletler denmesi daha mantıklı ve akla uygun gelmektedir. Tabi ki bu, söyleyiş tarzından dolayı zamanla dile kolay gelen İslâm devleti sözü daha yaygın kullanım halini almıştır. İslâm düşüncesinin ana kaynakları olan kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimiz'in sünnetleri, devlet ve

[6] Ahmet Şimşirgil, *Kayı II Osmanlı Tarihi Cihan Devleti*, Timaş Yay., 25. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, ss. 77-78.
[7] Nisâ, 4/59.

toplumların yönetim şekilleri için siyasi olarak ana hedef yönetimde uygulanacak ilkelerin tespitini gerçekleştirmektir. Ancak bu ilkelerin değişmez ilahi yasalar oluşu devlet başkanları, hükümdarlar ve toplumun, devlet yönetiminde dinin genel olarak kabul ettiği ilkelere sadık kalmak koşulu ile olacaktır.[8] Nitekim *"Allah katında din kesinlikle İslâmdır,"*[9] ayeti kerimesi bize bunu açık şekilde belirtiyor. Çünkü Kur'an-ı Kerim ne değiştirilmiş, ne de tahribata uğramıştır. Nasıl indirildi ise aynı şekilde kalmaktadır. Kusursuz bir şekildedir. Bunun içindir ki devletler bakımından yapılan yanlış olduğu zaman bu yanlış Kur'an-ı Kerim'in hükümlerinin uygulanmasında gösterilen zafiyetten kaynaklanmaktadır. Bu da devletin başındaki yönetimden dolayıdır. Bu yüzden İslâm Devleti yerine İslâm hükümlerinin ve yasalarının uygulandığı devletler lafzı daha uygun gelmektedir. Çünkü tam olarak yerine getirilen İslâm hüküm ve yasalarının uygulandığı devletlerde yanlış olmaz. Yapılan yanlış İslâm Devleti diye değil de İslâm hükümleri ve yasalarının yanlış uygulanmasından kaynaklanmaktadır.

Devlet yönetiminin dinin getirdiği yasaların ve hükümlerin uygulanabilirliği ise Kur'an-ı Kerim'in hükümleri ve Peygamber Efendimiz'in sünneti ile olacağından şeriat düzeni meydana gelmiş olmaktadır. Merhum istiklal marşı şairimiz Mehmet Âkif Ersoy şu dizeleri ile bunu güzel bir şekilde ifade etmiştir.

"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslamı."[10]

Mehmet Âkif Ersoy bu dizeleri ile İslâm hükümleri ile yönetilen devlet düzenindeki düşünce tarzını ve asıl kaynağın, yönetim şeklinin ne olacağını beyan etmiştir. Aynı zamanda Mehmet Âkif Ersoy, Kur'an-ı Kerim'in sadece manevi hayatı düzenleyici, ahiret hayatı ile sınırlı bir kitap olmadığını, aynı zamanda toplum hayatını da ilgilendiren ve toplum hayatını düzenleyen bir bütün olduğunu vurgulamaktadır. Bu bütünlüğü ise şu dizelerde dile getirmektedir.

[8] ''Ramazan Altıntaş'', *Sorularla İslam,* DİB Yay., 3. Baskı, Ankara 2018. s. 153.
[9] Âl-i İmrân, 3/19.
[10] ''D. Mehmet Doğan'', *Vefatının 75. Yılı Anısına Mehmet Âkif Ersoy,* DİB Yay., 2013, s. 15.

"İnmemiştir hele Kur'an bunu hakkıyla bilin.

Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için."[11]

Bu beyitten istinaden Mehmet Âkif Ersoy'un şu sözü her şeyi anlatmaya kâfi gelen bir karşılık bulmaya yeterli olacaktır. *"Kur'an İslam'ın kitabı, İslam ise o kitabın en güzel yorumudur."*[12] Aynı zamanda İbn Teymiyye'de herhangi bir kopukluk olmaksızın tüm insanların Allah'ın hüküm ve yasalarına sarılması gerektiğini belirtmektedir.[13] Nitekim Âl-i İmrân suresinde *"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın,"*[14] buyrulmaktadır. Bu bilgiler bizi İslâm hükümlerinin uygulandığı devletlerin yönetim anlayışı düşüncesi kapsamında izlediğimiz yolun şeriata çıkacağını göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'i okumanın yeterli olmadığı, aynı zamanda onu yaşamak ve hayatında tatbik etmenin ise daha önemli olduğu aşikârdır. Şeriatın ne olduğu düşüncesini ise biraz daha detaylı olarak açıklamaya çalışalım.

1.1. Devlet Yönetiminde Şeriat (İslâm Hukuku)

Şeriatı, *"İslama ait dini, ahlâki ve hukuki hükümler bütünü"*[15] olarak tabir edebiliriz. Sözlük terimi olarak ise şeriat *"insanların ya da hayvanların su içtiği, açıkta olan ve kesilmeyen akarsu; bu suya giden yollar"*[16] anlamında kullanılmaktadır. Bir başka yönden anlam olarak ifade ettiğimiz takdirde şeriat, Allah tarafından insanlara yönelik dinî olarak belirtilen hükümler ve yasaların tamamını kapsamaktadır. Bu bakımdan şeriat din ve millet kavramına karşılık bulmaktadır. Yani burada kullandığımız din ve millet kelimeleri şeriatın karşılığını oluşturmaktadır. Toplum ya da devletler şeriata uymak istemeleri halinde din kavramına ulaşmış olurlar. Toplum ya da devletlerin şeriata uymak istemelerinin ileri bir aşaması ise yazılma açısından millet kavramına eşdeğer bir

[11] ''D. Mehmet Doğan'', *Vefatının 75. Yılı Anısına Mehmet Âkif Ersoy,* DİB Yay., 2013, ss. 15-16.
[12] ''Ali Akpınar'', *Vefatının 75. Yılı Anısına Mehmet Âkif Ersoy,* DİB Yay., 2013, s. 33.
[13] İbn Teymiyye, *Siyaset Es-Siyasetü'ş-Şeriyye,* çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., İstanbul Mayıs 1985, s. 33.
[14] Âl-i İmrân, 3/103.
[15] Talip Türcan, *Şeriat, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 38, s. 571.
[16] Talip Türcan, *Şeriat, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 38, s. 571.

karşılık bulur. Şer'i hükümler dediğimiz zaman, dinî hükümlerin karşılığını oluşturacak bir anlam çıkmaktadır. Uygulama aşamasında ise hilâfet kavramı karşılık bulmaktadır. Allah hüküm koyucudur, ancak Allah'ın koyduğu hükümleri meydana çıkaran şeriattır diyebiliriz.[17] Bu düşünce çerçevesinde şeriatın, din ve devletin yönetimde etkileşimlerini incelemek daha uygun olacaktır. Yönetimde din ve devlet birbirinden bağımsız düşünülebilir mi? Ya da birbiri ile etkileşim içinde midir? Şeriata göre din ve devlet ilişkisi nasıldır? Konuyu biraz daha detaylı inceleyelim. Bu hususta Mehmet Bayrakdar'ın F. De Coulanges'ten bildirdiğine göre hukuk alanında, ahlâk alanında, siyaset alanında incelemelerde bulunduğumuz zaman menşeinin dine bağlı olduğunu görmekteyiz. Devlet ile din birbirine bağlıdır. Din ile devleti birbirinden ayırmak yanlış bir düşünce olacağı gibi, devlet dine çok sıkı bir şekilde bağlı bulunmalıdır. Yani her alanda hâkimiyet dine bağlıdır.[18] Yine Mehmet Bayrakdar'ın Victor Cousin'den aktardığına göre *"Herşey din etrafında, din için ve din ile teşkil olundu."*[19]

1.1.1. Şeriata Göre Din, Devlet ve Yönetim

Kur'an-ı Kerim'de, Peygamber Efendimiz'in şeriat yolunda olduğu Casiye suresinde belirtilmektedir: *"Sonra (ey Muhammed) seni de bir din (şeriat) yoluna koyduk. Onu izle, bilmeyenlerin arzularına uyma!"*[20] Nitekim Peygamber Efendimiz hem bir devlet başkanı statüsünde, hem de peygamberlik görevi gereğince bir şeriat üzeri bulunmuş ve verdiği hükümlere göre şeriat üzerinde bir devlet yönetimi sistemini takip etmiştir. Bu konuda şeriatı bilmeyenlerin arzu ve heveslerine uymamış, İslâm hükümleriyle yönetilen örnek bir devlet modeli meydana çıkmıştır. *"O (Muhammed), kisişel arzularına göre de konuşmamaktadır,"*[21] ayeti kerimesinde bu açık olarak belirtilmiştir.

[17] Talip Türcan, *Şeriat, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 38, ss. 571-572.
[18] Mehmet Bayrakdar, *İslâm Felsefesine Giriş*, TDV Yay., 9. Baskı, Ankara Mart 2012, s. 151.
[19] Mehmet Bayrakdar, *İslâm Felsefesine Giriş*, TDV Yay., 9. Baskı, Ankara Mart 2012, s. 151.
[20] Casiye, 45/18.
[21] Necm, 53/3.

1.1.1.1. Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye Göre Din, Devlet ve Yönetim

Ebü'n-Necîb Şeyzerî hükümdarların devlet yönetiminde izlemesi gereken yollardan birisi olarak şeriatın önemini vurgulamıştır. Şeyzerî'ye göre şeriatın temellerinin bilinmesi gerekmektedir. Bunu da dinî hükümlere ve Peygamber Efendimiz Hz. Muhâmmed Mustafa (s.a.v.) Efendimizin sünnetine göre temel almak esas olacaktır. Şeyzerî tüm bunların Müslümanlar tarafından bilinmesini zorunlu görmektedir. Şeyzerî bir hükümdarın şeriatın kurallarını uygulayabilmesi için öncelik olarak bilgili olması gerektiğini savunur. Bu şekilde bir hükümdar özellikle suç ve suçlulara karşı dinî hükümler çerçevesinde verilecek cezaların şer'i hükümler dâhilinde olup, olmadığını bilmesi gerektiğini vurgular. Bu bağlamda devlet yönetiminde şeriatın uygulanması ve din ile devlet işlerinin ayrı bir şekilde düşünülmesinin imkânsız olacağı karşımıza çıkmaktadır.[22] Buna istinaden vereceğimiz diğer örnekler ise bizlere bunu destekleyici temellendirmeler olacaktır.

1.1.1.2. Gazâlî ve İbrahîm bin Muhammed'e Göre Din, Devlet ve Yönetim

Büyük İslâm âlimlerimizden İmam Gazâlî ise din ve devlet ilişkisinde şöyle der: Gazâlî *"Dünyâ, ahiretin tarlasıdır,"*[23] düşüncesinden istinaden dini dünya ile bir bütün olarak görmektedir. Dinin tamamlanması dünya ile olmaktadır. Dini, devlet yönetimi yönünden hükümdarlık ile arkadaş olarak görmektedir. Devlet idaresi ve dini birbirinin ikizi olarak görmektedir. Gazâlî dini asıl ana unsur olarak değerlendirmektedir. Bu yönde temel olan dindir. Hükümdar ise bu hususta dinin koruyucusudur. Temeli olmayan bir yapının ayakta kalması ve uzun süre hüküm sürmesi mümkün olmayacaktır. Sonunda yıkılması kaçınılmaz olacaktır. Gazâlî'ye göre din olmadan hükümdarın bekası olmayacağı gibi, hükümdarın

[22] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 75.
[23] Gazâlî, *İhyâu Ulümi'd-Din,* ter.: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul Kasım 2016, C. 1, s. 51.

koruması olmadan da dinin temelinin devam etmesi de mümkün olmayacaktır. Gazâlî'nin ikiz kardeş olarak değerlendirdiği din ve hükümdar ya da devlet idaresi ayrı olarak düşünülemez. Ayrı olarak düşünüldüğü takdirde yok olması, yıkılması kaçınılmaz bir durum halini alacaktır.[24] Zira Gazâlî bir hükümdarın vazifelerini değerlendirirken şeriatın hükümlerine sıkı bir şekilde sarılmayı, bir hüküm verirken şeriatın gereklerine uygun olarak verilmesi ve uygulanması yahut uygulanmaması gereken bir hüküm var ise de şeriatın emir ve yasaklarına göre hareket edilmesi hususuna değinmektedir. Buna istinaden de şeriatın hükümlerini değerlendirmek sureti ile de ona göre yöneticiler ve kadıların atanması, liyakatli kişilerin olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu şekilde devletin yönetiminde ihtiyaç olan tüm düzenlemeler gerekli şekilde yapılmaktadır.[25]

Nitekim İbrahîm bin Muhammed'in, Gazâlî'den aktardığına göre de insanoğlu her daim bir hükümdara muhtaçtır.[26] Bu durumda hükümdar ise yönetim ve siyaset tarzını meydana çıkaracağı, insanlar açısından iyinin ve kötünün belirlenmesi, iyinin hakkının verilip, kötünün cezasının kesilmesi için şeriata göre bir kanuna ihtiyacı olacağını dile getirmektedir. Bu konuda hükümdarın yol göstericisi ve her daim yanında bulunması gereken kişiler olarak âlimlerin ve fakihlerin bulunmasının yararından bahsetmektedir. Âlimler bu konuda halkın yönetilmesi ve şeriata uygun bir şekilde dünyaya nizam verilmesi açısından hükümdarın pusulası gibidirler. İbrahîm bin Muhammed'e göre dünya işlerinin bir düzen içinde olması hükümdarın varlığı ile olacaktır. Gazâlî'nin belirttiği dünyayı ahiret yolu için bir tarla görme düşüncesinden yola çıkarak İbrahîm bin Muhammed dinî işlerinde yerinde ve düzenli şekilde devam etmesini ise şu sözlere bağlamaktadır. *"El mulku ve'd-dînu tev'emani* **yani** *Devlet ve din anne karnında bir batında yer alan ikizler gibidir."*[27] İbrahîm bin Muhammed'e göre de din ana unsur olarak yer

[24] Gazâlî, *İhyâu Ulümi'd-Din,* ter.: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul Kasım 2016, C. 1, s. 51.
[25] Ali b. Muhammed El-Gazzâlî, *İslam Hükümdarları İçin Siyaset Rehberi*, inceleme, tercüme, neşir: Özgür Kavak, Klasik Yay., İstanbul 2016, ss. 53-54.
[26] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 139.
[27] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 139.

almaktadır. Hükümdar ise dinin emniyetinden sorumlu bir kişidir. Dini olmayan her şey yok olacaktır. Emniyeti sağlanmayan bir şeyde aynı şekilde yok olacaktır. İbrahîm bin Muhammed'e göre de Şeyzerî'nin de üzerinde durduğu gibi bu durumda devletin bekasından söz etmek yanlış olacaktır.[28]

1.1.1.3. İbn Miskeveyh, Sa'dî-yi Şirâzî ve Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye Göre Din, Devlet ve Yönetim

Daha önce belirttiğimiz düşüncelere benzer paralel bir görüşde ibn Miskeveyh tarafından dile getirilmiştir. Miskeveyh'e göre din, ilahi bir nizam ve kanunlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Hükümdarı ise bu ilahi kanunların bir bekçisi olarak görmektedir. Hükümdar dinin koyduğu hüküm ve yasaların bir koruyucusudur. Bu sözlere istinaden Fars hükümdarı Erdeşir'den şu şekilde bir sözü nakletmektedir: *"Din ve hükümdar ikiz kardeştir, bunlar birbirlerini tamamlarlar. Din esastır, hükümdar da bekçidir. Esası olmayan her şey yıkılmaya mahkûmdur. Bekçisi olmayan her şey yıkılmaya mahkûmdur. Bekçisi olmayan her şey de kaybolur."*[29] Bu düşünce kapsamında din ve devlet ilişkisi ayrı tutulamaz. Dini olmayan her şeyin yok olması kaçınılmazdır. Eğer dinin koruyucusu da bulunmaz ise, o dinde yok olmaya mâhkumdur. Dini koruyan bir hükümdarın görevini layıkıyla yerine getirmesi gerekir. Görevini kusursuz bir şekilde yerine getirmeli, uyanık davranmalıdır. Eğer dinin yasa ve kurallarından birisi ihmale uğrar ise bundan hükümdar da sorumlu olur. Bu şekilde yapılan bir devlet idaresinin ya da hükümdarın sürekliliğinden söz edilemez.[30]

Nitekim Sa'dî-yi Şirâzî'ye göre devlet idaresi şeriata tabi olacaktır. Şeriatın hükümlerine göre beyan ve görüşler bildirilmeli ve ona göre uygulamalar

[28] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, ss. 138-139.
[29] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, s. 170.
[30] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, s. 170.

yapılmalıdır. Bu bakımdan âlimlere hürmet ve saygıda kusur olmamalıdır. Zira devlet yönetiminde hükümdar şeriatın hükümleri konusunda onların düşüncelerinden istifade etmelidir.[31] Şirâzî şeriatın hükümlerine uymayan ve bu yasaları uygulamayan bir kimsenin hükümdarlık yapamayacağını belirtmektedir. Hükümdarlık yaptığı takdirde ise devletin ayakta durması ve uzun süre hüküm süreceği meçhuldür. Sonuç itibari ile yıkılması kesindir.[32] Şirâzî'ye göre hükümdarın önceliği olarak dinde liyakat konusu en önemli hususlardan biridir. Liyakati olmayan ve başına buyruk hareket eden, sorumluluk sahibi olmayan birisinin hükümdar olması uygun görülmemektedir. Çünkü hükümdarın öncelikle sorumluluğu ülkenin yararını ve menfaatini gözetmek olacaktır. Ülkenin menfaati gereğide dinin gözetilip korunması için liyakatli kadıların tayinini gerçekleştirmek olacaktır. Eğer ki bunları gerçekleştirme imkânı olmazsa ve aksi şekilde bir hükümdarlık sergilenirse hem dinin hem de devletin harap olacağı ayakta durmasının mümkün olmayacağı kesindir.[33]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin şu görüşü din ve devlet ilişkisini güzel bir şekilde özetlemeye kâfi gelecek bir sözdür. Şeyzerî'ye göre *"Dini olmayan kişinin devleti kar üzerine yapılmış bina gibidir, yani çok çabuk yok olucudur."*[34] Şeyzerî bu görüşü ile din, devlet ve yönetim ilişkisinin ayrılmaz bir bütün olduğunu vurgulamaktadır. Biri olmadığı takdirde diğerinin varlığının olması imkânsız hâle gelmektedir. Eğer ki devletin bekâsından söz etmek gerekirse Şeyzerî'ye göre din ve devleti ayrılmaz bir ikili olarak düşünmek gerekmektedir. İbn Miskeveyh'in Fars hükümdarı Erdeşir'den naklettiği yukarıda belirttiğimiz din ve hükümdar ile ilgili [*din ve hükümdar ikiz kardeştir*] diye belirttiği düşünceyi ise Şeyzerî'de ele almış ve şu şekilde bir yorumlama yapmıştır:

---

[31] Sa'dî-yi Şirâzî, *Takrirat-ı Selâse,* çev.: Turgay Şafak, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Nisan 2016, s. 43.
[32] Sa'dî-yi Şirâzî, *Takrirat-ı Selâse,* çev.: Turgay Şafak, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Nisan 2016, s. 61.
[33] Sa'dî-yi Şirâzî, *Takrirat-ı Selâse,* çev.: Turgay Şafak, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Nisan 2016, s. 84.
[34] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* (Siyaset Stratejileri), çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 94.

> *"Ey oğul! Devlet ile din iki kardeştirler ki, biri bulunmazsa diğeri de bulunmaz. Din temeldir, devlet muhafızdır, yani gözeticidir. Temeli olmayan bir bina elbette yıkılır. Muhafızı olmayan şey elbette kaybolur. Ey Oğul! Mertebeni, mertebe sahipleriyle beraber kıl! Yani mertebe sahiplerinin yanında kendi mertebene riayet et (haddini bil)! Mücahitlere, savaşçılara ve gazilere bahşiş ver; dindarlara ve takva sahiplerine güler yüz ve samimiyet göster ve senin işlerinde çalışan akıllı devlet adamlarına karşı cömert ol!"*[35]

Şeyzerî bu düşüncesinde din ve devlet kapsamında herhangi bir ayrışma ya da ikilemin mümkün olmadığını bizlere göstermektedir. Bunun aksi bir görüşü kabul etmemekte ve bunun aksini iddia eden için de bekadan söz edilemeyeceği anlaşılmaktadır. Haddini bilen birisi için şeriata uygun olarak bir yönetim şeklinin izleneceği vurgulanmaktadır.[36]

1.1.1.4. Mâverdî ve İbn Zafer'e Göre Din, Devlet ve Yönetim

Ebü'n-Necîb Şeyzerî ile aynı görüş ve paralel bir düşünce sistemi çerçevesinde Mâverdî'de din ile devlet ilişkisini değerlendirmiştir. Mâverdî'ye göre din, devletin sağlam bir temel üzeri kurulmasında ve bekasının devamının sağlanmasındaki en önemli amaçtır. Bunun içindir ki devletin temelinin sağlam, güvenilir ve doğru bir yönetim oluşturması şeriat ile olacaktır.[37] Mâverdî'de Ardeşir b. Babek tarafından kaleme alınan Ahd adlı vasiyetname ile kendisinden sonra gelecek olan hükümdarlar için yazdıklarını ele almış ve düşüncelerini dile getirmiştir. Bu vasiyetnameye göre din ve devletin birbirinden ayrı düşünülmesi imkânsızdır. Din ve devlet birbirini tamamlayan iki unsurdur. Birbirinden ayrı düşünülemez. Din bir devletin temelini oluşturmakta ise, devlette dini koruyan bir asker vazifesindedir. Devlet mutlaka bir dine ihtiyaç duyar ise, dinde mutlaka devlete ihtiyaç duyacaktır. Devleti olmayan bir din ilerde yok olacağı gibi, dini

[35] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* (Siyaset Stratejileri), çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 94.
[36] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* (Siyaset Stratejileri), çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 94.
[37] Mâverdî, *Yönetimin Esasları,* çev.: Mehmet Ali Kara, İlke Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2013, s. 16.

olmayan bir devletinde ayakta duracağından söz etmek yanlış olacaktır.[38] Şayet Mâverdî'ye göre iyi bir hükümdar kabul edebileceğimiz vasıf hükümdarlığını dinin sayesinde koruma altına alan değil, aksine hükümdarlığının gücü ile dini diri ve ayakta tutan, kollayıp gözeten, sünneti yok eden birisi değil de tam tersi onu yaşatan ve yönetimiyle halkını kanatları altına alan birisi olmalıdır. Bu şekilde hükümdar kendi saltanatını sağlam ve uzun ömürlü kılmış olur. Böylece devletin temelini de sağlamlaştırmış olup bekasını uzatır. Aynı zamanda yönettiği halkı içinde Allah'ın rızasına uymuş olur.[39]

Şeyzerî ile aynı düşüncede bulunan İbn Zafer'de din ve devlet hakkındaki görüşlerinde İslâm'ın ve hükümdarın ikiz kardeş gibi olduklarını belirtmiştir. İslâm'ın bir temel olduğunu ve hükümdarın ise onun hizmetçisi durumunda olduğunu dile getirmiştir. İbn Zafer, hükümdarın İslâm'dan uzaklaştığında, bir binanın temelinin bulunmayıp, ayakta durmasının da mümkün olamayacağı düşüncesini vermektedir. İslâm'ı koruyan bir hükümdarın olmadığı durumda ise dinin de yok olacağını vurgulamaktadır.[40]

1.1.1.5. Tuhfetü'l-Memlûk, Necmeddin Et-Tarsûsî ve Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye Göre Din, Devlet ve Yönetim

Tuhfetü'l-Memlûk'te şeriat konusunda hükümdarlara büyük bir görev düştüğü belirtilmektedir. Hükümdarların bütün ümmetin ve dinin savunucuları olduğu, dinin ve ülke bütünlüğünün sağlanması konusunda hükümdarların elde ettiği bütün galibiyetlerin, başarıların, zaferlerin ve her konuda muzaffer olmalarının dinin sayesinde olduğu belirtilmektedir. Nitekim Allah tüm muzafferiyetleri

[38] Mâverdî, *Yönetimin Esasları,* çev.: Mehmet Ali Kara, İlke Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2013, s. 13.
[39] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 66.
[40] İbn Zafer, *Sülvânü'l-Mutâ' fi Udvâni'l-Etbâ',* çev.: Kara Hâlilzâde Sa'îd Mehmed Efendi, haz.: Sadık Yazar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2014, s. 68.

gerçekleştirendir.[41] Tuhfetü'l-Memlûk'te ifade edildiği üzeri devletin ve dinin yönetiminin hükümdarların sayesinde, onların bayrakları altında, hükümdarların fikirleri sayesinde yüceldiği ve yükseldiği belirtilmiştir. Bu sayede ebedi bir saadete ulaşılacağı ve her şeyin üstesinden gelineceği belirtilmektedir.[42]

Necmeddin Et-Tarsûsî'ye göre ise Allah insanoğlunun bir arada durması ve bir düzen içerisinde yaşamasını bir hükümdar ile koruma altına almıştır. Ancak hükümdarın görev süresinin uzun olması ve devletin bekasının devamının sağlanması ise hükümdarın şeriatta izleyeceği adalet ve ihsan ile olacağını belirtmiştir. Böylece hükümdarlar daima şeriata tabi olma hevesinde olacaklardır. Tarsûsî'ye göre şeriata tabi olma arzusunu taşıyan hükümdarların sahip olduğu ülkeyi bir bütün halinde tutacağı ve mülk nizamını korumasının yanında ülkenin bekasının da devamının olacağı belirtilmektedir.[43]

Nitekim Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin, Ahnef bin Kays'tan naklettiği şu cümleler bir hükümdarın ve din ilişkisinin önemini gayet açık bir şekilde dile getirmektedir. *"Bir insan kendi dinini yıksa, kendi şerefini ve itibarını yıkmış olur."*[44] Şeyzerî'nin bu düşüncesine göre bir hükümdar eğer ki kendi dininin hüküm ve esaslarını yeteri şekilde önemsemez ise, gerekli ilgi ve alakayı göstermeyip, korumaz ve kollamaz ise kendi şeref ve haysiyetini, onurunu daha fazla yıkmış olur. Şeyzerî'nin bu görüşüne göre bir hükümdarın dinin esasları ve hükümlerini önemsemesi ile kendi şeref ve haysiyetinin koruması paralellik göstermektedir. Hatta hükümdarın şeref ve haysiyeti bu durumdan daha çok zarar görecektir. Hükümdarın devletin bekasını koruması, bu zarardan minimum bir şekilde kurtulması için ancak ve ancak dinin hükümlerini, dinin emrettiği ve yasakladığı

[41] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 57.
[42] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 59.
[43] Necmeddin Et-Tarsûsî, *Tuhfetü't-Türk,* haz.: Muhammed Usame Onuş, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 30.
[44] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* (Siyaset Stratejileri), çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 94.

esasları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu hüküm ve esaslar ise şeriatın içeriği olacaktır. Aksi halde hükümdar kendi nefsinin zulmüne uğrayacaktır ve bundan kendisi zarar görecektir. Kendisinin gördüğü zarar hariç çevresindekilere de daha çok zarar vermiş olacaktır.[45]

1.1.1.6. Şeyhoğlu Mustafa ve Nizamü'l-Mülk'e Göre Din, Devlet ve Yönetim

Şeyhoğlu Mustafa'ya göre şeriatın önemini tarif ederken hükümdarın liyakat sahibi olmasının dikkat çekici ve vazgeçilmez bir unsur olacağını vurgulamaktadır. Çünkü şeriat, liyakat sahibi olmayan hükümdarlarda bulunursa sıkıntı yaratır. Yeryüzündeki tüm kötülüklerin aşağılık ve rezil kimseler yüzünden çıktığı düşünülürse, şeriatı elinde bulunduran hükümdarın liyakat sahibi olmayışı işleri zora sokmaktadır. Hükümdarların gevşek davranmaları ve ihmalkâr olmaları, hükmü elinde bulunduran hükümdarların şeriatın güçsüz görünmesine ve şeriatın zayıf düşmesine neden olacaktır. Böyle olduğu takdirde ise İslâm'ın zayıflamasına neden olduğu ve bayındır bir halde iken harap olmaya yön tuttuğu kabul görmektedir. Yani din ne kadar kuvvetli ise devlette o kadar kuvvetli olur. Hükümdarın kuvvetli ve devletin sarsılmaz oluşunun gerçekleşmesi ise şeriatın kuvvetli ve sarsılmaz oluşuna bağlıdır. Şeyhoğlu Mustafa'nın şu anlam yüklü beyitleri bu düşüncesini güzel bir şekilde anlatmaya kâfi gelecektir.[46]

"*[Padişah öldü yardımcıları gitti,*
Harici denen bozuk kimseler hükümdar oldu.

Emir kendi düşüncesine göre kanun koydu
Hakk'ın emirleri ortadan çekildi.

[45] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* (Siyaset Stratejileri), çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 94.
[46] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 56.

İman, din düştü ve nefse uyuldu,

Artık her doğru büsbütün şüphe kesildi.

Âlimler hırs ve haset yüzünden

Nefislerine uyup isteklerine, arzularına kavuştular.

Din için gayret edip ciğerini ateşe atanların

Bu yüzden yüreği kanla doldu.

Baş ayak, ayaklar da baş oldu,

Mümin için Mecusî kahraman kesildi.]"[47]

Nizamü'l-Mülk ise şeriat hakkında olan düşüncelerinde bizzat Şeyzerî ile aynı düşünceyi paylaşmıştır diyebiliriz. Çünkü Nizamü'l-Mülk'te din işlerinin tetkik edilmesi hususunda, Allahü Teâlâ'nın emir ve yasaklarının uygulanması konusunda, farzların ve sünnetlerin korunması esastır. Aynı zamanda uygulanması hususunda, bunun yanı sıra din ulemasının ihtiyaçlarının ve geçimlerinin beytülmâlden karşılanması, âlimlerin ve dervişlerin el üstünde tutulmasını bir hükümdarın üzerine düşen görev ve zorunluluk olarak değerlendirmektedir. Bunun için ise hükümdarın her hafta bir iki sefer olmak üzere din ulemasının sohbetinde bulunması gerekmektedir. Bundaki amacı ise sadece dünya meşguliyetinden kurtulmak olacaktır. Allahü Teâlâ'nın emir ve yasaklarını, Kur'an-ı Kerim tefsirini ve Peygamber Efendimiz'in hadislerini, geçmiş zamanlarda adil olarak hükümdarlık yapanların hikâyelerini ve Peygamber Efendimiz'in kıssalarından dinlemek ile bunu sağlayacaklardır. Bu sayede hükümdar bilmediği konular var ise öğrenme imkânı bulacaktır. Eğer bildikleri var ise de daha sağlam bir şekilde pekiştirmiş olacaktır. Eğer bu düzen böyle daim olursa alışkanlık haline gelir. Hükümdar böylece Kur'an-ı Kerim'in hükümleri, emir ve yasakları, Peygamber Efendimiz'in sünnetleri hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olacaktır. Şeriatın hükümleri konusunda edindiği bu bilgiler ise hükümdarı

[47] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 56.

bu konuda liyakat sahibi yapacaktır. Hükümdar bu sayede devletin devamlılığını sağlamış olacaktır. Şeyhoğlu Mustafa'nın da belirttiği gibi şeriat konusunda liyakat sahibi olmayan bir hükümdarın devletin bekası hususunda sıkıntı olacağı aşikârdır.[48]

Nizamü'l-Mülk'e göre şeriat konusunda liyakat sahibi hükümdar, dinî konularda olsun yahut dünyevî konularda olsun aydınlaşmış olacak ve bir yol haritası çizmiş bulunacaktır. Bu sayede hükümdarın değerlendirme gücü yüksek olacaktır. Mezhebi bozuk kişiler ve dini yanlış yorumlayan kişiler hükümdarı etkileme konusunda başarısız olacaklardır. Böylece Allah yolundan ayrılmayan hükümdar devletine kötü emeller besleyen ve sapkınlık içinde olan kişiler karşısında doğru bir tutum izleyecektir. Bunları bertaraf edecek, ortadan kaldıracaktır. Bu sayede devleti mamur hâle getirip, muazzam hizmetlerde bulunmuş olacaktır. Adalet ve ahlâk konusunda devlet zirvede olacaktır. Hükümdar bu sayede fânî dünyada iyi bir isimle anılacaktır. Ahiret âleminde ise büyük sevaplara nail olacak ve sonsuz bir kurtuluşa ulaşacaktır.[49]

Nizamü'l-Mülk ve Şeyzerî bir konuda daha aynı görüş çerçevesinde birleşmişlerdir. Nizamü'l-Mülk'e göre hükümdarın olmazsa olmazı dindir. Nizamü'l-Mülk dini ve hükümdarı birbirinin kardeşi gibi görmektedir. Devlette bir bozgunculuk ve kargaşa görüldüğü zaman dinde bundan büyük ölçüde zarar görecektir. Bu zarar görmeden ise bozgunculuk yapanlara ve dini yanlış yorumlayanlara gün doğacaktır. Dinde meydana gelen bu tür bozukluklar ve fesatlar sayesinde devletin düzeni bozulur. Bu bozgunculuk yapanlar ve dini yanlış yorumlayan fesatlık yapan kişiler bir güç elde ederler. Bunlar daha çok

[48] Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname,* çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Nisan 2018, s. 77.
[49] Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname,* çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Nisan 2018, ss. 77-78.

palazlanmak sureti ile de hükümdara karşı asi olurlar ve kalpleri kararırlar. Bu sayede hükümdarın itibarını sarsıp devletin bekasını tehlikeye sokarlar.[50]

Nizamü'l-Mülk'ün üzerinde durduğu bir başka husus ve tarafımızcada önem arz eden bir diğer konu şudur: Bir hükümdar ya da herhangi bir kişinin şeriat konusunda bilge ve güvenilir, liyakat sahibi olması için Arapça bilmesi şart değildir. Kur'an-ı Kerim'in hüküm ve yasalarını, Peygamber Efendimiz'in hadislerini, yani şeriatı, tefsiri, Farsça, Rumca, Türkçe olarak bilmek yanlış olmaz. Böyle olduğu takdirde yine bilge olunur. Kur'an-ı Kerim'in gönderilmesi Arapça ve Peygamber'imiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) efendimizin dili de Arapça olduğu için bilinmesi yine de daha iyi olacaktır.[51]

1.1.1.7. Ebü'n-Necîb Şeyzerî, Mâverdî ve Farabî'ye Göre Din, Devlet ve Yönetim

Mâverdî bir hükümdar için dinî ilimlerin öğrenilmesi ve bunların uygulanabilmesini bütün ilimler içerisinde en faziletlisi olarak görmektedir. Bunları da çeşitli bölümlere ayırmaktadır. Mâverdî'ye göre bunlardan birisi de din ve şeriatın hükümleri ile yollarını belirten fıkıh ilmi olarak beyan edilmektedir.[52] Mâverdî'ye göre hükümdarın özellikle fıkıh ilmini iyi öğrenmesi gerekmektedir. Çünkü fıkıh ilminin dinin hükümlerini, emir ve yasaklarını, yani şeriatı ve hükümlerini açıkladığını belirtmektedir. Ancak Mâverdî dinin emir ve yasaklarının öğrenilmesinin farz olduğunu açık bir şekilde belirtmektedir. Bu bağlamda bir hükümdarında dinin emir ve yasaklarını öğrenmesi farzdır. Buradan anlaşılacağı üzeri bir hükümdar ve yönetimin dinden ayrı düşünüleceği kabul edilecek bir görüş değildir. Çünkü hükümdar halkın sorunlarını ve davalarını

[50] Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname,* çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Nisan 2018, s. 78.
[51] Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname,* çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Nisan 2018, s. 79.
[52] Mâverdî, *Siyaset Sanatı,* çev.: Mustafa Sarıbıyık, Ark Kitapları (Özgü Yay.), 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 74.

şeriat ilmi ile çözümleme yetkisine sahiptir. Hükümdar kendisine başvurulan her sorun ve davayı kadılara sevk etmeyebilir. Şeriat ilmi ile kendisi de çözümleyebilir. Ancak hükümdar her sorun ve davada da kendisi hüküm verip bir kadı yerine de geçmekten kaçınmalıdır.[53]

Mâverdî'ye göre bir toplumun huzur içinde olabilmesi ve mutluluğa ulaşabilmesi için iki temel unsur bulunmaktadır. Bu iki ana unsura herkes uymak zorundadır. Mâverdî bu iki unsurdan birincisini din ve diğer ikinci unsuru da otoriter bir hükümdar olarak belirtmektedir. Birinci unsura istinaden inanılan ve dini tam anlamı ile idrak edip yaşayan insanlar için nefsanî arzular ortadan kaybolmuş demektir. Böylece insanın kalbinde bir merhamet ve şefkat duygusu vuku bulur. Gerek ferdi gerekse içtimaî durumlarda insan nasihat veren birisi olur. İkinci belirttiğimiz unsura istinaden, ancak bunun topluma uygulanma şekli ise hükümdarın sayesinde gerçekleşir. Topluma bunu uygulayan bir hükümdar ise hem maddi hem de manevi bir otoriteye sahip olmuş olur. Hükümdar bu maddi ve manevi otoritesi ile devletini ve milletini huzura, mutluluğa eriştirmiş olur. Dinin emirlerini ve yasakları uygulayan, devletini, milletini buna uygun olarak koruyan, mutluluğa eriştiren bir hükümdar düşmanlarının gözünde heybetli olur ve korku salar. Aksi takdirde otorite zaafı meydana gelir ise devlette karışıklık vuku bulur. Bu karışıklık neticesinde ise devletin bekasından şüphe duymak yerinde bir karar olacaktır.[54]

Mâverdî'nin üzerinde durduğu ve bizim de hemfikir olabileceğimiz bir konu vardır. Mâverdî erdemli bir siyasetçi ve ideâl bir hükümdar için özellikle dinî ilimleri iyi öğrenmesi ve bu konuda âlim olması gerektiğini belirtmektedir. Ancak hükümdarın âlim olamasa dahi İslâmi ilimler konusunda yeterli düzeyde bilgi sahibi olması gerektiğini vurgulamaktadır. Mâverdî kendi yaşadığı dönemi de ele

[53] Mâverdî, *Siyaset Sanatı,* çev.: Mustafa Sarıbıyık, Ark Kitapları (Özgü Yay.), 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 76.
[54] Mâverdî, *Siyaset Sanatı,* çev.: Mustafa Sarıbıyık, Ark Kitapları (Özgü Yay.), 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 79.

alarak dinî ilimler dışındaki müsbet ilimlerden faydalananların bulunduğunu belirtmiştir. Mâverdî hükümdarın bunlardan istifade edebileceğini belirtmiştir.[55] Yalnız dinî ilimlerinde bütün ilimlerden üstün olduğunu da şu sözleri ile ifade etmiştir:

> *"Melik kendisine yazı, sağlık, hesap, tapu ve kadastro işlerini yapacak birini bulabilir. Ama kendi adına Hakk'a inanan, Allah'a ibadet eden, ahireti arzu eden, dinini müdafa eden bir kişiyi bulamaz. İşte bu ve daha önce ele alacağımız sebeplerden dolayı melik dinî ilimleri bizzat öğrenmek zorundadır."*[56]

Mâverdî'nin bu görüşüne istinaden bir hükümdarın yahut devlet başkanının olsun, devletin yönetiminin ve dinin birbirinden bağımsız düşünülmesi imkânsız bir durumdur.[57] Nitekim Farabî'nin ilim ve liyakat hususundaki görüşleride Şeyzerî ve Mâverdi'nin düşünceleri ile örtüşmektedir. Bir hükümdarın ilmi iyi öğrenmesi gerekmektedir. Yani bilim yönünden yetkin bilge bir kişi olmalıdır. Hükümdar ilim yönünden tam bir yetkinlikte bulunmalı ve bu konuda liyakat sahibi olmalıdır. Eğer ki hükümdar ilmi tam anlamı ile idrak edip liyakat sahibi olarak bir yönetim gerçekleştirirse hem kendisi hem de halkı mutluluğa eriştirmiş olur. Çünkü ilim konusunda liyakat sahibi bir hükümdar bir işi gerçekleştirirken kendisini yanlış yola sürükleyecek ya da herhangi bir şekilde yönlendirmeye ihtiyaç duymayacaktır. Hükümdar herhangi bir kimsenin kendisini yönetmesine ve yönlendirmesine izin vermeyecektir. Çünkü hükümdar ilim sayesinde yaptıklarını tam olarak idrak edip, detaylı bir şekilde anlayacak güce erişmiş olmaktadır. Bu sayede hükümdar başkalarını yönlendirme ve çalıştırma konusunda onlara kılavuzluk edecektir. Onları yapabilecekleri işler doğrultusunda çalıştıracak, liyakat sahibi olmalarını sağlayacak ve böylece mutluluğa

[55] Mâverdî, *Siyaset Sanatı,* çev.: Mustafa Sarıbıyık, Ark Kitapları (Özgü Yay.), 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 76.
[56] Mâverdî, *Siyaset Sanatı,* çev.: Mustafa Sarıbıyık, Ark Kitapları (Özgü Yay.), 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 76.
[57] Mâverdî, *Siyaset Sanatı,* çev.: Mustafa Sarıbıyık, Ark Kitapları (Özgü Yay.), 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 76.

erişmelerini gerçekleştirecektir. İşte bu şekilde olduğu zaman Farabî'ye göre tam ve gerçek anlamda bir hükümdardan söz edilebilir ve kabul görülebilir.[58]

Farabî hükümdarın mutluluğa ulaşma ve halkını da mutluluğa eriştirme konusunda din ile ilgili bağlantısını ise şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Mutluluğu amaç edinen insanların çoğu, onu tasavvur ederek değil, ancak hayâl ederek amaç edinir. İnsanların çoğu, benimsenen, uyulan ve yüceltilen ilkeleri, tasavvur edilmiş şekilleriyle değil, ancak hayâl edilmiş şekilleriyle kabul ederler. İmdi, mutluluğu tasavvur edilmiş şekliyle amaç edinen ve ilkeleri tasavvur edilmiş şekliyle kabul edenler* **bilge** *kişilerdir. Bu şeyleri nefslerinde hayâl edilmiş şekilleriyle kabul eden ve amaç edinenler ise, inanan (mü'min) kişilerdir."*[59]

Farabî bilindiği üzere bir hükümdarın hasletleri arasında bilgi verirken bu konuda imâmlık özelliğini de belirtmektedir. Farabî'ye göre bir hükümdarın imâmlık hasleti onun önder, ilk yönetici oluşunun bir özelliğidir. Bu şekilde imâmlık hakkında da liyakat sahibi olan bir hükümdar, herhangi bir insanın kendisinin üzerinde bir hükmünün ve hâkimliğinin olmadığı bir hükümdardır. Farabî'ye göre ise böyle bir hükümdar, içinde bulunulan oturulan tüm dünyanın hükümdarlığını elde etmiş olacaktır.[60]

Mâverdî'ye göre bir hükümdar ve devletin bekasının yanı sıra insanlık açısından ve medeniyetler açısından da bekayı sağlamak gerekmektedir. Bunu sağlamak için ise bir dine bağlanmak gerekmektedir. Dinin emirlerini benimsemek ve bunun dışına çıkmamak gerekmektedir. İnsanlığı ve medeniyetleri nefsi isteklerinden, arzularından kurtaracak olan sadece dindir. Yine bunun yanı sıra değerli ve önemli şeyleri, bayağı ve basit olan şeylere feda etmedeki yanlışlıklardan kurtaran

---

[58] Ebû Nasr El-Farabî, *Es-Siyâsetü'l-Medeniyye veya Mebâdi'ül-Mevcûdât,* çev.: Mehmet S. Aydın, Abdülkadir Şener, M. Rami Ayas, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Temmuz 2012, s. 85.

[59] Ebû Nasr El-Farabî, *Es-Siyâsetü'l-Medeniyye veya Mebâdi'ül-Mevcûdât,* çev.: Mehmet S. Aydın, Abdülkadir Şener, M. Rami Ayas, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Temmuz 2012, ss. 92-93.

[60] Farabî, *İdeal Devlet,* çev.: Ahmet Arslan, TİBK Yay., 2. Basım, İstanbul Mayıs 2017, s. 107.

ise yine dindir.[61] Cenâb-ı Allah insanlığın başlangıcından bu yana insanların emirlerine uyması ve kötülüklerden de kaçınması için dinî emir ve yasaklar koymuştur. Böylece beşeriyet olarak hiç kimse kendi başına buyruk ve sorumsuz bir şekilde hareket etmeye sevk edilmemiştir. Yalnız devletlerin, medeniyetlerin bu şekilde huzur ve güven içerisinde devam edebilmesi ise yine din sayesinde olagelmiştir. Yani dünyanın düzeni, insanlığın, medeniyetlerin, devletlerin huzur ve mutluluğu ise din sayesinde gerçeklik bulacaktır.[62]

Şeyzerî devletin bekası ile ilgili olarak Nuşirevan ve veziri Büzür Cumhur arasında geçen, bir nasihat yazması ile ilgili olarak şu diyaloğu bizlere aktarmıştır. Nuşirevan bir gün vezirine bir talepte bulunmuştur. Veziri Büzür Cumhur ise bu talebi memnuniyetle yerine getirmiştir. Nuşirevan vezirinden için kendisine devletin bekası ve hükümdar ile ilgili nasihatler yazabileceği ve daima bu nasihatlerden ibret alıp kendisine pay çıkarabileceği bir kubbe yaptırması emrinde bulunmuştur.[63] Büzür Cumhur bu kubbeyi yaptırmış ve üzerine de devletin bekasını ve hükümdarı kapsayacak şu nasihatleri aynen yazdırmıştır:

> *"Bu dünya bir bahçedir. Bahçeyi kuşatan duvarlar devlettir. Devlet de bir vilayete benzer ki, o vilayetin muhafızı tertemiz şeriattır. Şeriat da bir caddeden çeşitli sokaklara giden yollara benzer ki, bu yollar, hükümdarın dosdoğru gideceği yollardır. Hükümdar, milletin çobanı yani koruyucusu ve gözcüsüdür. Ordu, milletin korunmasında ona yardımcıdır. Ordunun güvencesi, maldır. Yani ordunun faydalı hizmetler görmesi ve askerlerin hükümdara itaat etmesi, devletin malını lâyık olduğu şekilde harcamak suretiyle temin edilir. Mal, yönetilenlerin güven ve huzur içinde olması ile toplanır. Millet, kendilerine adaletli davranıldığı sürece hükümdarlarına itaat edip saygılı olurlar. Adalet öyle bir unsurdur ki, dünyanın nizamı ve dengesi bununla sağlanır."*[64]

---

[61] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 252.
[62] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 253.
[63] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* (Siyaset Stratejileri), çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 97.
[64] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* (Siyaset Stratejileri), çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 97-98.

Şeyzerî'nin bu düşüncesine göre devletin bekasından söz edebilmemiz için vazgeçilmez, daim olan şeriattır. Şeyzerî'ye göre hükümdar, devlet ve şeriat birbirini bütünleyici unsurlar olarak görünmektedir. Bu bütünleyici unsurlardan birisi eksik olduğu takdirde devletin bekası için kesinlik arz eden bir şey söylemek mümkün değildir. Bu aynı zamanda hükümdarın bekası içinde aynı durumdadır. Hükümdar, devleti ve şeriat olmadan tek başına bir şey ifade edemeyeceği gibi, devlet de hükümdarı ve şeriat olmadan herhangi bir anlam ifade etmemektedir.[65]

Şeyzerî'ye göre hükümdarların iyi ve salih kişiler olması, devlet işlerinin belirli bir nizam içerisinde devam etmesiyle olmaktadır. Buna istinaden milletin işinin de düzgün ve yolunda gideceği görüşünü vurgulamıştır. Eğer ki devlet işleri yolunda gitmez ve düzensiz bir hâl alır ise milletin işi de kötüye gitmiş olmaktadır. Aynen bir tren ve vagonlarını düşünür isek devletin işlerinin düzgün olması durumunda hükümdarın iyi birisi olarak anılması, şeriatın zarar görmemesi ve milletinde bundan etkilenmemesi, huzur ve mutluluk ortamının doğmasını sağlayacaktır. Ancak devletin işleri aksaklık gösterdiğinde, trenin kaza sonucu devrilip arkasındaki tüm vagonlarında zarar görmesi misali devlette aynı hale gelir. Devletin işlerinde olan aksaklık sonucu şeriatın ve milletin etkilenmesi kaçınılmaz olacaktır. Bunun sonucunda ise devletin bekası tehlikede olacak, sarsılmaz olarak düşündüğümüz temel yıkılmış halde karşımıza çıkacaktır.[66]

Şeyzerî bir devletin ayakta durabilmesinin mümkünlüğünün dinin sayesinde olacağını belirtmektedir. Şeyzerî bu hususta devletin ve devlete bağlı diğer tüm dayanakların da ayakta durmasının sadece din temeli sayesinde olacağını vurgulamaktadır. Devlet ve devlete bağlı tüm dayanakların belirli bir hareketlilik kazanması ve süreklilik arz etmesi ise yine din sayesinde olacaktır. Şeyzerî'ye göre dine bağlılık göstermek gerekmektedir. Bu bağlılık ise İslâm esaslarının

[65] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* (Siyaset Stratejileri), çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 97-98.

[66] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* (Siyaset Stratejileri), çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 98.

kabul edilip, yaygın bir hale getirilmesi ile olacaktır. Dinine bağlı bir hükümdar dinin gerekli kıldığı sembolleri her daim, her şeyin üzerinde tutacaktır. Tam anlamı ile şeriatın hükümlerine aykırı olmayacak ve buna karşı büyük bir teslimiyet içerisinde olacaktır. Şeriatın hükümlerini her şeyin üzerinde tutacaktır. Şeyzerî şeriatın bu hükümlerini ise Allah'ın farz kıldığı şeyler, Peygamber Efendimiz'in sünnetleri, şer'i hükümlerin caiz olarak gördüğü makbul olan şeyler ile amel edilmesi olarak belirtmektedir. Şer'i hükümlerin uygulanması Allah'ın ve Peygamber Efendimiz'in emirlerine itaat edip ve yasaklarından yüz çevirmek, hiç kimsenin hakkını yememek, her durumda Allah'ın rızasını kazanmak için çalışmak ve bunları uygulamak devletin huzur ve refah içinde olmasını sağlayacaktır. Tüm bunları gerçekleştiren bir hükümdar için devletin bekasını sağlamıştır diyebiliriz. Ancak gerçekleştirmeyen hükümdar için ise huzur ve refah ortamından söz etmek yanlış olacaktır. Aynı zamanda böyle bir hükümdardan devletin bekasını da beklemek uygun olmayacaktır.[67]

1.1.1.8. Necmeddîn Dâye ve İbn Teymiyye'ye Göre, Din, Devlet ve Yönetim

Necmeddîn Dâye'nin belirttiğine göre büyük bir devlet olmanın gayesi bir hükümdar için iki yönlü de hükümdar olmakla sağlanmaktadır. Bu iki yönden kastedilen hem dünyanın hükümdarı, hem de dinî yönden hükümdar olmakla gerçekleşmektedir. Yani Dâye'ye göre bir hükümdar hem dünya hükümdarlığının yanı sıra dinî yönden de tam bir liyakat sahibi olup dünya ve dinî hükümdarlığını bir bütün olarak değerlendirmektedir. Tek taraflı bir hükümdarlık düşündüğümüz zaman devletin bekası yönünden eksiklik hissedeceğimiz kesindir. Sadece dünya hükümdarlığını elde etmek tek yönlü hükümdarlık olarak değerlendirilmektedir. Fânî dünyanın zevklerine dalan hükümdarın, devletin büyüklüğü ve bekasından yana zarar göreceği kesindir. Fânî dünyanın hükümdarlığının yanında, bakî olan ahiret hayatını da bir bütün olarak görüp hareket etmemiz ise şeriat ile mümkün

[67] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* (Siyaset Stratejileri), çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 93-94.

olacaktır. Dinî ve dünyevî hükümdarlığı bir bütün olarak görüp yerine getiren ise büyük devlet olmanın sırrını şeriat kilidiyle açmış demektir. Aynı zamanda bu bütünlüğü sağlayan hükümdar büyük bir saltanata da kavuşmuştur. Dâye'nin bu görüşlerine baktığımız zaman yukarıda bahsettiğimiz konular ile paralel olup Şeyzerî, Gazâlî, Mâverdî, Şeyhoğlu Mustafa, Nizamü'l-Mülk ile aynı düşüncede olduğunu söyleyebiliriz.[68]

Dâye'nin düşüncesine göre hükümdar şeriata önem göstermeli ve bu konuda gerekli olan her şeyi yerine getirmelidir. Hükümdar, kendi yönetimi altında bulunan tüm memleketlerde halkın din ile sıkı bir bağının olmasını sağlamalıdır. Halk din ile iç içe bulunmalıdır. Hükümdar ise bu yönde halkın şeriat üzeri yaşayabilmeleri için gerekli görülen şeyleri yerine getirmelidir. Bunu da adaleti ile yerine getirmelidir.[69] Bunlar arasında şunları örnek verebiliriz:

-Bütün vatandaşlarını dirlik içinde tutmalı;

-Zalimin zulmüne ve fâsığın bozgunculuğuna engel olup fırsat vermemeli;

-Zayıf ve güçsüzlerin gücü olup güçlüleri terbiye etmeli;

-Şeriat ilmini öğrenmede ve öğretmede gayretli olmaları için âlimlere destek olmalı;

-İyiliği gerçekleştirme ve kötülükten sakındırma görevlerini yerine getirmede gayretli olmaları (emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münkeri yerine getirmeleri) için sâlihlere yakın olup onları memnun ve hoşnut tutmalı;

-İbadet, tâ'at ve itaatlarını yerine getirebilmeleri için teb'asını/halkını rahat ettirmeli;

-Yol kesen haramileri ortadan kaldırıp yolcuların emniyet ve güvenliklerini sağlamalı ve tehlikeli yerleri güvenliğe kavuşturmalı.[70]

[68] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 135.
[69] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 140.
[70] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 140.

Nitekim Dâye'nin belirttiği saydığımız bu maddeler çerçevesinde Gazâlî'nin hocası Rüknüddîn el-Cüveynî Selçuklu Devleti zamanında amelî olarak bu maddelerin uygulanabilir olduğunu gözlemlemiş ve bu sayede *''İslâm'ın heybeti Selçuklular sayesinde en uzak bölgelere yayılmıştır,''*[71] diye görüşlerini dile getirmiştir. Cüveynî'nin bu düşüncelerini değerlendirdiğimiz zaman Cüveynî'nin gözlemleri neticesinde Selçuklu Devleti'nin din ve devlet bağlantısının birlik ve bütünlük içerisinde olduğunu görürüz. Cüveynî'ye göre Selçuklu Devleti'nde din ve devlet iç içedir. Din ve devlet asla birbirinden ayrılmaz bir bütün içerisindedir diyebiliriz.[72] Aynı zamanda Cüveynî'nin şeriat ilmi konusunda din ve devlet bağlantısının anlaşılması açısından yukarıda belirttiğimiz maddeler çerçevesinde Selçuklu veziri Nizamü'l-Mülk hakkında şu görüşlerde bulunur:

> *"Şanı yüce Allah, Nizâmülmülk'e âlemlerin işlerini üstlenmeyi nasip etmiştir. O, hiç kuşku yok ki Allah'ın dinini korumakta, Müslümanları her türlü mezellet ve kargaşadan refaha çıkarmaktadır. Şeriatı her türlü saptırıcı bid'atten temizlemekte, alçak ellere engel, doğru yolda onlara destek olmaktadır."*[73]

Necmeddîn Dâye'nin bu görüşlerinin sağlam bir düşünce ile desteklenmesi açısından İbn Miskeveyh'in su sözleri de tam karşılık bulmakta ve kâfi gelmektedir. Eskilerden nakledildiği şekliyle Miskeveyh'e göre *''dini koruyan, onun saygınlığını, emir ve yasaklarını korumakla görevli olan kişiye hükümdar derlerdi.''*[74] Aksini gerçekleştiren bir hükümdar için liyakat sağlamadığı gerekçesi ile bu kişiye hükümdar adını değil de zorba adını layık görürlerdi. Miskeveyh'in bu sözleri bizlere din, hükümdar ve devletin yönetimi konusunda bir kitabı bir cümleye sığdıracak şekilde bir anlam ifade etmiştir.[75]

---

[71] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 27.
[72] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 27.
[73] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 26.
[74] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, s. 169.
[75] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, s. 169.

İbn Teymiyye'nin düşüncesine göre de din ve devlet işleri birbirinden ayrı olamaz. Çünkü İbn Teymiyye'ye göre devletin yerine getirmesi gereken görevleri, dinin yerine getirilmesi gereken görevler ile benzerlik göstermekte ve iç içe olmaktadır. İbn Teymiyye'ye göre dinin ödev ve sorumluluklarının, görevlerinin yerine getirilmesi ancak devletin sayesinde mümkün olmaktadır. İbn Teymiyye Allah'ın farz olarak kıldığı, dinin yerine getirilmesi gereken hususların devlet sayesinde gerçekleştirileceğini belirtmektedir. Kısaca bu hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

-Devlet yönetiminde liyakat sistemi,

-Devlet yönetiminde adalet ve âdil bir siyasetin izlenmesi,

-Devlet yönetiminde Kur'an ve sünnet ışığında maliye sistemi,

-Devlet yönetiminde savaş sanatı,

-Devletin yönetimde dinî ve ahlâkî hayatı gözetmesi,

-Devletin yönetilen halkın maddi ve manevi durumlarını gözetmek gibi hususlardır.[76]

İleriki konularımızda geniş çaplı olarak bu hususların değerlendirilmesini gerçekleştirmiş olacağız.

Aynı zamanda İbn Teymiyye'ye göre devletin gücünü ve malını dinin emrettiği üzere Allah yolunda kullanması gerekmektedir. Devletin gücünü ve malını kullanması dini ayakta tutmak için olmalıdır. Bu sayede devlet dinin yolunda dünyanın düzenini sağlamaya çalışmalıdır. İbn Teymiyye'ye göre din ve devlet birbirinden ayrılırsa insanların yaşayış düzeni ve gidişatında bozukluklar

[76] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay. İstanbul Aralık 2017, ss. 73-74.

oluşacaktır. Böylece devletin ayakta durması zorlaşacak, yıkılması hızlanacaktır. İnsanlar isyankâr olacak ve devletin diğer işleyiş organlarını da bozacaktır.[77]

1.1.1.9. Kâdı Hüseyin b. Hasan ve Şihâb En-Neyrîzî'ye Göre, Din, Devlet ve Yönetim

Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın düşüncesini incelediğimiz zaman onunda Şeyzerî ile aynı görüşte birleştiğini görürüz. Çünkü Kâdı Hüseyin b. Hasan'da Allah'ın hüküm ve yasalarının korunması ve gözetilmesi bakımından devletin başında bulunan hükümdarın bu konuda yönetim sergilemesini zorunlu olarak görmektedir. Bu konuda devletin muhafaza edilmesi ve güvenli olması bakımından bekasının sağlanması için öncelikli şartlardan birisi ilmin yaygın olarak tam anlamıyla öğrenilmesini ve dinin baskın olarak belirgin bir şekilde meydana çıkmasını öngörmektedir.[78] Nitekim Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in *"Raiyyemin fakirleri aç gezerken ben yemek yiyemem. Allah'tan utanırım,"*[79] sözü bunun apaçık bir delilidir. Kâdı Hüseyin b. Hasan bir hükümdarın vazifelerinin başında gelen hükümlerden birisi olarak hükümdarın şeriata bağlılığının devamlılığını gerekli olarak görmektedir. Böylece devletin bekasının güvenliği ve sağlamlığı kontrol altında tutulmuş olacaktır.[80]Bu duruma istinaden Şihâb En-Neyrîzî'de, İmâm Şâfiî (radiyallâhu anh)'den şöyle bir söz nakletmiştir: *"Dünyayı arzu eden kimse, ilim edinmelidir; âhireti isteyen de ilim edinmelidir."*[81] Neyrîzî'ye göre ilim ile uğraşıp, onunla amel etmek diğer yapılan bazı ibadetlerden daha üstün olarak görülmüştür. Bu konuda Neyrîzî bir hükümdarın tek sığınak noktası olarak şeriatten başka yol görmemektedir.

---

[77] İbn Teymiyye, *Siyaset Es-Siyasetü'ş-Şeriyye,* çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., İstanbul Mayıs 1985, s. 199.
[78] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 60.
[79] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 62.
[80] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 62.
[81] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 82.

Hükümdar şeriatın yolunda olmalıdır. Hükümdar ilk olarak ilim yolunda şeriatın ilkelerini, hüküm ve yasalarını öğrenmelidir. Hükümdarın ilim yolundaki şeriatın ilkelerini öğrenmesi, devletin bekasının sağlanmasında önemli rol oynayacaktır. Görülmektedir ki Neyrîzî'de bu düşüncesinde Şeyzerî ile aynı görüştedir.[82] Neyrîzî aynı zamanda dinî görevlerin yerine getirilip korunması ve bekasının sağlanması gereken hususların ise hükümdarlar tarafından sağlanması gerektiği görüşü üzerinde durmaktadır.[83]

1.1.1.10. İbnu'l-Mukaffa ve Muhyiddin El-Kâfiyeci'ye Göre Din, Devlet ve Yönetim

Gazâlî'nin şu düşüncesinin İbnu'l-Mukaffa ile aynı olduğu kesindir. Gazâlî'ye göre hükümdar olacak kişinin Allah'ın hükümdar olmasına *razı olduğu* kişi tanımlamasını yapmaktadır.[84] İbnu'l-Mukaffa ise bir hükümdarın iyi bir yönetim sergilemesindeki esaslardan birisi olarak Allah'ın rızasını gözetmesi ve bu yönde bir yönetim sergilemesini vurgulamaktadır. Bunu gerçekleştirmesi ise Allah'ın rızasını kazanabilmek için şeriata uygun bir yönetim sergilemesinden geçmektedir. İbnu'l-Mukaffa için Allah'ın rızasını kazanmak için yapılacak bir yönetim hükümdarın vazgeçemeyeceği bir konumda tutması gereken belli başlı sorumluluklarından birisi olmalıdır.[85] Zira İbnu'l-Mukaffa'ya göre dinin hafife alınması en büyük kötülüklerin doğmasına yol açar. Bu da devletin yönetiminin kötüye gitmesi ve bekasının tehlikede olmasına yol açar. Bu yüzden İbnu'l-Mukaffa'ya göre bir hükümdarın en çok dikkat edeceği ve sakınması gereken, korumak zorunda olduğu belli başlı şey din işidir. Hükümdar açısından dinin korunmasında anlatılmak istenen ise şeriatın devlet yönetiminde tam olarak yerine

[82] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 82.
[83] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, 136.
[84] Ali b. Muhammed El-Gazzâlî, *İslam Hükümdarları İçin Siyaset Rehberi*, inceleme, tercüme, neşir: Özgür Kavak, Klasik Yay., İstanbul 2016, s. 41.
[85] İbnu'l-Mukaffa, *İslâm Siyaset Üslûbu*, çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 55.

getirilip uygulanmasıdır.[86] İbnu'l-Mukaffa'ya göre devletin yönetiminde şeriatın tam olarak uygulanması ile hükümdar halkının din mülkünü yerine getirmiş bulunmaktadır. İbnu'l-Mukaffa'nın din mülkünden kastetmek istediği ise halkın dinini daima diri ve ayakta tutmaktır. Bu sayede hükümdar halkını yönetirken daima mutlu ve huzurlu bir ortamın oluşmasını sağlar ve halkını hoşnut eder.[87]

Muhyiddin El-Kâfiyeci'ye göre ise bir hükümdar müslümanlara yönelik samimi ve içten bir tavır sergileyip, halkını ona göre din ve dünya işlerinde onlara uygun alanlara göre yönlendirme yapmalıdır. Halkına gerek nazarî, gerekse amelî konularda yardımlarda bulunmalıdır. Halkının yararını gözetmeli, *emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münker* konusunda üzerine düşeni yerine getirmelidir. Hükümdar dinî yönden tam yetkin birisini yanından ayırmamalıdır.[88] Kâfiyeci bu yönde Necmeddîn Dâye, Miskeveyh, İbn Teymiyye ve İbn Mukaffa ile aynı görüşü benimsemektedir. Nitekim Kâfiyeci'de döneminin Mısır'daki mutlak anlamdaki Hanefî müftüsü olmuştur ve hükümdarın da takdirini kazanmıştır. Kâfiyeci'nin şeriat üzerindeki uygulamalarının yönetimdeki etkisini anlamak üzere eş-Şihâb el-Mansûrî'nin Kâfiyeci hakkındaki şu beyitleri de bunu anlamaya yeterli olacaktır:

"Ey devrin seçkinlerinin en seçkini
Mısır'da şeriat yolunu ihya eden
Kapısını çalan herkese
Mutlaka bir lezzet veren"[89]

[86] İbnu'l-Mukaffa, *İslâm Siyaset Üslûbu*, çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 128.
[87] İbnu'l-Mukaffa, *İslâm Siyaset Üslûbu*, çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 57.
[88] Muhyiddin El-Kâfiyeci, *Seyfü'l-Mülûk–Seyfü'l-Kudât*, haz.: Nail Okuyucu, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 78.
[89] Muhyiddin El-Kâfiyeci, *Seyfü'l-Mülûk–Seyfü'l-Kudât*, haz.: Nail Okuyucu, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 16.

1.1.1.11. Hz. Ali'ye Göre Din, Devlet ve Yönetim

Aşağıda bahsedeceğimiz Hz. Ali'nin Emirnâme'sinde, Şeyzerî'nin bizzat işlediği konular ile ilgili düşüncelerinin örtüştüğünü göreceğiz. Dört büyük İslâm halifesinden birisi olan Hz. Ali'ye göre İslâm'ın temelini bilmek gerekmektedir. İslâm'ın ana hükümlerini ve şeriatın tüm ayrıntıları hakkında bilgi sahibi olmayan bir hükümdar veya kişi tam bir cehalet halinde olacaktır. İslâm'ın iç yüzünü tam olarak bilmeyen ya da anlayamamış bir hükümdar için sadece zanniyat üzerinden bir yönetim şekline güveni vardır denilebilir. Bu durumda devlet yönetimi ve hükümdar yanlışa düşecektir. Lakin bu durumun aksi olduğu şekli ile düşünülürse, hem fânî dünyanın hem de baki dünyanın sırrına ermiş bir hükümdar olur. Böylece hükümdar her iki dünyanın da mutluluğuna erişmiş olur. Her iki dünyanın mutluluğuna erişen bir hükümdar halkını da bu mutluluğa eriştirecektir. Devletin bekası daim olacaktır. Şeriat ile olan yönetim şeklinde kendine has olan bütün şer'i kanunlar ve hükümler uygulanmaktadır. Bu sayede yapılan İslâm siyasetinde yeni bir dine ihtiyaç olmadığı gibi kapsadığı ve içerdiği kanunlar dışında herhangi bir kanuna da ihtiyaç bırakmaz. Şeriatın üzerinde herhangi bir kanun tanımaya gerek görmemektedir.[90] Kanaatimce beyan etmek gerekirse din ve devlet ilişkisi ruh ve beden ilişkisine benzemektedir. Ruh ve beden ikisi birbirini tamamlayıcı olduğu gibi din ve devlette birbirini tamamlayıcı iki unsurdur. Ruh ve bedenden ele alırsak, beden olmadan ruh, ruh olmadan da beden her zaman eksik kalmaktadır. Din ve devlet ilişkisinde de din olmadan devlet, devlet olmadan da din eksik kalmaktadır. Artı bu eksiklikler ile yönetim belirli sınırlar çerçevesinde baki olamayacaktır. Ruh ve beden bütünlüğü olmadığı zaman insan nasılki bitkisel hayata girer ve bir faaliyet gösteremez ise din ve devlet ilişkiside aynı şekilde bitkisel hayatta olacaktır. Devletin bitkisel hayattan çıkabilmesi ise din ile olan birlik ve bütünlüğü sayesinde oluşacak ve medeniyetlerin oluşumunu belirleyecektir.

[90] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, ss. 17-19.

Hz. Ali'ye göre şeriatten habersiz yapılan bir siyaset eksik bir siyaset olacaktır. Bu siyaseti tamamlamak için şeriatın bilinmesi ve uygulanmasının icap etmesi gerekmektedir. Aksi olduğu takdirde şeriatten habersiz olan bir hükümdarın dünyaya meyli çok olacaktır. Bu da devlet yönetiminin eksik kalmasına neden olacaktır. İbnü'l Kayyim'den aktarıldığına göre de devlet yönetiminde tam olarak şeriatın hakikatlerini bilmek gerekmektedir. Sadece bilmek olarak nazarî bilginin yeterli kalmayacağı ve amelî olarak da uygulanmasının gerektiği konusunda hemfikir olmaktayız. Eğer ki amelî olarak bir yaptırım olmadığı takdir de ise devletin idari ve hukuki konularda eksiklikleri olacak ve şerler çoğalacaktır. Böylece devletin yönetiminde fesatlıklar çoğalacak ve devletin bekası tehlikede olacaktır. Yani İslâm'ın tam olarak idrak edilmesi, ana temel ve hükümlerini kavramış bir hükümdar, devlet yönetimi için tüm zamanların ve mekânların hepsine denk gelmektedir diyebiliriz. İbn Teymiyye'de bu konuda aynı görüşü sergilemiştir diyebiliriz.[91] Ancak bir hususa değinilmesi yerinde olacaktır. Kur'an-ı Kerim'de açık olarak net bir şekilde belirtilmeyen hükümler konusunda nasıl bir devlet yönetimi izleneceği konusuna açıklık getirilmelidir.

Hz. Ali'nin Emirnâmesi'nde belirttiğine göre Peygamber Efendimiz'in Kur'an-ı Kerim'de açık bir şekilde belirtilmeyen hükümler konusunda siyaset-i şer'iyye denilen usül ile devlet başkanlığı görevini yürüttüğü konusunda bilgi verilmektedir. Aynı zamanda Peygamber Efendimiz'den sonra Hulefâ-i Râşidîn ve diğer İslâm halifeleri de bu yolu takip etmiş ve hem nazarî, hem de amelî olarak tatbik etmişlerdir. Daha geniş olarak ise ileriki konularımızda meşveret konusunda bilgi verilmeye çalışılacaktır.[92] Nitekim Neyrîzî'de bu hususta Hulefâ-i Râşidîn ve diğer halifelerin davranışları çerçevesinde düşünülmesi ve bu konuda amel edilmesini belirtmektedir. Neyrîzî bunun yanında tecrübelerinden gerekli şekilde faydalanılması ve incelemelerin gerçekleştirilmesini hükümdara gerekli olan hususlar olarak kabul etmektedir. Aynı zamanda hükümdar bu hususlar

[91] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 22.
[92] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 24.

çerçevesinde kendisini liyakat sahibi biri haline getirmelidir.[93] Nazarî ve amelî şekilde uygulanan, Osmanlı Devleti'nde siyaset-i şer'iyye olarak adlandırılan alan kadıların yetkisi dışında bulunmuş olsa da şeriatın kapsamına dâhil edilmiştir.[94]

[93] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 84.
[94] Ali b. Muhammed El-Gazzâlî, *İslam Hükümdarları İçin Siyaset Rehberi*, inceleme, tercüme, neşir: Özgür Kavak, Klasik Yay., İstanbul 2016, s. 35.

İKİNCİ BÖLÜM
SİYASET-İ ŞER'İYYE VE HİLÂFET
1. SİYASET-İ ŞER'İYYE

Siyaset-i Şer'iyye konusunu ele aldığımız zaman yukarıda da bahsettiğimiz şekli ile Peygamber Efendimiz tarafından devlet başkanlığı görevinde uyguladığı bir usül ve daha sonraki İslâm halifeleri tarafından da amelî olarak ele alındığını görmekteyiz. Siyaset-i Şer'iyye kelimesi sözlük anlamı olarak *"bir topluluğun başına geçmek, onların işlerini yararlarına olacak biçimde yürütmek"*[95] manasında kullanılan **siyâset** kelimesi ile *"dine, şeriata, hukuka uygun"*[96] manasındaki **şer'iyye** kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Yani bu manada siyaset-i şer'iyye kelimesinin karşılığı *"kamu otoritesinin özellikle kamu hukuku alanında dinin genel ilkelerine ters düşmeyecek düzenlemeler ve bu çerçevede uygulamalar yapma yetkisi"*[97] olarak ele alınmaktadır.

Siyaset-i Şer'iyye bir topluluktan tutun da bir devletin yönetimine kadar her hususta dinin yasalarına ve hükümlerine ters olmayacak şekilde devletin yararını da düşünerek yapılan düzenlemeleri ele almaktadır. Devletin daha çok kamu hukuku alanında oluşturacağı yasaları ve hükümleri ele almaktadır. Dinin genel hükümlerine de ters olmayacak şekilde bir yetki oluşturmaktadır. Yeni yasaları çıkarmaya ve bu yasaları uygulama alanında oluşturacağı düzenlemeleri ele almaktadır. Siyaset-i Şer'iyye tamamen insanların yararına olacak şekilde düzenlenmektedir. Siyaset-i Şer'iyye'nin bir diğer önemli olduğu yön ise zaman bakımından gelecekte uygulanacak ya da geçmişte uygulanmış yasaların ele alınışıdır. Mesela bu açıdan ele alındığı takdirde Siyaset-i Şer'iyye konusunda Cengiz Han yasalarının önemi büyüktür. Çünkü Cengiz Han yasalarında şeriata aykırı olmayacak şekilde daha çok devlet başkanlığı statüsünün ağırlıkta olduğu ve düzenleme yetkisinin bulunduğu görülmektedir. Tabi ki daha sonraki

[95] H. Yunus Apaydın, *Siyâset-i Şer'iyye*, *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, C. 37, s. 299.
[96] H. Yunus Apaydın, *Siyâset-i Şer'iyye*, *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, C. 37, s. 299.
[97] H. Yunus Apaydın, *Siyâset-i Şer'iyye*, *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, C. 37, s. 299.

dönemlerde de buna benzer uygulamaları Siyaset-i Şer'iyye kapsamında görmek mümkündür. Adalet yönünden özellikle örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Mesela İslâm'ın ilk zamanlarında Hulefâ-i Râşidîn döneminde yakınlık bulunan akraba olan kimselerin birbirlerine şahitlikte bulunmalarında herhangi bir sakınca görülmemektedir. Yalnız sonraki zamanlara bakıldığında bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Nedeni ise zamanın bozulmasıdır. Çünkü zamanla insanlar yakınlık dolayısı ile çıkar ilişkisi yönünden yanlış kararlara şahitlikte bulunmuşlardır.[98] Buna istinaden Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in söylediği zikredilen *"insanların işledikleri yeni kötülüklere paralel olarak yeni yargı kararları ortaya çıkmıştır,"*[99] sözü buna yeterince açıklık getirmektedir. Yani insanların düzenli bir şekilde iyiye doğruya yönlendirilmesi, düzgün bir hayat sürmesi için şeriatın kabul ettiği hükümler dâhilinde oluşturulan yeni emir ve yasakların bütününü kapsayan kurallar topluluğunu Siyaset-i Şer'iyye kapsamında değerlendirebiliriz. Ancak uygulama konusunda sadece hükümdarlar ve devlet başkanlarına has olarak zikredemeyiz. Çünkü tatbik konusunda kadılarında Siyaset-i Şer'iyye hükümlerini uygulamaya yetkileri bulunmaktadır. Mesela kadının kendisinden şüphe duyduğu hırsızlık zanlısını gerektiğinde hırpalaması ve yemin verdirmesi bu yöndedir.[100] Hatta Kurtuba başkadısı olarak görev yapmış olan İbn Beşîr ölen bir kimsenin mirası hakkında oluşan davada şahitlerden de şüphe duymuş ve bu konuda Allah adına doğruluğunun kesinleşmesi ve kanaat getirilmesi için yemin verdirmiştir. Bunun yapılma nedeni ise olduğu zaman itibariyle kötülüklerin çoğalması, fesadın baş göstermesi sonucu gerekliliğine ihtiyaç duyulduğu yönünde kabul görmektedir.[101] İmam-ı Azam Ebû Hanîfe kendi yaşadığı dönem itibari ile Müslümanların adaletten şaşmayacağı ve bu yönde toplum nazarında dürüst davranacakları için şahitlik konusunda tezkiyede bir sakınca görmemektedir. Ancak zamanla insanların yalana başvurmaları sonucu İmam Ebû Hanîfe'nin talebeleri olan Muhammed Zâhirî ile Ebû Yûsuf şahitliklerde tezkiyeye başvurulması gerektiğine karar vermişlerdir. Zira böyle

[98] H. Yunus Apaydın, *Siyâset-i Şer'iyye*, *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, C. 37, s. 299.
[99] H. Yunus Apaydın, *Siyâset-i Şer'iyye, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2009,* C. 37, s. 299.
[100] Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, ed.: Ömer Faruk Kasadar, Ravza Yay., 2. Baskı, İstanbul 2018, C. 3, ss. 330-331.
[101] Dede Cöngî, *Şer'î Siyaset, (Es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye)*, çev.: Asım Cüneyd Köksal, İlke Yay., İstanbul 2019, s. 101.

olmadığı takdirde adalette yanılmalar olacağı gibi insanların hak zafiyeti konusunda olumsuz uygulamalara uğrayacağı belirtilmektedir. Burada zamanla yeni fiillerin meydana çıkışı, verilen kararların hükümlerindeki değişiklikler görülmektedir.[102]

İmam Karâfî'nin eseri olan *ez-Zahîre* adlı kitabında (*Muînü'l-Hükkâm*'da belirtilmiştir, Mâlikî fıkhına göre uygundur.) hükümdar tarafından yetki verilen Siyaset-i Şer'iyye hükümlerini uygulamaya liyakatli yöneticilerin (valiler ve hâkimler kastedilmektedir) yetki alanlarının geniş tutulduğu belirtilmiştir. Bu yöneticilik görevinde bulunanların siyaset üzeri verdiği hükümlerde yetki sınırlarının böyle geniş tutulması ise şeriate aykırı olarak görülmemektedir.[103] Fuat Sezgin'e göre Re'y ekolü[104]nün İslâm Tarihi incelendiği zaman başlangıç dönemlerinde bulunduğu görülmektedir. Yani Peygamber Efendimiz'in İslâm Hukuku konusunda görüş bildirmediği durumlarda sahabe şeriate aykırı olmayacak şekilde kendi aklî fikirlerini beyan etmişlerdir. Hukuk kaynaklarına baktığımız zaman bu yöntemin varlığından sürekli bahsedildiğini Fuat Sezgin onaylamaktadır. Fuat Sezgin bu konuda öncü olarak ilk sahabelerden olan Abdullah b. Mes'ûd'u kabul etmektedir. Daha sonraki zamanlarda ise devamı niteliğinde temsilcileri arasında Hammâd b. Ebî Sul.'ın en gözde öğrencisi olan Hanefî mezhebinin kurucusu İmam Ebû Hanîfe ve Rebî'at er-Re'y'in en gözde öğrencisi olan Malikî mezhebinin kurucusu İmam Malik bulunmaktadır. Hatta İmam Malik hocasının vefatı üzerine İslâm Hukuku'nun inceliklerinin yok olduğunu beyan etmiştir.[105] Ebû Hanîfe'nin öğrencisi olan ve ilk olarak başkadılık görevinde bulunduğu kabul gören İmam Ebû Yûsuf re'y ekolü üzeri hükümler vermiştir. Bazı konularda ise hocası Ebû Hanîfe ile arasında bir farklılık

---

[102] Zekiyüddin Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, not., ter: İbrahim Kâfi Dönmez, TDV Yay., 31. Baskı, Ankara Şubat 2019, ss. 265-266.

[103] Dede Cöngî, *Şer'î Siyaset, (Es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye)*, çev.: Asım Cüneyd Köksal, İlke Yay., İstanbul 2019, ss. 76-77.

[104] Re'y Ekolü: İnsanların hadiseleri sonuçlandırma yönünden şahsi görüşlerini kullanarak yaptıkları çözümlemeleri kapsayan İslâmî ekoldür. Fıkıhta ise hadise ile ilgili nass bulunmayan hususlarda şeriatın yolu üzeri çözümleme yapılan aklî durumlardır.

[105] Fuat Sezgin, *Arap-İslâm Bilimleri Tarihi*, çev.: Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı, Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, C. I, s. 454).

bulunduğu söz konusudur. Devlet yönetiminde İmam Ebû Yûsuf'un eseri Kitâbü'l Harâc İslâm Hukuku alanında kabul görmüş bir eserdir.[106]

Farabî'de yukarıda belirttiğimiz konularla ilgili olarak bir yöneticinin üstün vasıflı özellikleri ile ilgili olarak maddeler sıralamaktadır. Farabî'nin bildirdiği bu maddelerin Siyaset-i Şer'iyye kapsamıyla ilgisi, alakası olan kısımlarına değinmek yararlı olacaktır. Farabî'ye göre bir yerde uzun yıllar hüküm süren bir yönetici tarafından çeşitli adetler, kanunlar, yasalar, kurallar ve hükümler konulur. Bu adet, yasa, kanun, hüküm ve kurallarda oradaki yönetilen halk tarafından benimsenmektedir ve daha sonraki dönemlere aktarma konusunda büyük bir başarı ile korunmaktadır.[107] Farabî'nin aktardığı korunan bu hükümlerden birkaç madde vermek gerekir ise şu şekilde sıralayabiliriz:

> *- İlk yöneticilerin şehir için vazettikleri, şehri yönetirken başvurdukları kanunları, kuralları, usulleri bilmeli, muhafaza etmeli, bütün fiillerinde bu yöneticilerin izinden gitmelidir.*
>
> *- Eskilerin kanunlarında kaydedilmemiş bir konuda, onların yollarını izleyerek yeni kanunlar çıkarma, koyma (istinbat) konusunda üstün olmalıdır.*
>
> *- İlk yöneticilerin kendileriyle ilgili olarak herhangi bir kanun koymalarının mümkün olmadığı, onlardan sonra herhangi bir zamanda ortaya çıkan olaylar ve şeyler hakkında doğru hüküm vermek üzere akıl yürütme gücüne ve üstün bir derin düşünme gücüne (raviyya) sahip olmalıdır.*
>
> *- İlk yöneticilerin kanunlarıyla, kendisinin onların yolunu izleyerek çıkardığı yeni kanunlar konusunda halkı sözle aydınlatma, onlara kılavuzluk etme üstünlüğüne sahip olmalıdır.*[108]

Farabî tüm bu saydığı maddelerin bir hükümdar da bulunmasının ideal olacağını belirtmektedir. Bu maddelerin her birinin ayrı ayrı olarak bir başka kişilerde olmasını uygun görmemektedir. Eğer ki tüm bunların bulunduğu ideal bir

---

[106] Fuat Sezgin, *Arap-İslâm Bilimleri Tarihi*, çev.: Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı, Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, C. I, s. 477.
Ebû Yûsuf, Fuat Sezgin'e göre hadise daha çok ağırlık verme noktasında, hocası Ebû Hanîfe'den ayrılmaktadır.

[107] Farabî, *İdeal Devlet,* çev.: Ahmet Arslan, TİBK Yay., 2. Basım, İstanbul Mayıs 2017, s. 108.

[108] Farabî, *İdeal Devlet,* çev.: Ahmet Arslan, TİBK Yay., 2. Basım, İstanbul Mayıs 2017, s. 109.

hükümdar devletin idaresi konusunda en uygun yönetimi sergileyecek, halkın refahı ve devletin bekasının uzun olmasını sağlayacaktır. Farabî'ye göre bu kurallara uygun olmayan bir hükümdarın yönetiminde, devlet zamanla helak olacaktır. Zira Farabî devletin tehlikelere karşı açık olduğundan ömrünün uzun olmayacağını belirtmektedir.[109]

Farabî'nin tüm bu belirttiği düşüncelere göre hükümdarda bulunmasını gerekli gördüğü kuralları taşıyan bir hükümdardan sonraki gelen diğer bir hükümdar da kendi oluşturduğu yasayı yeri geldiği zaman o anın durumlarına göre değiştirme ihtiyacı duyabilir. Ancak bu değiştirmeyi yararlı olarak görüyor ise kendinden önceki hükümdarın da koyduğu yasaları içinde bulunduğu durumun mahiyetine göre tekrar düzenleyebilir. Sonraki gelen hükümdarın bu yazılı olan yasaları düzenleme ya da tekrar değiştirme gibi bir kapasitesi olmadığı takdirde geçmişteki yazılı yasaların korunmasını sağlamalıdır. Bu yasaların korunmasını sağlayan bir hükümdar ise Farabî'ye göre önceki yasaların devamlılığını sağlaması bakımından *melik'us-sunne'*dir.[110] Farabî'nin bu düşüncelerini temellendirmek gerekirse Hulefâ-i Râşidîn döneminden örnek verebiliriz. Hz. Ömer'in bir devlet başkanı olarak kendine göre bir sakınca görmediği durumlarda verdiği kararlar vardır. Bunlardan birisi kendi hilâfetinden önceki zamanda çocuklu câriyelerin herhangi bir engel olmaksızın ticari bir mal gibi alınıp satılması durumudur. Hz. Ömer ise bu uygulamayı kendi halifeliği döneminde yasaklamıştır. Peygamber Efendimiz'in Tebük seferinde uyguladığı cizye durumu vardır. Tebük Seferinde Peygamber Efendimiz'in uygun gördüğü miktar kişi başına bir dinar olacak şekilde ayarlanmıştır. Ancak Hz. Ömer bu miktarı seferlerin uygulandığı yerlerin durumlarındaki değişikliğe göre farklılaştırmıştır. Hz. Ömer bu uygulamaları yaparken dinî mahiyette açık hüküm bulunmadığı şekillerde gerçekleştirmiştir. Açık hüküm bulunan durumlarda bu uygulamaları gerçekleştirseydi hilâfet makamının hakkını veremezdi. Halk da bunu tasvip etmez ve hilâfet makamında

[109] Farabî, *İdeal Devlet,* çev.: Ahmet Arslan, TİBK Yay., 2. Basım, İstanbul Mayıs 2017, ss. 109-110.
[110] Ebû Nasr El-Farabî, *Es-Siyâsetü'l-Medeniyye veya Mebâdi'ül-Mevcûdât,* çev.: Mehmet S. Aydın, Abdülkadir Şener, M. Rami Ayas, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Temmuz 2012, ss. 86-87.

tutmazdı. Daha sonraki dönemlerde diğer halifeler de aynı şekilde bu uygulamaları ve benzer durumdaki diğer konularda ya yeni yasalar koymuşlar ya da bu yasaların sürdürülmesini sağlamışlardır.[111]

Siyaset-i Şer'iyye konusunda İslâm âlimlerinin çeşitli görüşleri de bulunmaktadır. Bunların temelinde yatan ana düşünce sistemi şeriata ters düşmemesidir.[112] Yapılan herhangi bir haksızlık karşısında yanına kâr kaldı şeklinde bir konunun bahsinin dahi geçmemesi, haksızlık karşısında hakkını alamayana hakkının verilmesi, kamu yararına olacak şekilde adaletin tam olarak sağlanmasıdır. İbn Âbidîn'e göre Siyaset-i Şer'iyye *"Âlemin bekası için fesad unsurlarının ortadan kaldırılması, şeriatın iman kaidelerinden sonra en önemli ilkesini teşkil eder"*[113] görüşüdür. İbn Hazm'a göre Siyaset-i Şer'iyye herhangi bir şekilde, bir kimseyi bağlayıcı ve daim olacak hükümler koyma gerekçesinde olmadan *"daha âdil ve ihtiyatlı olanla hüküm verme"*[114] şeklinde olacak bir açıklama getirmiştir. Bu hususta adalet konusu üzerinde durulmuştur. İbn Kayyim el-Cevziyye ise bu konuda adalet üzeri Siyaset-i Şer'iyye de şu düşünceye yer vermiştir: *"Allah ve resulünün emâre ve karîneler sayesinde ortaya çıkan adalettir"*[115] tarzında bir yorum gerçekleştirmiştir. Siyaset-i Şer'iyye konusu daha çok Peygamber Efendimiz'e vahiy inmediği hususlarda kendini göstermektedir. "*Ben vahiy inmemiş konularda aranızda re'yimle hükmediyorum"*[116] hadisi bunun açık bir delilidir. Peygamber Efendimiz'in burada kullandığı *[re'yimle hükmediyorum]* demesi ise *"akıl yoluna göre davranmak"*[117] manasında kullanılmaktadır. Bu şekilde kanunlarda oluşan boşluklar neticesinde kötüye kullanımının engellenmesi ve adil olunması esas olacaktır. Bir toplumun yapısı itibarıyla nefsi ile mücadele olarak dünyalık işlerinin giderilmesi hususunda, akıl merkez bir konumda, din çerçevesinde belirlenen hususlarda bir devlet yönetimi olacaktır. Bu yönden

[111] Mehmed Niyazi, *İslâm Devlet Felsefesi,* Ötüken Neşriyat, 10. Basım, İstanbul Aralık 2015, s. 124.
[112] H. Yunus Apaydın, *Siyâset-i Şer'iyye, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, C. 37, s. 300.
[113] H. Yunus Apaydın, *Siyâset-i Şer'iyye, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, C. 37, s. 302.
[114] H. Yunus Apaydın, *Siyâset-i Şer'iyye, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, C. 37, s. 300.
[115] H. Yunus Apaydın, *Siyâset-i Şer'iyye, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, C. 37, s. 300.
[116] H. Yunus Apaydın, *Siyâset-i Şer'iyye, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, C. 37, s. 300.
[117] H. Yunus Apaydın, *Siyâset-i Şer'iyye, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, C. 37, s. 300.

Müslüman bilginlerin, hükümdarların devletin yönetimi konusunda adalet olsun, halkın yaşam düzeyinin rahatlığının sağlanması yönünden olsun diğer örf, adet, kültür etkileşimlerinden yararlanarak yararlı olan imkânları değerlendirip kendilerine uygulama olanakları sağlamıştır.[118] Nitekim Hz. Ali'ye göre şer'i hükümlerde zahirî olarak aklın hükümlerine ters olacak görüş ve düşünceler meydana çıktığı zaman aklın hükümlerine uymanın vacip olacağı düşüncesini belirtmektedir. Cahiller için ise bu hükümler Allah'a havale etmek şeklinde gerçekleşecektir.[119]

İslâm'ı araştırırken dinin sıkı bir şekilde yorumlanması ile Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimiz'in sünnetine dayalı İslâm'ın sonradan değişmeyecek ve sonsuza dek aynı kalacak hükümlerle olan bir yönetim şekli yapılması gerekmektedir. Halil İnalcık'a göre *"Hakimiyetin Allah'a ait olduğu; aslında kâinatın bir olan Allah'ın mülkü olduğu ve bu yüzden hukukun bir tek kaynağı bulunduğunu belirtmiştir."*[120] Buna göre yapılan devlet yönetim şeklinde ise İnalcık'ın tabiri ile *"Allah'ın emirleri, insan topluluklarını, devlet de dahil, bütün cihanı yönetir."*[121] Kendine göre şeriata aykırı olmayacak şekilde yasa koyan bir hükümdar bu yasanın kesin olarak şeriata aykırı olmadığından emin olmak için bu yönde liyakatli bir otoriteyi yanında bulundurma mecburiyetinde olmakta ve fikirlerini almada ona danışmayı gerekli kılmaktadır. Bu şekilde sonradan oluşacak yanlış yönlendirmelere ve bid'ata mahal kalmayacaktır. İlk kaynaklara göre sağlam olarak devlet yönetiminin kararları verilecek ve yasaları konulacaktır.[122] Bu yönde baktığımız zaman devletlerin yönetiminde şeriatın etkisi oldukça önemlidir. Yukarıda belirttiğimiz şekli ile şeriata ters düşmeyecek şekilde Cengiz Han'ın kendi yasa koyup dünya düzeni oluşturmaya çalışması ile

---

[118] H. Yunus Apaydın, *Siyâset-i Şer'iyye, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, C. 37, s. 303.
[119] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 24.
[120] Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik Yay., 8. Baskı, İstanbul Kasım 2018, s. 49.
[121] Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik Yay., 8. Baskı, İstanbul Kasım 2018, s. 49.
[122] Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik Yay., 8. Baskı, İstanbul Kasım 2018, ss. 49-50.

meydana gelen aklın hükümlerine göre verilen kararlara *tedbîr-i akl* (akla dayanan), ya da *siyâset-i sultâni* (sultânî siyâset) demekteyiz. Bir başka deyişle söylemek gerekirse bunlar örf olarak nitelendirilebilir. Siyaset-i şer'iyye konusunda örfün büyük önemi bulunmaktadır. Nitekim Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmed'in şeriata aykırı olmayacak şekilde kendi düzenlediği yasa şeklindeki fermanları bulunmaktadır. Bunlar Fatih kanunnameleridir. Bir başka deyişle İnalcık'a göre *"Kanûn-nâme-yî Sultânî ber Müceb-i 'Örf-i Osmânî"*[123] ismi ile zikredilmektedir. Siyaset-i Şer'iyye konusunda en güzel örneklendirmelerden birisini Fatih kanunnameleri oluşturmaktadır. Tüm bu değerlendirmeler bizlere İslâm hukukunun üstünlüğünü, genişliğini göstermekte ve en yüksek makamda olduğunu işaret etmektedir. Çünkü hiçbir zaman Siyaset-i Şer'iyye hükümleri ne hükümdara karşı, ne de örf ve adetlere karşı, ne de İslâmın getirdiği hüküm ve yasalara karşı bir zıtlık oluşturmamaktadır. Bu şekilde İslâm her türlü yasa ve hüküm koyma açısından çok geniş bir yetki oluşturmakta ve tüm yasa, kanun, hukuk kuralları sürecinde diğer dinler açısındanda ele alınırsa en üstün haslete sahip olmaktadır.[124]

Osmanlı Devleti tarih yazarlarından olan ve 1400'lü yılların sonlarında yazmış olan Tursun Bey'e göre de hükümdar kendine göre yetkisine dayanarak kanun koyabilir ve kuralların uygulamasını sağlayabilirdi. Şeriata aykırı olmayan bağımsız olan bu yasalar daha çok dinî hükümlerden çok akılcı kurallara göre devlet yönetimi konusunda etkili olurlar idi. Bazı İslâm hukukçuları şeriatın kesin olarak bir şey söylemediği durumlarda Siyaset-i Şer'iyye kapsamında hükümdarın koyduğu yasaların ve kanunların gerekliliğini ve önemini arz etmişlerdir. İnalcık'a göre bu kanunlar herkes tarafından genel olarak kabul edilen bir örfe, âdete ya da bununla kıyaslanabilecek yasaların temelinde olmalıdır. Kesinlikle şeriata aykırı bir hüküm bulunmamalıdır. Bu şekilde hükümdar bu kanunları etkili ve güzel bir

[123] Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik Yay., 8. Baskı, İstanbul Kasım 2018, s. 55.
[124] Hasan el-Benna, *İslâm ve Siyaset*, çev.: Gamze Özden, ed.: Fethi Güngör, İstanbul Ocak 2018, ss. 69-71.

şekilde uygulama yönünde olmalıdır.[125] Siyaset-i Şer'iyye kapsamında değerlendireceğimiz Osmanlı hükümdarı 1. Süleyman'a mal edilen kanunnamenin önsözünde şu sözler yazılıdır: *"Sultan Osmanlı kanûnunun düzenlenmesini buyurdu, çünkü bu kurallar dünya işlerinde başarılı olmak ve ahalinin işlerini düzene koymak için gereklidir."*[126]

Halil İnalcık, Osmanlı Devlet yönetiminde hukuk sistemini *sultanî hukuk (kanûn)* ve *dini hukuk (şerîat)* olarak ele almıştır. İnalcık'ın görüşlerine göre değerlendirdiğimiz zaman Türk geleneklerini ele aldığımız şekliyle egemenlik ve hâkimiyet anlayışını ele aldığımız takdirde hükümdarın değerlendirmesinde ele aldığı yasalar ve hükümler ile bunların uygulanması hususunda töreler ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirilmektedir. İnalcık'a göre özellikle 1200'lü yılların ortalarında Türk yönetim yasa ve hükümlerinin çoğunluk kazanması ile İslâm Fıkhının amelî olarak değerlendirilmesi yönünden şeriatın uygulaması kapsamında kanun olarak kabul edilmiştir. İnalcık'ın, Osmanlı Devleti araştırmalarından ele aldığımız şekli ile devletin ana temelini oluşturan ve asla sonradan değiştirilme gibi bir duruma mahal olmayan uygulamaları şeriat olarak ele almaktadır. İnalcık'a göre hükümdarın buyrukları onun hükümlerini ve yasalarını oluşturmaktadır. İçinde bulunulan ortama ve durumlara göre verilen kararlar ve bu kanunlar hükümdarın kanunnamelerini teşkil etmektedir. Tabi ki hükümdar değişikliklerinde bu kanunnameler de teyit edilmektedir. Fermanlar şeklinde ortaya çıkan bu yasa ve kanunlar ile ilgili olarak daha önceki zamanlarda belirtilmiş yasalara ve şeriata uygun olduğunu kabul gören, ters düşmeyecek bir ifadenin zorunluluğu gerekli görülmektedir. Bu kanunnameleri Halil İnalcık üçe ayırmıştır. İlki belirli bir ili kapsayan fermanlar, ikincisi belirli bir bölge ve toplumu ilgilendiren yasalar ve son olarak ta üçüncüsü genel itibari ile devletin tümünü kapsayan ve bu yönde oluşturulan kanunnamelerdir. Osmanlı Devleti bu şekilde çeşitli ulus ve milletleri bünyesinde bulundurmak koşulu ile üç kıtada altı

[125] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600),* çev.: Ruşen Sezer, Kronik Yay., 26. Baskı, İstanbul Nisan 2019, s. 95.
[126] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600),* çev.: Ruşen Sezer, Kronik Yay., 26. Baskı, İstanbul Nisan 2019, s. 95.

asır boyunca hüküm sürme imkânına erişmiştir. İnalcık'a göre Osmanlı Devleti yeni fetihlere girişeceği zaman ilk olarak öncelik verdikleri konu fetih eyledikleri yerlerin örf, adet ve yasaları hakkında bilgi sahibi olmaktır. Çünkü Osmanlı Devleti fethini gerçekleştirdikleri yerlerde şeriata aykırı olmamak kaydı ile oraların örf, adet, gelenek ve görenekleri konusunda yok etme çalışması gütmezdi. Osmanlı Devleti tam tersine fethettiği yerlerin örf, adet, gelenek ve göreneklerini yaşatma çabası içerisinde olmuştur. Fethetmek dolayısı ile elde ettikleri bölgelerin yerel kanunlarını ve yasalarını şeriata aykırı olmayacak şekilde korumuşlar ve yeni yönetim anlayışı ile ters düşmeyecek şekilde karışıklık olmadan bir yönetim sergilemişlerdir. Bu konuda birkaç örnek vermek gerekirse Osmanlı Devleti, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın koyduğu yasaları Doğu Anadolu ve Irak'ın fethini gerçekleştirdikleri halde 1540'a kadar korumuşlardır. Memlûk hükümdarı Kayıt Bay'ın yasalarını da Mısır ve Suriye'nin fethini gerçekleştirdikten sonra korumuşlardır. Bu tür yerel yasaların korunması ile Osmanlı Devleti'nin kanunlarının gelişmesi açısından büyük bir etkileşim gerçekleşmiştir.[127]

Nitekim ayrıntılı olarak bilgi vermek gerekirse siyasi yönden düşünülerek bir yasanın oluşturulması için illaki bir vukuatın oluşması ve ondan sonra yasaların konulmasına gerek görülmemektedir. Tam tersi yönde ileriki zamanlarda suç teşkil edebilecek bir duruma yönelik yasaların konulması ve suçun önüne geçilmesi düşünülmüştür. Adaletin yerinde vuku bulması için oluşturulan yasalar ve hükümlerle bu yönde verilen kararlar ise Siyaset-i Şer'iyye konusu kapsamında ele alınmaktadır. Örneğin adaleti ile dillere destan olmuş ikinci İslâm halifesi Hz. Ömer bu yönde şu şekilde bir uygulama gerçekleştirmiştir: Nasr b. Haccâc ismindeki kişiyi Hz. Ömer tedbir amaçlı olarak bir başka yere sürgüne göndermiştir. Sürgüne gönderme nedeni ise Haccâc'ın çok yakışıklı olmasıdır. Haccâc'ın yakışıklılığının kadınları etkileyip alaka görmesinden endişe duyulmuştur. Bu endişenin önüne geçilmesi dolayısıyla Hz. Ömer suç vuku bulmadan evvel tedbir amaçlı böyle bir çözüm yolu geliştirmiştir. Osmanlı

[127] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600),* çev.: Ruşen Sezer, Kronik Yay., 26. Baskı, İstanbul Nisan 2019, ss. 95-97.

Devletinde ki kardeş katli meselesinin temeli de nazarî yön itibari ile Siyaset-i Şer'iyye konusu kapsamında ele alınmaktadır. Ancak Siyaset-i Şer'iyye'ninde yanlış olarak uygulanmasının önüne geçilmesi yönünden şeyhülislâm ve müftülerin bilgisi, görüşleri kapsamında nazarî olarak bir yetki unsuru, karar organı oluşturulmuştur. Bu yönden Osmanlı Devletinde örfî hukukun amelî olarak işlenmesi konusunda çıkan tüm kanunlar ve yasalar Siyaset-i Şer'iyye kapsamındadır.[128]

1.1. Osmanlı'da Siyaset-i Şer'iyye ve Kardeş Katli

Halen günümüzde tartışma konusu olan ve açıklık getirilmesi gereken konulardan birisi olan Osmanlı Devleti'nde kardeş katli meselesini Siyaset-i Şer'iyye yönünden biraz daha geniş çapta incelemeliyiz. Bunun uygunluk yönlerini belirtmekte yarar vardır. Zira Tuhfetü'l-Memlûk'te belirtildiğine göre hükümdarlar yakınlarını (kardeş, oğul ve akraba kastedilmektedir) verdikleri görevden geri alabilirler. Ama daha ilerisinde devlet için bir tehdit gördükleri zaman kardeş, oğul ve akraba kim olursa olsun öldürülmelerinde bir sakınca olmadığı belirtilmektedir.[129] Nitekim Tuhfetü'l-Memlûk'te, Abbâsi halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'dan aktardığına göre hükümdarlarda her şeye dayanma gücü vardır. Her şeye tahammüle güçleri yeter. Ancak üç şey bunun dışındadır. Bunlardan konumuzla ilgili olan üç maddeden biriside devletin aleyhine bir tehditin baş göstermesidir.[130] Buna istinaden Osmanlı Devleti'nde kardeş katlinin değerlendirilmesini yapmak gerekmektedir. Ahmet Şimşirgil'e göre Fatih Sultan Mehmed son derece âlim, bilge ve aynı zamanda devlet yönetiminde teşkilatçı bir yapıya sahipti. Devlet yönetimi konusunda ihtiyaç üzeri gerek görüldüğü durumlarda şeriata uygun olacak şekilde kanun ve yasalar oluşturur, fermanlar yazardı. Şimşirgil'e göre Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı Devleti'nin temel

[128] H. Yunus Apaydın, *Siyâset-i Şer'iyye, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, C. 37, ss. 302-303.
[129] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 71.
[130] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 79.

kanunlarını oluşturmuştur. Bu kanunlar nişancı Leyszâde Mehmed Çelebi tarafından yazılmıştır. Hazırlanma aşaması ise Fatih Sultan Mehmed tarafından görüşleri belirtilerek Sadrazam Karamani Mehmed Paşa tarafından hazırlanma imkânı bulmuştur. Fatih Kanunnameleri kendisinden sonraki dönemlere de ışık tutmuştur. Nitekim Kanunî Sultan Süleyman zamanında hazırlanan kanunnamede de Fatih Kanunnamesi örnek olarak ele alınmış ve ona göre hazırlanma yapılmıştır.[131]

Fatih Sultan Mehmed kanunnamesinin giriş kısmında şu şekilde bir ifade kullanılmıştır: *"Bu kanunname atam ve dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur"*[132] şeklinde bir söylem kullanılmıştır. Bu ifadeye göre kardeş katlinin devletin bekası düşünülerek Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren geçerli olan bir hüküm olduğu anlaşılmaktadır. Bu konulan yasaların sonraki hükümdarlar zamanında değişme gösterebileceği ise Fatih Kanunnamesi'nin ilk bölümünün son mısralarındaki şu sözler ile açıklanabilir: *"Bu kadar ahval-i saltanat nizam verildi, şimden sonra gelen evlad-ı kiramımdan daha ıslahına sa'y etsinler (çalışsınlar)"*[133] denilmektedir. İleriki konumuzda Halil İnalcık'ın da üzerinde önemle durduğu ve Ahmet Şimşirgil'in de bu konuda görüş belirttiği bir diğer husus ise *"Her kimesneye evladımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı âlem için katl etmek münasiptir. Ekser-i ulema dahi tecviz etmiştir. Anınla amil olalar"*[134] ifadesidir. Şimşirgil'e göre Siyaset-i Şer'iyye kapsamında ele alabileceğimiz Osmanlı Devleti'nde kardeş katli meselesinin kuruluştan beri süregeldiğini Aşıkpaşazâde şu beyitle anlatmaya çalışmıştır:

"Kadimden töredir kardeşe kıymak

[131] Ahmet Şimşirgil, *Kayı II Osmanlı Tarihi Cihan Devleti*, Timaş Yay., 25. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 312.
[132] Ahmet Şimşirgil, *Kayı II Osmanlı Tarihi Cihan Devleti*, Timaş Yay., 25. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 313.
[133] Ahmet Şimşirgil, *Kayı II Osmanlı Tarihi Cihan Devleti*, Timaş Yay., 25. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 313.
[134] Ahmet Şimşirgil, *Kayı II Osmanlı Tarihi Cihan Devleti*, Timaş Yay., 25. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 313.

Atayı anayı gussalı komak"[135]

Kemalpaşazade ise kardeş katlinin gerekliliğinin olmasını ve sebeplerini de şu şekilde beyitlere dökmüştür:

"Sığamaz bir niyama iki şimşir

Duramaz bir günam içre iki şir

Çü şeh baştır memleket ona ten

Yaraşmaz iki başlı olmak beden

Sığar bir kilim içine on gedâ

Bir iklime sığmaz iki padişâ"[136]

Beyitleri anlam olarak ifade etmek gerekir ise:

> *"Bir kında iki kılıç ve bir ormanda iki arslan olmaz. Hükümdar baş, memleket ise ona tendir, vücuttur. Bu itibarla bedenin iki başlı olması yakışmaz, öyle bir beden de ayakta duramaz. Bir kilim üstüne on derviş oturur ancak bir iklime iki padişah sığmaz."*[137]

Ahmet Şimşirgil'in üzerinde durduğu ve bu konudaki düşüncelerini sonuna kadar destekleyebileceğimiz bir konu daha vardır. Osmanlı padişahları sadece şahsi menfaatlerini ve tahtlarını sağlam bir şekilde elde tutabilmek için nefsine yenik bir şekilde lanse edilip kardeş katlini ve daha da ilerisi kendi oğullarının katlini gerçekleştirmiş olmaları yönündeki iddialardır. İslâmiyet'ten önceki dönemlerde ve İslâmiyet'ten sonraki dönemlerde kurulan Türk devletlerini araştırdığımız ve incelemelerde bulunduğumuz zaman devlet yönetiminde taht ve devlet toprakları tüm hanedan üyelerinin müşterek malı olarak görülmektedir. Bunun sonucunda çıkan taht kavgaları büyük bir karışıklığa sebep olmaktadır. Bu şekilde devletin bekası tehlikeye girmekte ve düşmanların dört gözle beklediği devleti parçalama siyasetleri hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Şimşirgil'e göre tam bu noktada Osmanlı'nın uyguladığı kardeş katli ile tüm bunların önüne geçilmiş ve devlet

---

[135] Ahmet Şimşirgil, *Kayı II Osmanlı Tarihi Cihan Devleti*, Timaş Yay., 25. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 313.
[136] Ahmet Şimşirgil, *Kayı II Osmanlı Tarihi Cihan Devleti*, Timaş Yay., 25. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 315.
[137] Ahmet Şimşirgil, *Kayı II Osmanlı Tarihi Cihan Devleti*, Timaş Yay., 25. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 315.

hanedan üyelerinin ortak malıdır görüşü bertaraf edilmekte ve devletin bekası sağlanmaktadır.[138]

Şimşirgil'e göre Osmanlı Devleti, kardeş katli ile Müslüman halkın taht kavgaları yüzünden birbirlerini kırmalarının önüne geçmiş, aynı zamanda bunu kendi kanlarından fedakârlıkta bulunacak kadar büyük bir erdemlilik göstererek yapmışlardır. Şimşirgil'in anlatımı ile *"Milleti için, vatanı için, devleti için, dini için kendinden, kendi ailesinden kendi kanından fedakârlıkta bulunmak… Belki de Osmanlılar için kabul edilebilecek en yüce meziyet onlar adına öğünebileceğimiz en yüksek haslet]"*[139] olarak tabir edilmiştir. *Bedâyi'ül-vekayi'*de *"Küçük Ahmed Çelebi cülûs-ı Sultân Mehemmed Hân'da nizâm-ı âlem içün öldürüldü"*[140] yazmaktadır. Zira Şimşirgil'e göre genel olarak oluşacak bir zararı önceden farkında olup siyasi yönden değerlendirip en aza indirgemek için özel olarak bir şeylerden vazgeçmektir. Şimşirgil'e göre kangren olan bir organın kesilip zararın en aza indirgenmesi tüm vücudun kurtarılması açısından daha uygun görüldüğü gibi kardeş katli de buna benzer bir olaydır. Tüm bunların ise nizam-ı âlem için yapılması ayrı bir nezaket örneği taşımaktadır. Devletin birliğinin ve bütünlüğünün sağlanması, devletin egemenliğinin ayakta tutulması, devletin bekasının korunması ve halkın refahının gözetilmesindeki amaç budur. İşte Osmanlı'nın düşüncesindeki incelik ve üstünlük budur.[141] Zira Fatih Sultan Mehmed dönemindeki ulema sınıfına baktığımız zaman şeyhülislâmlık yapmış kişiler olarak Zembilli Ali Efendi ve Ebussuud Efendilerdir. Fatih Sultan Mehmed'in hocaları ve büyük ilim adamları âlim kişiler olan Akşemseddin, Molla Gürânî ve Kemalpaşazâde gibi hukukçular vardır. Şöyle bir düşünüldüğü zaman karşı çıkmaları gibi bir olay ve fetva vermediklerine göre şeriata uygun olarak aykırı düşmediği tarzında bir kanı oluşmaktadır. Çünkü Osmanlı'da her zaman

[138] Ahmet Şimşirgil, *Kayı II Osmanlı Tarihi Cihan Devleti*, Timaş Yay., 25. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 314.
[139] Ahmet Şimşirgil, *Kayı II Osmanlı Tarihi Cihan Devleti*, Timaş Yay., 25. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, ss. 314-315.
[140] Fatih Sultan Mehmed, *Atam Dedem Kanunu Kanunnâme-i Âl-i Osman*, haz.: Abdülkadir Özcan, Kronik Yay., 2. Baskı, İstanbul Nisan 2018, s. XXXVII.
[141] Ahmet Şimşirgil, *Kayı II Osmanlı Tarihi Cihan Devleti*, Timaş Yay., 25. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, ss. 314-315.

Siyaset-i Şer'iyye konusuna uygun olacak yeni yasalar ve hükümler konulacağı zaman şeyhülislâmdan fetva alınmaktaydı. Zira Fatih Sultan Mehmed şeriatın devlet yönetiminde uygulanması konusunda en büyük örnek gösterilecek kişilerin başında gelmektedir.[142]

Târih-i Sâf'ın yazarının belirttiğine göre *"hîn-i cülûsda İsfendiyar kızından doğmuş Küçük Sultân Ahmed nâm karındaşlarını intizâm-ı âlem içün şehîd edüp…"*[143] İfadesi yer almaktadır. Kanaatimce buradaki [*intizâm-ı âlem içün*] **şehîd** edilme kısmını değerlendirdiğimiz zaman bir insan sadece vatanının, milletinin ve devletinin birliği ve bütünlüğü için her türlü zorluğa ve güçlüğe göğüs gererek, gerekirse vatan, millet ve devlet uğruna şehadet şerbetini içmeye gönüllü olur. Burada ise şehzadeler vatanın, milletin ve devletin birliği, bütünlüğünü sağlamak amacı ile birbirleri arasında taht mücadelesine girmişlerdir. Bu bütünlüğü bozmamak amacı ile önce vatan, millet ve devlet demişlerdir. Vatanı, milleti ve devletinin bütünlüğü için ise kendi canından geçmişler ve şehadete kavuşmuşlardır. Zira öyle olmasaydı hem devlet açısından parçalanmalar gerçekleşmiş olacak, hem de şehzadeler ve taraftarları arasında nice gruplaşmalar oluşup daha nice müslümanın canına kıyılmış olacaktı. Bilindiği üzere İslâm dünyasında şehadete ulaşmak ayrıca bir onurdur. Fatih Sultan Mehmed'de *"Dünyâda tek bir dîn, tek bir devlet, tek bir pâdişah ve İstanbul da cihanın payitahtı olmalıdır"*[144] düşüncesi ile bunu büyük bir i'lâ-yı kelimetullâh aşkı ile ideal bir cihangir ve hükümdar sıfatıyla gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda gelecek nesillere de bunu aktarabilmeyi başarabilmiş bir hükümdardır. Bu konuda şu örneği vermek gerekirse: Napolyon Bonapart Saint Helen Adası'na sürgün edilmiştir. Bu sürgün hayatında iken Napolyon'a büyüklük konusunda Fatih Sultan Mehmed'in mi yoksa kendisinin mi daha büyük olduğu sorusu yöneltilmiştir. Napolyon'un verdiği cevap ise Fatih Sultan Mehmed'in koyduğu

[142] Ahmet Şimşirgil, *Kayı II Osmanlı Tarihi Cihan Devleti*, Timaş Yay., 25. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 316.
[143] Fatih Sultan Mehmed, *Atam Dedem Kanunu Kanunnâme-i Âl-i Osman*, haz.: Abdülkadir Özcan, Kronik Yay., 2. Baskı, İstanbul Nisan 2018, ss. XXXVI-XXXVII.
[144] Fatih Sultan Mehmed, *Atam Dedem Kanunu Kanunnâme-i Âl-i Osman*, haz.: Abdülkadir Özcan, Kronik Yay., 2. Baskı, İstanbul Nisan 2018, s. XLV.

kanunlar ve Fatih Sultan Mehmed'in büyüklüğünü, sebeplerini, gelecek asırlara etkisini göstermektedir.[145] Napolyon büyüklükte Fatih Sultan Mehmed'le usta çırak ilişkisinde dahi olsa mukayese dahi edilemeyeceğini belirtmektedir. Çünkü Napolyon sağlığında savaşta aldığı toprakları daha yaşarken yitirmiş bir bedbaht olduğunu söylemiştir. Fatih Sultan Mehmed'in ise aldığı toprakları asırlar ötesine nakletmenin sırrına vakıf olmuş bahtiyar bir kişi olduğunu vurgulamıştır.[146]

Halil İnalcık'ın kitabında yer verdiği şekliyle *Neşrî (1493)* tarafından aktarılan kısımda Osmanlı Devleti'nde kardeş katli hakkında *"âdet-i kadîme"*[147] diye bahseder. Buradan anlaşılmaktadır ki Osmanlı Devleti'nde kardeş katlini Siyaset-i Şer'iyye kapsamında değerlendirebiliriz. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren taht mücadeleleri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri süregelen taht mücadelesi ve idamlara şu şekilde örnekler verebiliriz: Osman Gazi tahta geçtiği zaman amcasını idam ettirmiştir. I. Murad'ın kardeşleri Halil ve İbrahim'i idam ettirmesi vuku bulmuştur. I. Bayezid kardeşi Yakub'u idam ettirmiştir. I. Bayezid'den sonra Fetret Devri sonucunda da kardeşler arasında oluşan kargaşalıklar devletin bekası yönünden kardeş katlinin gerekli olduğunu onaylamaktadır. İnalcık'a göre bu durumda Osmanlı Devleti'nde kardeş katlini devletin birliği, bütünlüğü ve refah içerisinde bekasını sağlamak açısından zaruri bir durum olarak ele almak mümkündür.[148]

Halil İnalcık'ın araştırmaları üzeri baktığımız zaman Fatih'in Kanunnamesi'nde ki maddelerden dört tanesini şu şekilde sıralamıştır: *"1. Ve her kimesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola, 2. Karındaşların nizâm-i 'âlem için katletmek münâsibdir, 3. Esker 'ulemâ dahi tecvîz itmiştir, 4. Anınla 'amil olalar."*[149] İnalcık

[145] Cuma Vural, *Osmanlı'dan Hikâyeler*, Panama Yay., s. 97.
[146] Cuma Vural, *Osmanlı'dan Hikâyeler*, Panama Yay., s. 97.
[147] Halil İnalcık, *Devlet-i'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Seçme Eserleri-VII*, TİBK Yay., 6. Basım, İstanbul Ocak 2018, s. 79.
[148] Halil İnalcık, *Devlet-i'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Seçme Eserleri-VII*, TİBK Yay., 6. Basım, İstanbul Ocak 2018, s. 79.
[149] Halil İnalcık, *Devlet-i'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Seçme Eserleri-VII*, TİBK Yay., 6. Basım, İstanbul Ocak 2018, s. 82.

birinci maddeye istinaden, saltanatın hangi şehzadeye geleceği belirsizliğini koruduğundan dolayı, tahta kimin geçeceği hususunda herhangi bir yasa ya da *töre* bulunmadığını belirtmektedir. İkinci maddeye göre *"nizâm-i 'âlem"*[150] için kardeş katlinin öngörülmesi konusunda toplumun düzeni, refahı ve bekası yönünden bunun gerekli ve geçerli bir durum olması İnalcık'a göre uygundur. Uygun olmadığı kanısında olan birisi için taht mücadelelerinin oluşturduğu sonuçlar ele alınacak olursa devletin karışıklık içinde olacağı ve devletin bekası yönünden yıkılma tehlikesi oluşturacağı kesindir. Üçüncü madde ile ilgili olarak ise İnalcık önemli bir noktaya değinmiştir. *''Ekser 'ulemâ dahi tecvîz etmiştir,''*[151] sözü ile şeriat ile olan bağını incelemektedir. Fatih Sultan Mehmed'in İslâm'a olan saygısı ve şeriata olan bağlılığından dolayı bu konuda hükmün doğru ya da yanlış olması konusunda uygulanabilirlik açısından şer'i hukuka onay için başvurmuştur. Bu konuda ulemânın görüşleri çerçevesinde kanunnamesine kardeş katli maddesini koymuştur. Tabi ki zorlu bir karar verme süreci olduğundan dolayı bir kısım ulemâ kardeş katli konusunda olumlu beyan bildirmemişler ve reddetmişlerdir. Buna gerekçe olarak ise suçu olmadığı takdirde bir cana kıymayı şeriata uygun olarak görmemişlerdir. Ancak ulemânın çoğunluğu ise şeriata uygun olarak görüş bildirmişlerdir. Ulemânın çoğunluğunun verdiği kararın uygunluğuna gerekçe olarak ise devletin varlığının devamı hususu önem arz etmiştir. İnalcık'a göre devletin bekasını tehlikeye düşürecek şekilde olan taht kavgaları aynı zamanda halk ve devlet adamları yönünden de iç karışıklıklara sebep oluşturmaktaydı. Bu yönden kardeş katline onay verilmektedir.[152] Zira İnalcık'a göre Osmanlı Devleti'nde şeriatın temsilcisi olarak ulemâ sınıfı görülmektedir. Hükümdar ise otoritenin kaynağı ve siyasi bir temsilcisi olarak görülmektedir. Ancak bu iki husus şeriatın temsili ve hükümdarın siyasi olarak otorite sahibi olması bir bütün olarak değerlendirilmekte ve hükümdarın şahsında birleşmektedir.[153] İnalcık, buradaki *ulemâ* ve *ümerâ*'nın birleşiminin hükümdarda

[150] Halil İnalcık, *Devlet-i'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Seçme Eserleri-VII*, TİBK Yay., 6. Basım, İstanbul Ocak 2018, s. 82.
[151] Halil İnalcık, *Devlet-i'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Seçme Eserleri-VII*, TİBK Yay., 6. Basım, İstanbul Ocak 2018, s. 83.
[152] Halil İnalcık, *Devlet-i'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Seçme Eserleri-VII*, TİBK Yay., 6. Basım, İstanbul Ocak 2018, ss. 82-83.
[153] Halil İnalcık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı, Devlet, Kanun, Diplomasi,* Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul Şubat 2019, s. 89.

olmasını Gazâlî'nin kendi dönemi içinde aynı şekilde onayladığını ve Osmanlı Devleti bakımından düşünüldüğü takdirde de İnalcık *"İslâm devlet nazariyesinin esası haline gelmişti"*[154] diye belirtmiştir.

Devletin bekası düşünülerek Siyaset-i Şer'iyye yönünden uygun bir uygulama olarak yer alan kardeş katli meselesi şu örnekler ile sağlam bir temelde düşünülebilir. I.Bayezid'in kardeşi Yakub'u idam etmesini uygun bularak tarihinde yer veren Karamânî Mehmed Paşa *"Onun bekasında büyük kargaşalıklar çıkması ihtimali vardı,"*[155] diye belirtmektedir. Aynı zamanda 1422 yılında Küçük Mustafa'nın idamına yönelik Şarâbdâr İlyas tarafından söylendiği zikredilen sözlerin önemine İnalcık değinmiştir. Bu sözler şu şekildedir: *"Eğerçi suretâ ben ihânet ettim, amma ma'nen isabet kıldım. Eğer kosam bu ikisi oğraşıp yüriyüb iklîmi harâba verirdi. Zarar-i âmdan zarar-i has yegdir, bu fiil asılda âdet-i kadîmedir."*[156] İnalcık'a göre özellikle 1400'lü yıllarda devletin bölünmez bütünlüğü ve hâkimiyet anlayışı düşüncesi egemen idi. Bu egemen olma ve bölünmez bir bütün olma konusunda ise hükümdar büyük önem arz ediyordu. Çünkü devlet hanedan üyelerinin ortak bir mirası gibi görünmüyordu. Aksine devlet bölünmez bir bütünlük ve egemenlik anlayışı çerçevesinde hükümdara ve halifeye bağlılık inancını gerektiriyordu.[157] Bu yönde halifelik (hilâfet) devletin bütünlüğünü, egemenliğini ve bekasını ne yönde etkiliyor öğrenmeye çalışalım.

1.2. İslâm Siyaset Felsefesinde Hilâfet (İmamet)

Farabî'ye göre bir hükümdarın öncelik olarak nazarî erdemler ve bilgi konusunda tam bir yetkinlik haline ulaşması gerekmektedir. Nazarî olarak tam bir

[154] Halil İnalcık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı, Devlet, Kanun, Diplomasi,* Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul Şubat 2019, s. 89.
[155] Halil İnalcık, *Devlet-i'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Seçme Eserleri-VII*, TİBK Yay., 6. Basım, İstanbul Ocak 2018, s. 83.
[156] Halil İnalcık, *Devlet-i'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Seçme Eserleri-VII*, TİBK Yay., 6. Basım, İstanbul Ocak 2018, ss. 83-84.
[157] Halil İnalcık, *Devlet-i'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Seçme Eserleri-VII*, TİBK Yay., 6. Basım, İstanbul Ocak 2018, s. 84.

mükemmelliğe ulaşan hükümdarın bilmesi gereken konuların yanında bunları amelî olarak ta uygulamaya koyması izlemektedir. Bunun karşılığı ise Farabî'ye göre imamlık yani imamet konusunu teşkil etmektedir. Farabî'ye göre nazarî erdemler ve bilgiler önce gelmektedir. Bunun sonrasında ise amelî olarak yapılan uygulamalar gelmektedir ki nazarî erdemleri tam olarak eksiksiz bilen birisinin ikinci olarak amelî uygulamaları yapması gerekmektedir. Nazarî olarak tam yetkinlik gösteremeyen bir hükümdar eksik olarak kalmıştır. Net bir hâkimiyet sergilemekten yoksun durumdadır. Buraya kadar anlattığımız bilgiler doğrultusunda işlediğimiz konularda bir hükümdarın tam olarak erdemli birisi olması, bilgili ve liyakat sahibi olması durumunda en üstün mutluluğa erişmesindeki bilgileri nazarî olarak öğrenmiş olduk. Ancak bunun ikinci aşaması olarak bu konulardaki eksiksiz bir bilgi ve erdeme sahip olması gereken hükümdarın sonraki aşamada elde edeceği amelî uygulamaları da buna eklersek karşımıza Farabî'nin anlatımı ile kanun koyucu ya da imamet kısmı çıkmaktadır. Tam bir bütün olarak ele aldığımız şekli ile halifelik makamının, yani hilâfetin İslâm siyasetindeki yeri ve önemi çıkmaktadır.[158] Çünkü Farabî tam olarak liyakatli, ideal olarak gördüğü Medine merkezli devlet reisliğini kabul etmektedir. Bu yönde Farabî'nin görüşü devlet başkanının sadece dünyevî değil, her yönden tam ideal olması yönündedir. Yani Farabî'nin görüşüne göre devlet başkanı maddi ve manevi açıdan tam ideal olandır. Dünyevî özelliklerin yanında mükemmel bir akla, ahlâka, hikmet ve ilahî vasıflara sahip olması gerekmektedir. Bu özelliklere istinaden Farabî'ye göre en ideal ilk devlet başkanı peygamberdir. Peygamberden sonraki en ideal devlet başkanı ise Peygamber'in devlet başkanlığını devralacak, yaşantısında onun izini takip edenlerden olacaktır. Bu da bizlere Hilâfet konusunu oluşturacaktır.[159]

Hilâfet kelimesinin bize ilk çağrıştırdığı anlam olarak, İslâm tarihine baktığımızda devlet başkanlığı kurumu karşımıza çıkmaktadır. Hilâfet kelimesinin sözlük

[158] Farabî, *Mutluluğun Kazanılması,* çev.: Ahmet Arslan, TİBK Yay., 3. Basım, İstanbul Ekim 2018, s. 46.
[159] İdris Demirel, *Keşf-i Kadîmden Vaz'-ı Cedîde İslam Bilim Tarihi ve Felsefesi, Farabî'nin Felsefesinde Bilgi, Bilim, Ahlak ve Siyaset Meseleleri*, ed.: İbrahim Özcoşar, Ali Karakaş, Mustafa Öztürk, Sıracettin Aslan, Divan Kitap, İstanbul 2019, s. 126.

anlamı *"birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak, birinin ardından gelmek/gitmek, yerini doldurmak, vekâlet veya temsil etmek"*[160] olarak kullanılmaktadır. Yani bir kimsenin yerine halef olmak, dünya ile din işlerinin başkanlığını yürütmek diyebiliriz.[161] Buna istinaden Peygamber Efendimiz'in halefi olarak Peygamberlik vazifesi haricinde şer'î hükümlerin nazarî ve amelî olarak tatbikini sağlayan kişiye ise halife denilmektedir.[162] Bir diğer anlayacağımız şekli ile Peygamber Efendimiz'den sonra başa geçen ve onu temsilen devletin başkanlığı kurumu şeklinde yorumlayabiliriz. Bu kurumun başında bulunan kişiye ise **halîfe** denilmektedir. Çoğul olarak kullandığımız şekli ise **hulefâ** kelimesidir. Genellikle Peygamber Efendimiz'den sonra gelen dört büyük halife dönemi için Hulefâ-i Râşidîn kelimesi kullanılmaktadır.[163] Halife ya da hulefâ *"Bir kimsenin yerine geçen, onu temsil eden kimse"*[164] manasında devlet başkanlığı statüsü için zikredilmektedir. Devlet başkanlığı statüsünün bir başka ismi olarak zikrettiğimiz diğer bir kelime ise **imâmet** lafzıdır. Hükümdara devlet başkanı olarak Peygamber Efendimiz'i temsilen devleti yönettiği için halife denilmektedir. Devlet başkanının liderlik vasfından dolayı ise imam kelimesi tercih edilmektedir. İkinci İslâm halifesi Hz. Ömer zamanında ve sonrasında ise halife kelimesinin karşılığı olarak *"emîrü-l-mü'minîn"*[165] ve halifenin cemaate namaz kıldırması ve lider olmasından dolayı normal imam kavramından ayırt edilebilmesi için ise *"imâmet-i kübrâ"* lafzı kullanılmıştır.[166] Abbâsî halifeleri kendileri için *hilâfet-i kübrâ* sözünü kullanmayı tercih etmişlerdir. Abbâsî halifelerinin yardımcısı olmayı kabul ettiğini göstermek amacı ile Anadolu Selçuklu sultanları ise tahta oturdukları zaman Abbâsî halifelerinin *zahîri, mu'âvini* olarak adlandırmayı tercih etmişlerdir. Memlûk sultanları ise tahta geçtikleri zaman kendilerini *hâmî'l-haramayni'ş-şarîfayn* ünvanı ile adlandırmışlardır. Yani kendilerini Mekke şehrinin ve Medine şehrinin hâmîsi

[160] Casim Avcı, *Hilâfet, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1998, C. 17, s. 539.
[161] Abdullah Yeğin, Abdülkadir Badıllı, Hekimoğlu İsmail, İlham Çalım, İttihad İlmî Araştırma Heyeti, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*, Sebat Yay., İstanbul Ekim 2006, s. 367.
[162] Abdullah Yeğin, Abdülkadir Badıllı, Hekimoğlu İsmail, İlham Çalım, İttihad İlmî Araştırma Heyeti, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*, Sebat Yay., İstanbul Ekim 2006, s. 316.
[163] Casim Avcı, *Hilâfet, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1998, C. 17, s. 539.
[164] Casim Avcı, *Hilâfet, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1998, C. 17, s. 539.
[165] Casim Avcı, *Hilâfet, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1998, C. 17, s. 539.
[166] Casim Avcı, *Hilâfet, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1998, C. 17, s. 539.

şeklinde görmüşlerdir. Memlûk ülkesini 1517 yılında düzenlediği sefer ile ülkesine katan Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim ise Memlükler'in kullandığı ünvanı kabul etmemiş onun yerine *hâdimü'l-haramayni'ş-şerîfeyn (Mekke ve Medine'nin hâdimi)* olarak değiştirmiştir. Yavuz Sultan Selim'den sonra tahta geçen oğlu Kanunî Sultan Süleyman ise *halîfe-i müslimîn ve halîfe-i rûy-i zemîn* unvanı ile tahtta oturmuştur. Kanunî Sultan Süleyman bu unvanı kullanmak ile bütün Müslümanların halifesi sıfatı ile hükümdarlığını sürdürmüştür. Kanunî bu unvanı ile dünyada Müslümanlara yönelik saldırılar düzenleyen Hıristiyan dünyası ile daima savaş halinde olmuş ve Müslümanları korumuştur. Nitekim Kanunî, Rusların saldırılarına karşı koruma isteyen Harezm hükümdarına karşı düzenlediği mektubunda sarayını *"melâz-i [sığınacak yer] selâtîn-i nâmdâr"*[167] olarak ifade ediyordu. Bunun yanı sıra Kanunî, Rus çarının Kazan ve Astrahan'ı fethetmesi dolayısı ile Orta Asya Müslümanlarının yardım çağrısına kayıtsız kalmamış 1569 yılında Astrahan ve Volga üzerine seferler düzenlemiştir. Kanunî, Sumatra'nın Portekizlilerin saldırısına uğraması sonucu ise Açe hükümdarı Alâeddîn'e savaş mühimmatları ve savunma yapılması konusunda destek sağlamak amacı uzmanlar göndermeyi ihmal etmemiştir. Bunun yanı sıra *hâdimü'l-haramayni'ş-şerîfeyn* olarak da Mekke ve Medine şehirlerine Müslümanların rahat bir şekilde giriş çıkışlarının ve yolculuklarının gerçekleştirilmesi yönünde Osmanlı Hükümdarları her türlü tedbiri almışlardır. Kanunî bu konuda kara ve denizde her türlü önlemi almış ve Barbaros Hayreddin Paşa'yı deniz kuvvetlerinin başına Kaptan-ı Derya olarak vazifelendirmiştir. Bu şekilde Kanunî tüm dünya Müslümanlarının haklarını gözetmeye ve korumaya çalışmıştır.[168] 1774 Tarihli Küçük Kaynarca antlaşmasına göre de devlet olarak toprak sahibi olunmayan yerlerde dahi manevî olarak İslâm alemi açısından halife ünvanı geçerliliğini korumuştur. 1876 tarihli Osmanlı Anayasası (Kânûn-ı Esasî)'nda dördüncü maddeye istinaden hükümdar, halife sıfatınıda taşımakta ve İslâm Dini'nin hâmîsi olarak da beyan edilmiştir. Saltanat 1922 tarihinde,

[167] Halil İnalcık, *Devlet-i'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Seçme Eserleri-VII*, TİBK Yay., 6. Basım, İstanbul Ocak 2018, s. 67.
[168] Halil İnalcık, *Devlet-i'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Seçme Eserleri-VII*, TİBK Yay., 6. Basım, İstanbul Ocak 2018, ss. 66-67.

Halifelik makamı ise 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılmıştır.[169] Hulefâ-i Râşidin döneminden itibaren ilk İslâm Halifesi Hz. Ebû Bekir'den itibaren başlayan hilâfet makamı İkinci Abdülmecîd ile son bulmuştur.[170] Bu hususta Hilâfet hakkında düşünürlerin görüşlerine değinmek gerekmektedir.

1.3. Kâdı Hüseyin b. Hasan ve İbrahîm bin Muhammed'e Göre Hilâfet (İmamet)

Kâdı Hüseyin b. Hasan'a göre insanlığın atası, ilk insan ve ilk Peygamber kabul edilen Hz. Âdem ilk halife olarak kabul edilmektedir.[171] Nitekim Yüce Allah *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"*[172] diye Bakara suresinde belirtmiştir. Allah Hz. Âdem'i ilk halife olarak yeryüzüne göndermiştir. *"Allah Âdem'i bütün yaratılmışlara üstün kıldı"*[173] ayeti Âl-i İmrân suresinde geçmektedir. Bu ayetten yola çıkarak İbrahîm bin Muhammed'e göre Allah insanı tüm melekler ve cinlerden de üstün kılmıştır.[174] Zira yine Bakara suresinde belirttiğine göre Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ben sizin bilmediğinizi bilirim"*[175] ayeti ile Allah bunun üzerine bir soru ve cevap aranmayacağını belirtmiştir. Allah Hz. Âdem'i tüm yaratılmışlara halife kıldığından dolayı *"Âdem'e secde edin"*[176] diye Kur'an-ı Kerim'de birkaç yerde bunu belirtmiştir. Yalnız sadece iblis secde etmemiştir ve kibirlendiğinden dolayı kovulup cehennemlik olmuştur. Yüce Allah Nûr suresinde şöyle buyurmuştur:

> *"Allah, içinizden iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan kimselere vaad etti ki, kendilerinden öncekilere verdiği gibi onlara da yeryüzünde iktidar verecek, onlar için hoşnutluğuna vesile kıldığı*

---

[169] W. Barthold, M. Fuad Köprülü, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, DİB Yay., 4. Basım, Ankara 1977, s. 141.
[170] Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, c. 5, s. 511.
[171] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 88.
[172] Bakara, 2/30.
[173] Âl-i İmran, 3/33.
[174] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 127.
[175] Bakara, 2/30.
[176] Bakara, 2/34; A'râf, 7/11; Tâhâ, 20/116.

dinlerinin yerleşip yayılmasını sağlayacak, şu andaki korkularını güvenliğe çevirecektir,"[177]

Bu ayete istinaden İbrahîm bin Muhammed'e göre Hilâfet insanoğlunun kurduğu tüm devletler de mutlaka bir şekilde bir sonrakine intikal edecektir ve dünyanın sonuna kadar da bu böyle devam edecektir. Yalnız Hilâfet yolunda insanoğlu için en büyük düşman ise iblis olacaktır. İbrahîm bin Muhammed'e göre bunun nedeni ise insanın dünya hayatı, mutluluk ve büyüklük arayışında bir canlı olduğu için nefsine uyması ve yenik düşmesi olacaktır.[178] Fâtır suresinde bu açık olarak belirtilmektedir. *"Şüphe yok ki şeytan sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman bilin."*[179]

Nitekim Segur'a göre de nefsanî istekler hükümdar ile sürekli bir etkileşim ve çarpışma halinde olacaktır. Hükümdar bu nefsanî isteklere önlem almaz ve rıza gösterir ise onunla ittifak yapmış olacaktır. Bu durumda ise devlette büyük karışıklıklar ve anlaşmazlıklar meydana gelecektir. Bu anlaşmazlıklar fesada neden olacağından dolayı kötülükler galip gelmeye başlayacaktır. Kötülüklerin galip gelmesi sonucunda devletin bekası tehlikeye girecektir. Hükümdarın bu durumda nefsanî isteklerine dur demesi ve tedbir alıp devletin devamlılığını göz önünde bulundurması gerekmektedir.[180]

İbrahîm bin Muhammed'e göre din ve dünya işlerinin düzenlenmesi konusunda bir hükümdara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu hükümdarı ise İbrahîm bin Muhammed zamanının hükümdarı ve adalet konusunda iyi bir halife olarak belirtmektedir. Bunu ise Gazâlî'den naklettiği şu mısralar ile dile getirmektedir:

"Bil ki padişahlık ve peygamberlik

Bir yüzükte yer alan iki mücevher gibidirler.

[177] Nûr, 24/55.
[178] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, ss. 128-129.
[179] Fâtır, 35/6.
[180] Segur, *Kişver-i Derûn (İçimizdeki Ülke),* çev.: Sahak Abro, haz.: Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2018, s. 92.

Ne Allah'ın dini padişahsız olarak ayakta kalır,

Ne de bir padişah dinsiz olarak ayakta kalabilir."[181]

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresinde *"Vaktiyle rabbi İbrâhim'i bazı sözlerle sınayıp da İbrâhim onları eksiksiz yerine getirince, "Ben seni insanlara önder yapacağım"buyurmuştu.*[182] Nitekim Hz. İbrahim'i Yüce Allah tüm yaratılmışlara imam kılmıştır. İbrahîm bin Muhammed'in meşhur kelam âlimlerimizden, değerli felsefecimiz ve büyük imamlardan olan Fahruddîn-i Râzî'den aktardığına göre Hz. İbrahim'in imam olmasını bazı sözlerle sınanıp imam olmasını şöyle açıklamaktadır: Hz. İbrahim Allah için ibadet yapmıştır ve bu konuda çok çaba sarfetmiştir. İtaatinden hiç şüphe yoktur. Bu yüzden kalbi Allah sevgisi ile dolmuş, dili kendisine karşı çıkanlar için bir sultanlık ortaya koymaya çalışmıştır. Bu uğurda kendisini ateşin yakmasına razı olmuştur. Bu uğurda evladını kurban etmek istemiştir. Tüm malını, mülkünü misafirleri için harcamıştır. Bunun içindir ki yerde ve gökte Hz. İbrahim *"Halîlu'r-Rahman=Allah'ın dostu"*[183] unvanını kazanmıştır. Hz. İbrahim'in Allah'ın buyruklarına karşı olan itaati ve vefasına karşılık başına gelen belalara karşı olan sabrını da Allah artırmıştır. Hz. İbrahim, Allah tarafından tüm yaratılmış olanların en üstünü ve özeli olarak liderlik özelliği kendisine bahşedilmiş bir şekilde İmamet vasfını da Allah tarafından almış bulunmaktadır. Bu şekilde tüm yaratılmışları iyiye ve doğruya yöneltmede, Allah'ın emir ve yasaklarının uygulanması konusunda imamet makamına hak kazanmıştır.[184]

İbrahîm bin Muhammed halifeye itaatin gereklerini de açıklamıştır. Zira Nisâ suresinde *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de,"*[185] diye buyrulmuştur. Peygamber Efendimiz ise *"Kim bana uyarsa Allah'a uymuştur. Kim isyan etmişse Allah'a isyan etmiştir. Amirlere itaat*

[181] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 139.
[182] Bakara, 2/124.
[183] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 149.
[184] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, ss. 149-150.
[185] Nisâ, 4/59.

eden bana itaat etmiştir. Amirler isyan eden bana isyan etmiştir,"[186] buyurmuştur. İbrahîm bin Muhammed halifenin seçilmesi ve itaat edilmesi konusunda halifeden için fasık veya zalim olması ya da aksine çok adaletli veya salih birisi olması gibi şartlarda halifeye her zaman itaat etmenin gerekli olduğunu vurgular. İtaat etmemek, halifeye karşı çıkmak, ona isyanda bulunmak fesada, karışıklara ve kavgaya sebep vereceğinden dolayı uygun görülmemiştir. İbrahîm bin Muhammed'e göre Ehl-i sünnette bu görüş birliğinde bulunmaktadır. Aksi takdirde halifeye fasık ve zalim olduğundan dolayı itaat etmeme, halifeyi azletme durumunda fitne ve fesat çoğalacak kan dökülecektir. Bunun içindir ki halifenin azlinden dolayı olan fesat ve karışıklıklar, görevini sürdürdüğü dönemki karışıklıklardan daha fazla olacaktır. Yalnız İbrahîm bin Muhammed'in İmam Şafiî'den bildirdiğine göre fasık olanın halifeliğine başlangıçta uyulmaması gerektiğini bildirmektedir.[187] Bu konuyla ilgili olarak ise İbrahîm bin Muhammed bize şu hadisi nakletmektedir:

> *"İleride fitne ve fesad baş gösterecek ve her yerde imamete bir talipli ortaya çıkacaktır. İmamı azlederek veya imama karşı ayaklanarak ümmetin durumunu bozmak isteyenleri, kim olursa olsun kılıçla defedin; fitne ve tefrikanın baş göstermesine fırsat vermeyiniz. Ve bu gibi kimseleri, öncekilerden daha bilgili ve daha layık da olsalar, akraba ve evlat da olsalar öldürüp defediniz."*[188]

1.4. Mâverdî'ye Göre Hilâfet (İmamet)

Ebu'l Hasan Habib el-Mâverdî'ye göre tüm insanlık açısından Yüce Allah'ı ve Peygamber Efendimiz'i bilmek nasıl gerekli ve zorunlu ise halifeyi bilmeyi de vacip olarak görmektedir. Mâverdî'nin açıklamasına göre âlimlerin ortak karar kıldığı bir konu olarak halife hakkında genel bir bilgi sahibi olunmasının gerekli

[186] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe, (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 163.
[187] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe, (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, ss. 163-165.
[188] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe, (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 165.

olduğunu vurgulamaktadır.[189] Mâverdî'ye göre İslâm'da, Halife devlet başkanı statüsündeki kişiye denilmektedir. Çünkü Peygamber Efendimiz'in yerine devlet başkanlığından sorumlu ve devletin yönetimini gerçekleştiren kişidir. Bunun için halife tabiri kullanılmaktadır. Ancak daha öncede yukarıdaki konularımızda da belirttiğimiz gibi Mâverdî'ye göre *"Ey Peygamber'in (s.a.v.) halîfesi"*[190] denilmesinde herhangi bir yanlış anlaşılma ya da sakınca olmayacağı kesindir. Fakat *"Ey Allah'ın (c.c.) Halîfesi"*[191] demenin ise caiz olması görüşü hakkında fikir ayrılıkları bulunduğunu söylemektedir. Caiz olduğunu düşünenler için Allah'ın emir ve yasaklarının yeryüzünde insanlar arasında uygulayıcısı olduğu görüşünden dolayı Allah'ın halifesi sözünü kullanmanın bir zararı yoktur.[192] Zira En'âm suresinde söyle buyrulmaktadır: *"Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği şeylerde sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur."*[193] Ancak Mâverdî'ye göre âlimlerin çoğunun görüşüne bakıldığı zaman ise *"Ey Allah'ın (c.c.) Halîfesi"*[194] sözünün zikredilmesi yanlış olacaktır. Çünkü âlimlere göre ancak kaybolan ya da ebedi olmayan birisi kendi yerine halife tayin edebilir. Hâşâ Yüce Allah için böyle bir tabir söz konusu olmadığı için çoğu âlimler bu sözün kullanılamayacağı konusunda hemfikir olmuşlardır. Bu yüzden daha öncede belirttiğimiz şekli ile İlk İslâm Halifesi Hz. Ebû Bekir *"Ey Peygamber'in (s.a.v.) halîfesi"* sözünü tercih etmiş ve kullanılmasında sakınca görmemiştir.[195]

Mâverdî'ye göre halifenin görevleri ve sorumlulukları vardır. Bunları ise şöyle sıralayabiliriz: Birincisi: dinin korunmasını sağlamaktır. Çünkü zamanla oluşacak

[189] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 51.
[190] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 52.
[191] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 52.
[192] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 52.
[193] En'âm, 6/165.
[194] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 52.
[195] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 52.

karışıklıklardan ve fesatlardan dolayı gerekli önlemlerin alınmasını sağlar. İlim sahibi olup bu konularda lüzum görüldüğü takdirde açıklamaların yapılmasını gerçekleştirmek ve doğru yola iletmektir. İkincisi: Zalimlere karşı mazlumun hakkını gözetmek ve taşkınlık yapanların cezasını vermektir. İhtilaflı durumlarda arabulucu vazifesini gerçekleştirip refah ve huzurun daim olmasını sağlamaktır. Üçüncüsü: İnsanların yeryüzünde olan geçimlerinin sağlanmasında yardımcı olmaktır. Bunu ise toplumun güvenliğini sağlamakla, yol emniyeti can ve mal güvenliğinin gerçekleştirilmesi gibi durumlarda yapar. Dördüncüsü: Allah'ın emir ve yasaklarının uygulanması hususunda tavizde bulunmamaktır. Bu konuda her türlü tedbirin alınmasını sağlamaktır. Beşincisi: Dine zarar verebilecek her türlü tehdide karşı tedbir oluşturmaktır. Bu tedbirler ise savaş konusunda gerekli hazırlıklar yapmak ve savunma açısından kaleler yaptırmak, hendekler kazdırmak gibi önlemlerden oluşmaktadır. Altıncısı: İslâmiyet'in diğer dinlerden üstün olduğunu göstermek ve Müslüman olmayanların İslâmiyet'i tercih etmelerini sağlamak açısından her türlü tedbirin alınmasıdır. Yedincisi: Maliye politikası yönünden hiç kimseye zulüm ve baskı uygulamadan gerekli oranda ve uygun olan kişilerden vergilerin zekâtların, savaş ganimetlerinin toplanmasının sağlanmasıdır. Sekizincisi: Liyakat ehli olanlara karşı hazineden aşırıya kaçmamak ve çokta kısmamak şartı ile yardımların yapılmasını sağlamaktır. Dokuzuncusu: Halkın refah ve düzeninin korunması açısından, güven içerisinde olunması, adaletin yerini bulması için gerekli görevlendirme ve atamaların gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Onuncusu: Devletin tüm işleri ile bizzat meşgul olmaktır.[196] Zira halife tüm müminlerin çobanlık vazifesini gerçekleştirmektedir. Halife yeryüzünde bulunan her müminden mesuldür. Bunun için ona göre hareket etmesi gerekmektedir. Bu yönde bir devlet yönetimi sergilemesi uygun olmaktadır.[197]

[196] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, ss. 52-53.
[197] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 54.

Halifeye bağlı bulunmayı Mâverdî vâcib olarak değerlendirmektedir. İtaat konusunda ise Mâverdi farz olduğu yönünde görüş beyan etmektedir.[198] Bunu ise Peygamber Efendimiz'in şu hadisi ile temellendirmektedir.

> *''Benden sonra bir kısım idareciler sizi idare edecektir. İyiler iyilikleriyle, kötüler de kötülükleriyle sizi idare edecektir. Hakka uygun olan her hususta onlara itâat edin, dinleyin. İyilik ederlerse bu, hem sizin için hem de onlar için iyidir. Kötülüklerde bulunurlarsa sizin lehinize, onlarında aleyhinedir.''*[199]

1.5. Muhammed Ebû Zehra'ya Göre Hilâfet (İmamet)

Muhammed Ebû Zehra'ya göre Müslümanların yöneticisi konumundaki bir kişi Peygamber Efendimiz'in halifesi niteliğinde olduğu için onun idarecisi olduğu kuruma da *Hilafet* denilmiştir. Aynı zamanda *İmamet* lafzı da kullanılmıştır. Ebû Zehra'ya göre *İmamet* diye kullanılmasının nedeni ise halifeye *imam* denildiği içindir. Müslüman birisinin cemaat halinde namaz kılarken, imamın arkasında namazı aynen tatbik ederek kılması gerekmektedir. Aynı şekilde Müslümanın halifenin yaptıklarını da uygulaması gerekmektedir. Bu Müslümanlar açısından bir zorunluluktur. Cemaat halinde imamdan kopmayan Müslümanın itaat konusunda da halifeden kopması, yaşaması uygun olmayacaktır. Ebû Zehra'ya göre dinin emniyeti ve güvenliği açısından önemli bir yer teşkil etmektedir ve dünyanın geçici zevk ve sefasına karşı ise Müslümanlar menfaatleri konusunda uyarılmalıdırlar. Bu konuda uyulması gereken ise dünya menfaatleri yerine âhiret menfaatlerinin ön planda tutulmasıdır. Âhiret menfaatlerini ise şer'i hüküm ve yasaların gerektirdiği çerçeve doğrultusunda bir yol izleyerek elde etmek mümkün olacaktır. Halifelikte bu konuda şer'i hükümlerin kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, Peygamber Efendimiz'in sünnet-i seniyyeleri ve Allah'a karşı sorumlu olduğumuz kulluk vazifelerimizi yerine getirme hususunda şeriatın sahibine vekâlet etme yolundaki çabalarımızdır. Ebû Zehra'ya göre idare konusunda temel olarak İslâm

---

[198] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 30.

[199] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 30.

Dini esas alınıyor ise bu durumda halifelik makamı karşımıza çıkmaktadır. Muhammed Ebû Zehra, halifelikte yapılan yönetim şekli ve idare hususu konusunda ele alınacak önemli konulardan birisine değinmektedir. Bu konu ise devletin yönetiminde Siyaset-i Şer'iyye hususunun uygulanma aşamasıdır. Ebû Zehra, İslâm Devleti'nin yönetilmesi konusunda şeriatın uygulamaları dışına çıkmadan aklın hükümlerine de dayanarak bu konuda bir idare sergilenmesi yönündedir. Devletin menfaati açısından bu çerçevede şeriatla çelişmeden paralel bir doğrultuda yönetimin izlenmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.[200]

Muhammed Ebû Zehra'nın üzerinde durduğu ve bu konuda desteklerimizi esirgemeyecek bir şekilde katılım sağladığımız, zaman ve mekân yönünden değişiklik göstermeyecek olan bir konuda hilâfetin farz olduğunu yönündeki görüşleridir. Ebû Zehra'nın, İbn-i Hazm'dan aktardığına göre mezhepler yönünden tüm Ehl-i sünnet velcemaat olanlar, Mürcie ve Hariciye mezheplerini de kapsayacak şekilde geniş bir görüş ve düşünce çerçevesinde değerlendirildiği zaman Müslümanlar açısından hilâfetin farz olduğu yönündeki görüş birliğine varılmasıdır. Müslümanlar açısından adil bir şekilde yönetilen, Allah'ın emir ve yasaklarının uygulanmasının şer'i hükümler çerçevesinde gerçekleştiren bir hükümdara karşı bîat etmeninde farz olduğu yönündeki görüş birliğidir. Ebû Zehra bu konuda sadece Haricilerin **Necedat** fırkasının bu konuya aykırı görüş bildirdiğini belirtmektedir. **Necedat** fırkasının görüşüne göre halife seçmenin zorunlu olmadığı, insanların bizzat kendi haklarını korumalarını ve savunmaları gerektiğini belirtmektedir. Ancak Ebu Zehra şuan günümüzde bu fırkanın varlığından söz edilemeyeceğini vurgulamaktadır.[201] Ebû Zehra'nın hilâfetin farz olduğu yönündeki görüş birliğini desteklemesini Nisa Suresi'ne göre belirtmektedir. *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de."*[202]

[200] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, ss. 23-24.
[201] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 24-25.
[202] Nisa, 4/59.

1.6. Şihâb En-Neyrîzî'ye Göre Hilâfet (İmamet)

Muhammed Ebû Zehra gibi Şihâb En-Neyrîzî'de Şer'i yönden düşünüldüğü zaman halife seçmenin farz olduğu düşüncesi üzerinde durmaktadır.[203] Aynı zamanda seçilen halifeye de halkın itaat etmesi yine farz olarak görülmüştür.[204] Ancak burada ayırt edilmesi gereken husus ise halifenin şeriata uygun olarak davrandığı ve devlet yönetimini gerçekleştirdiği sürece ona uymanın vacip olduğu görüşü üzerinedir. Aksi olduğu takdirde şeriata uygun olmayan ve ters düşecek bir hüküm verildiği zaman ise karşı çıkmanında şeriatın gereği olduğunu Neyrîzî vurgulamaktadır.[205] Neyrîzî bunu Peygamber Efendimiz'in şu sözüyle açıklamaktadır: *"Allah'a isyan konusunda başkasına itaat olamaz, itaat ancak iyilikte olur"*[206] ve bu konuda Hz. Ebubekir ise şöyle söylemiştir: *"Biz Allah ve Resûlü'ne karşı geldiğimizde ise bize itaat etmenize gerek yoktur."*[207] Aynı konu üzeri Ömer b. Abdülaziz ise halife olduğunda halka hitaben önemle vurgu yaparak şu vaazda bulunmuştur:

> *"Ey insanlar, muhakkak ki Allah'a boyun eğen kimseye uymak farzdır. Allah'a karşı gelen kimseye ise itaat edilmez. Allah'a itaat ettiğim sürece bana uyunuz. Ne zaman ki Allah'a karşı gelirsem o zaman bana itaat etmeniz gerekmez."*[208]

Neyrîzî'ye göre Hilâfet bir kişinin yokluğunda o kişinin yerinin doldurulması veya onun konumu gereği vazifelerinin üstlenilmesi anlamına gelmektedir. Bu yokluktan kasıt ölüm anında ya da herhangi bir durumda koltuğun liyakatli olarak doldurulamaması şeklinde nitelendirilebilir. Neyrîzî, Hilâfetin gerçek manada

---

[203] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 60.
[204] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 82.
[205] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 70.
[206] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 70.
[207] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 70.
[208] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 72.

tanımını yaparken devletin yönetiminde Allah'ın rızasının gözetilmesini esas almaktadır. Neyrîzî buna yönelik olarak Allah'ın rızasını gözetecek uygulamaların faaliyete geçirilmesini öngörmektedir. Neyrîzî bu uygulamaları gerçekleştirirken Peygamber Efendimiz'in sünnetine uygun olmasına önem vermektedir. Aynı zamanda Allah'ın her an kendisini görüyormuşçasına hareket ederek, adil bir yönetim sergilenmesini ise hilâfetin gerekliliği olarak görmektedir.[209] Nitekim Neyrîzî bilgi ve erdem konusunda tam bir yetkinliğe ulaşılması durumunda halifenin Allah'ın rızasını kazanacağını belirtmektedir. Böylece halk ve halife bir arada iç içe olacaktır. Ancak tam olarak olgunluk sergileyemeyen ve yetkinlik gösteremeyen bir halife ise Allah'ın rızasını kazanmakta başarılı olamayacaktır.[210]

1.7. Abdüsselâm El-Amasî'ye Göre Hilâfet (İmamet)

Abdüsselâm El-Amasî'ye göre Hilâfet halkın yönetilmesi demektir. Peygamberlik iddiasında bulunmamak koşulu ile din ve dünya işlerinin bir arada bulunması ve bu yönde bir idare, yönetim anlayışının sergilenmesi demektir. Bu konuda Peygamber Efendimiz'in idarecilik koltuğunun vekâleten doldurulması anlamında hilâfet önemli yer teşkil etmektedir. Çünkü şer'i hüküm ve yasaların uygulanmasında Müslümanların emniyeti açısından güvenli bir ortamın oluşturulması ve yönetimin sergilenmesi için insanların bu konuda bir yöneticiyi desteklemeleri gerekmektedir. Aynı zamanla destekledikleri idarecinin şer'i hükümlere aykırı olmamak kaydı ile koyduğu kurallara da uymak mecburiyetleri vardır. Müslümanların seçtikleri halife böylelikle onların haklarının gözetilmesinde, mazlumların emniyetinin sağlanması ve refah içerisinde yaşamaları, buna karşın kötü niyetli ve zorba kişilerin cezalandırılması hususunda, devletin toprak bütünlüğünün sağlanması, toplumların bir arada bulunmalarının çekişmesiz ve kavgasız bir ortamda sağlanmasını gerçekleştirir. Bunların yanı sıra tüm savaş ekipmânlarının tedariki, savunma amaçlı oluşturulan kalelerin ve geçiş

[209] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 68.
[210] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 78.

güzergâhlarının sağlama alınması, askerlerin silah tedariklerinin yapılması ve savaş sonucu alınacak ganimetlerin adaletli bir şekilde taksim edilmesi yine halifenin sorumluluğundadır. Aynı zamanda öksüz, yetim bulunan kişilerin nikâhlandırılması, devletin gelir kaynaklarının (vergi, sadaka, öşür, zekât) gerektiği şekilde alınıp harcanması gibi konularla da El-Amasî'ye göre halife ilgilenmek zorundadır. Bu zorunluluktan dolayı insanların kendilerine bir halife seçmeleri ve hilâfet makamının bulunması gereklidir. El-Amasî'nin önemle belirttiği ve her zaman geçerliliğini koruyan bir konuda bir imam yahut halife seçmeden ahirete intikal eden insanların durumu hakkındadır. Bu insanlar Amasî'ye göre cahiliye döneminde ölen kişiler ile bir tutulmuştur.[211] Bu hususta Amasî, Peygamber Efendimiz'den şu sözü aktarmış ve konuyu pekiştirmiş, aynı zamanda desteklemiştir. *"Zamanının imamını tanımadan ölen kimse cahiliye insanı gibi ölmüştür"*.[212]

El-Amasî'nin halifenin yerine getirmesi gerekenleri bu şekilde belirttikten sonra Abbâsî Halifesi Harun Reşid'in, Şakik Belhî'den dinlediği nasihatlerinin bir kısmından bu konu ile ilgili örnek vermek isterim. Şakik Belhî Harun Reşid'e şu şekilde nasihatte bulunmuştur: Ey müminlerin halifesi Allah cehennemi yarattı ve sende bu cehennemin kapısında bekçi olarak görevli bulunmaktasın. Allah sana devletin hazinesini bağışladı. Buradan sana kılıç ile kamçı tedarik etti. Allah sana kılıç ile kamçıyı kullanarak yönetimin ve idaren altındaki insanların cehenneme girmesine mani olman konusunda emir buyurdu. Bunu gerçekleştirmek istersen devletin hazinesinden ihtiyaç sahiplerinin tedariklerini gerçekleştir. Allah'ın emir ve yasaklarına uymayanları ise kamçınla cezalandır. Sebepsiz yere cana kıyanların ise kılıcınla ahirete intikalini sağla. Eğer Allah'ın emirlerine uymayıp karşı

[211] Abdüsselâm El-Amasî, Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı), haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, ss. 49-50.
[212] Abdüsselâm El-Amasî, Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı), haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 50.

gelirsen ve yasaklarını yerine getirmezsen bunun sonucunda hüsrana uğrayacak sen olursun. Cehennem senin ödülün olacaktır.[213]

Kur'an-ı Kerim'de hilâfet kelimesi zikredilmemektedir. Kur'an-ı Kerim'de daha ziyade *"Allah'ın yeryüzündeki halifesi"* manasında *hulefâ, halîfe* ve *halâif* kelimeleri üzerinde vurgu yapılmaktadır.[214] Osmanlı Devleti'nde kullanılan ve genel olarak kabul gören tabir ise Halil İnalcık'ın, Tursun Bey'den aktardığı şekli ve Tursun Bey'in de Nasîreddin Tûsî'yi kaynak edinmiş hali ile bildirdiği kısım zıllullâh *(Allah'ın yeryüzündeki gölgesi)* tabiridir. İnalcık'a göre zıllullâh kavramı devlet yönetiminde egemenlik anlayışını ele almaktadır. Buna göre devletin egemenliği ve varlığından söz edebilmek için zıllullâh kavramının gerekliliği dile getirilmiştir. Ancak bu kavram da egemenlik ilkesinin kaynağı Allah'tır. Hükümdar ise gücünün ve kudretinin yettiği şekli ile sadece katkıda bulunmakla yetinebilir. Yani hükümdar ne kadar da olsa sınırlı bir yetkiye sahiptir ve sınırsız olanın, diğer bir deyişle Allah'ın hüküm ve yasalarını uygulamakla *Allah'ın yeryüzündeki gölgesi* ismine sahip olacaktır. Fakat zıllullâh kavramı geçmişten gelen Türk devlet anlayışı ve İslâm dönemi hükümdarlık anlayışı içerisinde birbiri ile bütünlük haline gelmiş ve Türk-İslâm dönemi hükümdarlık anlayışında da hükümdarlığın egemenliğinin dayanağı olan kaynaklar hususunda önem kazanmıştır. Zira bu konuda ulemanın görüşlerine göre siyasi bir otoritenin varlığı gerekmektedir. Bu otorite ise şeriatın tam olarak nazarî ve amelî olarak değerlendirilmesini sağlayacak bir halifeden ve hükümdardan ileri gelmektedir. Uygulama alanında zıllullâh lakabına ehil olmaya hak kazanacaktır.[215]

---

[213] Abdüsselâm El-Amasî, Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı), haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 57.

[214] İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi,* TDV Yay., 7. Baskı, Ankara Mart 2016, s. 88.

[215] Halil İnalcık, *Rönesans Avrupası, Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci, Seçme Eserleri V*, TİBK Yay., 11. Basım, İstanbul Kasım 2018, ss. 306-307.

2. ZILLULLÂH KAVRAMI

Müslüman devlet ve toplumlarda gözlemlediğimiz şekli ile devlet başkanı statüsünde olan birisi için halife, devlet başkanlığı kurumunun resmi şekline ise hilâfet diyoruz. Hükümdarın dünya işlerinin belirli bir düzen içerisinde gerçekleşmesini sağlaması ve adaletin gerçekleştirilmesi konusunda Allah'ın halifesi kavramı karşımıza çıkmaktadır. Temsil açısından Allah'ın hükümlerinin, yasalarının, emir ve yasaklarının uygulanması konusunda, Allah'ın yeryüzündeki egemenlik kavramını bilmemiz gerekmektedir. Peygamberlik görevi hariç Peygamber Efendimiz'in uyguladığı devlet idaresi ve dünyadaki siyasal otoritesini temsilen *Allah'ın yeryüzündeki gölgesi* kavramını değerlendireceğiz.[216] Zıllullâh kavramı daha önceki konumuzda yukarıda da belirttiğimiz gibi geçmişten gelen bir egemenlik anlayışı içerisinde ele alınmakta ve bu konuda gerek İslâmiyet öncesi dönem gerekse İslâmiyet sonrası dönemde önemli bir yer teşkil etmektedir. Zıllullâh kavramının gerekleri konusunda İslâm Halifelerinin, âlimlerinin, bilginlerinin görüş ve düşünce yapıları hakkında gerekli bilgilendirmelerin, örneklendirmelerin yapılması önem arz etmektedir.

İslâmiyet'in ilk dönemlerine baktığımız ve incelediğimiz zaman halifeden için kullanılan sıfatlardan birisi olarak *"Allah'ın halifesi"*[217] sözü kullanılmaktadır. Bu söz geçerli ve yaygın olarak itibar da görmektedir. Ancak ilk İslâm halifesi Hz. Ebû Bekir döneminde kendisi için kullanılan bu hitap şeklinden dolayı rahatsızlık duyduğunu ifade etmiş, bu konudaki tepkisini göstermiştir. Bunun yerine Peygamber Efendimiz'in halifesi sözünü kabul ettiğini beyan etmiş ve kendisinin buna razı olduğu söylemiştir. Daha sonraki dönemlerde ise yine ikinci İslâm halifesi adaletin simgesi Hz. Ömer'de *"Allah'ın halifesi"*[218] hitabından rahatsızlık duymuş ve Hz. Ebû Bekir gibi Peygamber Efendimiz'in halifesi olmayı tercih etmiştir. Aynı zamanda beşinci İslâm halifesi olarak kaynaklarda geçen ve kabul

[216] H. Yunus Apaydın, *İslâm ve Toplum (İlmihal II),* TDV Yay., 24. Baskı, Nisan 2018, s. 297.
[217] Casim Avcı, *Hilâfet, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1998, C. 17, s. 539.
[218] Casim Avcı, *Hilâfet, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1998, C. 17, s. 539.

gören Hz. Ömer'in soyundan olan Ömer b. Abdülazîz'de halifelikte aynı uygulamayı tercih etmiştir.[219] Bu hususta düşünürlerin görüşlerini ele almamız, konunun pekiştirilmesi ve temellendirilmesi açısından faydalı olacaktır.

2.1. Abdüsselâm El-Amasî'ye Göre Zıllullâh Kavramı

Abdüsselâm El-Amasî'ye göre zıllullâh kavramı dinin getirdiği emir ve yasaklara uymayı ve amelî olarak gerçekleştirmeyi bir zorunluluk olarak görmektedir. Amasî'ye göre bu zorunluluğa uymanın haliyle kolay olmayacağı ilk olarak hükümdarın ya da halifenin nefsi ile mücadele içinde olacağı kesindir. Nefis mücadelesinden iyi bir şekilde ayrılan halife fânî dünyada ve bakî dünyada da her türlü iyiliğe mazhar olacaktır. Ama nefsine yenik düşen halife ise fânî dünyada ve bakî dünyada daima bir ayıplanma ve aşağılanmaya maruz kalacaktır. Çünkü halife dünya üzerindeki bütün yaratılmışlara hitap etmektedir. Dünyadaki bütün yaratılmış canlılar halifenin kontrolünde olacaktır. Yeryüzündeki canlıların ihtiyaçlarının giderilip, isteklerinin karşılanması halifenin görevi olarak görülmektedir. Amasî'ye göre halife görevlerin yerine getirilmesini, görevden ziyade daha çok Allah'ın bir lütfu olarak değerlendirmelidir. Her daim halkı ile iç içe olmalı, onların taleplerini karşılamaya azim göstermelidir. Fakirlerin ihtiyaçlarının giderilmesini sağlayıp, halkına karşı göz önünde olmayı tercih etmeli, gizlenmekten sakınmalıdır. Halkına karşı gizlenen bir halife ülkesini felakete sürüklüyor demektir. Bu konuda dinin emir ve yasaklarını gerçekleştirme hususunda çaba sarf etmelidirler. Çünkü Amasî'ye göre böyle bir hükümdar hem *"Allah'ın halifesi"* hem de Peygamber Efendimiz'in de halifesidirler.[220]

[219] Casim Avcı, *Hilâfet, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1998, C. 17, s. 539.
[220] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 83.

2.2. Necmeddîn Dâye'ye Göre Zıllullâh Kavramı

Necmeddîn Dâye Peygamber Efendimiz'in şu hadisi şeriflerini iletmiştir: *"Sultan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir, her mazlum ona başvurur."*[221] Dâye bu hadis-i şerife dayanarak hükümdarlığın gereğinin yeryüzünde Allah'ın vekili olmak olduğunu vurgulamaktadır. Bu konuda Peygamber Efendimiz'in *"Sultan Hakk Teâlâ'nın gölgesidir"*[222] dediklerini belirtmiştir. Dâye burada kullanılan sultan ve gölge kelimesinin hilâfet ile aynı anlamda kullanıldığını vurgulamaktadır.[223] Necmeddîn Dâye'nin bu görüşünün desteklenmesi açısından Şefaettin Severcan'ın belirttiğine göre çeşitli dönemlerde ve dinlerde de bu düşüncenin yaygınlığı kabul görmektedir. Bu dönemleri, dinleri ve devletleri ise şu şekilde sıralayabiliriz: 1)Konstantin'in Roma İmparatorluğu döneminde, 2) Göktürk Devleti'ne baktığımız zaman Bilge Kağan'ın döneminde ve sonrasında, 3) Çin devletinde Budizm'in resmi din olarak kabul gördüğü zamanlarda, 4) Hindistan'a baktığımız zaman eski dönemlerinde Brahmanizm ve sonraki dönemleri değerlendirdiğimiz zaman Hinduizm'de, 5) İran tarihinde bakıldığında Sâsâni hükümdarları tarafından kabul gören Zerdüştlük ve sonraki dönem İran'da Abbâsîler devrinde, 6) Osmanlı Devleti zamanında ise Fatih Sultan Mehmed dönemi ve Fatih Sultan Mehmed'den sonraki dönemlerde de aynı şekilde bu düşüncenin kabul gördüğü ve kullanıldığı görülmektedir.[224] Necmeddîn Dâye'nin belirttiği şekli ile zıllullâh kavramının değerlendirilmesi ise şu şekildedir:

> *"Zira surette bir kişi bir dam üzerinde dursa, onun gölgesi yere düşse, o gölge onun halifesi olur. Ve o gölge o kişinin adıyla zikrolunur. Ve o kişinin zatının ve sıfatının eseri gölgesinde aksedip zahir olur. Bu bir ulu sırdır ve hem* ***"Muhakkak Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı."****Sözü bu manaya işaret eder. Görmez misin ki, hüma kuşu zayıf bir kuştur, onda Allah Teâlâ'nın sırlarından yerli yerinde neler vardır. Onun gölgesi kime düşerse o dilenci bile olsa memleket sahibi*

[221] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 133.
[222] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 133.
[223] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 133.
[224] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 120.

sultan olur. Hakk Teâlâ lütfu ile halk arasından bir kişiyi seçse ve kendisinin zatını ve sıfatını gösterse, saadet devletinin o şerefli zatta ve latif cevherde yerli yerine konulmuş olduğunu görürsün. O şerefli zatın ve latif cevherin en küçük tesiri bile şöyledir. Onun inayet nazarıyla baktığı her kişi, ehil olsun veya olmasın, bütün dünyada kutlu ve itibarlı olur. Ve kahır nazarıyla baktığı her kişi de hem dünyada hem de ahirette kendisinden yüz çevrilmiş olur."[225]

Dâye'nin bu değerlendirmesine göre Şeyhoğlu Mustafa şu beyitleri dile getirmiştir:

Sen kime yüzünü çevirdin, kimden tarafa baktınsa onu yüce ve üstün kıldın.

Bakışını kimden ayırdın ise onu da aşağılık ve rezil eyledin.

Kim elden ayaktan düşmüş, iş yapamaz hale gelmiş ise onu kahreden senin heybetindir.

Kim de yükselmiş üstün olmuşsa onun elinden tutup yükselten de senin hep var olan gücündür.

Biz bakır madeniyiz padişahtan gelen kimya nazarı ulaşınca bakırın altın olmasına şaşılmaz.[226]

Necmeddîn Dâye'ye göre büyük bir devlet olmanın şartlarından birisi din konusunda tamamen liyakatli olmak, dünya üzerinde de liyakatli ve adaletli bir hükümdarlık sergilemekle olur. Necmeddin Dâye'nin düşüncesindeki gibi dinin ve devletin birbiri ile sıkı bir bağ içinde olması ve bu birlikteliğini kaybetmemesi sonucu ortaya güçlü ve dirayetli bir hükümdarın çıkacağını vurgular. Bu ise daha sonrasında güçlü bir devlet oluşumunu meydana çıkaracaktır. Bu ise Allah Teâlâ'nın halifesi olmakla vuku bulur.[227] Aynı zamanda Dâye'nin bir hükümdarın dikkat etmesi gereken hususlar konusunda belirttiği kurallardan birisi ise hükümdarın devlet yönetiminde yaptıklarını ve yapacaklarını Allah'ın

[225] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, ss. 133-134.
[226] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, ss. 60-61.
[227] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 135.

yeryüzündeki halifesi ve aynı zamanda vekili olduğunu düşünerek yapmalarıdır.[228]

Şefaettin Severcan'ın belirttiğine göre zıllullâh kavramının bahsettiği devletlerin hepsinin düşünce yapısında bulunduğu, ancak özellikle bu konuda Abbâsî devletinin hükümdar ve devlet görüşleri çerçevesinde daha yoğun olduğunu görmek mümkündür. Çünkü Abbâsî halifesi tam olarak çok güçlü bir hükümdarlık sergilemektedir. Çünkü halife Allah tarafından seçilmiş bir kişidir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde halife Allah'ın iradesini tüm yeryüzünde göstermektedir. Temsil açısından değerlendirildiği zaman Halife *Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir*, aynı zamanda nazarî ve amelî olarak uygulayıcısı konumundadır.[229]

2.3. Şeyhoğlu Mustafa'ya Göre Zıllullâh Kavramı

Şeyhoğlu Mustafa'ya göre hükümdar tüm mazlumları koruması altına alan ve güvenliğini sağlayan, yeryüzünde bulunan tüm mazlumlar için bir sığınak olan, daima onları kollayıp gözeten*"Allah'ın yüce zatının, yeryüzündeki gölgesidir."*[230] Bu nedenledir ki zıllullâh kavramını Şeyhoğlu Mustafa şu beyitler ile ifade etmektedir:

"Ey padişah! Güneşin yaktığı, sıkıntı verdiği,
O kimselerin üstüne gölgelerini atıp yay." [231]

Şeyhoğlu Mustafa Peygamber Efendimiz'in söylediği hükümdar olan kişiye yönelik **Allah'ın gölgesidir** sözünün üzerinde durmaktadır. Bu söz halifenin ya da hükümdarın tüm işlerinin Allah'a bağlılığını ve Allah tarafından görüldüğünü

[228] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 136.
[229] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, ss.121-122.
[230] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 59.
[231] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 59.

ifade etmektedir. Şeyhoğlu Mustafa zıllullâh kavramının şu şekilde açıklamıştır: *"Görünüşte bile, birisi ev üzerinde olup gölgesi aşağıya yer üstüne düşse; o gölgeyi o şahsın adı ile, "falanın gölgesidir" diye söylerler. Yani o kişinin aksidir, aks ise halife olur."*[232] Buna istinaden ise Şeyhoğlu Mustafa yukarıda sunduğumuz Necmeddin Dâye'nin zıllullâh kavramı üzerine olan düşüncelerini de örnek olarak göstermiştir. Zıllullâh kavramının ortaya çıkması ve görünmesini ise Şeyhoğlu Mustafa hükümdarlar sayesinde olacağını söylemektedir.[233] Bu nedenledir ki Şeyoğlu Mustafa'nın şu beyitleri bunu ifade etmek için yeterli gelecektir.

"Ey sultan sana: ''Tanrı gölgesidir'' dediler;
Ey padişah sen Allah huyu ile huylan.
Yok eğer sen Hakk'ın zıddına iş işlersen;
İşte o zaman şeytanın gölgesi olursun."[234]

Şeyhoğlu Mustafa **Allah'ın gölgesi** sözünün açıklamasını ise hükümdarın ve halifenin tüm mâhlukatın dayanağı ve de sığınacağı bir kapı oluşuna bağlamaktadır. Bu nedenle tüm zulüm ve kötü olan şeylerden halifenin uzak olması gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi olduğu takdirde ise halifelik makamının nasip olmayacağını ve **Allah'ın gölgesi** sözünün karşılığını bulmayacağını belirtmektedir. Bunu ise şu dizelerde belirtmektedir:

"Doğru doğrunun gölgesidir;
Asıl hırsızlık sahibine benzememektir."[235]

Şeyhoğlu Mustafa burada halifenin Allah'ın yolu üzerinde yürümediği ve nefsine aldanıp şeriatın hükümleri konusunda yanlış uygulamalara imza atması sonucunda ne olacağını dile getirmektedir. Eğer **Allah'ın gölgesi** sözüne tam anlamıyla layık

[232] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 60.
[233] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, ss. 60-61.
[234] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 85.
[235] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, ss. 85-86.

olmak ve buna mazhar olmak istiyorsan Allah'ın halifeliğine yakışır tutum ve davranışlar sergilenmesini benimsemektedir. Yani Allah'ın emir ve yasaklarını uygulamadan bahsetmektedir.[236]

2.4. Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa'ya Göre Zıllullâh Kavramı

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa zıllullâh kavramının değerlendirmesini yaparken görüşlerini beyitler şeklinde aktarmayı tercih etmiş ve bizlere bu şekilde sunumlar yapmıştır. Ahmed Paşa, halifeyi dünya üzerindeki bulunan sultanların daha da üst seviyesine yerleştirmekte ve bütün dünyanın hâmisi, emniyetinin sağlanmasını sağlayan kişi, güvenin kaynağı, yeryüzündeki hükümdarlar hükümdarı olarak ele almaktadır.[237] Bunun için ise şu beyitlerini söylemektedir:

"Pâdişahlık yıldızlarının incisi, saltanat göğünün kutbu,

İlahî lütfun gölgesi, ilahî lütfun mayası (cevheri),

Deniz ve karaların pâdişahı,

***Sâye-i kehvü'l-verâ** gölgesinin güneşi,*

Pak İslâmın hamisi,

Bütün yaratılmışların çobanı,

Zuhal yıldızının mahalli ve feleğe dokunan Cemşid,

Güzellik aynası ve sözlerin uğuru,

"O halde, insanlar arasında adâletle hükmet."[238]

Ahmed Paşa'nın bu beyitlerinden de anlaşılacağı üzeri zıllullâh kavramını en güzel şekilde dizelere dökmüştür. Ahmed Paşa halifenin değeri ve önemini vurgulamak için burada halifeden için İslâm'ın koruyucusu ve tüm dünyanın hükümdarı, hükümdarların en ulusu olarak bahsetmiştir. Aynı zamanda halifeyi

[236] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 86.
[237] Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Devlet Yönetimi İçin Bilgelik Kılavuzu (Usûli'l-hikem fî Nizâmi'l-âlem)*, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 23.
[238] Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Devlet Yönetimi İçin Bilgelik Kılavuzu (Usûli'l-hikem fî Nizâmi'l-âlem)*, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 23.

bütün canlıların, dünya üzerindeki mahlukâtın çobanı olarak ele almaktadır. Zıllullâh kavramını ise [*İlahî lütfun gölgesi*] sözleri ile belirtmiştir. Allah'ın bir cevheri olarak görmektedir.[239]

Ahmed Paşa aynı zamanda zıllullâh kavramının önemini vurgularken bunu vezir içinde dile getirmiştir. Veziri hükümdarın ya da halifenin vekili olarak Yüce Allah'ın gölgesi'nin yardımcısı olarak belirtmiştir. Nice diyarların, memleketlerin, kısacası cihanın emniyetinin sağlayıcısı, mutluluğun kaynağı, Müslümanların yardımcısı ve sırtını yaslayacağı koruyucusu sıfatında halifenin vekili olarak tanıtmıştır.[240] Bunu ise şu beyit ile anlatmaya çalışmıştır:

"Allah'ın gölgesi'nin vekili, iyilik gölgelerinin yayıcısı,
Uğurlu saadetin müjdecisi, cihan şâhının vezîri,"[241]

2.5. İmam Gazâlî'ye Göre Zıllullâh Kavramı

İmam Gazâlî zıllullâh kavramını değerlendirirken Allah'ın insanlık açısından sadece Peygamberler ve hükümdarları yarattıkları arasında üstün vasıflarda donattığını belirtmektedir. Peygamberlerin görevi Allah'ın kullarına doğru yolu bildirmek ve bu yolun nasıl olduğunun izâhını gerçekleştirmektir. Hükümdarlar ise Allah'ın kulları arasında oluşan anlaşmazlıkların giderilmesi ve birbirleri ile geçimlerinin sağlanması konusunda herhangi bir sıkıntı oluşmaması için vardır. Zira İmam Gazâlî'ye göre hükümdarların seçilmesindeki maksat **Allah'ın yeryüzündeki gölgesi** sözünün karşılığını oluşturmasıdır. Gazâlî, gölgenin insanı en sıcak ortamda dahi güneşin kavurucu sıcağından koruduğu söylemektedir. Eğer gölge insanı kavurucu sıcaktan koruyor ise hükümdar da halkını ve emri altındakileri sıkıntılardan, musibetlerden ve gelecek zararlardan muhafaza ettiği

[239] Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Devlet Yönetimi İçin Bilgelik Kılavuzu (Usûli'l-hikem fî Nizâmi'l-âlem)*, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 23.
[240] Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Devlet Yönetimi İçin Bilgelik Kılavuzu (Usûli'l-hikem fî Nizâmi'l-âlem)*, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 24.
[241] Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Devlet Yönetimi İçin Bilgelik Kılavuzu (Usûli'l-hikem fî Nizâmi'l-âlem)*, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 24.

için **Allah'ın gölgesi** olarak adlandırılmıştır. Aynı zamanda İmam Gazâlî, halifeden için nasihat ederken de Allah'ın halifeyi yeryüzünde gölge olarak kıldığını söylemiştir. Halkında bu gölgeye karşı herhangi bir olumsuzlukta bulunmamasını, itaatkâr ve uyumlu olmasını, verdiği emirlere karşı asilik etmemesini bildirmiştir. İmam Gazâlî'ye göre halkın bu itaatkâr ve uyumlu davranışının karşısında halifede Allah'a itaat konusunda kusursuz olmalıdır. İslâmiyet'in yasakladığı şeylerden ötürüde halkını koruması gerektiğini belirtmektedir.[242]

2.6. Muhyiddin El-Kâfiyeci'ye Göre Zıllullâh Kavramı

Muhyiddin El-Kâfiyeci halifenin ve zıllullâh kavramının önemini belirtirken Peygamber Efendimiz'in şu hadisi şerifini söylemiştir:

> *"Her biriniz çobansınız ve her biriniz raiyyesinden (güttüklerinden) sorumludur. Devlet başkanı (**imâm**) çobandır ve raiyyesinden sorumludur, erkek ailesinin çobanıdır ve onlardan sorumludur, kadın kocasının evinin çobanıdır, köle efendisinin malının çobanıdır."*[243]

Kâfiyeci'ye göre emir verme yetkisi bulunan her kişi emri altındakinin her daim hüküm vericisi değildir. Aksine idaresi altında bulunan kişinin koruyup kollayanı ve gözetenidir. Halifede Müslümanların kollayıp, gözeteni sıfatındadır. Bu şekilde Müslümanları refaha ve mutluluğa kavuşturan koruyucusu niteliğindedir. Bir bakıma halife halkının çobanıdır diyebiliriz. Ancak Peygamber Efendimiz'in bu hadisi şerifine uygun davranan bir halife dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmiş olacaktır. Halifenin elde edeceği en büyük değer ve kazancı ise yine bu olacaktır.[244] Kâfiyeci'nin zıllullâh kavramı konusunda Ka'bü'l-Ahbâr'dan aktardığına göre *"Sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. Sultana karşı dürüst*

---

[242] İmam-ı Gazâlî, *Nasihatü'l-Mülûk (Mülkün Sultanlarına),* çev.: Osman Şekerci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2016, ss. 79-80.
[243] Muhyiddin El-Kâfiyeci, *Seyfü'l-Mülûk–Seyfü'l-Kudât*, haz.: Nail Okuyucu, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 58.
[244] Muhyiddin El-Kâfiyeci, *Seyfü'l-Mülûk–Seyfü'l-Kudât*, haz.: Nail Okuyucu, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 58.

davranan kimse doğru yol üzeredir, onu aldatansa yolunu şaşırır," düşüncesi çerçevesinde şekillenmiştir.[245]

2.7. Tuhfetü'l-Memlûk ve Şihâb En-Neyrîzî'ye Göre Zıllullâh Kavramı

Tuhfetü'l-Memlûk'te izâh edildiğine göre zıllullâh kavramı hükümdarların faziletlerinden sayılmaktadır ve bu konuda Peygamber Efendimiz'in şu şekilde buyurduğunu aktarmışlardır: *"Sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir (zıllullâh). Kim ona itaat ederse bana itaat etmiştir. Her kim de ona isyan ederse [karşı gelirse] bana karşı gelmiştir."*[246] Ancak Tuhfetü'l-Memlûk'te *"Hükümdar, Allah'ın yeryüzündeki halîfesidir. Onun hilâfeti, Allah'a muhalefet edildiği takdirde istikâmet üzere olamaz,"* diye bir ayrıntıya da değinmiştir.[247] Şihâb En-Neyrîzî hilâfeti değerlendirirken hükümdarlığı kişiye göre bir şeref saymaktadır. Ancak halifeliği ise bunun yanında ayrıyetten bir ziynet eşyası niteliğinde görmekte ve değerinin paha biçilmezliğini anlatmaktadır. Halifelik ise sultanlığın yanında ayrı bir güzellik katmaktadır. Neyrîzî'nin zıllullâh kavramında ise halife itaat edilmesi yönünden itaat edenlerin makamındaki en yüce kişidir. Allah'ın yeryüzünde yarattığı tüm canlı mahlukâtın hükümdarlık görevini üstlenmiştir. İslâm'ın cihandaki hâmisi konumundadır. İslâm'a karşı olanların ise cezasını veren koruyucu vazifesindedir. Allah'ın dünya üzerindeki dininin yüceliğini ve büyüklüğünü **Allah'ın yeryüzündeki gölgesi** kavramını yerine getirmektedir.[248] Bu nedenle Neyrîzî ise hükümdarlığı, hilâfeti ve zıllullâh kavramını şu dizeler ile daha güzel anlatmaya ve değer katmaya çalışmıştır:

"İnci, güzel bir cemâle güzellik verebilir

---

[245] Muhyiddin El-Kâfiyeci, *Seyfü'l-Mülûk–Seyfü'l-Kudât*, haz.: Nail Okuyucu, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 60.
[246] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 65.
[247] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 73.
[248] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 56.

Ancak, incinin güzelliğini arttıran, o yüzün güzelliğidir."[249]

2.8. Gelibolulu Mustafa Âlî ve Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesine Göre Zıllulâh Kavramı

Gelibolulu Mustafa Âlî hükümdarı **Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi** olarak görmektedir. Bu durumda hükümdarın isteklerinin gerçekleşmesinde herhangi bir sıkıntı olmamaktadır. Ancak Gelibolulu Mustafa Âlî'ye göre bilgi ve erdem yönünden tam olarak liyakatli birisi Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olmaya layıktır. Bu tür kişilerde mal ve makam sevgisi olmayacak, kendi yeterliliklerine göre meydana çıkacaklardır. Zira ileri görüşlü olmayan liyakatsiz kişilerin bu mevkiye gelmesi olanaksızdır.[250] Gelibolulu Mustafa Âlî'nin değindiği bu durum ise Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesinde ise karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Burada bahsedildiği şekli ise hristiyanlıktaki görevli papaların, Fransa kralı olarak görev yapan XIV. ve XV. Lui gibi hükümdarların düşünce tarzı kendilerinin hatadan yoksun olduklarıdır. Söyledikleri sözlerin ilahi bir vahiy olduğu ve bu yönde herhangi bir tartışmaya dahi mahal vermediği, Allah'ın emirlerine karşı gelmek gibi büyük bir günah olarak kabul edileceğini belirtmektedir. XV. Lui'nin belirttiğine göre Allah tarafından onlara tâc verildiği ve kanun koyma yetkilerinin sadece kendi hakları olduğunu savunmuştur. XIV. Lui ise bu konuda Allah'ın yeryüzündeki hüküm verecek temsilcileri olduğunu belirtmiştir. Ancak bu konuda herhangi bir şekilde vereceği kararlardan ötürü hiç kimsenin kendilerine hesap soramayacağını belirtmiştir.[251] Yalnız İslâmiyet'te ise bu hükümlerin halkın menfaatleri doğrultusunda daha çok adalet ve doğruluk üzeri olduğu belirtilmiştir.[252] Allah'tan başka hiçkimsenin belirtilen hükümler dışında tutulamayacağını, şeriate karşı sorumlu olduğu belirtilmiştir. Bunun için ise

[249] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 56.
[250] Gelibolulu Mustafa Âlî, *Nushatü's-Selâtîn (Siyaset Sanatı),* haz.: Faris Çerçi, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2015, s. 59.
[251] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, ss. 89-91.
[252] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 91.

Peygamber Efendimiz'in dahi dinin sahibi olduğu halde her kimin üzerinde hakkı varsa gelip geri alabileceğini söylediğini belirtmiştir. Şayet Peygamber Efendimiz'in kızı Hz. Fatıma'nın dahi hırsızlık etse bile elinin kesileceği yönünde hükmün adalet ve doğruluk üzeri gerçekleşeceğini belirtmektedir. Bu durumda İslâmiyetîn gereği olarak Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olan Peygamber Efendimiz ve hükümdarlar dâhil herkes Allah'ın hüküm ve yasalarına tabi olarak adalet ve doğruluk üzeri bir yönetim sergilenmesi gerektiği açıklanmıştır. Yeryüzündeki hükümdarların sadece Allah'ın hüküm ve yasalarının bir uygulayıcısı olarak temsil görevini üstlendiği belirtilmektedir. Ancak diğer şekilde Hristiyanlık üzeri belirtildiğine göre bu uygulamanın Allah bize tâc verip yeryüzüne gönderdi ise hüküm koyma yetkisi bize ait olmaktadır. Böyle olduğu takdirde hiç kimseye karşı sorumlulukları olmadığı ve sözlerinin ilahi vahiy olarak değerlendirilip eleştirilmesine dahi müsaade verilmediği, büyük günah sayıldığı belirtilmektedir. Çünkü kendilerini hatadan men edilmiş olarak görmektedirler. Kendilerini kanun koymada tek yetkili olarak saymaktadırlar. Bilmeliyiz ki hatasız kul olmaz. Bunun için bu karşılaştırmada İslâmiyet'te Allah'ın Yeryüzündeki Temsilcisi kavramının uygulanabilirliğinin doğruluğu ve Hristiyanlıkta bu kavramın uygulanabilirliğinin yanlışlığı üzeri durulmuştur. Bunun sonucunda ise İslâmiyet'in siyasette, yönetimde uygulanabilirliğinin haklılığını görmüş olmaktayız.[253]

Hilâfet ve zıllullâh kavramının devlet yönetiminde siyasi bir etkisi olduğunu pekiştirmek amacı ile Osmanlı Devleti'nden birkaç örnek vermek gerekir ise şu olayları hatırlatmakta ve aktarmada yarar olacağı kanısındayım. II. Abdülhamid Han devri İngilizlerin siyasi kurnazlıklarına karşın, padişahın buna istinaden hilâfetin gücünü çok iyi bir şekilde kullandığı ve bu konuda siyasi bir dehâ olduğu aşikâr olan bir dönemdir. O dönemde İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi olarak

[253] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 89.

görev yapmakta olan Lord Nicholson'un filozof Rıza Tevfik Bey'e söylediği şu sözler bunun en iyi örneğini teşkil etmektedir[254]:

> *"Biz bilhassa Hindistan'da İslam ülkelerini idaremiz altına alabilmek için milyarlarca altın harcadık ama başarılı olamadık. Halbuki Sultan Abdülhamid, her yıl bir 'Selam-ı Şahane', bir de 'Hafız Osman hattı Kur'ân-ı Kerim' gönderiyor ve bütün İslam ümmetini, hududsuz bir hürmet duygusu içinde emrinde tutuyor. Biz bu ihtilalle siz Jön Türkler'den hilafet kuvvetinin ortadan kaldırılmasını bekledik ve aldandık. İşte bundan dolayı siz soğuk karşılandınız?"*[255]

Osmanlı Devleti tarihçisi olarak zikredilen isimlerden olan Hadîdî ise bu konuda şu şekilde bir değerlendirme sunmuştur:

> *"Müslüman gazi ulu şahdur bu*
>
> *Zemin üstüne zıllullahdır bu…"*[256]

Yani burada Hadîdî Osmanlı hanedanı için Allah'ın yeryüzündeki insanları idaresi altında tutan halifesi olarak zikretmiştir. Yine Osmanlı tarihçisi Oruç Bey ise Osmanlı tarihi konusunda yazmasını ise Osmanlı Hanedanının *"Zıllullahi fi'l arz"*[257] yani bu hanedanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğuna bağlamaktadır. Zira Fatih Sultan Mehmed Han'ın Bab-ı Hümayun[258] kapısının oradaki bulunan yazıların sağ tarafında *"es-sultan zıllullahi fi'l-arz" (Sultan yeryüzünde Allah'ın emir ve yasaklarını uygulamakla vazifelidir)* diye yazmaktadır.[259]

Aynı zamanda Osmanlı Devleti sultanlarının onuncusu ve ikinci Osmanlı Halifesi olan Kanunî Sultan Süleyman'a, Fransa Kralı'nın annesi tarafından yardım talebinde bulunulduğu ve Fransız arşivlerinde rastlanıldığı şekli ile Kanunî Sultan Süleyman'ın gönderdiği yanıt bize hilâfetin ve zıllullâh kavramının nazarî ve amelî olarak en güzel örneğini sunmaktadır. Konumuzla ilgili mektubun orijinal halinin bir bölümü aşağıdadır.

---

[254] Tahsin Yıldırım, İbrahim Öztürkçü, *Osmanlı Padişahlarının Manevî Dünyası,* Yağmur Yay.,, 7. Baskı, İstanbul Ocak 2013, s. 354.
[255] Tahsin Yıldırım, İbrahim Öztürkçü, *Osmanlı Padişahlarının Manevî Dünyası,* Yağmur Yay.,, 7. Baskı, İstanbul Ocak 2013, s. 354.
[256] Ahmet Şimşirgil, Pelin Çift, *Adalet Ustaları,* Destek Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 11.
[257] Ahmet Şimşirgil, Pelin Çift, *Adalet Ustaları,* Destek Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 11.
[258] Bab-ı Hümayun: Padişaha ait kapı demektir.
[259] Ahmet Şimşirgil, Pelin Çift, *Adalet Ustaları,* Destek Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 12.

"[Ben ki, sultanu's-selâtin ve burhânu'l-havâkîn tâc-bahş-i husrevân-i rûy-i zemin zıllullâh fi'l-ardayn Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve Anadolu'nun ve Karaman'ın ve Rum'un ve vilâyet-i Zulkadriyye'nin ve Diyarıbekr'in ve Kürdistan ve Azerbaycan'ın ve Şam'ın ve Haleb'in ve Mısır'ın ve Medine'nin ve Kudüs'ün ve külliyen diyâr-i Arab'ın ve Yemen'in ve dahi nice memleketlerin ki âbây-i kirâm ve ecdâd-i 'izâmım anarallâhu berâhinehim kuvvet-i kâhireleri ile feth eyledikleri ve cenâb-i celâlet-meâbım dahi tîg-i âteşbâr ve şemşîr-i zafer-nigârım ile feth eyledüğüm nice diyârın sultanı ve pâdişâhı sultan Bayezid Han oğlu sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Hanım.

Sen ki, França vilâyetinin Kıralı Françeşkosun:]"[260]

Burada örnek olarak verdiğimiz mektup bize zıllullâh kavramının ne denli önem arz ettiğini ve siyasal yönden etkisini göstermektedir. Örnekten de anlaşılacağı üzeri Kur'an-ı Kerim'de ve Peygamber Efendimiz'in uygulamalarına göre de zulmü önleme konusunda İslâm'ın öngördüğü emirleri ve yasakları uygulama konusunda birlik ve bütünlüğü sağlama açısından ilkeler bulunmaktadır. Zulmü önlemenin yanı sıra meşveret, adalet, ahlâk gibi konularda da belirli ilkeler bulunmaktadır. İleriki konularımızda bunlara da değinmeye çalışacağız. Bu bağlamda insanların siyasi birlik açısından bir toplum oluşturması ve düzen içerisinde yaşaması, devlet kurması önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir.[261] Bu ihtiyaç üzeri bir hükümdarın devletin başında bulunması şarttır. Bunun gerek hükümdar, gerekse halife olsun belirli ölçütler, kurallar ve şartlara göre olması gerekmektedir. Ancak hükümdarın işlerini hafifletme yönünde bir düzenin sağlanması için vezire de ihtiyaç duyulmaktadır. Sırasıyla halifeliğin şartları ve vezirlerin önemi konularına da değinmeye çalışalım.

[260] Halil İnalcık, *Devlet-i'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Seçme Eserleri-II*, TİBK Yay., 60. Basım, İstanbul Kasım 2017, s. 151.
[261] Casim Avcı, *Hilâfet, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1998, C. 17, s. 539.

3. HALİFELİĞİN ŞARTLARI VE HALİFENİN SEÇİLMESİ

Genel olarak kabul edildiği şekli ile hilâfet makamına seçilecek kişi Peygamber Efendimiz tarafından herhangi bir şekilde belirtilmemiştir. Peygamber Efendimiz kendisinden sonra devlet başkanı seçimini halkın iradesine bırakmıştır. Aynı zamanda kimin halife olacağını da söylememiştir. Peygamber Efendimiz'in vefatından sonra ilk İslâm Halifesi olarak Hz. Ebû Bekir bu göreve layık görülmüş ve halife sıfatı ile devlet başkanlığı görevini yürütmüştür. Böylelikle Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi ile hilâfet kurumu bir resmiyet kazanmıştır. Dört halife dönemine baktığımız zaman halifeliğe seçilme şekilleri birbirleri ile farklılık göstermişlerdir. İslâm halifelerinin ilki olan Hz. Ebû Bekir, Medine şehrindeki Müslümanların çoğunluğunun onu devlet başkanı olarak başlarında görmek istemelerinden dolayı halifeliğe layık görülmüştür. Yani çoğunluğun bîat etmesi sonucu halife olmuştur. İkinci İslâm halifesi Hz. Ömer ise vasiyet ile halifelik makamına oturmuştur. Hz. Ebû Bekir ölümünden sonra yerine geçecek kişinin Hz. Ömer olmasını vasiyet etmiştir. Üçüncü İslâm halifesi Hz. Osman ise meşveret üzeri halife seçilmiştir. Çünkü Hz. Ömer kendisinden sonra halife olacak kişiyi isim olarak belirtmeyip, herhangi bir vasiyette etmemiştir. Hz. Ömer altı kişilik bir kurul oluşturmuştur. Bu kurul kendi aralarında meşveret ettikten sonra halife olarak Hz. Osman üzerinde karar kılmışlardır. Hz. Osman'ın Kur'an-ı Kerim okurken şehit edilmesinden sonra ise Hz. Ali seçim ile halifelik makamına geçmiştir. Hulefâ-i Râşidîn dönemine baktığımız zaman her bir halife Medine şehrindeki halk tarafından kabul görmüş ve halife olmuştur. Daha sonra ise Medine şehri ile sınırlı kalmayıp diğer şehirlerde olan halk tarafından da egemenliklerinin kabul görmesi, halifeliklerinin onaylanması için bîat etmeleri istenmiştir. Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki hiçbir İslâm Halifesi kendisinden sonra halifelik makamına ailesinden birisini önermemiştir. Halife seçimini halkın iradesine bırakmışlardır.[262]

[262] İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi,* TDV Yay., 7. Baskı, Ankara Mart 2016, s. 89.

Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonra ise halifelik Emevîlerin eline geçmiştir. Emevîler zamanında halifenin seçilmesi saltanat sistemine dönüşmüş ve bazen de askeri mücadele, kuvvet uygulanması ile ele geçirilerek yeni bir boyut kazanmıştır. Ama bîat edilmesi gereğini yinede tercih etmişler ve saray çevresi ile sınırlı olsa da kabul etmişlerdir. Bu *ehlü'l-hal ve'l-akd* uygulamasıdır.[263] Emevîlerden sonra halifeliği ele alan Abbâsîler olmuştur. Aynen Emevîlerde olduğu gibi saltanat sistemini devam ettirmişlerdir. Abbâsîler daha önceki konularımızda belirttiğimiz gibi *"hâlîfetullah"* ya da *"zıllüllâhi fi'l-arz" (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi)* unvanını kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle güçlerinin menşeini Allah'a dayandırmışlardır.[264] Yani halife gücünü Allah'tan almaktadır.

Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim Han'ın 1517 yılında Memlük Devleti'ne son vermesi ile halifelik Osmanlı'ya geçmiştir. Osmanlı'da halifelik 1924 yılına kadar hüküm sürmüştür. Devletlerde mühür, hırka ve hutbe ise halifelikte sembol olarak kabul görmüşlerdir. Hulefâ-i Râşidîn döneminde *"Muhammedü'r-Resûlüllah"*[265] yazılı mühür Hz. Osman dönemine kadar kullanılmıştır. Kaybolduktan sonra her halife kendi ismi ile mühür kullanmıştır. Peygamber Efendimiz'in, Ka'b b. Züheyr'e hediye olarak verdiği hırka ise halifeler tarafından törenle giyilirdi. Hutbe ise bîat olarak kabul edilmesi açısından hükümdar adına camilerde okutulurdu.[266] Yukarıda verdiğimiz bilgiler doğrultusunda halifenin seçimi ve halifelikte kullanılan semboller ile halifeliğin devletler bazında genel bir tarihçesini vermiş olduk. Yalnız halifeliğin şartları ve seçilmesi konusunda İslâm âlimlerimiz ve bilginlerimizin kendi görüşleri, kabul ettikleri şartları görmekte yarar olacağı aşikârdır. En çok tartışma konusu olan halifeliğin Kureyş'e ait olması hakkındaki görüş birliği ve ayrılıklarını da incelemiş olacağız.

---

[263] İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi,* TDV Yay., 7. Baskı, Ankara Mart 2016, s. 90.
[264] İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi,* TDV Yay., 7. Baskı, Ankara Mart 2016, s. 91.
[265] İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi,* TDV Yay., 7. Baskı, Ankara Mart 2016, s. 92.
[266] İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi,* TDV Yay., 7. Baskı, Ankara Mart 2016, s. 92.

3.1. Abdüsselâm El-Amasî'ye Göre Halifeliğin Şartları ve Halifenin Seçilmesi

Abdüsselâm El-Amasî'ye göre halifenin özgür, bağımsız, aklî olgunluğa erişmiş ve cesaretli bir kişi olması gerekir. Halife olacak kişinin âlim ve bilge birisi olması gerekmektedir. Çünkü hükümdarın ya da halifenin saltanatının ve ülkenin tamam olması için ilim gereklidir.[267] Hasan-ı Basri hazretleri bu konuda şöyle demiştir: *"Şerefli ilim, şerefi artırır; köleyi hükümdar makâmına ulaştırır."*[268] İlim öyle büyük bir nimettir ki İslâm'ın temelini oluşturmaktadır. Bunun için İslâm fıkhının bilinmesi de gerekmektedir. Onun içindir ki bir hükümdarın ya da halifenin âlim olması gerekir. Bundan dolayı hükümdar âlimlere değer vermeli, kollayıp gözetmelidir. Saygıda kusur etmemelidir. Âlimlerin ettiği nasihatler hükümdar ya da halife için yönetimde önem arz etmektedir.[269] Zira Amasî'nin aktardığına göre Süfyân-ı Sevr *"Padişahların hayırlısı ilim sahipleri ile bir arada bulunandır,"*[270] demiştir. Amasî'nin, İmam Şâfiî'den aktardığı ise bu konuda *''İlim gerdanlık, edeb ifade, âlimler meclise ziyâdedir,"*[271] buyurmuşlardır. Amasî'nin üzerinde durduğu ve önem arz eden diğer bir konu ise halifenin dönem itibari ile tek olmasıdır. Amasî bir dönemde iki tane halifenin bulunmasını uygun görmemektedir ve tek imam olması gerektiğini vurgulamaktadır.[272] Amasî bu konuda Hz. Ebû Bekir'in şu sözlerini örnek vermektedir: *"Bir kında iki kılıç durmaz."*[273] Zira Amasî'ye göre bir şehri yöneten iki kişi birden olmaz. Çünkü her

---

[267] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2012, s. 51.
[268] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2012, s. 52.
[269] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2012, s. 52.
[270] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ(Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2012, s. 53.
[271] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2012, s. 53.
[272] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2012, s. 54.
[273] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2012, s. 54.

şehirde bir vali bulunur. Bir kınada iki kılıcın birden sığmayacağı da kesindir.[274] Yalnız Endülüs Emevî Devleti'ne baktığımız zaman III. Abdurrahman 929 senesinde *"Nâsır lidînillah"*[275] sıfatıyla kendisini halife ilan etmiştir. Bu sebeple halifelik bölünmüş olarak görülmektedir. III. Abdurrahman'dan sonraki gelenler de aynı şekilde yol izlemişlerdir. Bir başka bölünme örneği ise Fatımî Devleti'ne baktığımızda görülmektedir. Fatımî hükümdarlarından olan Ubeydullah 910 senesinde *"Mehdi lidînillah"* sıfatı ile *"emîrulmü'minîn"* unvanıyla halifelik makamına kendisini layık görmüş ve halifeliğini ilan etmiştir.[276]

İmam Suyûtî, Târîhu'l Hulefâ adlı eserinde Fâtımîler (Ubeydîler) ile ilgili olarak halifelikleri hakkında bahiste bulunmamıştır. Bunun nedenini ise Fâtımî olarak isimlendirilmelerini cahil halkın görüşü olduğu yönünde belirtmektedir. Çünkü İmam Suyûtî, Fâtımîler'in nesebinin Kureyş'e değil, Mecûsîlere ulaştığını söylemekedir. Bunu ise Kadı Abdulcebbâr el-Basrî'nin ve Ebu Bekir el-Bâkillânî'nin sözleriyle desteklemektedir. Buna göre Kadı Abdulcebbâr el-Basrî'nin belirttiğine göre Mısır'da halifelikte bulunanların nesebine baktığımız zaman dedelerinin adının Sâid olduğunu, onun babasının ise Yahudi olduğunu demircilikle uğraşıp ok yaptığını söylemektedir. Ebu Bekir el-Bâkillânî'nin belirttiğine göre Mehdî olarak adlandırılan Ubeydullah'ın dedesinin adı Kaddâh idi. Aynı zamanda Mecusî idi. Hiçbir şekilde nesep ile ilgilenen alimlerin onu bilmediğini, sadece cehalet içindeki insanlar tarafından Fâtımî olarak tanıtıldıklarını söylemektedir. Bunun için İmam Suyûtî, Fatımîler'in hilâfetlerini bâtıl olarak ele almaktadır.[277] İmam Suyûtî buna istinaden Ebu Yusuf er-Ruaynî'den bildirdiğine göre Kayrevân'da bulunan âlimlerin Ubeydoğullarının (Fatîmîler'in) zındık ve mürted oldukları yönünde görüş birliğinde olduklarını belirtmektedir. Fatîmîler bu görüşe göre İslâm şeriatı ile aynı görüş doğrultusunda

[274] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2012, s. 54.
[275] İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi,* TDV Yay., 7. Baskı, Ankara Mart 2016, s. 91.
[276] İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi,* TDV Yay., 7. Baskı, Ankara Mart 2016, s. 91.
[277] İmam Suyûtî, *Târîhu'l Hulefâ (Halifeler Tarihi)*, ter.: Abdullah Gündüz, tah.: Cemal Mahmud Mustafa, ed.: Recep Songül, Asalet Yay., 2. Baskı, İstanbul 2019, s. 24.

olmayıp, aykırı görüşlerde (hilafında) bulunmuşlardır. Bunun için ise İmam Suyûtî'ye göre halifelikte aynı anda iki halifeye bîat edilmez. Bu durumda ilk olarak bîat edilen halifeye yapılan bîat geçerli olacak, sonraki yapılan bîat ise geçersiz sayılacaktır.[278]

Abdüsselâm El-Amasî halife seçilmesinde ise üç türlü yol izlenebileceğini belirtmektedir. Birinci yol halifenin kendi verdiği karar ile vasiyet etmesidir. Nitekim Hz. Ebû Bekir kendisinden sonra Hz. Ömer'in halife olmasını vasiyet etmiştir ve halifeyi belirlemiştir. Amasî'nin aktardığına göre Davut Peygamber'de yetmiş kişiden oluşan âlim ve din bilginlerini toplamıştır. Hz. Süleyman'ı bu toplanan gurubun karşısına çıkarmıştır. Davut Peygamber, Hz. Süleyman'a kendisinden sonra halife olabilmesi için, kendisine indirilen kitaptaki dokuz problemi bilmesi şartını getirmiştir.[279] Hz. Süleyman, Davut Peygamber'in tüm sorularına doğru cevap vermesi üzerine toplanan yetmiş âlim ve din bilginleri de soru yöneltmişlerdir. Hz. Süleyman bunlara da doğru cevap vermesi üzerine dünya halkına halifelik yapmıştır. İkinci yol ise görevdeki halifenin ölümünden dolayı öncül olan, sözü geçerli kişilerin bir araya toplanıp halifeliğe kim liyakatli ise onu idareci olarak tayin etmeleridir. Ehlisünnetin yaptığı şekil de budur. Zira Hz. Ömer görevde iken şehit edilip vefat ettiği zaman toplanılmıştır. Hz. Osman halifeliğe liyakatli olarak görülmüştür ve bîat edip Hz. Osman'ı halife seçmişlerdir. Son olarak ise Amasî'ye göre görevde olan halifenin ölümünden dolayı halifeliğe kim uygun görülüyor ise asker gücüyle dahi olsa karışıklıkların önüne geçilmesi için idareci sıfatıyla ona bağlılık gösterilmesi ve halife olarak seçilmesidir.[280]

[278] İmam Suyûtî, *Târîhu'l Hulefâ (Halifeler Tarihi)*, ter.: Abdullah Gündüz, tah.: Cemal Mahmud Mustafa, ed.: Recep Songül, Asalet Yay., 2. Baskı, İstanbul 2019, s. 26.
[279] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 50.
[280] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, ss. 50-51.

3.2. İbrahîm bin Muhammed'e Göre Halifeliğin Şartları ve Halifenin Seçilmesi

İbrahîm bin Muhammed halife atanmasını vacip olarak değerlendirmektedir. Tabi ki halifenin atanması ümmetin toplanıp bu konuda ittifak etmesi halinde gerçekleşecektir. Sahabe de bu konuda titizlikle üzerinde durmuştur. Çünkü Peygamber Efendimiz vefat ettiği zaman defin işleminden önce sahabe halifenin seçilmesini gerekli görmüştür. Böylece halifenin yaşarken kendisi yerine birisini vasiyet üzeri tayin etmesi hariç, her halifenin vefat ettikten sonra yerine başka bir halife seçilmesi bu konuda vacip olarak görülmüştür. Çünkü halife dinin kurallarını, Peygamber Efendimiz'in uygun olarak gördüğü şeriatın hükümlerini korumak ve İslâm'ın yüceliğini muhafaza etmek durumundadır. İbrahîm bin Muhammed'e göre İslâm'ın yüceliğinin ebedi olması ve halkın her türlü güvenliğinin sağlanması, haklarının korunması yönünden siyaset ve yönetim açısından her daim bir teftiş ve kontrol mekanizması olarak halifenin seçilmesi vacip olarak görülmüştür. Buna istinaden ise seçilecek olan halifenin Müslüman olmasının yanı sıra akıllı olması ve bülûğ çağına ermiş olması gerekmektedir. Halifenin erkek olması, hür olması, adaletli bir yönetim sergilemesi gerekmektedir. Aynı zamanda âlim birisi olması, müctehid olması, herhangi bir uzuv eksikliğinin olmaması gerekir. Kureyşî olmak kaydı ile duyabilen, konuşabilen, görebilen, elleri, ayakları tam ve sağlam olması gerekir. Gerekli düşünce ve fikir yapısı ile rahat bir yönetim sergileyebilecek birisi olması önemlidir.[281]

İbrahîm bin Muhammed'e göre halife seçimlerinin ne şekilde yapıldığını incelemekte yarar vardır. İbrahîm bin Muhammed'e göre Hz. Ebû Bekir halifelik makamına bîat usulüne göre oturmuştur. Sahabe ittifak edip Hz. Ebû Bekir'de karar kılmıştır. Burada önemli olan bir diğer husus ise bîat etmekte liyakatin

[281] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, ss. 155-156.

olması ve halifelik koltuğunun hakkını verebilecek kişini seçilmesidir.[282] İbrahîm bin Muhammed'e göre bîat eden kişinin şahitlik sıfatının bulunması gerekmektedir ya da herkes tarafından liyakatli, güvenilirliği ve sözüne sadıklığı kabul edilen tek bir kişinin bîat etmesi de yeterli olacaktır. İslâm ülkelerinin güvenliği ve korunmasının sağlanması gerekmektedir. Bunun ise huzur ve refah içinde gerçekleşmesi için İbrahîm bin Muhammed'e göre tek bir halifenin bulunması ile olur. Aynı dönemde iki halifenin bulunması fitneye sebep vermekte ve karışıklıkların çıkmasına neden olacaktır. Bu yönden aynı zamanda iki halifenin olması caiz olarak görülmemektedir. İbrahîm bin Muhammed yalnız bir durumda iki halife olmasını caiz görmektedir. Bu durum ise deniz aşırı ülkelerin olması ve birisinde oluşacak fitne ve fesatların deniz aşırı olmasından dolayı diğer ülkeyi etkilememesidir. Diğer ülkeye ulaşamamasından dolayıdır ki refah ve huzur ortamı bozulmazsa iki ülkede iki ayrı halifenin seçilmesi caiz olabilir. Ancak İbrahîm bin Muhammed aynı zaman diliminde iki veya daha fazla Peygamber bulunabileceğini söylemektedir. Bunu ise peygamberlerin fitne ve fesattan uzak olmasına masum olmalarına bağlamaktadır.[283]

İbrahîm bin Muhammed, Hz. Ömer'in halifeliğe seçilmesini ise Hz. Ebû Bekir'in hayatta iken belirlediğini söylemektedir. Yalnız vasiyet üzeri gerçekleşen halifelik seçiminde de liyakatli olmasına ve halifeliğin gereklerini yerine getirmesine tam anlamıyla uygun bir kişi olması gerekmektedir. Eğer liyakatli ve uygun birisi değilse İbrahîm bin Muhammed caiz olarak görmemektedir. Ancak Müslümanların işlerinin görülmesinde sadece kendisi ile yürüdüğü birisi olursa caiz olarak görmektedir. İbrahîm bin Muhammed halifenin kendisinden sonra vasiyet ettiği kişinin Şafiî olması durumunda geçerliliği konusunda iki türlü görüş sunmaktadır. Caiz olarak görülen kısım ve caiz olarak görülmeyen kısım vardır. İbrahîm bin Muhammed'e göre halifelik irsiyet yoluyla geçmemektedir. Ancak kişi babasını ya da oğlunu kendi yerine halife olarak bırakabilir. Bunu ise caiz

[282] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 157.
[283] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 159.

görmektedir. İbrahîm bin Muhammed'e göre şura yolu ile halife seçilmesi Hz. Osman'a nasip olmuştur. Çünkü Hz. Ömer kendisinden sonra gelecek olan halifeyi belirlememiştir. Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Abdurrahman b. Avf ve Saad b. Ebi Vakkas'tan oluşan altı kişilik bir şura meclisinin birbirleri ile oluşan fikir alışverişleri sonucunda Hz. Osman'ın halife olmasında karar kılmışlardır. Çünkü Hz. Ömer bu altı kişilik heyetin dışında birinin halifelik için liyakat sahibi olmadıklarını biliyordu.[284] Nitekim *"eğer Ebû Ubeyde b. Cerrah yaşasaydı, tereddütsüz bir şekilde imamlık için onu tayin ederdim"*[285] diye buyurmuştur. Böylece Abdurrahman b. Avf'ın önerisi üzerine Hz. Osman'a bîat edip halife olarak seçilmiştir. İbrahîm bin Muhammed'e göre halifeden sonra herhangi bir şekilde bîat etmeden veya kendisinden sonra gelecek olan halifeyi belirlemeden askeri bir güç kullanıp halifeliği ilan etmek isteyen kişinin fasık ve cahilde olsa halifeliği caiz olmaktadır. Eğer ki istila yolu ile gerçekleşen bu halifelikte daha sonra bir başkası çıkıp güç kullanarak ilk öncekinin elinden halifeliği aldığı takdirde ilk olanın halifeliği düşer ve sonrakinin halifeliği geçerli olur. Yalnız bîat ve vasiyet üzeri olan halifelikte güç kullanılarak halifelik ele geçirilse dahi sonraki olanın halifeliği kabul olmaz ve öncekinin halifeliği geçerli olur.[286]

3.3. Şihâb En-Neyrîzî'ye Göre Halifeliğin Şartları ve Halifenin Seçilmesi

Şihâb En-Neyrîzî'ye göre bir kişinin halife olmasında şart olan dokuz tane özellik belirtmiştir. Bunları ise şu şekilde sıralamıştır: Birincisi: Dinî bilgi konusunda tam bir liyakate sahip olması gerekmektedir. Çünkü halifenin duruma göre fetva verebilmesi, yeri geldiğinde olaylar ve kargaşalıkların çözümünde delil gösterebilmesi, olayları çözümlemesi gerekmektedir. İkincisi: Savaş ve barış ortamlarında kendi kararlarını rahat bir şekilde alma kabiliyeti bulunması gerekir. Karar organı olarak başkalarına muhtaç olmamalıdır. Doğru bir şekilde yerinde ve

[284] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, ss. 159-160.
[285] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 161.
[286] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, ss. 161-162.

uygun kararlar verebilmelidir.[287] Zira Neyrîzî'ye göre *"Doğru karar alabilmek, cesur insanların cesaretini önceler."*[288] Üçüncüsü: Şeriatın hüküm ve yasalarını uygulayabilmek için cesaretli olması gerekmektedir. Bu durumda gerekirse düşmanlara karşı savaşabilmelidir. İslâm'ın hudutlarını koruyup kollama ve güven içinde olmasını sağlamalıdır. Dördüncüsü: Halife olacak kişi Neyrîzî'ye göre adaletli olmalıdır. Halifenin adaletli olması ise halkın ona karşı olan güvenini artıracaktır. Halkın refahını ve huzurunu sağlayabilmesi için adil bir yönetim sergilemesi gerekmektedir. Beşincisi: Halife olacak kişi Neyrîzî'ye göre akıllı olmak durumundadır. Altıncısı: Neyrîzî halife olacak kişinin bulûğ çağına ermiş olması gerektiğini vurgulamaktadır. Yedincisi: Erkek olması gerekmektedir. Neyrîzî kadının halife olamayacağını vurgulamaktadır. Çünkü kadınlarda din hususunda, aynı zamanda ise akıl konusunda kendisinde noksan vasıflar bulunmaktadır. Sekizincisi: Halife olacak kişi hür ve bağımsız olmalıdır. Çünkü köle daima bir emir altındadır ve kısıtlı bir durumdadır. Kısıtlı olduğu içinde istenilen hükümleri yerine getirme konusunda âmelî olarak yetersiz kalmaktadır. Dokuzuncusu: Kureyş'ten olması gerekmektedir. Bu durumu ileriki konularımızda geniş çaplı olarak ele alacağız.[289]

Neyrîzî halifenin seçilmesi durumlarını ise dört biçimde değerlendirmektedir. Bunları ise şöyle sıralamaktadır: Birincisi: Bîat etmek sureti ile gerçekleşen halifeliktir. Zira Hz. Ebû Bekir bîat edilmek sureti ile halife olmuştur. Neyrîzî'ye göre *"herkesin biat ettiği kişiye, herkesin itaat etmesi vâciptir."*[290] Zira halifelik özelliklerine sahip birisi için ona bîat eden kişilerde akıllı olmalı, ilim sahibi kişiler olmalıdırlar. Neyrîzî'ye göre bîat konusunda çeşitli görüş ayrılıkları oluşmaktadır. Bazı âlimler Hz. Ömer gibi bir âlimin, Hz. Ebû Bekir'e bîat etmesini örnek göstererek bir kişiyi yeterli görmüşlerdir. Bazıları ise bir âlim

[287] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 62.
[288] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 62.
[289] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, ss. 62-64.
[290] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 64.

(müctehid) ve iki kişinin yeterli olması gerektiği, yine bir âlim (müctehid) ve dört kişinin bîatını yeterli görenler ve daha birçok farklı görüş beyan edenler bulunmaktadır. İkincisi: Vasiyet yolu ile halife seçilmesidir. Zira Hz. Ömer'in halifeliğinin Hz. Ebû Bekir tarafından kendisinden sonra olmasının belirlenmesi gibi. Yalnız Neyrîzî'ye göre halife olarak tayin edilecek kişiyi belirlerken diğer halife adaylarına göre oluşan şartların ve vasıfların daha fazla bulunmasını göz önüne almak gerekmektedir. Liyakatli biri olması önceliklidir. Ancak Neyrîzî'ye göre bir kargaşalık durumunda halk halifeye itaat etmiyorsa bu durumunda halife bîat şartı olmaksızın daha düşük seviyede olan birisini kendi yerine halife olarak atayabilir. Ancak yinede atanacak kişinin halifelik şartlarını taşıması esastır. Üçüncüsü: Hz. Osman'ın halifeliğindeki gibi istişare yoluyla halifenin belirlenmesidir. Hz. Ömer yaralanıp da vefat edeceğini anladığı zaman cennetle müjdelenen altı sahabeyi seçim yapmaları için görevlendirmiştir. Bu altı sahabe de istişare yoluyla Hz. Osman'ın halifeliğinde karar kılmışlardır. Dördüncüsü: Zorbalıkla halifeliği ele geçirmedir. İnsanlara güç ve kuvvet uygulamak şartı ile onlara boyun eğdirip bîat etmelerini sağlamaktadır. Zorbalıkla halifeliği ele geçiren kişilerin halifelik şartlarını taşımaması durumu var ise Neyrîzî'ye göre iki farklı görüş belirtmektedir. Birincisi zorbalıklar başa geçen kişi bîat dahi olsa güç kullanarak kabul etmiş olsalar bile halife olamaz. İkinci bir görüşe göre de bu durumda bazı âlimler daha çok kargaşalık ve fesatlık oluşacağından dolayı çok zarar görülmesini engellemek için halifeliğin geçerliliğini kabul etmişlerdir. Neyrîzî'ye göre İmam Şafiî'de bu görüştedir. Ancak zorbalıkla ve savaşla halifeliği ele geçiren birisine karşı savaş yapılıp yenerse kazanan kişinin halifeliği kabul olacaktır.[291]

[291] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, ss. 64-66.

3.4. İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel'e Göre Halifeliğin Şartları ve Halifenin Seçilmesi

İmam Malik halife olacak kişinin sahâbilerin, Hulefâ-i Râşidîn döneminin seçimlerindeki halifeliğe geçiş yöntemlerini uygun görmektedir. Bu nedenle hür olmak ve herhangi bir zorlama olmaksızın Hz. Ebû Bekir dönemi gibi bîat edilmesini uygun bulmaktadır. Hz. Ebû Bekir'in vasiyeti üzerine Hz. Ömer'i yerine tercih etmesini de uygun bulmaktadır. Yine İmam Malik'in uygun gördüğü bir başka usul ise bir önceki halife tarafından belirlenen kişiler vasıtası ile meşveret üzeri seçilen halifeliğe uygunluktur. Yalnız bîat konusunda İmam Malik, Mekke ve Medine şehirlerinde yaşayan Müslümanların görüşlerini uygun bulmaktadır. Çünkü İmam Malik sahâbîlerin seçim yöntemlerine önem vermekte ve Mekke ile Medine şehirlerindeki yaşayan Müslümanlar hariç tutulup diğer dünyanın değişik ülke ve şehirlerindeki Müslümanların bîatını kabul etmemektedir.[292]

Ahmed b. Hanbel'de, İmam Malik gibi sahâbilerin yöntemlerinin uygun ve geçerli olduğu yönünde görüş bildirmektedir. Yani halife kendisinden sonra halife olacak kişiyi vasiyet üzeri seçebilir. Ancak halkın bîatı ön planda tutulmalıdır. Bu konuda Peygamber Efendimiz, Hz. Ebû Bekir'i imam olarak namaz kıldırmaya seçmiştir. Daha sonrasında halk Hz. Ebû Bekir'i imam olarak namaz kıldırmasını da kabul ederek, dinî ve dünyevî önder sıfatında halife olarak tayin etmişlerdir. Yalnız Hz. Ebû Bekir halifelik makamına Hz. Ömer'i vasiyet üzeri tayin etmiştir. Ancak bu konuda bîat edilip edilmemesi konusunda halkın kendi reyinde hür olduklarını bildirmiştir. Hz. Ömer ise vasiyet üzeri halkın da bîatıyla halife olmuştur. Hz. Ömer ise Peygamber Efendimiz'in güvenini kazanan altı kişilik bir grubun halifeyi belirleyip Müslümanların bîat etmelerini istemiştir. Bu şekilde Hz. Osman halife seçilmiş ve Hz. Ali ile beraber diğer Müslümanlar da bîat etmişlerdir. Yani Ahmed b. Hanbel meşveret usulü ile halife tayin edilmesini de

[292] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, ss. 509-510.

yerinde bulmuştur. Ahmed b. Hanbel'e göre zorla ele geçirilen yönetimde halk adalet üzeri yönetilip razı olduğu takdirde halifelik şartı uygun görülmüştür. Çünkü adaleti sağlamıştır. Ancak Ahmed b. Hanbel halifeliğin zorla alınmasında yönetimi ele geçirenin fâcir dahi olsa itaat etmenin vacip olduğu görüşündedir. Muhammed Ebû Zehra ise Ahmed b. Hanbel'in bu görüşünü Müslümanların parçalanıp birliğinin yok olmasının engellenmesi yönünde Müslümanlar açısından öncelikli olduğunu düşünerek doğruluk payı olduğunu söylemektedir.[293]

3.5. İbni Hazm ve Mâverdî'ye Göre Halifeliğin Şartları ve Halifenin Seçilmesi

İbni Hazm'a göre halifenin seçilmesinde göz önünde bulundurulacak hususlar şu şekilde sıralanmıştır: Halifenin zeki ve erkek olması şartı vardır. Erkek olma şartını ise Peygamber Efendimiz'in *''İdarelerini bir kadına teslim eden millet iflah olmaz,''*[294] sözüne bağlamaktadır. Devlet işlerinin yürütülmesi konusunda halifenin akıllı, güçlü olması gerekir. Bunun aksi olan bir durumda zevke ve eğlenceye düşkün, zayıf bir tabiatta olan, kendi yapacağı işlerini görmesinde aciz ve velisi tarafından işleri görülen birisi halifelik için uygun şartları oluşturmaz. Aynı zamanda İbni Hazm halifeliğin irsiyet yolu ile babadan oğla geçen saltanat sistemini kabul etmez. Yalnız halifenin Kureyş'ten olmasını kabul etmektedir. Halifenin seçilmesi hususunda İbni Hazm üç türlü seçim olabileceğinden bahsetmektedir. Birincisi Müslümanların yararları göz önüne alınmak suretiyle liyakatli olanın seçilmesidir. En uygun bulduğu seçim ise görev başındaki halifenin kendisinden sonra gelecek olan halifeyi vasiyet etmesidir. Vasiyet üzeri seçilen halifenin tanınması ise bîat ile tamamlanacağı hususundadır. İkinci yöntem ise halifelik için vasiyet edilmemişse liyakatli olan gerekli şartları taşıyan kimsenin kendisine bîat edilmesini istemesidir. Böylelikle buna karşı gelinmeyip bîat edilmesi konusunda itaat etmenin gerekli olduğunu vurgular. Üçüncü yöntem ise hayatta olan görevdeki halifenin bir kurula veya kimseye kendisinden sonra

[293] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, ss. 612-613.
[294] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 675.

gelecek olan halifenin seçimini bırakmasıdır. Bu şekilde seçilen halifeye de Müslümanlar razı göstermelidirler. Ancak İbni Hazm bu konuda Peygamber Efendimiz'in iki geceden daha uzun sürede Müslümanların halifesiz kalmalarını uygun bulmadığı için üç günden fazla sürmesi durumunda caiz olmadığı görüşünü belirtmektedir. Fakat İbni Hazm bu üç türlü seçim hususunda adaletli olmaya ittifak edildiğini belirtmiştir.[295]

Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî halife seçilecek kişinin adaletli olması, ilim sahibi olup liyakati sağlaması, duyma, konuşma ve görme yetilerinin tam olarak sağlam olması, herhangi bir uzvunun eksik olmaması, sakatlığının bulunmaması, düşmanla başa çıkması yönünden cesaret sahibi olması ve Kureyş'ten olması gibi şartlara sahip bulunması gerektiği yönünde görüş bildirmektedir.[296] İslâm bilginlerimiz ve âlimlerimizin bildirdiği görüşler doğrultusunda halife olacak kişinin Kureyş'ten olması ve olmaması konusundaki fikir ayrılıklarını değerlendirmekte yarar vardır. Buna istinaden İslâm bilginlerinin görüşlerine göre Hilâfette Kureyşî olmak ya da olmamak konusunda tam bir ittifak sağlandığını söyleyemeyiz. Bunun için İslâm bilginlerinin bu konu üzeri görüşlerinin değerlendirilmelerinin ele alınması gerekmektedir.

3.6. Şihâb En-Neyrîzî ve Şehristânî'ye Göre Hilâfette Kureyşî Olmak Şartı

Şihâb En-Neyrîzî halifenin Kureyşli olması gerektiği yönünde görüş sergilemektedir. Bunu ise Peygamber Efendimiz'in şu hadis-i şerifi ile temellendirmektedir: *"İmamlar, Allah'a itaat ettikleri ve doğru oldukları sürece Kureyş'tendir."*[297] Yalnız Neyrîzî burada doğru bir çizgide bulundukları süreci ve hatalardan uzak oldukları süreci kabul etmemektedir. Bunun gerekli olduğunu

[295] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, ss. 675-676.
[296] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, ss. 31-32.
[297] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 64.

düşünmemektedir.[298] Bunuda Peygamber Efendimiz'in belirttiği şu hadis-i şerifine dayandırmaktadır: *"Başınızdaki yönetici azaları kesik Habeşî bir köle olsa dahi size düşen ona itaat etmektir."*[299]

Şehristânî ise bu konuyu en liyakatli olan ve liyakat olarak daha aşağı seviyede olanların halife olarak onaylanması diye ele almıştır. Şehristânî bu konuda görüş ayrılıklarının bulunduğunu tam olarak bir ittifak sağlanamadığını belirtmektedir. Şehristânî kendi mezhep imamı olan Ebü'l-Hasen el-Eş'arî'nin görüşünün halifenin liyakatli kişiden olmasından yana olduğunu belirtmiştir. Bu duruma göre Şehristânî'de aynı görüş üzeredir diyebiliriz. Şehristânî aynı zamanda imâmiyyenin de bu görüşte ittifak ettiğini belirtmektedir. Şehristânî, Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat üzeri olan el-Kalânisî'nin ise tam tersi fikir beyan ettiğini, halifenin en liyakatli olan kişi varken daha liyakatsiz durumda bulunanında olabileceğini onayladığını açıklamaktadır. Şehristânî, el-Kalânisî ile aynı görüşte ittifak edenleri ise Mu'tezile'nin ekseriyeti ile ashab-ı hadîsten bir kısım olarak açıklamıştır. Yine bunun yanında Muhammed b. İshâk b. Huzeyme ve el-Hüseyn b. el-Fazl gibi isimlerinde buna ittifak ettiklerini belirtmektedir.[300] Abdülkahir el-Bağdadî ise Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat üzeri olanların hilâfetin şartları hususunda asıl konular üzerinde birleşme sağladıklarını belirtmektedir. Ama daha ayrıntılı hususlarda ise fasıklığa meydan vermeyip, sapıklığa düşmeyecek şekilde bazı konularda fikir ayrılıklarının oluştuğunu beyan etmektedir.[301]

---

[298] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 64.
[299] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 64.
[300] Şehristânî, *El-Milel Ve'n-Nihal*, çev.: Mustafa Öz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2015, s. XXXV.
[301] Abdülkahir el-Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev.: Ethem Ruhi Fığlalı, TDV Yay., 6. Baskı, Ankara Haziran 2011, ss. 253-254.

3.7. Necmeddin Et-Tarsûsî'ye Göre Hilâfette Kureyşî Olmak Şartı

Necmeddin Et-Tarsûsî bu konuya farklı bir yönden yaklaşmaktadır. Halifelik konusunda İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şafiî'nin görüşleri hakkında bir karşılaştırma gerçekleştirmiştir. İleriki konularımızda İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şafiî'nin görüşlerine de ayrı ayrı yer vereceğiz. Bu karşılaştırmaya göre Tarsûsî halifeliğin sadece Kureyş'te bulunmasının şart olarak kabul edilemeyeceğini, halifeliğin Türklerde de bulunabileceğini belirtmiştir.[302] Yukarıda belirttiğimiz Peygamber Efendimiz'in hadisini bu konuya örnek olarak vermiştir. *''Size Allah'tan sakınmanızı, Habeşî bir köle size idareci olsa bile onun sözünden çıkmamanızı ve itaat etmenizi tavsiye ediyorum.''*[303] Tarsûsî, İmam Ebû Hanîfe ve onun görüşü üzere olanların halifelik şartlarını şu şekilde sunmaktadır: Bir kişinin hükümdar ya da halife olabilmesi için adaletli olması, müctehid olması veya Kureyş'ten olmasını kesin olarak görmemektedir. Bu konuda zalim bir hükümdarın ya da adaletli bir hükümdarın elinden görevi devralmanın câiz olduğu yönünde görüş beyan etmektedir. Buna ise Muâviye ve Hz. Ali arasındaki yaşanan olayları örnek göstermektedir. Çünkü sahabenin görevleri kabullenme konusunda Hz. Ali ile Muâviye'nin anlaşmazlıklarını gördükten sonra Muâviye'nin verdiği görevleri üstlenmişlerdir. İmam Şafiî ve onun görüşü üzeri olan âlim ve bilginlerin eserlerini inceleyen Tarsûsî İmam Şafiî'nin mezhebi üzere olanların kabul ettikleri şartlarını şöyle sıralamaktadır: *''Mükellef, Müslüman, hür, âlim, müctehid, cesur, anlayışlı, basiret sahibi, zeki ve Kureyşî olmak.''*[304] Tarsûsî bu saydığımız şartlardan halifenin ya da hükümdarın müctehid ve Kureyşî olma konusundaki görüşleri kabul etmemektedir. Zira bu şartların Türkleri ve Acemleri kapsamadığını belirtmektedir. Buna neden olarak ise İmam Şafiî'nin Türklere hükümdarlık verilmesi ve Türklerden kazâ görevi istenmesini de uygun görmediğini belirtmektedir. Bu durumda kazâ görevi uygun görülmeyen birisinden için ise halkın güveni konusunda anlaşmazlığa düşeceği ve hükümdar

[302] Necmeddin Et-Tarsûsî, *Tuhfetü't-Türk,* haz.: Muhammed Usame Onuş, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 36.
[303] Necmeddin Et-Tarsûsî, *Tuhfetü't-Türk,* haz.: Muhammed Usame Onuş, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 36.
[304] Necmeddin Et-Tarsûsî, *Tuhfetü't-Türk,* haz.: Muhammed Usame Onuş, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 36.

ya da halifeye bîat etmenin engellenmesi gibi sorunlara yol açacağından dolayı Ebû Hanîfe'nin mezhebi üzeri olan görüşlerin İmam Şafiî'nin mezhebi üzeri olan görüşlere nazaran daha uygun ve bu konuda zarar getirmeyeceği hususundadır.[305]

Tarsûsî şeriatın hükümlerine göre Türklerin alacağı görevlerde herhangi bir sakınca bulunmayacağını belirtmektedir. Eğer ki İmam Şafiî'ye göre Türkler hükümdarlık vazifesine uygun ve yakışır görünmezse Türklerin vazifelendirme yapmaları sonucu geçerliliğinin kabul edilip edilmeyeceği sorusunun cevabını aranmalıdır. Çünkü Şafiîlere göre bu durumda hükümdarın Şafiîlerden başkasını vazifelendirmemesi gerekmektedir. Zira hükümdarlık Kureyş'ten olması görüşünü savunmaktadırlar. Tarsûsî, Türklerin hükümdarlıklarında Şafiî'lere vazife verildiğinde onlarında kabul etmesi durumunda bunun sadece Hanefî mezhebinin taklit yolunu seçmelerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Tarsûsî bu konuda Şafiîlerin Müslümanların ya da Türklerin verdiği vazifeleri kabul etmelerini caiz olarak görmemektedir.[306] Tarsûsî'nin bu düşünceleri kapsamında şunu belirtmekte de fayda vardır. Dünya çapında Osmanlı Tarihi konusunda önemli bir yere sahip ve bu hususta tarihçilerin kutbu olarak değerlendirilen Halil İnalcık ise Osmanlı Devleti'nin dini üzerine görüş belirtirken şunları söylemektedir: *"İslam'ın en müsamahalı kolu olan Hanefilik mezhebini seçmiştir, bu da büyük bir imparatorluk yönetmesine imkân sağlamıştır."*[307]

3.8. Mâverdî'ye Göre Hilâfette Kureyşî Olmak Şartı

Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî soy bakımından halifenin Kureyş'e mensup biri olması gerektiğini belirtmektedir. Geçmiş dönemde Müslümanların bu konuda görüş birliği üzerinde olduklarını söylemektedir. Bu görüşün eleştirilere açık

[305] Necmeddin Et-Tarsûsî, *Tuhfetü't-Türk,* haz.: Muhammed Usame Onuş, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 38.
[306] Necmeddin Et-Tarsûsî, *Tuhfetü't-Türk,* haz.: Muhammed Usame Onuş, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 46.
[307] Pelin Çift, Tufan Gündüz, *Tarih Bizi Çağırıyor,* ed.: Sahure Ergüzel, Yeditepe Yay., İstanbul Nisan 2018, s. 122.

olduğu ve kabul etmeyenlerin bulunduğunu, ama sonraları ise herkes tarafından kabul gördüğünü belirtmektedir.[308] Nitekim Mâverdî bu konuda hadîs-î şerif bulunduğunu beyan edip örnek olarak vermektedir. *"Devlet Başkanı (imâm) Kureyş'tendir."*[309] Hz. Ebû Bekir'in bu hadisî halife olarak Sa'd b. Ubâde'ye Ensâr'ın bîat etmesi sonucu Sakîfe günü söylediğini belirtmiştir. Ancak daha sonra Hz. Ebû Bekir'in *"Bizler âmirleriz, sizlerse vezirlersiniz,"*[310] sözü üzeri ihtilafın ortadan kalktığını söylemektedir. Aynı zamanda Peygamber Efendimiz'in bir sözünden bahsedip, bu söz üzerine muhalefet olamayacağını ve tüm Müslümanlar tarafından da kabul gördüğünü beyan etmektedir. Mâverdî, Peygamber Efendimiz'in *"Kureyş'i öne alınız, ona başkalarını tercih edip, öne geçirmeyiniz,"* sözü ile de bu konuyu temellendirmektedir.[311]

3.9. İmam Zeyd ve İmam Ebû Hanîfe'ye Göre Hilâfette Kureyşî Olmak Şartı

İmam Zeyd'in halifenin Kureyşî olması yönündeki görüşüne baktığımız zaman halifenin liyakatli olması, Müslümanların haklarını savunacak kabiliyette, adaletli ve Allah'ın ipine sımsıkı sarılan biri olması yönündedir. Bu yüzden dolayıdır ki Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in halifelikleri uygun ve yerinde bir kararla gerçekleşmiştir. Çünkü Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer her daim Müslümanların menfaatlerini ön planda tutmuşlardır. Bu konuda her daim adaleti gözetmişler ve Allah'ın hükümlerine göre bir yönetim sergilemişlerdir.[312] İmam Ebû Hanîfe'de halifelik ya da devlet idaresinde adaletten ve doğruluktan taviz vermeme konusunda liyakatli olandan yanadır. Ama herhangi bir şekilde şart olarak görmemekle beraber adil ve doğru bir yol üzerinde olduktan sonra Ehl-i Beyt'in

---

[308] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 32.
[309] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 32.
[310] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 32.
[311] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 32.
[312] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 381.

olmasını ise gönülden istemektedir.[313] Bunu ise Abbâsî halifesine karşı temsilci olarak bîat ettiklerini belirten şu cümlelerden anlamaktayız:

> *"Hakkı, Peygamberinin soyuna teslim eden, zâlimlerin zulmünü bizden kaldıran ve hakikati söyleyebilmemiz için dilimizi hürriyete erdiren Allah'a hamd olsun olsun. Ey Halîfe, Allah'ın emri üzere biz sana bîat ettik, kıyamete kadar sana verdiğimiz söze bağlı kalacağız. Allah bu makamı Peygamberinin soyundan geri almasın!"*[314]

Zira İmam Ebû Hanîfe, Emevîler devrine ve Abbâsîler devrinin de ilk dönemlerine şahit olmuştur. Emevî dönemini ele aldığı ve gözlemlediği şekliyle halifeliğe bir türlü yakıştıramamıştır. Emevîlerde halifelik için liyakati gözlemleyememiştir.[315]

3.10. İmam Malik ve İmam Şafiî'ye Göre Hilâfette Kureyşî Olmak Şartı

İmam Malik'e baktığımız zaman halifeliğin Kureyş soyundan birisinde bulunması şartını gerek görmemektedir. Bunu ise Hulefâ-i Râşidîn döneminin ilk üç halifesi olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın Kureyş'ten olmamasına bağlamaktadır. Zira İmam Malik halkın isteği ve rızası doğrultusunda, adalet ve hak yolundan ayrılmayan birisini halife olarak uygun görmüştür.[316] İmam Şafiî ise halifeliğin Kureyş soyuna ait olduğu görüşünü savunmaktadır. Bunu ise *"Kim Kureyş'e ihanet ederse Allah da ona ihanet eder"*[317] hadisine dayandırmaktadır. Yalnız İmam Şafiî'de halifenin liyakatli, âdîl biri olması ve doğruluktan ayrılmaması hükmünü kabul etmektedir. Adalet üzeri olmayan ve zalim bir kimseden için halifeliğin şartlarını oluşturmayacağı ve kabul edilmeyeceği

---

[313] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 456.
[314] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 456.
[315] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 454.
[316] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 510.
[317] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 547.

görüşündedir.[318] Bu görüşü de şu hadise göre kabul etmektedir. *"Siz haktan ayrılmadıkça bu işe daha lâyıksınız. Ancak adaletten ayrılırsanız hurma yaprağı gibi soyulursunuz."*[319] Bîat konusunda ise İmam Şafiî farklı bir görüş sergilemektedir. Önceden yapılan bîat usulünü onaylamaktadır. Fakat İmam Şafiî, Kureyş'ten birisinin yönetimi kılıç zoruyla da olsa ele geçirebileceği üzerinde durmaktadır. Yönetimi ele geçiren Kureyşli zamanla adaletli davranırsa, halkta adaletinden emin olursa, herkes tarafından halife olarak kabul edilmiş sayılır. Bunu ise öğrencisi Harmele'nin İmam Şafiî'den aktardığı su sözden anlamaktayız: *"Kılıçla hilâfeti ele geçiren ve daha sonra halkın kabulüne mazhar olan Kureyş'li bir kimse halîfedir."*[320] İmam Şafiî adaleti şart olarak görmesinin yanında halifelik için ortaya atılan kimseden için yönetimi devralmadan önce ve sonrasında halkın onun yanında olmasını ve Kureyş'li olmasını da şart olarak görmektedir. Yine de İmam Şafiî halifeliğe liyakat olarak en doğru olan kişileri Hulefâ-i Râşidîn olarak görmektedir. Hatta Hulefâ-i Râşidîn'e beşinci halife olarak Ömer b. Abdülaziz'i layık olarak görmekte ve eklemektedir.[321] Ahmed b. Hanbel'de sünnete riayet etmek ister. Bundan dolayı da halife olacak kişinin Kureyş'ten olması yönünde görüş sergiler.[322] Aynı şekilde İbni Hazm'da halife olarak seçilecek kişinin Kureyş'e mensup olmasını benimsemektedir. Zira İbni Hazm'a göre bu konu nass ile belirlenmiştir. Sahabîlerin de bu konu üzerinde ittifak ettiklerini belirtmiştir.[323]

[318] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 547.
[319] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 547.
[320] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 548.
[321] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 548.
[322] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 613.
[323] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 675.

3.11. Abdüsselâm El-Amasî'ye Göre Hilâfette Kureyşî Olmak Şartı

Abdüsselâm El-Amasî ise halifenin Kureyş'ten olup olmaması doğrultusunda çeşitli görüşler olduğunu belirtmektedir. Bu görüşleri Amasî şu şekilde sıralamaktadır: Peygamber Efendimiz'in sözü üzere değerlendirilme yapıldığı zaman *"İmamlar Kureyş'tendir,"*[324] sözünün gereği olarak halifenin Kureyş'e mensup birisi olması gerektiğidir. Diğer bir görüş ise halifenin masum bir kişi olması, takva yönünden kabul görülen birisi olması ve Ben-i Hâşim'den olması yönündeki görüş üzeredir. Bu görüşe göre Amasî *"İmam devrinin en faziletlisi olmalıdır,"*[325] sözünü tam olarak kabul etmemektedir. Bu görüşün tartışmaya açık olduğunu belirtmektedir. Amasî sebep olarak ise bazı kesimlerce bu görüşün kabul edilmesi ve onay verilmesini, ancak bazı kesimler tarafından ise kabul görmediği ve gereksiz bulunduğu yönündeki görüşünü belirtmektedir. Amasî'ye göre halifenin itikad yönünden ehlisünnet olması gerekmektedir. Ehlisünnetin bir gereği olarak ise Peygamber Efendimiz ve vefatı sonrasında Hulefâ-i Râşidîn döneminde her halife birbirinden üstündür görüşü olmalıdır. Aynı zamanda sahabeden de üstün görülmesi gerektiğini belirtmektedir.[326] Amasî Osmanlı Devleti zamanında yaşadığı dönemi de içerisine alacak şekilde kendisinin ve Osmanlı padişahlarının da ehlisünnet ve itikadı üzerine olduğunun önemini vurgulamaktadır. Bunu ise en güzel bir şekilde şu sözleri ile açık ve net bir ifadeyle dile getirmektedir: *"İnsanlar meliklerinin dini üzerinedir."*[327] Amasî'nin halife olarak kabul ettiği görüş ise öncelikle Hulefâ-i Râşidîn'e uyulması ve sonrasında ise on iki imama uyulması gerektiğidir. Ardından ise diğer ashaba uymak gelmektedir. Bunu ise Peygamber Efendimiz'in onlara şahitlik etmesine ve şu sözü üzerine temellendirmektedir: *"En hayırlı çağ, benim içinde yaşadığım*

---

[324] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 54.
[325] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 54.
[326] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 54.
[327] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 55.

çağdır."[328] Çünkü Amasî tüm bu kişilerin yetkisini İslâm Dini'nden aldıklarını belirtmektedir. Bu yönden dolayı ile de arkalarından kötü söz söylememek ve ümmete karşı olan muhabbetlerinin halis olduğuna inanmayı sünnet olarak görmektedir.[329]

Amasî'ye göre halifenin hayatında uygulaması gerektiği kurallar vardır. Bunlar Peygamber Efendimiz'in ashabının yaptıklarıdır. Peygamber Efendimiz'in ashabının yaptıklarını aynen yapmalı ve bunun için ömrünü harcamalıdır. Yoksa uyulmadığı takdirde ise halifenin ahirette hesaba çekileceği unutulmamalıdır. Halife aynen ashabın uyguladığı gibi sünnete riayet etmeli, mescitler inşa ettirip Kur'an-ı Kerim okumalı, cemaati ile de ilgilenmelidir. Allah için cihad yapmalıdır.[330] Bunun için Amasî şu beyitler ile bu konuyu özetlemektedir:

"Onları sevmek resûli sevmektir
Din içinde doğru yolu sevmektir.[331]

3.12. İbrahîm bin Muhammed'e Göre Hilâfette Kureyşî Olmak Şartı

İbrahîm bin Muhammed ise halifenin duyan, gören, konuşabilen ve hareketlerini engelleyecek şekilde bir organının eksik olmadığı Kureyşli biri olması gerektiğini kabul etmektedir. Bu belirtilen özelliklerde Kureyşli olmadığı takdirde ise Hz. İsmail'in soyundan gelen Kinane Kabilesinden olan aynı özelliklere sahip birinin bulunması gerekmektedir. İbrahîm bin Muhammed'in düşüncesi bunun da bulunmadığı takdirde İmam Muhyi's-Sünne'nin görüşü üzeri bu özellikleri barındıran Arap olmayan birisinin halife olması yönündedir. Yani bu özelliklerde kim var ise liyakatin onda olduğu esasıdır. Ancak İbrahîm bin Muhammed

[328] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 55.
[329] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 55.
[330] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 56.
[331] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 56.

Tetimme[332] adlı eserin sahibinin görüşlerine de bu konu üzerinde yer ve hak vermektedir. Buna göre yukarıda belirttiğimiz özelliklere sahip Hz. İsmail'in soyundan gelen birisinin bulunmadığı takdirde, Cürhüm kabilesinden bu özelliklerin bulunduğu birisinin halife olarak seçilmesi gerekmektedir. Cürhümlülerin arap asıllı Yemenli bir kabileye mensup oldukları, Hz. İsmail'e muhalif olduklarını belirtmektedir. Eğer Cürhüm kabilesinde aynı özelliklere has birinin bulunmadığı takdirde ise Hz. İshak'ın soyundan aynı özellikte birinin halife seçilmesini önermektedir. Orda da bulunmadığı zaman ise sayılan ve belirtilen özelliklerinin hepsi olmasa da çoğunluğunun bulunduğu Kureyşli, Kinane Kabilesinden, Hz. İsmail'in soyundan, Cürhüm Kabilesinden Hz. İshak'ın soyundan veya belirtilen başka bir soydan bu belirtilen şekillere göre halife seçmenin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Yalnız bu durumda bulunan özelliklere göre iki kişinin bulunması halinde ise yine halife seçiminin ne yönde yapılacağını belirtmektedir. Âlim ve fasık olan birinin yerine cahil ve adil olan birisinin öncelikli olarak halife seçilmesi gerekmektedir. Zira halifenin masum olma şartının olmadığını, Kureyşli olması gibi Haşimî olma zorunluluğunun da bulunmadığını belirtmektedir. Haşim ise Peygamber Efendimiz'in atasıdır.[333] Lütfi Paşa ise bu konuda Haşimîleri temiz bir soy olarak görmektedir. Ancak zamanla Haşimî soyuna da dışarıdan birçok kimsenin dâhil olduğunu belirtmektedir. Bunun için Nakibü'l-Eşraf atanmasını ve görevlerinin ne olduğu üzerinde durmayı belirtmek gerekmektedir.[334]

---

[332] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 156.
Tetimmetu't-Tetimme: İmam Ebû'l-Kasım Abdurrahman b. Muhammed el-Fevrânî el-Mervezî'nin (ö. 461/1068) Şâfiî fıkhına dair olup Şâfiîler arasında tanınan bir eseridir. El-İbâne adlı eserine, öğrencisi Mütevelli en-Nîşâburî diye tanınan Ebû Said Abdurrahman b. Me'mûn'un (ö. 478/1085) eseri tamamlayıcı mahiyette yazdığı kitabın adıdır. Kâtip Çelebi Keşfu'z-Zünûn, c. I, (Bkz. s. 54)
[333] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, ss. 155-157.
[334] Lütfi Paşa, *Asafnâme,* haz.: Ahmet Uğur, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 48.

4. NAKİBÜ'L-EŞRAF

Nakibü'l-Eşraf kelimesinin sözlük anlamı *''bir topluluğa önderlik/temsil eden, onları gözeten ve yönlendiren''*[335] manasında kullanılan nakîb kelimesinden gelmektedir. Bir başka anlamda ise nakib kelimesi*''halkın seçkini, vekili ve bir cemaatin başı''*[336] anlamında kullanılmaktadır. Nakîb kelimesinin çoğulu olarak ise **nukabâ** kelimesi kullanılmaktadır. Nakibü'l-Eşraf kelimesinin asıl anlamı olarak kabul ettiğimiz şekli ise Peygamber Efendimiz'in soyundan gelen kişilerdir. Bunlar Seyyid ve Şerif olarak isimlendirilmektedir Seyyid ve Şeriflerin sorunlarıyla meşgul olmak üzere devlet tarafından oluşturulan kurum Nakibü'l-Eşraflıktır. Nakibü'l-Eşraf Peygamber Efendimiz'in soyuna olan sevgi, saygı ve hürmetin somut olarak oluşmuş şeklidir. Nakibü'l-Eşraflık makamı toplum açısından değerlendirildiği zaman Peygamber Efendimiz'in pak soyunu kayıt altında tutmak (doğum, ölüm) ve bu makamı kötüye kullanmak isteyenlerin önüne geçmektir. Çünkü belirttiğimiz üzeri zamanla Haşimî soyuna dışarıdan dâhil olan bir sürü kişi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bu makamı kendi çıkarları dâhilinde kullanmak isteyen yalancı Seyyid ve Şeriflerin bulunacağı için bu makamın istismar edilmesinin önüne geçilmiştir. Peygamber Efendimiz'in soyunun izzetinin ve şerefinin korunması sağlanmıştır. Çünkü Peygamber Efendimiz'in ailesinin, neslinin sadaka ve zekât alması yasaktır. Bu nedenle Hz. Ali'yi Peygamber Efendimiz bu konuda görevlendirmiş ve Hz. Ali'nin gözetimi altında ganimetlerden elde edilen gelirlerden belirli miktarlarda hisse ayrılmıştır. Peygamber Efendimiz'den sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in halifelik dönemlerinde de bu görevi Hz. Ali devam ettirmiştir.[337] Nitekim Enfâl suresinde şöyle buyrulmaktadır:

> *"Allah'a ve ayırım günü yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere, yakınlara,*

[335] İlyas Akyüzoğlu, *İslâm Medeniyeti Tarihi (İslâm Medeniyetinde Dini Düşüncenin Yapısı Ve Kurumsal Tezahürleri),* ed.: Eyüp Baş, Grafiker Yay., Ankara Aralık 2017, s. 290.
[336] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 169.
[337] İlyas Akyüzoğlu, *İslâm Medeniyeti Tarihi (İslâm Medeniyetinde Dini Düşüncenin Yapısı Ve Kurumsal Tezahürleri),* ed.: Eyüp Baş, Grafiker Yay., Ankara Aralık 2017, ss. 290-291.

yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye kadirdir,"[338]

Nakibü'l-Eşraflık ilk önce Abbâsîler döneminde resmi bir kurum olarak geçerlilik kazanmıştır. Halifeden sonra manevi olarak önemli bir makam statüsü arz etmektedir. Nakibü'l-Eşraf, Abbâsî döneminde Bağdat şehrinde Adalet Divanı için başkanlık görevini yürütmüştür. Bunun yanında Kâbe'de hac mevsiminde su taşıma görevlerini de üstlenmişlerdir. Osmanlı Devleti zamanında ise Seyyid ve Şerifler ayrı bir saygı ve hürmet ile karşılanmışlardır. Seyyid ve Şerif olanlardan ayrıca vergi alınmamıştır. Merasimlerde devlet protokolünde Nakibü'l-Eşraf'a yer verilmiştir. Bunun için ise Seyyid ve Şeriflerden en seçkin ve belirli kişiler görevlendirilmiştir.[339] Osmanlı Devleti'nde Seyyid ve Şerif olduğu kesin olarak kabul edilip onay verilen kişilere **hüccet** (resmî belge) kadılar tarafından verilmiştir. Böylece devlet tarafından her türlü destek temin edilmiş ve ayrıcalık sahibi olunmuştur.[340] Devlet protokolünde kazaskerlerden önde tutulmuşlardır. Nakibü'l-Eşraf olan kişilerin çoğunluğu Şeyhül-İslâm makamında görevde yapmışlardır. Nakibü'l-Eşraflardan bir kısmının hükümdara ya da halifeye kılıç kuşandırdıkları da olmuştur.[341] Osmanlı Devleti'nde baktığımız zaman bu kılıç kuşandırma işlemi halifenin ya da hükümdarın tahta çıktıktan sonraki ilk Cuma günü gerçekleşmektedir. Fatih Sultan Mehmed döneminden sonrasında ise Eyüp Sultan Türbesi'nde kılıç kuşanma işlemi gelenek halinde devamlılığını sürdürmüştür. Hükümdarlar ya da halifeler genellikle Peygamber Efendimiz'in, İkinci İslâm Halifesi Hz. Ömer'in, üçüncü İslâm Halifesi Hz. Osman'ın, Seyfullah lakaplı İslâm orduları komutanı Halid bin Velid'in, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin, halifeliği Osmanlı'ya getiren *hâdimü'l-haramayni'ş-şerîfeyn (Mekke ve Medine'nin hâdimi)* Yavuz Sultan Selim'in kılıçlarından birini kuşanmayı tercih etmişlerdir. Hükümdarların ya da halifelerin bunun yanı sıra Peygamber Efendimiz'in kılıcının yanında başka bir kılıç kuşandıkları da

[338] Enfâl, 8/41.
[339] Lütfi Paşa, *Asafnâme,* haz.: Ahmet Uğur, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 48.
[340] İlyas Akyüzoğlu, *İslâm Medeniyeti Tarihi (İslâm Medeniyetinde Dini Düşüncenin Yapısı Ve Kurumsal Tezahürleri),* ed.: Eyüp Baş, Grafiker Yay., Ankara, Aralık 2017, s. 291.
[341] Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi (Medeniyet Tarihi),* Ötüken Neşriyat, 5. Basım, İstanbul Mart 2017, C. 2, s. 149.

olmuştur.[342] Nakibü'l-Eşraf'ın konumuz açısından en önemli görevini ise bîat açısından değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü hükümdarın ya da halifenin tahta çıkışında ve cülus törenlerinde, halifenin kılıç kuşanmasında ve bizzat Nakibü'l-Eşraf tarafından kılıç kuşandırılmak sureti ile ilk önce halifeye bîat eden kişi özelliğini taşımaktadır. Aynı zamanda savaş esnasında sancağın altında Kur'an-ı Kerim okunup, Salâvat-ı Şerif'e getirilmesi ve bayram namazı sonrası törenlerde dua edilmesi gibi işlevleri de gerçekleştirmişlerdir. Nakibü'l-Eşraflık müessesesi Osmanlı Devleti'nde halifeliğin kaldırılması ile varlığı son bulmuştur. Nakibü'l-Eşraflar bu müessesenin son bulduğu ana kadar direkt olarak sadrazam ya da vezirle bağlantılı olmuşlardır. Her türlü resmi yazışmalarında ve protokoldeki yerlerinde, devlet ilişkilerinde sadrazam ya da vezir ile irtibatlı bulunmuşlardır.[343]

[342] Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı (Âdâb-ı Osmaniyye),* İz Yay., İstanbul Şubat 2011, s. 39.
[343] Lütfi Paşa, *Asafnâme,* haz.: Ahmet Uğur, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 48.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
VEZİRLİK
1. VEZİRLİK, GÖREVLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Devlet yönetiminde vezirlik makamının görevlerinin, sorumluluklarının bilinmesi, aynı zamanda hükümdarın yükünün hafifletilmesindeki etkileri yönünden değerlendirilmelerinin yapılması gerekmektedir. Bundan dolayı vezirliğin görevleri ve özellikleri açısından İslâm bilginlerimizin görüşlerinin ele alınması uygun olacaktır.

1.1. İbni Haldun'a Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri

İbni Haldun vezirlik hakkındaki düşüncesinde devlet kademesinde yaptığı görevlerin hükümdarın onur ve şeref kaynağı olduğunu belirtmektedir. İbni Haldun'un belirttiğine göre *''Vizâra''* kelimesi *''yardım''* manasında kullanılmaktadır. Bu anlamda vezir kelimesi *''vizr''*, *''yüküm ve görev''* kelimelerinden meydana gelmektedir. Yani bir bakıma vezir hükümdarın sorumluluk ve görevlerinin paylaşımında yardımcı vazifesini görmektedir.[344] İbni Haldun'a göre Hz. Ebû Bekir'de devlet başkanlığı görevinde Peygamber Efendimiz'e her daim yardımcı olmuştur. Bundan dolayı Hz. Ebû Bekir için birtakım kişiler Muhammed'in veziri olarak tanımlama yapmışlardır. Ayrıca İbni Haldun'a göre devletteki askerî ve savunma alanına ilişkin her şey vezirin kontrolünde olmalıdır.[345] Emeviler döneminde vezirler devletin protokolünde en yüksek görevdeki kişiler idi. Bu dönemde vezirler görevli bulundukları işlerin yönetimi, sağlıklı bir şekilde yürütülmesi, hükümdar tarafından vekâlet verildiği durumlardaki görevlerin yerine getirilmesi ve savunma sorunlarının giderilmesi, askerlerin maaş ödemeleri ve gerekli ihtiyaçlarının giderilmesi gibi sorumlulukları

[344] İbni Haldun, *Mukaddime (Evrensel Tarih Üzerine Konuşmalar)*, çev.: Sevim Belli, Onur Yay., 2. Baskı, Ankara, 2014, C. 2, s. 11.
[345] İbni Haldun, *Mukaddime (Evrensel Tarih Üzerine Konuşmalar)*, çev.: Sevim Belli, Onur Yay., 2. Baskı, Ankara, 2014, C. 2, s. 12.

ve görevleri vardı. Abbâsîler devrinde ise vezirlerin önemi büyüktü. Vezirler devlet görevlerinde gerekli çözümlemeleri yapmak, bağlanması gereken yerleri halletmek gibi görevleri vardı. Bunun için ise vezir halifeden vekâlet görevini alırdı. Bundan dolayıdır ki vezirler Abbâsî döneminde konum olarak halifeden ya da hükümdardan sonra en üst mertebede idiler. Sözleri dinlenmekte, geçerli olmakta ve devlet görevlerinde halifeden aldığı *naib*lik görevi gereğince resmi belgeler üzerinde imza yani gizlilik koşulu ile mühür kullanma hakkı verilmiştir. Bu şekilde vezirde hem kalem işleri, hem de kılıç işleri bir arada bulunmuştur. Tüm bu görevlerin vezirde birleşmesi ile hükümdarın yardımcılık görevi de vezire ait olmuş olmaktadır.[346] İbni Haldun'a göre Abbâsîler döneminde halifeler iktidardaki otoritelerini kaybetmişlerdir. Böylece iktidar vezirlerin eline de geçmiştir. Bazen de şehzadelerin ya da prenslerin elinde de bulunmuştur. Bu durumda vezirlikte iki duruma ayrılmış vaziyette değerlendirilmektedir. Vezirler halifeler tarafından dine uygun görülen kısımlarda kendileri için vekâlet verilmesini sağlamış oldular. Buna göre *tefvîz vezirliği* (uygulayıcı vezirlik), *tenfîz vezirliği* (vekâlet edilen vezirlik) meydana çıkmıştır. Tefvîz vezirliğinde hükümdar ya da halife kararları kendine göre verebilmekte ve sadece uygulama konusunda vezire yetki vermektedir. Bir bakıma vezir uygulama konusunda hükümdar ya da halifenin yükünü hafifletmektedir. Tenfîz vezirliğinde ise tam tersi olarak vezir kararları kendi hükmünce almakta, hükümdarı ya da halifeyi etkisi altına alıp uygulama konusunda Hükümdar ya da halifenin yönetilenler üzerindeki ismi ve otoritesinden faydalanıp yönetim gerçekleştirmekteydi. Bu durumda hükümdar ya da halife vezire genel bir vekâlet vermekle beraber onun otoritesini kabullenmekle yetinmek zorunda kalmaktadır. İbni Haldun'a göre bu yönetim şeklinde ise iki vezirin aynı dönemde ve aynı anda vekâlet usulü ile atanabileceği tartışma konusunu oluşturmaktadır. İbni Haldun bunu aynı zamanda iki halife olmayacağı durumundaki gibi, aynı zamanda iki vezir vekâlet usulü tayin edilemeyeceği konusunu tartışmaya açık bulmaktadır.[347]

[346] İbni Haldun, *Mukaddime (Evrensel Tarih Üzerine Konuşmalar)*, çev.: Sevim Belli, Onur Yay., 2. Baskı, Ankara, 2014, C. 2, s. 13.
[347] İbni Haldun, *Mukaddime (Evrensel Tarih Üzerine Konuşmalar)*, çev.: Sevim Belli, Onur Yay., 2. Baskı, Ankara, 2014, C. 2, s. 14.

1.2. Kâdı Hüseyin b. Hasan'a Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri

Kâdı Hüseyin b. Hasan vezirin anlamı hakkında tüm görüşleri ele almış ve görevleri konusunda gerekli bilgilendirmeleri yapmıştır. Kâdı Hüseyin b. Hasan'da vezir kelimesinin **vizr** kelimesinden ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu kelimenin manasının ise **ağırlık** olduğunu söylemektedir.[348] Bunu ise Kur'an-ı Kerim'den örnek verdiği ayetlerin bu anlamı gösterdiğini belirterek desteklemektedir: *"Velâ tezirü vâziratün vizra uhrâ (Kimse kimsenin yükünü [günahını] üstlenmez)."*[349] Yani vezir, hükümdar ya da halifenin sorumluluk alanına göre omuzladığı yükte yardımcı olmakta ve bir kısmını üstlenmektedir. Kâdı Hüseyin b. Hasan vezir kelimesini bir başka anlamda daha ele almaktadır. Vezir kelimesinin **vezer** kelimesinden oluştuğunu, **melce** (sığınılacak yer) manasını karşıladığını söylemektedir.[350] Bunu ise "*Kellâ lâ vezer (Sığınılacak hiçbir yer yok!)"*[351] Ayeti ile izâh etmektedir. Nitekim hükümdar ya da halife vezirin görüşleri ve aldığı önlemler doğrultusunda korunacaktır. Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın vezir kelimesini ele aldığı bir başka anlam daha vardır ki oda *ezr* kelimesinden oluştuğudur. **Arka/sırt** manasının karşılığını oluşturmaktadır. Kâdı Hüseyin b. Hasan'a göre hükümdar ya da halife sırtını vezirine dayar ve bu sayede kendinde daha farklı bir güç hisseder. Gücüne güç katmış olmaktadır.[352] Bunu ise *[Hz. Mûsâ'nın diliyle] sırtımı kuvvetlendir (üşdüd bihi ezrî)''* yani *''bana destek ol''*[353] ayeti ile açıklamaktadır. Kâdı Hüseyin b. Hasan veziri devletin yönetim organı olarak en üst seviyede kutbu olarak görmektedir. Bu bakımdan vezir devletin en büyük destekçisi durumundadır. Devletin en üst makamı olduğu için

[348] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2018, s. 64.
[349] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2018, s. 64.
Belirtilen ayetler: En'am, 6/164; İsrâ, 17/15; Fâtır, 35/18.
[350] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2018, s. 64.
[351] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2018, s. 64.
Belirtilen ayet: Kıyâme, 75/11.
[352] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2018, s. 66.
[353] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2018, s. 66.
Belirtilen ayet: Tâhâ, 20/31.

bu görevi hakkıyla gerçekleştirebilecek, sırtlayacak, liyakatli kişi sayısı da az olarak bulunmaktadır. Kâdı Hüseyin b. Hasan'a göre Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimiz'in sünnetleri üzeri anlaşılmaktadır ki devlet işlerinde vezirin görevlendirilmesinin uygun olduğu net bir şekilde açıklanmıştır.[354] Kâdı Hüseyin b. Hasan Kur'an-ı Kerim'den Tâhâ ve Furkan surelerinden verdiği ayetler ile bu açıklamayı geniş bir şekilde incelememizi sağlamaktadır. *"Yakınlarımdan birini bana yardımcı ver. Kardeşim Hârûn'u. Onunla gücümü pekiştir. Onu da görevime ortak et."*[355] *"Gerçek şu ki biz Mûsâ'ya da kitap vermiş, kardeşi Hârûn'u onun yanında yardımcı tayin etmiştik."*[356] Yine Kâdı Hüseyin b. Hasan Peygamber Efendimiz'in şu sözü ile de sünnet üzeri açıklandığını belirtmektedir: *"İnsanların işlerine dair bir vazifeyi üstlenip de bu hususta hayrı amaçlayan kişiye Allah sâlih bir vezir verir. Bu kişi herhangi bir şeyi unuttuğunda ona hatırlatır, hatırladığında ise ona yardım eder."*[357]

Kâdı Hüseyin b. Hasan'da, Şeyzerî ve İbni Haldun gibi vezirliği iki kısma ayırmaktadır. Bunlar tefvîz ile tenfîz vezirlikleri olarak adlandırılabilir. Tefvîz veziri hükümdar tarafından görevlendirilmektedir. Bu görevlendirme ile hükümdar vezire büyük bir görev ve yetki vermektedir. Bir bakıma vezire **naib'**lik görevini vermektedir. Bu görev ile vezir artık karar ve hüküm vermede kendi görüşlerini uygulama yetkisine sahip bulunmaktadır. Bu öyle bir sorumluluktur ki artık vezir devletin yönetilmesinde söz sahibidir. Yalnız Kâdı Hüseyin b. Hasan'a göre vezirin bu görev ve sorumlulukları üstlenebilmesi için bir sözleşme yapılması gerekmektedir. Ancak bu sözleşme sonrasında uygulamanın geçerli sayılacağı yönünde görüş bildirmektedir. Hükümdar tarafından görev verilip de sözleşme yapıldıktan sonra tefvîz veziri unvanı alınmaktadır. Bu görev alındıktan sonra atamaların gerçekleştirilmesi, görevden alınmaların yapılması gibi tüm kararların verilmesi ve bu kararların geri çekilmesi

[354] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2018, ss. 64-66.
[355] Tâhâ, 20/29-32.
[356] Furkân, 25/35.
[357] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2018, s. 64.

veyahut görevlendirmelerdeki değişiklik arz eden azalıp artırmalar da tefvîz vezirinin görev ve sorumlulukları altına girmektedir. Tenfîz vezirliği ise Kâdı Hüseyin b. Hasan'a göre sadece hükümdar ile halk arasında elçilik görevi gibi bir karşılık oluşturmaktadır. Bunun için sadece hükümdarın sözlü olarak izin vermesi yeterli olacaktır. Herhangi bir sözleşme yapılmasına gerek duyulmamaktadır. Tenfîz vezirinin itimat edilebilen birisi olması, hükümdara itaat konusunda sıkıntısız olması, hırslı olmaması, nefsi arzularına yenik düşebilecek bir karakterde bulunmaması gibi özellikleri ise hükümdar ve halk tarafından iyi ve güzel bir şekilde karşılanmaktadır. Tefvîz veziri gibi kendi görüş ve kararlarının uygulanmasında söz sahibi olmamakla beraber tam bir yetkiye de sahip bulunmamaktadır.[358]

1.3. Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri

Ebü'n-Necîb Şeyzerî ise devletin üzerine kurulduğu kurallardan biri olarak bahsettiği vezirlik konusunda bu durumu şu şekilde değerlendirmektedir: Tefvîz vezirliği, hükümdarın ya da halifenin devlet yönetiminde kendisinin yükünü hafifletmek üzere görevlendirdiği vezirdir. Bu vezir genel olarak devlet işlerinin sağlıklı bir şekilde yolunda yürütülmesi konusundan görevlidir. Devlet ile yönetilen arasındaki ilişkilerden sorumludur. Takyid vezirliğinde ise devlet işlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesinde hükümdar ya da halife isabetli görüşler ele almaktadır. Hükümdar ya da halife bu görüşleri ya direkt olarak vezire iletir, ya da ferman ile belirtir. Hükümdarın bu görüşlerinin ya da düşüncelerinin, fermanlarının hemen uygulanıp yürürlükte seyretmesini ise takyid veziri gerçekleştirmektedir.[359] Şeyzerî vezirin devlet yönetimindeki görevini ve önemini belirtmek için Hz. Âişe (r.anha)'dan rivayet edilmiş olan şu hadisi bizlere aktarmaktadır: *"Cenâb-ı Hak, bir hükümdarı hayra ulaştırmak istediğinde, onu,*

[358] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 66.
[359] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 84.

doğrulukla donanmış kendine yakın bir kişiyi vezir seçmeye muvaffak kılar ki, yapılacak işlerin yürütülmesinde kendisine yardımcı olur."[360]

Şeyzerî'ye göre geniş toprak sahibi devlete hükmeden bir hükümdar, devlet ve millet düşmanlarından sürekli endişe içinde olurlar. Çünkü toprak yönünden geniş bir bölgeye sahip devletin topraklarına göz diken ve fitne çıkarıp düşmanlık etmek isteyen komşusu da çok olacaktır. Bu durumda ileri görüşlü ve uyanık, doğru karar alma yetisine sahip vezirler verdiği kararlar ve ürettiği isabetli çözüm yolları ile devleti ve halkı, tehlike ve üzüntüden uzak tutmayı başarmışlardır. Şeyzerî bunu güzel bir örnekle açıklamaya çalışmıştır: Su özelliği gereği kullanıldığı zaman ateşin üzerine döküldüğünde ateşi söndürmeye gücü yetecektir. Akıllı kişiler ise bunu tedbirli bir şekilde ele alıp ona göre yol izleyeceklerdir. Mesela suyu bir kaba koyduktan sonra ateşin üzerinde bekletildiği zaman yavaş yavaş suyun buharlaştığı ve azaldığının farkına varacağız. Yani yukarıdakinin tam tersi bir durum ortaya çıkacaktır. Su özelliği gereği ateş üzerinde tesirli olup, ateşe döküldüğünde onu söndürüyor ise bu durumda aksine ateş sudan zayıf durumda iken ondan kuvvetli bir hal almış olmaktadır. Akıllı, ileri görüşlü, uyanık bir vezirde aynen böyledir. Devlet yönetiminde akıllı bir vezir kendinden üstün nice düşman ve hükümdarlara diz çöktürecektir.[361]

1.4. Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye Göre Vezirlerin Özelliklerinin Değerlendirilmesi

Ebü'n-Necîb Şeyzerî bir vezir seçilmeden önce şu on özelliğe sahip bulunan birisinin vezirlik makamına layık olduğunu belirtmektedir: Birincisi Şeyzerî'ye göre ilim sahibi olmasıdır. Şeyzerî'nin ilimden maksat belirtmek istediği Allah'ın dinine uygun olarak bir yönetim sergilemesidir. Aynen hükümdarda olduğu gibi Şeyzerî vezirde de Allah'ın hüküm ve yasalarına emrettiklerine uygun,

[360] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 84.
[361] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 84.

yasakladıklarına riayet eden bir vezir gerekli olduğunu belirtmekte ve buna göre yol izlemesi gerektiğini belirtmektedir.[362] Kadı Hüseyin b. Hasan'da ilim konusunda liyakatli olmayı Şeyzerî gibi vezirde bulunması gerektiği yönünde beyan buyurmaktadır. Çünkü vezirin devlet yönetiminde hükümdara layık bir şekilde olabilmesi için uyanık olması icap etmektedir. Makamını ve mevkisini uyanıklığı sayesinde koruyabilen bir özellikte olması gerekmektedir. Kadı Hüseyin b. Hasan vezirin tüm bunları gerçekleştirmesinin ise ilim sayesinde olacağını söylemektedir.[363] Yusuf Has Hacib'e göre de vezir bir hükümdarın en önemli iş tutuğu eli kolu gibi azalarıdır. Tüm işler bu azalar ile görüldüğü gibi vezirde aynen bu azalar gibi hükümdara lazım gelir. Vezir bir hükümdar için en önemli organdır ve vezirin davranışları gereği hükümdarda aynı doğrultuda olur. Eğer vezir iyi biri olursa hükümdar da iyi olur ve rahat bir hükümdarlık sürer. Çünkü vezir hükümdarın işlerini kolaylaştırdıkça hükümdar yatağında rahat uyur. Hükümdarın omuzlarına yüklediği devletin yükünü hafifleten vezir devletin temelinin sağlam oluşmasında ve bekasının uzun sürmesinde önemli görevler üstlenmiş olur. Bu yüzden Yusuf Has Hacib'e göre hükümdar veziri seçerken akıllı, bilgili ve elinden her iş gelen kabiliyetli, ilim yönünden derya olan birisine vezirlik görevini vermeli ve seçimini ona göre yapmalıdır. Bu şekilde seçilen bir vezir hükümdarın yüzünü pak eyleyeceği gibi devletin bekasına da katkıda bulunmuş olacaktır.[364]

İkincisi vezir olacak kişide yaş konusu göz önünde bulundurulması gereken en önemli etkenlerden birisidir. Çünkü toy bir kişinin vezirlik makamına geçmesi liyakatli bir iş olmayacaktır. Bunun içindir ki vezirin yaşını başını almış tecrübeli bir kişi olması gerekmektedir. Bu sayede Şeyzerî'nin tabiri ile bukalemun gibi olan insanları yılların verdiği tecrübe ile kolay bir şekilde ayırt etme yeteneğine

[362] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 84.
[363] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 66.
[364] Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig,* Ema Klasik Yay., ed.: Tûba Öztürk, İstanbul 2017, s. 209.

sahip olacaktır.[365] Yalnız burada belirttiğimiz ilk iki özelliğe göre şunu da göz önünde bulundurmamız gerekmektedir: Bir kişi yaş olarak ileri bir yaşta olabilir. Ancak Aristoteles'inde belirttiği gibi *"Yaşça genç olmakla, karakterce toy olmak arasında da bir fark yoktur,"*[366] görüşünü de dikkatli bir şekilde ele alıp değerlendirmemiz gerekmektedir. Çünkü yaş olarak ileri bir yaşta olup da hazlarının peşinden koşan birisi için bu geçerli değildir. Bu kişiler kendisine hâkim olamayan kişiler olduğundan dolayı yaş olarak ileri yaşta olsalar da bilgili, ilim sahibi olsalar da bu kişilerin ilmi ve bilgisi devlet yönetiminde yarar sağlamayacaktır. Aksine zararı dokunacaktır. Yine de Aristoteles genç olmak la deneyim konusunu aynı paralel bir doğrultuda ele almaktadır. Genç olan deneyimsiz olur. Çok yönlü bir eğitim alan kişi her zaman deneyimli olur ve yaşça da ileri yaşlarda bulunur.[367] Aristoteles'e göre de *"genç bir insan siyaset için uygun bir dinleyici değildir."*[368] Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin aktardığı şu hikâye buna en iyi örnek teşkil etmektedir. Halife Memun'un bir veziri vardı. Bu vezir ve Halife Memun hakkında Rum diyarından gelen elçiler ülkelerine döndüklerinde değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Halife Memun akıllı ve olgun, değerli bir kişiliğe sahip büyük bir hükümdardır. Veziri ise yaşı küçük olmasına karşın iyi özelliklere sahip, kabiliyetli bir devlet adamıdır. Vezir bu elçilerin aralarında böyle heybetli ve kudretli bir hükümdara yaşını almış, tecrübeli ve tabiri yerinde ise feleğin çemberinden geçmiş bir vezirin uygun olacağı konusunda konuştuklarını duymuştur. Bu konuşmaları işiten vezir üç gün gözden kaybolmak sureti ile kimseye görünmeden sakalını ilaç kullanmak sureti ile beyaz bir şekle getirmiştir. Halkın karşısına bu şekilde beyaz sakallı birisi olarak çıkmıştır. Şeyzerî bu konuda sadece bayanların vezir olamayacağı görüşünü savunmaktadır. Bunu ise Peygamber Efendimiz'in *"işlerini kadınlara bırakan bir millet felah bulmaz,"* sözü ile desteklemektedir.[369] Ahmed bin Hüsameddin Amasî'de, Şeyzerî gibi vezirin deneyimli olması ve bu konuda uyanık bir kişiliğe sahip olmasını

[365] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 84-85.
[366] Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik,* çev.: Saffet Babür, BilgeSu Yay., 7. Baskı, Ankara 2017, s. 11.
[367] Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik,* çev.: Saffet Babür, BilgeSu Yay., 7. Baskı, Ankara 2017, s. 11.
[368] Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik,* çev.: Saffet Babür, BilgeSu Yay., 7. Baskı, Ankara 2017, s. 11.
[369] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 87.

söylemektedir. Çünkü deneyimli ve tecrübeli bir vezir ileri görüşü sayesinde işlerin alacağı durumu önceden sezer ve ona göre önlem alır.[370] Ancak Şeyzerî tecrübe sahibi olan devletin yönetim kadrosundaki kişileri, nasıl ki bir evi ayakta tutan direkler var ise onları da devletin direkleri olarak görmektedir. Şeyzerî zaman itibariyle artık fizik olarak çökmüş ve kocamış görünen kişilerin dış görünüşüne göre karar verilmemesi gerektiğini söylemektedir. Asıl önemli olan ise bu kişilerin asla yaşlanmayan özellikleri, devlete karşı olan itimat ve güvenleri, içten bağlılıkları, bu konuda samimi tavır takınmaları gibi huylarının daima aynı kalacağı, baki olacağı, bir cevher gibi asla değerini yitirmeyeceğidir. Şeyzerî devletin direkleri olarak gördüğü kişilerin fiziki olarak zamana yenik düşeceklerini kabul etmektedir. Fakat Şeyzerî bu kişilerin yaşlı fiziklerinin aksine sağlamlık açısından (tecrübe olarak) eskisine nazaran daha dinç olduklarını dile getirmektedir. Bundan dolayı Şeyzerî bu kişilere karşı hiçbir şeyin zarar oluşturamayacağını, devletin bekasının uzamasını sağlayacağını belirtmektedir.[371]

Üçüncü olarak ise Şeyzerî güven duyulacak ve devlet işlerinde kendisine olan güveni boşa çıkarmayacak itimat edilen bir kişinin vezir olması yönünde görüş bildirmektedir. Kendisine verilen göreve ihanet eden birisinin vezir olması uygun olmayacaktır.[372] Şeyzerî'ye göre devlet işlerinde görev verilmeden önce deneme yapılmalı ya da daha önceki geçmişine bakılıp bir değerlendirmede bulunmalıdır. Bu değerlendirme sonucu devletine bağlı, güven duygusu oluşuyor ve itimat söz konusu ise ona göre görev verilmelidir.[373] Zira Nıccolô Machıavellı'nında belirttiği gibi hükümdarın etrafındaki kişilerin sadık ve güvenilir, itaatkâr olması, hükümdarın özellik olarak bilgeliğini yansıtmaktadır. Çünkü devlet makamında vezirliğe kabul edilecek birisi devleti ve hükümdarını kendisinden çok

[370] Ahmed bin Hüsameddin Amâsî, *Mirâtu'l-Mülûk (Sultanların Aynası),* çev.: Mehmet Şakir Yılmaz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2016, s. 461.
[371] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul, Temmuz 2013, s. 217.
[372] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul, Temmuz 2013, s. 85.
[373] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul, Temmuz 2013, s. 218.

düşünmüyorsa, kendi çıkarları öncelik oluyorsa o kişiye güvenilmez ve o kişiden vezirde olmaz. Vezir olacak kişi devletin ve hükümdarın çıkarlarını ön planda tutmalı ve bundan onur duymalıdır. Aksi takdirde devletin ve hükümdarın çıkarları ön planda tutulmadığı takdirde, devletin düzeni ve bekası da olmayacağı için, devlet ve hükümdarın olmadığında da kendisinin de vezirlik makamında kalamayacağını asla unutmaması gerekmektedir.[374] Bu bakımdan Tunuslu Hayreddin Paşa'nın da belirttiği gibi vezir için koruyucu hükmünde bulunan kanunların çıkarılması gerekmektedir. Çünkü vezirlik görevini kabul eden kişinin düşmanları ve onun arkasından iş çeviren, yanlış yönlendirmelerde bulunan kişiler çok olacaktır. Böylece vezir kendi çıkarlarını ön planda tutmak sureti ile hükümdara isyan ederek nefsinin peşinden gitmek gibi bir duruma düşebilir.[375] Bir diğer şık olarak ise vezir kendi çıkarları ve nefsinin peşinden gitmeyip kendi alt kademelerinde çalışanların ve hükümdarın menfaatini gözetmek durumunda olmalıdır. Vezirin gerçekleştirdiği olumlu işleri ve hükümdarın ya da halkın menfaatine olan durumları çekemeyen düşmanları iş başında olacaklardır. Daima hükümdarın ve halkın gözünden düşmesi için vezirin olumsuz yönlerini açığa çıkarmaya çalışacaklardır. Hz. Ali bununla ilgili olarak *"Allah'ım iyi yaptıklarımı saklayan ve kötü yaptıklarımı ifşa eden düşmanın şerrinden beni koru,"*[376] diye duada bulunmuştur. Bu düşmanlar ile başa çıkıp menfaatleri doğrultusunda iş yapmak vezirin en iyi özelliği olacaktır. Düşmanlarına galip gelecektir. Ancak düşmanlarının fitneleri ile başa çıkamaz ise nefsinin peşinden gidebilir. Fakat nefsinin peşinden gitmeyip de devletin menfaatlerini göz önünde bulundurmak sureti ile vezir istifasını verebilir. Böylece hem Allah'ın huzurunda dinini ziyan etmemiş olur, hem de hükümdarın ve halkın gözünde değerinden düşmeyip devletine ihanette bulunmamış olur.[377] Alî bin Ebî Bekr el-Herevî'nin de söylediği

---

[374] Nıccolô Machıavellı, *Hükümdar,* çev.: Necdet Adabağ, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Eylül 2017, ss. 88-89.
[375] Tunuslu Hayreddin Paşa, *Akvemü'l-Mesâlik fî Marifeti Ahvâlü'l-Memâlik (Ülkelerin Durumunu Öğrenmek İçin En Doğru Yol),* çev.: Kerim Suphi Muhammed, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mart 2017, s. 71.
[376] Tunuslu Hayreddin Paşa, *Akvemü'l-Mesâlik fî Marifeti Ahvâlü'l-Memâlik (Ülkelerin Durumunu Öğrenmek İçin En Doğru Yol),* çev.: Kerim Suphi Muhammed, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mart 2017, s. 72.
[377] Tunuslu Hayreddin Paşa, *Akvemü'l-Mesâlik fî Marifeti Ahvâlü'l-Memâlik (Ülkelerin Durumunu Öğrenmek İçin En Doğru Yol),* çev.: Kerim Suphi Muhammed, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mart 2017, s. 72.

gibi işini bilen akıllı bir vezir sayesinde devlet işleri de düzenli gider. Ancak kendi menfaatinin peşinden giden bir vezirle devlet işlerinin de düzeni kalmaz. Çünkü vezir hükümdarların yardımında bulunan kişidir. Hükümdar vezirin aklından ve kendisinden daima menfaatine yönelik fayda görür.[378]

Dördüncü bir özellik olarak Şeyzerî doğru sözlü olan birisinin vezir olması gerektiği yönünde karar kılmaktadır. Vezir olacak kişinin söz verdiği zaman sözünde durması gerekmektedir. Sözüne inanılan ve bu konuda güven sağlamış olan birisi vezir olduğu takdirde söz verdiği durumlarda sözünü yerine getireceğinden hiç kimse kuşku duymayacaktır.[379] Bu konuda Abbâsîler döneminde vezirlik makamında bulunmuş olan Ebu't-Tayyib Tahir b. Hüseyin'in oğlu Rakka ve Mısır valisi Abdullah için yazdığı nasihatnâmesinde bu konu üzeri şöyle belirtmiştir: *"Ahitleştiğinde buna vefa göster. Bir iyilik yapmayı vaat ettiğinde sözünü yerine getir. Sana yapılan iyilikleri kabul et ve bunları karşılıksız bırakma."*[380] Tahir b. Hüseyin bu mektubunda amelî olarak kendi içinde bulunduğu durumlarda ne yapacağını nazarî olarak da belirtmiş ve oğlu Abdullah içinde bunları bilmesi ve uygulaması yönünde gerekli nasihâtlerini de yapmıştır.[381] Alî bin Ebî Bekr el-Herevî'de doğruluk ve dürüstlükten yana olan bir vezirin elinde devletinde doğru ve düzgün bir işleyiş yapısına sahip olacağı yönünde düşüncesini dile getirmektedir. Tabi ki doğru ve düzgün bir vezirin seçilmesinde Herevî'ye göre hükümdara büyük sorumluluk düşmektedir. Çünkü hükümdarların kendilerine seçecekleri vezirleri belirlerken akıllı olmaları, kabiliyetlerinin bulunmaları, olaylar karşısındaki tutumları ve olaylara yaklaşım şekilleri ile çözümleme yollarını doğruluk ve dürüstlük üzere yapan kişileri tercih

[378] Alî bin Ebî Bekr el-Herevî, *Tezkiretü'l-Hereviyye fî Hiyeli'l-Harbiyye (Siyaset Ve Savaş Sanatı),* çev.: Mehmed Ârif Hilmî Efendi, haz.: Sadık Yazar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2016, s. 75.
[379] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 85.
[380] Ebu't-Tayyib Tahir b. Hüseyin, *Abbâsî Veziri Tahir'den Oğlu Abdullah'a Siyasî Nasihatnâme,* derleme ve inceleme: Özgür Kavak, Klasik Yay., İstanbul Nisan 2012, s. 32.
[381] Ebu't-Tayyib Tahir b. Hüseyin, *Abbâsî Veziri Tahir'den Oğlu Abdullah'a Siyasî Nasihatnâme,* derleme ve inceleme: Özgür Kavak, Klasik Yay., İstanbul Nisan 2012, s. 32.

etmeleri gibi özellikleri göz önünde bulundurup vezir yapmaları gerekmektedir.[382] Zira Yusuf Has Hacib'inde söylediği gibi vezir bir hizmetçi konumundadır. Hem de hükümdara göre vezir hizmetçilerin başını temsil etmektedir. Eğer hizmetçilerin başı olan vezir doğruluk üzeri bir hizmet sunmaz ise hükümdarın işlerinde de bir doğruluk aranmayacağı ve hep eğri yönde gideceği şeklindedir. Vezir doğru ve güvenilir bir kişilikte olup, ona göre hizmet sergilerse hükümdar da vezire ona göre güvenir ve işlerinin yardımı konusunda ona göre görev verir. Yusuf Has Hacib güven konusunda utanmaz bir kişiye güvenilmemesi gerektiğini belirtir. Her kim utanma duygusuna sahip ise ona itaat edilir ve devlet işleri de teslim edilir. Çünkü utanma duygusuna sahip olan kişiler insanlar arasında en seçkin olan kişiler olarak tanınır. En aşağılık insan ise yine utanmaz insandır. Yusuf Has Hacib utanmaz bir insanın doğru olmayacağı ve dilinin de her daim doğruyu söylemeyeceğini belirtir. Yumuşak huylu ve utanması olan birisinin ise sözünün dinlenmesi gerektiğini belirtir.[383] Yusuf Has Hacib'e göre *"Arsızın yüzü, dikkat edersen, etsiz bir kemiktir, arsızın özüyse kapanmaz bir gediktir,"* bunun içindir ki vezir seçilirken doğru dilli ve dürüst olması için ar şarttır.[384]

Beşinci kural olarak ise Şeyzerî vezir seçilecek olan kişinin hırslı bir kişiliğe sahip olmamasını gerekli görmektedir. Böylece aşırı bir istek karşısında kendini frenleyebilmelidir. Kendini bu konuda frenleyebilen bir vezir yanılmaktan ve hataya düşmekten uzak kaldığı gibi, rüşvete alışma ve rüşvet almama konusunda da temiz bir kişiliğe sahip olmaktadır.[385] Bu konu üzeri Şeyzerî Fars hükümdarlarından birisine ait olan bir hikâyeyi bizlere aktarmaktadır. Bir nevruz günü hükümdarın tahtında oturduğu ve devlet protokolünden olanların da sırasıyla hükümdara verdiği hediyelere bakıldığında bir zarf açılır ve içerisinden sadece iki adet kömür çıktığı görülür. Bu duruma şaşıran hükümdar anlam veremediği durum için hediyeyi verene sual ettiğinde aldığı cevap ise manidardır. Çünkü

[382] Alî bin Ebî Bekr el-Herevî, *Tezkiretü'l-Hereviyye fî Hiyeli'l-Harbiyye (Siyaset Ve Savaş Sanatı),* çev.: Mehmed Ârif Hilmî Efendi, haz.: Sadık Yazar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2016, s. 75.
[383] Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Ema Klasik Yay., ed.: Tûba Öztürk, İstanbul 2017, s. 211.
[384] Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Ema Klasik Yay., ed.: Tûba Öztürk, İstanbul 2017, s. 211.
[385] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 85.

hediyeyi takdim eden kişi bu iki kömürün birisinin çil kuşu, diğerinin de şahin kuşu olduğunu söyler. Şahin çil kuşunu avlamak için tüm hırsıyla kovalamakta ve çil kuşu da can telaşıyla korkudan var gücü ile kaçmaktadır. Bu kovalamaca ile ormana dalarlar ve yanmakta olan ağaçların arasına girerler. Çil kuşu korkudan, şahin ise aşırı hırsından yangının farkına varamazlar ve yanıp kömür olurlar. Şeyzerî'nin bu hikâye ile anlatmak istediği aşırı hırs karşısında insanların bilincini kaybettiği ve aynı şekilde hayvanların da hissini yitirdiğidir. Yani vezir olacak kişinin hırslı olması onun felaketine yol açacaktır.[386] Ali bin Ebî Bekr el-Herevî ise Şeyzerî ile aynı düşüncededir. Vezir olarak seçilecek kişinin açgözlü olmaması gerekmemektedir. Halkın elindekine sahip olma arzusu içinde bulunmaması ve kendi çıkarlarını öncelikte tutmaması gerekmektedir. Aksi takdirde kendi menfaati gereği halkın malına göz dikip durumunun bozulmasını sağlayan bir vezirin azli gerekmektedir. Bunun içindir ki vezir olacak kişinin uyanık bir kişiliğe sahip olması gerekmektedir. Vezirin Allah'tan korkan, dinin emrettikleri ve yasakladıklarını tam olarak yerine getiren, hükümdarın ve kendi idaresi altında bulunan memurların, aynı zamanda halkın da refah ve huzur içinde yaşamasını sağlayan namuslu ve dürüst bir kişiliğe sahip olması gerekmektedir.[387] Yusuf Has Hacib'de bir vezirden için gözü tok bir kişiliğe sahip olması gerektiği yönünde görüş bildirir. Gözü tok ve hükümdara güven veren bir vezir en iyisidir. Aksi olursa insanlar için en hayırsız, kaba ve utanmaz bir kişiliğe sahip olur. Yusuf Has Hacib vezirde asla mal hırsı olmaması gerektiği ve mal hırsı olan kişilerin aç gözlülüğü sayesinde bütün dünya nimetlerine sahip olma arzusunda olacağını belirtmektedir. Bütün dünyayı eline geçirmiş olsa da, yine de hırsı sayesinde doymayacağını belirtmektedir.[388]

---

[386] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 216-217.

[387] Alî bin Ebî Bekr el-Herevî, *Tezkiretü'l-Hereviyye fî Hiyeli'l-Harbiyye (Siyaset Ve Savaş Sanatı),* çev.: Mehmed Ârif Hilmî Efendi, haz.: Sadık Yazar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2016, s. 75.

[388] Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig,* Ema Klasik Yay., ed.: Tûba Öztürk, İstanbul 2017, ss. 210-211.

Şeyzerî'nin altıncı olarak belirttiği düşünce ise vezir olacak kişinin kinden uzak birisi olması gerektiği yönündedir. Bir kişiye düşmanlık beslemenin adalete sığmayacağı ve şefkat duygularının önüne set çekeceği düşüncesini belirtmektedir.[389] Zira bu özellik vezirin olduğu gibi hükümdar içinde aynen geçerli olacak bir özelliktir. Çünkü İskender'e yaşı itibari ile küçük olduğu halde büyük bir ülkeyi nasıl kazandığını sorduklarında verdiği cevap manidardır. *"Düşmanların gönlünü alarak, iyilikle onları dost yaparak. Dostlara daha çok, daha faydalı iyilik vaat ederek"* demiştir.[390] İbrahîm bin Muhammed'de tenfîz vezirliğinden için asla düşmanlık beslememesi, düşmanlık beslediği var ise de derhal bunu kaldırması ve barışı sağlaması gerektiği yönünde görüş bildirmektedir.[391]

Şeyzerî'nin belirttiği yedinci görüş ise vezirin, hükümdara sunulması gereken bilgi ve belgeleri, aynı zamanda hükümdarın da yapılmasını emir buyurduğu görevleri unutmaması ve küçümsememesi olmalıdır. Eğer ki bu yapılması ve iletilmesi gereken durumlardan birisi unutulmuş ve küçümsenmiş olursa devlet bundan büyük zararlar görebilir. Çünkü devlet için önemli olan bir belge ya da yapılması gereken bir iş vezir tarafından yerine getirilmediği zaman bu zarar devlete olacaktır. Vezir için küçük ve önemsiz görünen bir şey hükümdar için büyük önem arz edebilir. Örneğin bir düşman karşısında iken ordusunun büyüklüğüne güvenip de gurura kapılan bir vezir, hükümdarı bilgilendirmemekle devleti büyük bir yanlışa sürükleyecektir.[392] Zira İbnü't-Tıktaka'nın aktardığı şekliyle *"Küçük de olsalar düşmanları küçümseme, ince ipler toplanırsa ondan azgın filin bağlandığı ip yapılır."*[393] Kudâme İbn Cafer'de, Şeyzerî gibi vezirin görevlerinden birisi olarak hükümdarın emirlerinin eksiksiz ve tam olarak yerine

[389] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 85.
[390] İbnü't-Tıktaka, *El-Fahrî,* çev.: Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul Aralık 2016, s. 50.
[391] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 173.
[392] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 85.
[393] İbnü't-Tıktaka, *El-Fahrî,* çev.: Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul Aralık 2016, s. 60.

getirilmesi gerektiğini bildirmektedir. Daha ziyadesi hükümdarın verdiği emirlerde eksik olarak gördüğü yanları var ise de bunların onarımını sağlamak, onarımı giderene kadar emrin gecikmesini gerçekleştirmektir. Bunu ise hükümdarla boş bir anında konuşarak gidermeye çalışmalıdır. Buna imkân yoksa da yazılı olarak bildirmelidir. Tüm bunları yaparken vezir asla edebi elden bırakmadan usulüne göre yapmalıdır.[394] Zira Eflatun'un dediği gibi:

> *"Vezirlik âdâbının başında hükümdarın ahlakını öğrenmek vardır. Eğer hükümdar sert biriyse, vezirin insanlara yumuşak davranması gerekir. Eğer yumuşak huyluysa insanlara kararlı davranmalı, bunda aşırıya kaçmamalı. Böylece idare mutedil olsun."*[395]

Şeyzerî'nin sekizinci olarak belirttiği vezirde bulunması gereken özellik ise zeki biri olmasıdır. Bunun yanında işleri kavrayıp çözümleme konusunda da bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bunların aksine birisi olduğu zaman zeki olmayan sezgisi bulunmayan bir vezir doğruyu ve yanlışı birbirinden ayırt etmede zorluk çekecektir. Böylece işleri birbirine karıştırıp içinden çıkılmaz bir hâl alacaktır. Böylece ideal bir vezir tablosu yerine karşımıza aksi bir şekil çıkacaktır. İdealin dışına çıkmakta devlet yönünden mükemmelden uzaklaşma olacaktır. Ne kadar mükemmelden, ideal olandan uzak olunur ise devletin bekasının da yakın olacağı aşikârdır. Bu ise vezirin sorumluluğunda gerçekleşmiş bulunacaktır.[396] Bu konuda Nûşîrevân[397]'ın söyledikleri konuyu özetler mahiyettedir. *"Veziri cahil olan idareci, göründüğü halde yağmur vermeyen bulut gibidir."*[398] Erdeşir[399]'e bu konuda *"Sultan için en hayırlı kişi kimdir?"* diye bir soru yöneltildiği zaman

---

[394] Kudâme İbn Cafer, *Kitabü'l Harac,* çev.: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul Ekim 2018, s. 134.

[395] Kudâme İbn Cafer, *Kitabü'l Harac,* çev.: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul Ekim 2018, s. 134.

[396] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 85.

[397] Nûşîrevân: Sâsânî Devleti'nin adaleti ile ünlü hükümdarıdır. Asıl adı I. Hüsrev b. Kubad'dır. Enûşekrevân, Enûşirvân, Nûşinrevân, Nûşrevân, Nûşervân, Enûşervân isimleri ile de telaffuz edilir. Arap-İslâm eserlerinde ''Kisra'' adı ile zikredilir. ''Adil'' gibi lakabı vardır. Sarayının balkonundan sallandırdığı zincir ile gelenlere adalet dağıttığı belirtilir. Peygamber Efendimiz'in doğduğu gece sarayının yıkılması olayı vardır. Adaleti ile Peygamber Efendimizin övgüsüne mazhar olmuştur.

[398] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 117.

[399] Erdeşîr: Sâsânî Devleti'nin kurucusudur. Erdeşîr-i Bâbekân ismiyle tanınır. Birçok şehir kurmasıyla da ünlüdür.

verdiği cevap ise manidardır. *"Akıllı, salih ve güvenilir vezir,"*demiştir.[400] Şeyhoğlu Mustafa ise akıllı bir vezir için şu beyitleri söylemektedir:

"Onun akıllı ve iş bilir, yeterli, salahiyetli veziri olursa;

Emir bu şartlar ile ülkesinde kuvvetlenir.

Eğer böyle vezir olmazsa, başındaki taç eğilir,

Ülkede taşkınlık ortaya çıkar,

Ortalık karmakarışık olur ve derhal taht sallanmaya başlar."[401]

Şeyzerî'nin üzerinde durduğu dokuzuncu özellik, vezirin hevasına düşkün kişilerden seçilmemesidir. Çünkü nefsinin peşinden giden bir vezir devleti iyi yola değil kötü yola sürükleyecektir. Şeyzerî'ye göre nefs insanın aklını başından alır. Kafasının karışıp doğru yolu bulamamasına neden olur. Bu durumdaki bir kişi doğru ile yanlış arasında kalır ve doğru yoldan sapıtır. Aynı zamanda hak ile batılı ayırt etme konusunda da yanlışa düşecektir.[402] Nitekim buna en iyi örnek verebileceğimiz kısım İskender'in hikâyesi olacaktır. İskender savaşta Dârâ[403] karşısında galibiyet elde etmiştir. İskender'in bu galibiyetinin sırrı ise Dârâ'nın vezirinin nefsine yenik düşüp İskender ile gizli olarak işbirliği yapmasıdır. Bunda haliyle hükümdarın gaflette olmasının payı da vardır. Ama burada vezirin hevasına düşkün olup ihanet etmesi Dârâ'nın sonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aristoteles'te, İskender'i bu konuda uyarmıştır. *"Etkin makamda görev yapan birini görevden azlettikten sonra, düşmanla gizlice işbirliği edip seni ortadan kaldırmaması için, onu tekrar göreve atama!"*[404]

---

[400] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 116.

[401] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 152.

[402] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 85.

[403] Dârâ, İran Hükümdarlarındandır.

[404] Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname,* çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Nisan 2018, ss. 38-39.

Son olarak onuncu özellik ise Şeyzerî'nin üzerinde önemle durduğu bir konudur. Vezir sorumluluk alanı olarak harp, haraç ve vergi konularında geniş bir bilgi birikimine sahip olmalıdır. Bu konular üzerinde titizlikle durulması gereken, geniş çaplı ve karşılıklı anlaşmazlık ve uyuşmazlıkların yaşanacağı konular olduğundan dolayı bilgi birikiminin yeterli düzeyde olması önem arz eden konulardandır. Çünkü vezir görevi gereği her daim savaş ve vergi konuları ile ilgilenmek zorundadır. Vezirlik yapması gereken bir kişiyi bu alanların dışında tutmak imkânsızdır.[405] Nûşîrevân aksi olduğu takdirde bu konuda bize haklılığını şu sözleri ile göstermiştir:

> *"Vezirlerin en kötüsü savaşmadan halledilebilecek bir menfaat için padişahı savaşa teşvik ederek kışkırtan vezirdir. Zira savaş her halükarda hazineyi boşaltır, insanların ve masum canlıların yok olmasına sebep olur."*[406]

Şeyzerî buraya kadar belirttiğimiz vasıfların sonuncusu olan onuncu maddede ise vezirde ideal olarak bulunması gereken özelliklerden bahsetmektedir. Bu özelliklerden biri veya birkaçı eksik olduğu takdirde Vezirin sorumlu olduğu görevlerin yürütülmesinde de eksiklikler meydana gelecektir. İdeal bir vezir istiyor isek bu özellikleri bulundurması şart olacaktır. Aksi takdirde devlet mekanizmasının işleyişinde dişliden birisi eksik olduğu zaman aksamalar meydana geleceği gibi bu özellikleri bulundurmayan vezirde devletin işlerinin yürütülmesinde uyumsuzluklar oluşturacaktır.[407] Şeyzerî'nin bu düşüncelerinin yanı sıra aynı ya da daha farklı düşünce belirtmiş olan diğer İslâm âlimleri ve bilginlerimizi de inceleyelim.

---

[405] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 85-86.

[406] Ahmed bin Hüsameddin Amâsî, *Mirâtu'l-Mülûk (Sultanların Aynası),* çev.: Mehmet Şakir Yılmaz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2016, s. 461.

[407] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 86.

1.5. Lütfi Paşa'ya Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri

Osmanlı Devleti'nin ileri görüşlü, bilge vezirlerinden olan Lütfi Paşa ise bu konuyu ele alırken vezirlerin görev ve özellikleri bakımından bizlere hem nazarî hem de amelî bilgileri en tecrübeli kişi olarak iletmiştir. Lütfi Paşa'ya göre vezir görevini yaparken öncelikle Allah'ın rızasını göz önüne alması gerekmektedir. Bunu içindir ki vezir kötü niyetli bir kişi olmamalıdır. Gerektiği zaman Allah yolunda olduktan sonra doğruları hükümdara çekinmeden iletebilmelidir. Orada bulunan ileri gelenleri ise bu konuda Allah'a şahit gösterebilir. Lütfi Paşa'ya göre vezir sır saklayabilen birisi olmalıdır. Bu hususta önemle üzerinde durmalıdır. Hatta diğer vezirlerin dahi hükümdarla arasında olan sırra erişmesini engellemelidir. Buna örnek olarak ise bizlere Pirî Paşa[408]ve Mesih Paşa[409] ile ilgili örnek sunmaktadır. Gizli bir husus üzeri Yavuz Sultan Selim ile görüşme talebinde bulunan Pirî Paşa'nın görüşme sonrası Mesih Paşa tarafından ne görüşüldüğünü sorması üzerine Pirî Paşa'nın, Mesih Paşa'nın azledilmesini hükümdardan talep ettiği ve zorlukla kurtulabildiği yönündedir.[410]

Lütfi Paşa'ya göre vezir önlem almasını bilen bir hekim manasına gelmektedir. Çünkü vezir geceleri iyi tanıyıp bildikleri, zayıf ve fakir olan liyakatli kişileri bulup memur tayin edebilmelidir. Böylece zayıf ve fakir kişileri layık olduğu yerlere yerleştirip güçlenmesini sağlamaktadır. Bir bakıma Lütfi Paşa'nın tabiriyle *''yoksulluk hastalığından mecalsiz ve takatsiz düşenleri güçlendirmelidir.''*[411] İleriki zamanlarda bu iyilikte bulunulan kişiler devletin savaş zamanında da daha çok yararlılıkta bulunabilirler. Lütfi Paşa'ya göre vezir bu sayede hükümdarın da geriden takip etmesini önler ve halkın gözü önünde olmasını sağlar. Vezirin hükümdardan talepte bulunduğu işlere de olur verilir. Lütfi Paşa vezirlerin oğullarının liyakatli olduğu yerlere göre devlet tarafından korunması gerektiğini

[408] Pirî Paşa: Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman zamanında vezirlik yapmış olan Osmanlı Devleti vezirlerindendir.
[409] Mesih Paşa: Osmanlı Devleti vezirlerindendir. Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim zamanlarında vezirlik yaptığı ve azledildiği dönemler olmuştur.
[410] Lütfi Paşa, *Asafnâme,* haz.: Ahmet Uğur, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, ss. 29-30.
[411] Lütfi Paşa, *Asafnâme,* haz.: Ahmet Uğur, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 31.

belirtmektedir. Çünkü bu koruma sayesinde vezirler, çocuklarının güvenliği için devlete karşı ihanet içinde bulunmazlar. Aksine devlete itimat ve güven konusunda son derece bağlı bulunurlar. Lütfi Paşa bir vezirin görevlerinden biri olarak hükümdarın korumalığı yönünde görüş bildirmektedir. Bu korumalık, hükümdarın para ve mal hırsından dolayı halkın günahını üstleneceğinden dolayı, hükümdarı bu para ve mal hırsından korumalıdır. Zira halktan gelen karşılıksız paranın, hükümdarın hazinesinin içerisine bulaşması Lütfi Paşa'ya göre devletin bekasını etkileyen çöküş nedenlerinden birisidir. Bu konuda Lütfi Paşa kendi uygulamalarından bahsetmektedir. Devletin hazinesine gelen paraların mirasçıları ortaya çıkana kadar yedi sene bekletilmesini sağlamıştır. Bu da Kanunî Sultan Süleyman'ın emanet olarak bekletilmesine onay verdiği durumlardan birisi olmuştur. Lütfi Paşa tedbirli olan ve sözü dinlenilen kimselerin vezir tarafından kâtip olarak atanmasını belirtmektedir. Bu şekilde halk rahat ederse vezir ve hükümdarında rahat edeceğini, aksi takdirde rahat yüzü görülmeyeceğini söylemektedir. Aynı zamanda Lütfi Paşa vezir için uygun görülmeyen işler yapmaktansa istifasının kabul edilmesini tercih etmektedir. Vezirin azledilmekten çekinmemesi gerekmektedir. Bu şekilde halkın gözünde değeri düşmeyecektir.[412]

Lütfi Paşa'ya göre devlet görevlilerinin rüşvet alması büyük suçtur. Rüşvet devletin yıkılma sebeplerinden biri olarak görülmektedir ve vezirde bundan kaçınmalıdır. Aksine vezir halk ile diyalog içinde olabilen herkesi hoş tutabilen birisi olmalıdır. Lütfi Paşa'ya göre tamah hoş olmayan bir davranıştır. Kanaatkâr olmak ise sonu gelmeyen faydalı bir hazinedir. Lütfi Paşa vezir olan birisinin bu makama layık olacak şekilde nefsinin önüne bent çekmesi vaktini de devletin önemli işleri üzeri zevk ve sefadan uzak geçirmesi gerekmektedir. Vezir vereceği görevlendirmelerde liyakatli olan kişilere önem vermelidir.[413] Lütfi Paşa'ya göre vezirin en önemli görevlerinden birisi de hükümdara devletin yönetimi konusunda yanlışa düşmemesi için her daim ahireti hatırlatmasıdır.[414] Bunun için ise hükümdar ile olan konuşmalarında *"padişahım, ben yükü boynumdan giderdim,*

[412] Lütfi Paşa, *Asafnâme,* haz.: Ahmet Uğur, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, ss. 31-32.
[413] Lütfi Paşa, *Asafnâme,* haz.: Ahmet Uğur, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, ss. 33-34.
[414] Lütfi Paşa, *Asafnâme,* haz.: Ahmet Uğur, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 36.

doğruyu söyledim bundan sonra kıyamet gününde cevabı sen ver" demek olacaktır.[415]

1.6. Necmeddin Et-Tarsûsî, Tuhfetü'l-Memlûk ve Şihâb En-Neyrîzî'ye Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri

Necmeddin Et-Tarsûsî vezirlik görevinde bulunacak kişilerin nefsine hâkim, adaletten ayrılmayan, açgözlülükten ve hırstan uzak, hür, bilgili, zeki ve akıllı, buluğ çağına ermiş Müslüman olmasının şart olduğunu belirtmektedir. Vezirin boş konuşan biri olmaması, az ve öz olarak konuşması, heybetli ve fiziki görünüş olarak güzel görüntü yansıtması gerekmektedir. En önemlisi şeriata bağlı olması yönünden kusursuz bir yönetim sergilemesine dikkat etmesi gerekmektedir.[416] Tuhfetü'l-Memlûk'te ise vezirler konusunda farklı bir görüş belirtilmektedir. Tuhfetü'l-Memlûk'e göre hükümdarın birden fazla vezir bulundurdukları ve beraber çalıştıkları alanların, zamanların olduğunu söylemektedir. Bunun yanlış bir uygulama olduğunu belirtmektedir. Bunu ise uygun olan yönetim modeli olarak kabul etmemekte, onaylamamaktadır. Çünkü bu şekil olduğu takdirde devletin çökme ve yok olma olasılığının bulunduğunu belirtmektedir. Bunun için ise aynı emel doğrultusunda çalışan vezirlerin fesadı da yanında getireceği yönündeki düşüncesini belirtmektedir.[417] Buna istinaden*''İki kılıç bir kına dar gelir''* ifadesine dayanarak değerlendirmede bulunmaktadır.[418] Tuhfetü'l-Memlûk'te belirtilen değerlendirmeyi Şihâb En-Neyrîzî'de yapmaktadır. İki adet kılıcın bir kında bulunmayacağı, tek bir kının, yine tek bir sahibinin, kılıcının olacağı yönündeki görüşe değinerek buna pek katılmamaktadır.[419] Çünkü Neyrîzî, Ebû Saîd Hudrî (r. anh) bildirdiği rivayete göre *"Hiçbir peygamber yoktur ki*

[415] Lütfi Paşa, *Asafnâme,* haz.: Ahmet Uğur, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 36.
[416] Necmeddin Et-Tarsûsî, *Tuhfetü't-Türk,* haz.: Muhammed Usame Onuş, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 70.
[417] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 104.
[418] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 104.
[419] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 240.

semavî ve arzî olarak ikişer veziri olmasın; semavi vezirler Cebrail ve Mikail'dir; yeryüzünde benim vezirlerim ise Ebû Bekir ve Ömer'dir,"[420] sözlerine dayanarak Tuhfetü'l-Memlük'te belirtilen görüşe katılmama kanaati oluşmaktadır. Neyrîzî'ye göre tek başına bir kişi hayatını devam ettiremez. Mutlaka birisine ihtiyaç duyacak, ondan yardım talep edecektir. Zira yemek yerken bir kişinin ağzına attığı bir lokma dahi o sofraya gelene kadar bir sürü kişinin çalışması ve emek vermesi sonucu meydana gelmiştir. Buna nazaran bu çalışmaların yapılması ve bir düzen içinde sağlanması yönünden mutlaka yardımcıya gerek duyulmaktadır. Bundan dolayı da hükümdarın da vezire ihtiyacı olmaktadır. Neyrîzî vezirin adaleti uygulayan, zeki, ilim sahibi, tedbiri elden bırakmayan, ileri görüşlü, Müslüman olmasını gerektiğini söylemektedir. Nitekim vezirlerin verdiği emir ve görevlere de riayet edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi takdirde devlette büyük fesatlık ve ayrışmalar ortaya çıkacaktır.[421] Neyrîzî vezirlerin liyakatli olarak bu makamı dolduracak kişiler arasından seçilmesini belirtmektedir. Bu şekilde yapılan bir seçim sonucunda devlet adaletli bir şekilde, halkın refahı göz önünde tutularak yönetilir. Aynı zamanda vezirler emanetlerin gerekli yerlere uygun olarak ulaştırılmasını sağlar. Bu sayede halkı iyiliklere yönlendirilip, kötülüklere karşı men etmeye çalışırlar. Böylece şeriatın amelî olarak uygulanmasını da yaygınlaştırırlar.[422]

1.7. Pîr Mehmed Za'ifî'ye Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri

Pîr Mehmed Za'ifî göre dünya yüzeyinde hükümdarlıktan sonra vezirlik makamından daha yüce bir makam bulunmamaktadır. Bundan dolayıdır ki vezirde birçok özelliğin bulunması gerekmektedir. Bunları sıralamak gerekir ise vezir olacak kişi erdem yönünden herkes tarafından kabul gören ve seçkin bir kişi olmalıdır. Zekilikte ise herkesin kendisine danışmaya kabul gördüğü bir kişi

[420] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 240.
[421] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 240.
[422] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 242.

olmalıdır. Her konu üzeri bilgisinin bulunması ve bu alanda tecrübe edinmesi gerekmektedir. Dinin bütün birisi olmalıdır. Allah için görevini gerçekleştirmelidir. Fiziki olarak bakımlı, yakışıklı ve eli bol birisi olmalıdır. Doğruluktan şaşmayan, yumuşak huylu ve anlayış sahibi olmalıdır. Bilgi yönünden kendisini yetiştirmiş, liyakatli, ileri görüşlü, itimat edilebilen birisi olmalıdır. Yalandan uzak duran, halkın nazarında sözüne sadık, ahlâklı, tedbiri elden bırakmayan, sabırlı, tecrübe sahibi, iyilikten yana halkın beğenisini kazanmış birisi olmalıdır. İkiyüzlü birisi olmamalıdır. Halkına karşı kolkanat geren, onları kollayıp gözeten refah içinde olmalarını sağlayan birisi olmalıdır.[423]

Pîr Mehmed Za'ifî'ye göre hükümdarın en büyük yardım alacağı kişi vezirleridir. Hükümdar devlet işlerinde her ne kadar azametli ve kuvvetli olsalar dahi işlerini kolaylaştırmak adına liyakat sahibi bir vezire ihtiyaç duyarlar. Vezir bu konuda hükümdarın ismine bir zarar getirmeden devlet işlerinin ve görevlerinin yürütülmesinde üzerine düşen sorumlulukları hükümdar adına yerine getirmeye çalışmalıdır. Vezirlerin liyakat sahibi olmalarının önemi ise hükümdarın güvenine mazhar olabilmeleridir. Çünkü hükümdar adına gerçekleştirecekleri görevlerde hükümdarın tutan elleri, duyan kulakları, gören gözleri gibi azalarının önemine sahip olacaklardır. Hükümdarın devletin önemli görevleri bakımından sır küpü vazifesini görmelidirler. Devlet sırlarını açığa çıkarmaktan sakınmalıdırlar. Halka tevazu sahibi, dinin emir ve yasaklarına uyan ve uygulayan, halkın refahı için uğraşan bilgi sahibi biri olmalıdır. Vezirler devlet görevlerindeki atamalarda da liyakati ön planda tutmalı, gerektiğinde sert, gerektiğinde yumuşak huylu olabilmelidir. Emanete hıyanet etmeyen, yoksulları gözeten olmalıdır.[424]Pîr Mehmed Za'ifî vezirlik işinin zor bir meslek olduğunu, küçük hatayı kaldıramayacağını belirtmektedir. Vezir devletin, memleketin her türlü iyi ve kötü

[423] Pîr Mehmed Za'ifî, *Gülşen-i Mülûk (Hükümdarlar Bahçesi),* haz.: Vedat Ali Tok, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2013, ss. 41-42.
[424] Pîr Mehmed Za'ifî, *Gülşen-i Mülûk (Hükümdarlar Bahçesi),* haz.: Vedat Ali Tok, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2013, ss. 42-43.

işleriyle gece gündüz uğraşması gerekmektedir. Gerek hükümdara karşı, gerekse halka karşı dengeli bir yönetim siyaseti sergilemeli adaletten şaşmamalıdır.[425]

1.8. Kudâme İbn Cafer'e Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri

Kudâme İbn Cafer'de vezirin özellikleri ve görevleri konusunda Şeyzerî gibi sınıflandırma yapmış ve buna göre değerlendirmelerde bulunmuştur. Bunları incelemek gerekirse vezirin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: Birincisi, vezirin isteği doğrultusunda olan şeyler yapacağı işler açısından uygunluk göstermelidir. İkincisi, ilim sahibi birisi olmalıdır. Böylece iyiyi, kötüyü, doğruyu ve yanlışı ayırt edebilecek kapasitede bulunmalıdır. Ayrıca uyanık olmalı ve sözünün nerelere varacağını bilen ileri görüşlü birisi olmalıdır. Üçüncüsü, akıllı ve zeki bir kişiliğe sahip olmalıdır. Fizik olarak düzgün, huyu güzel olmalı ki bıkılacak birisi durumuna gelmemelidir. Dördüncüsü, konuşması kendisini en iyi şekilde ifade edebilecek ve düşüncelerini, kalbindekini diline aktarıp kendisini ifade edebilecek şekilde düzgün olmalıdır. Beşincisi, giyim kuşam konusunda titiz ve şık olmalıdır. Her konuda az çok bilgi sahibi olmalı ve özellikle matematik ilmi konusunda kendini yetiştirmiş olmalıdır. Altıncısı, yumuşak huylu, özü sözü bir olarak dürüst bir kişiliğe sahip olmalıdır. Yalan söylememelidir. Yedincisi, yeme ve içme hususunda gözü tok olmalıdır. Lezzet düşkünü olmaması, nefsini dizginlemesi gerekmektedir. Sekizincisi, temiz bir düşünce yapısında, yardım etmeyi seven, cömertlikte eli bol olan, zulüm ve haksızlık karşısında ise sesini duyurabilen birisi olmalıdır. Dokuzuncusu, ekonomik olarak sıkıntılı bir durumda olmaması gerekir. Böylece rüşvet almak gibi yanlışlar yapmamalıdır. Aksine tüm çabası devleti, hükümdarı için olmalıdır. Bu sayede hükümdarı herkese sevdirir ve makam olarak değerini artırır. Onuncusu, adil bir kişiliğe sahip olmalıdır. Çünkü haksızlığa karşı düşenin dostu, zalimin ise korkulu rüyası olmalıdır. İnsanlara karşı iyiliği emretmeli, kötülükten ise men etmelidir. Onbirinci, ise cesur ve gayretli olmalıdır. Müsamaha göstermek açısından sert mizaçlı, kılıç kuşanmada ve at binmede de

[425] Pîr Mehmed Za'ifî, *Gülşen-i Mülûk (Hükümdarlar Bahçesi),* haz.: Vedat Ali Tok, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2013, ss. 44-45.

mahir olmalıdır. Daima kararlı bir kişiliğe sahip olmalıdır.[426] On ikincisi, vezir Kâtiplik konusunda bilgili olmalıdır. Zira ülkenin ekonomik durumunu iyi hesaplayabilmeli, gelir gider dengesini oluşturmalıdır. Ayrıca hattatlık konusunda iddialı, iyi bir yazar ve şair olmalıdır. Tarih konusunda geçmiş milletlerin tarihini öğrenmelidir. Alt kademesinde çalışanların görev takibini de gerçekleştirmelidir. On üçüncü, kimsenin arkasından konuşup çekiştirmemeli, az ve öz konuşmalıdır. Tevazu sahibi, kibirden uzak olmalıdır. On dördüncü, vezir şehvetten uzak olmalı, sarhoşluk verici şeylerden uzak durmalı ve rahatı için halkın isteklerini göz ardı etmemelidir. Çünkü halka karşı her daim kapısı açık olmalı, sıkıntı ve dertleriyle ilgilenmeli, işlerinin görülmesinde yardımcı olmalı, halkın arasından kendini soyutlamaya çalışmamalıdır.[427]

Sarhoşluk veren maddeler konusunda Şeyzerî'de üzerinde önemle durmuş ve görüşlerini bildirmiştir. Şeyzerî içki gibi sarhoş eden maddeleri kullanmanın doğru olmadığını, içkiyi her dinin haram kıldığını belirtmektedir.[428] Nitekim Mâide suresinde şöyle buyrulmuştur:

> *''Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.''*[429] **ve** *''Şüphesiz şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?''*[430]

Tevrat'ta ise bu yasaklama şu şekilde belirtilmiştir:

> *''RAB Harun'a şöyle dedi: Sen ve oğulların, Buluşma Çadırı'na şarap ya da herhangi bir içki içip girmeyin, yoksa ölürsünüz. Kuşaklar boyunca bir kural olsun bu. Kutsalla bayağı olanı, kirliyle temizi*

[426] Kudâme İbn Cafer, *Kitabü'l Harac,* çev.: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul Ekim 2018, s. 133.
[427] Kudâme İbn Cafer, *Kitabü'l Harac,* çev.: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul Ekim 2018, s. 134.
[428] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 173.
[429] Mâide, 5/90.
[430] Mâide, 5/91.

birbirinden ayırt etmelisiniz. RAB'bin Musa aracılığıyla İsrail halkına bildirdiği bütün kuralları onlara öğretmelisiniz.''[431]

Yine bu konuda İncil ise şöyle demektedir:

''Yemek sırasında İsa eline ekmek aldı, şükran duasını yapıp ekmeği böldü ve öğrencilerine verdi. "Alın, yiyin" dedi, "bu benim bedenimdir." Sonra bir kâse alıp şükretti ve bunu öğrencilerine vererek, "Hepiniz bundan için" dedi. Çünkü bu benim kanımdır, günahların bağışlanması için birçokları uğruna akıtılan antlaşma kanıdır. Size şunu söyleyeyim, Babamın eğemenliğinde sizinle birlikte tazesini içeceğim o güne dek, asmanın bu ürününden bir daha içmeyeceğim.''[432]

Şeyzerî'ye göre içki sarhoşluk verdiği gibi tüm anlaşmazlık ve uyuşmazlıklarında başını çekmektedir. Sarhoşluk veren maddeler Şeriata göre haram hükmündedir. Bunun yanlış olduğunu ise akıl sahibi kişiler kavrayıp doğruyu bulmaktadırlar. Çünkü içki tüm belaların ve musibetlerin çıkış kaynağını oluşturmaktadır. Bu konuda her akıl sahibi kişi aynı görüş üzerinde birleşecektir. Şeyzerî'ye göre içkinin haram oluşu ve yasaklarından ötürü kullanılması caiz değildir. İçkinin kullanılması halinde kişinin ahirette çekeceği şiddetli cezaların yanı sıra bu dünyada da sağlık sorunları oluşacaktır. Aynı zamanda içki yönetimdeki kişiyi yerinde karar verme yetkisinden men eder. İçkinin kullanılması yönetimdeki kişinin halkın gözünden düşmesine sebebiyet verir. İçki yönetimdeki kişiyi önlem alınacak hususlardan ve akıllı bir şekilde tercih yapıp, güzel sonuçlar elde edilebilecek kararlardan alıkoymaktadır.[433] Akıllı bir vezir ise tüm bunlara karşın hükümdarı koruyabilecek kabiliyete sahip olmalıdır. Hükümdarın zararına olacak her türlü şeye karşı durabilmektedir. Gerekirse bu durumlarda hükümdarın akıl alabileceği bir kişi olarak, hükümdara hıyanetlik göstermeden görevini yerine getirebilmelidir.[434]

---

[431] *Tevrat, Levililer, Bab, 10, A. 8, 9-11.*
[432] *İncil, Matta, Bab, 26, A: 26-29.*
[433] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 174.
[434] Kudâme İbn Cafer, *Kitabü'l Harac,* çev.: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul Ekim 2018, s. 136.

1.9. Abdüsselâm El-Amasî'ye Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri

Abdüsselâm El-Amasî devlet işlerinin, memleketin refahının ve düzeninin yolunda olması için vezirlik makamının kesin olarak bulunması gerektiğini belirtmektedir. Allah bir hükümdarın iyiliğini istediği zaman hükümdarın iyi bir vezire kavuşması nasip olacaktır. Aksine kötü bir hükümdar ise Allah o hükümdara da iyi bir vezirin aksine, kötü bir vezir nasip edecektir. Çünkü hükümdar vezirin aldığı önlemler sayesinde parlak bir yönetim sergileyecektir. Amasî aynı zamanda hükümdarların vezir sahibi olmalarının Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimiz'in sünneti gereğince de tasdik edildiğini belirtmektedir. Zira Amasî hükümdarların dindar, zeki ve tecrübeli bir vezire sahip olmadıkları zaman devletin devamı ve bekası da olmayacağını söylemektedir.[435] Amasî devleti ve memleketi bir çadıra benzetmektedir. Veziri ise bu çadırı tutan bir direğe benzetmektedir. Direkte dört özellik olduğunu ve bu özelliklerin vezirde de bulunması gerektiğini söylemektedir.[436] Bu özellikler ise şöyledir: *"Vezir, direk gibi doğru, direk gibi yüce, direk gibi sabit, direk gibi dayanıklı olmalıdır."*[437] Buna göre Amasî vezir için güzel ahlâk sahibi, doğruluk üzeri, niyeti halis ve kötülükten uzak olması gerektiğini belirtmektedir. Huyu güzel ve yumuşak, oturduğu kalktığı yeri bilen sözü sohbeti belirli olmalıdır. Amasî vezirde sultanların kudretinin, filozofların bilgisinin, âlimlerin kibir ve gururdan uzak yönlerinin, ulemanın anlayışının bulunması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu şekilde olan bir vezir daima halkın gözünde el üstünde tutulacaktır. Vezir halka karşıda adaletli olmalı, gerektiğinde tedbiri elden bırakmamalı, sevecen ve aynı zamanda merhametli birisi olmalıdır.[438] Vezir askeri ile de ilgilenmeli, maaşlarını düzenli ve ihtiyaçları doğrultusunda ödemelidir. Askerine karşı sabrı elden bırakmadan onlara iyi davranmalıdır. Zira savaşta askerler daha istekli olurlar.

---

[435] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, ss. 115-116.

[436] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 118.

[437] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 118.

[438] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 115.

Rütbeleri, kahramanlık edenleri ayırt etmeli ve maaş ödemesi olsun, hediyeler ile olsun teşvik sağlamalıdır. Böyle bir vezir Amasî'ye göre hükümdara Allah'ın lütfu olarak görülmektedir.[439]

1.10. Şeyhoğlu Mustafa'ya Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri

Şeyhoğlu Mustafa vezirliği saltanat makamının bir direği olarak görmektedir. Zira bütün peygamberlerde vezire ihtiyaç duymuşlardır.[440] Musa Peygamber Allah'tan şu istekte bulunmuştur: *"Yakınlarımdan birini bana yardımcı ver. Kardeşim Hârûn'u. Onunla gücümü pekiştir."*[441] Şeyhoğlu Mustafa'ya göre Peygamber Efendimiz'e ise Cenabı Hak gökte ve yerde vezirler ihsan etmiştir. Gökteki vezirler Cebrâil ve Mikâil, yerdeki vezirler ise Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'dir. Şeyhoğlu Mustafa'ya göre bir devletin saygın bir veziri bulunmaz ise hükümdar da heybetini yitirmiş olmaktadır. Hükümdarı, hükümdar yapan bilge bir vezirdir. Şeyhoğlu Mustafa vezirlik konusunda bir çadır örneği sunmaktadır. Hükümdar bir çadıra sahiptir. Bu çadır çok heybetli, sağlam bir yapıya sahiptir. Güzel bir görüntü sergilemektedir. Vezirlik ise bu hükümdar çadırının ana direği mahiyetindedir. Şeyhoğlu Mustafa'ya göre şu dört özelliği bulunduran vezir hükümdarın çadırını daha da heybetli görüntüye kavuşturmaktadır. Bunlar: Doğruluk üzeri bir yolda bulunması gerekir. Yücelik gibi ulvi bir değere sahip olması esastır. Sebat gösterebilmeli ve kararlılık sahibi olmalıdır. Tahammül gösterebilmeli ve dayanıklılık konusunda sıkıntısız olmalıdır.[442]

---

[439] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 117.
[440] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 139.
[441] Tâ-hâ, 20/29-31.
[442] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, ss. 139-140.

Şeyhoğlu Mustafa vezirin yürümesi gereken yol olarak şeriat üzeri olmasını, İslâmiyet'in yolundan kesin bir şekilde ayrılmaması gerektiğini bildirmektedir.[443] *"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun; (başka) yollara sapmayın; sonra onlar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte günahtan korunmanız için Allah bunları size emretti."*[444] Ayeti bunu açık olarak göstermektedir. Şeyhoğlu Mustafa'ya göre vezir nefsine yenilmemeli, gem vurabilmelidir. Makam sevdasına aldanıp boş olan bu dünya zevklerine kanmamalıdır. Zira bu dünya fânî ve sonu olan bir yerdir. Önemli olan sonsuz ebedi âlemi kazanmaktır ve ona göre azığını hazırlamaktır.[445] Bundan ötürü Şeyhoğlu Mustafa bizlere şu hadisi örnek vermektedir: *"İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar."*[446] Bunun içindir ki vezir dinin emir ve yasaklarının uygulanması konusunda ciddi olmalı ve bu konuda kesinlikle esneklik tanımamalıdır. Allah'ın rızasını düşünerek görevini yerine getirmelidir. Halkın eleştirisine dahi maruz kalsa da doğruluktan ayrılmamalıdır. Bu konuda cesaret sahibi olmalıdır.[447] Mâide suresinde bu şöyle belirtilmiştir:

> *"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O her şeyi bilir."*[448]

Şeyhoğlu Mustafa vezirin şeriat üzeri bir yol izlemesini ise ona verilen bir emanet olarak görmektedir ve vezir bu yükü taşımalıdır.[449] Bunu ise Ahzâb süresinden şu ayetler ile açıklamaktadır: *"Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan*

---

[443] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 141.
[444] En'âm, 6/153.
[445] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 142.
[446] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 143.
[447] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 144.
[448] Mâide, 5/54.
[449] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 145.

yüklendi…"[450] Şeyhoğlu Mustafa vezirin sabırlı olması gerektiğini ve bunun içinde emanete hıyanet etmemesi yönünde yolunu sabit kılmasını belirtmektedir.[451] Şeyhoğlu Mustafa emanetin bu önemini de Nisâ suresinden ayet ile açıklamaktadır:

> *"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir."*[452]

Yani vezir görevini alnının akı ile yerine getirmelidir. Şeyhoğlu Mustafa'nın vezirler ile ilgili görüşleri Şeyzerî'nin vezirlik konusundaki birinci olarak belirttiği özellik olan ilim ile ilgili paralellik göstermekte ve uyuşmaktadır.[453]

1.11. İbrahîm bin Muhammed'e Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri

İbrahîm bin Muhammed'de vezirliği yukarıda daha önce de belirttiğimiz gibi tefvîz ve tenfîz vezirliği olarak ikiye ayırmaktadır. Tefvîz vezirliği tam yetkili olarak hükümdarın ya da halifenin naiblik görevi verdiği vezirdir. Bir hükümdar ya da halifede aranılan şartların hepsini bulundurmasını öngörmektedir. Sadece Kureyş'ten olmak şartı aranmamaktadır. Burada hükümdar sadece tefvîz veziri konusunda teftiş etme ve gerekli önlemleri alma konusunda uyanık davranmalıdır. Tenfîz vezirliği ise hükümdarın ya da halifenin verdiği görevi yerine getiren vezirlik olarak bilinmektedir. Hükümdar tenfîz vezirine işlerin yürütülmesinde kendi kararlarını uygulattırmaktadır. Ancak İbrahîm bin Muhammed tenfîz vezirinde bağımsız olma, bilge bir kişiliğe sahip olma, Müslüman olup olmaması, savaş konusunda bilgi sahibi olması ya da olmaması gibi herhangi bir şart aranmaması gerektiğini belirtmektedir. İbrahîm bin Muhammed'e göre tenfîz vezirinin sadece erkek olması, yalandan uzak doğru bir kişiliğe sahip olması,

---

[450] Ahzâb, 33/72.
[451] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 145.
[452] Nisâ, 4/58.
[453] Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2013, s. 145.

açgözlü olmaması, rüşvetten uzak durması, görevini ciddiyetle yapmasını belirtmektedir. Bunun yanı sıra zeki, tecrübeli, nefsinin esiri olmaması, iyi bir vezir olması gerekmektedir.[454]

İbrahîm bin Muhammed tefvîz vezirinin bizzat kendi yetkisi ile hüküm verebileceği, mahkeme işlerine bakabileceği, gerekli devlet adamlarının atamalarını gerçekleştirebileceği, ekonomik alanda hazineden gelir ve giderlerin yapılabileceği ve savaş konusunda ordunun yönetiminden ve hazırlıklarından sorumlu olabileceğini bildirmektedir. Tenfîz vezirinin ise kendi salahiyeti ile bunların hiçbirisine muktedir olamayacağını belirtmektedir.[455] İbrahîm bin Muhammed Halife Me'mûn'un kendisine halife seçerken aradığı vasıfları ile şöyle sıralamaktadır:

> *''Ben işlerimin idaresi, yürütülmesi için her türlü üstün sıfatları ve şartları toplamış bir adam seçtim. O yaratılışında, huylarında iffetli, tuttuğu yolda doğruluk sahibidir. Edeplerini güzel, tecrübelerini kuvvetli buldum. Sırlarıma emin, güvenilir bir şahıstır. En mühim işleri yerine getiricidir. Yumuşaklıkla susar, ilimle konuşur. Anlamlı bir bakış, ona maksadı anlatmaya yeter. İyilik edildiğinde teşekkür eder. Kötülüklere maruz kaldığında sabreder. Yarınında mahrum kalma uğruna bu günün nasibini satmaz. Güzel açıklaması ve tatlı diliyle insanların kalbini çalar.''*[456]

1.12. Mâverdî'ye Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri

Mâverdî'de aynen yukarıda anlattığımız şekliyle İbrahîm bin Muhammed'in görüşleri üzeri beyan bildirmektedir. Ancak birkaç farklılık bulunmaktadır. Bunları bildirmekte yarar vardır. Mâverdî tefvîz ve tenfîz vezirliklerini açıkladıktan sonra tefvîz vezirinin Müslüman olma şartını ararken, tenfîz vezirinin

[454] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 172.
[455] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 173.
[456] İbrahîm bin Muhammed, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, ss. 173-174.

ise gayrimüslim bir kişiden olabileceğini belirtmiştir. Mâverdi'nin bu görüşünün Ebû'l-Meâli el-Cüveynî tarafından eleştirildiği belirtilmektedir. Cüveynî'ye göre bir vezir yöneticilik sıfatı ile gerçekleştirdiği yürütme işlerinde, uygulamalarında ve verdiği sözlerde itimat sahibi olması gerekmektedir. Ancak Cüveynî gayrimüslim birisinden bunları bekleme konusunda tereddüt etmekte ve güven sağlanamayacağını belirtmektedir. Bu hususta Mâverdî ile aynı görüşü paylaşmamaktadır.[457] Mâverdî'ye göre hükümdar vezirlerini özel olarak görevlendirmek sureti ile devletlerarası arabuluculuk vazifesinde bulundurabilir. Hükümdar vezirleri konusunda denetleme yaparak ve deneyerek itimatlarını, güvenilirliklerini ölçebilir. Yanlışı olan vezirleri de cezalandırabilir.[458] İbn Abdirabbih'e göre hükümdar tam olarak liyakatli ve gerektiği gibi bir yönetim sergiliyorsa ve bu konuda vezirde liyakat bulunmuyor ise bu kötü vezirin insanlara bir faydası olmayacağı gibi zararı da dokunacaktır. Bu durumu İbn Abdirabbih tertemiz bir suyun içinde bulunan timsaha benzetmektedir. İhtiyaç hâsıl olduğunda dahi olsa bu suya kimsenin yanaşmayacağı ve girmeye cesaret edemeyeceğini belirtmektedir. Çünkü hükümdara en çok zarar sözde güzel ama amelî olarak bir işe yaramayan vezir tarafından gelecektir.[459]

Mâverdî'ye göre vezirlik sınıflandırmalarına baktığımız zaman Fars hükümdarlıklarının vezirliklerinin çoğunluğu tenfîz vezirliğini oluşturmaktadır. İslâmiyet'te bulunan vezirliklerin ekseriyeti ise tefvîz vezirliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Mâverdî'ye göre vezirde yalancılık bulunmaması gerekmektedir. Yalancılık olduğu takdirde ise bunun kıyamet alametlerinden birisi olduğunun Peygamber Efendimiz tarafından bildirildiğini belirtmektedir. Aynı zamanda Mâverdî tefvîz ve tenfîz vezirlerinin görevlerini de şu şekilde sıralamıştır: Vezir her daim büyük bir çaba içerisinde memleket işlerinin düzenli ve refah içerisinde yerine getirilmesini sağlamalıdır. Bu uğurda gerekli fedakârlıklardan

[457] Mâverdî, *Siyaset Sanatı,* çev.: Mustafa Sarıbıyık, Ark Kitapları (Özgü Yay.), 2. Baskı, İstanbul 2016, ss. 99-100.
[458] Mâverdî, *Siyaset Sanatı,* çev.: Mustafa Sarıbıyık, Ark Kitapları (Özgü Yay.), 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 102.
[459] İbn Abdirabbih, *Hükümdar ve Siyaset Kitabı,* çev.: Erkan Avşar, Bordo Siyah Yay.., İstanbul 2018, ss. 64-65.

çekinmemeli, her türlü zorluğa katlanmalıdır. Yeri geldiğinde büyük bir sabır timsali olmalıdır. Hükümdarın yaptığı iyiliklere karşı kayıtsız kalmamalı, ona karşı itaatinden ve güveninden bir şey kaybetmemelidir. Hükümdarın kendisine karşı yaptığı olumsuz davranışlarda yine de bir şey dememelidir. Hükümdarın iyi huyları ve yönetimdeki güzelliklerini açıktan herkese karşı göstermelidir. Kötü huyları var ise de bunları gizleme konusunda gece gibi olmalıdır. Sultana karşı bir yanlışa kapılmaması konusunda son derece temkinli olması gerekmektedir. Hükümdarın çevresinde bulundurdukları ve çevresinden uzak tuttuğu kişiler bakımından onunla karşı karşıya gelmemelidir. En önemlisi vezirin hükümdarın yerinde gözü olmaması, her zaman hükümdarın yanında ona karşı uygun olacak işleri gözetmesi ve uygun olmayacak işlerden uzak durması gerekmektedir.[460]

1.13. Zencânî'ye Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri

Zencânî'ye göre vezirlik devlet yönetiminde tüm hükümdarların yanında bulundurması gereken bir makamdır. Çünkü vezir devlet yönetiminde hükümdarın ihtiyaç duyduğu kişilerden birisidir. Nitekim Zencânî'ye göre hükümdarlar yalnız olarak devlet idaresinde her zaman tam anlamıyla görevlerini yerine getirmekte yetersiz kalırlar. En azından hükümdar her işe tam anlamıyla vaktini ayırıp hepsine yetişmekte eksik kalabilir. Bunun içindir ki Zencânî'ye göre hükümdarın işlerini tam olarak yetiştirmesi ve devletin idaresinde otoritesini sağlayıp fesattan kurtulması ise vezir ile olacaktır. Çünkü vezir hükümdarın devlet yönetiminde dayanağı ve aynı zamanda tek başına verdiği kararlarda yanlışa düşmesini engellemedeki en büyük destekçisidir. Zencânî'ye göre böylece hükümdar hem yanlışa düşmekten kurtulur, hemde devlet idaresinde fesatlıkların engellenmesini sağlar. Bunun içindir ki Zencânî vezirlik makamını devletin önemli işlerinin çözülmesindeki etkili bir unsur olarak görmekte ve bir gecenin sonunda sabaha ulaşılacağı nasıl aşikâr ise devlet idaresinde vezire olan ihtiyacıda daha net oranda

[460] Ebü'l-Hasen El-Mâverdî, *Edebü'l-Vezir (Bilge Yöneticinin Elkitabı),* çev.: İbrahim Barca, Klasik Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2019, ss. 32-33.

görmektedir. Bunun kesinliğini ise Zencânî tarih boyunca gözden geçirilen tecrübelere dayanarak belirtmektedir.[461]

Zencânî vezirin özelliklerini ise Erdeşir b. Babek'e devlet yönetimine kimin daha lâyık olduğu sorusunun yöneltilmesi üzerine verilen cevapla belirtmektedir. Bunu ise hükümdarın her durumdan haberdar olmasını sağlayacak, görüş alışverişinde bulunabileceği, akıllı, devlet idaresinde her işin üstesinden gelebilen, hükümdarı doğru yola iletebilen, şefkat ve merhamet sahibi, itimat edilebilen, liyakatli birisi olarak açıklamaktadır. Bunun için salih bir vezirin devlet yönetiminde mutlaka olması gerekmektedir. Aynı zamanda Zencânî'nin belirttiği üzeri Behramcur'a yöneltilen dinin emir ve yasaklarına uygun bir şekilde uzun süreli devlet idaresi yürütmesinin cevabıda vezirlerde bulunması gereken özellikleri göstermektedir. Buna göre hükümdara işlerinde yardımcı olacak, görüşlerini değerlendirecek, sırrını gizleyecek liyakatli bir vezir gerekmektedir. Zira Zencânî'ye göre devletin sürekliliğinin altın kuralı vezirlik makamıdır. Bunun için Zencânî davranışları ile edep ve ahlâka uygun hareket eden olgun kişiliğe sahip akıllı bir vezir olmasını belirtmektedir. Bunun yanında Zencânî vezirin hırs ve heva sahibi olmayan, tedbirli, fiziki görünüşü düzgün, her alanda fikir sahibi, hızlı kavrama yetisine sahip, düşüncelerinde doğruluk üzeri bulunan birisinin vezirliğe uygun olacağını açıklamaktadır. Ancak Zencânî'nin belirttiği tüm bu özelliklerin bir vezirde toplanması en ideal ve mutluluğa ulaştırıcı özelliklerdir. Bunun yanısıra Zencânî vezirde belirtilen özelliklerden birisinin eksikliği halinde akıllı, fikirlerinde doğruluk üzeri olan, ileri görüşlü, itimat edilebilen, dindar, ilim sahibi olmasını kâfi bulmaktadır.[462]

---

[461] Zencânî, *Kitâbu'l-letâifi'l-'Alâiyye fi'l-fedâili's-seniyye (Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyâsetnâme)*, haz.: Hasan Hüseyin Adalıoğlu, ed.: Sahure Ergüzel, Yeditepe Yay., 2. Baskı, İstanbul Eylül 2019, ss. 224-225.

[462] Zencânî, *Kitâbu'l-letâifi'l-'Alâiyye fi'l-fedâili's-seniyye (Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyâsetnâme)*, haz.: Hasan Hüseyin Adalıoğlu, ed.: Sahure Ergüzel, Yeditepe Yay., 2. Baskı, İstanbul Eylül 2019, ss. 225-227.

Zencânî hükümdarın devlet idaresindeki vekili olarak veziri görmektedir. Bunun için vezirin her hareketi hükümdarı etkileyecektir. Zencânî'ye göre vezir doğruluk üzeri iyi ve güzel hasletlerde bulunduğu zaman hükümdar övgüye layık olarak anılacaktır. Yalnız vezir kötü hasletlerde bulunduğu takdirde hükümdara karşı olumsuz görüşlerin belirtilip kin beslenmesine sebebiyet verecektir. Zencânî vezirde olması gereken özelliklerden soylu olması ve ileri yaşta bulunmasını ise farklı olarak ele almaktadır. Zencânî vezirin soy ve yaşından ziyade öncelikle dirâyetli, ilim yönünden liyakatli olmasını öngörmektedir. Zira Zencânî'ye göre kendisinin liyakati olmayana babasının soyu ve liyakati yarar sağlamayacaktr. Bunun için Zencânî kişinin liyakatini kendisinin oluşturması gerektiğini, layık olduğu makama kendi çabası ile ulaşmasını doğru bulmaktadır. Bu süreçte haliyle tecrübe olarakta yetkinleşecektir. Bunun içindir ki liyakatli vezir atamayan bir hükümdar devletini tehlikeye sokmuş olur. Bunun yanında hükümdar itimat edilmeyen birisinin görüşlerine uyarsa, sır saklamasını bilmeyene sırrını söylerse, beceriksiz birisinden yardım beklerse, akıllı kişiyle değilde, cahille muhatap olursa devletin düzeni bozulacaktır. Tüm bu özelliklere baktığımız zaman Zencânî yaştan ziyade görüşlerinin doğruluğu, adalet üzeri olan, tecrübe sahibi anlayışlı birisinin vezirliğini uygun bulmaktadır. Zencânî'nin tecrübeden bahsettiği kısım ise yaş ile değil övülme ve eleştirme sonrasında kendi nefsiyle olan mücadelesine bağlı olarak ortaya çıkacaktır.[463]

Zencânî vezirliğin adabı olarak tedbiri görmektedir. Tedbirden kastı ise devlete karşı olacak her şeyi defetmek, gerekirse hileye başvurmaktır. Bunun için Zencânî ekonomik olarak mal ve nevale dağıtmakla devlet düzeninin denetimini sağlamayı, gerektiğinde savaştan kaçınmayıda vezirliğin adabından saymaktadır. Bunu açıklarken ise Enuşirvan'ın en kötü vezir tarifi olarak işleri savaş yapmadan halletmek varken, hükümdarı savaşa sokup insanların ölmesine, stokta bulunan malların yok olmasına neden olan vezirden söz etmektedir. Bunun için iyi bir vezir hükümdarın ve askerinin malını, nevalesini emniyet altına alandır. Zira

[463] Zencânî, *Kitâbu'l-letâifi'l-'Alâiyye fi'l-fedâili's-seniyye (Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyâsetnâme)*, haz.: Hasan Hüseyin Adalıoğlu, ed.: Sahure Ergüzel, Yeditepe Yay., 2. Baskı, İstanbul Eylül 2019, ss. 227-229.

devletin ve halkın emniyetini asker sağlayacağı için Zencânî ordunun idaresinin titizlikle yapılmasını belirtmektedir. Bunun için askere gereğinden fazla maaş ödeyip umursamazlık yaratmamak ve gereğinden az maaş verip başkasına gereksinim duymamasını sağlamak ideal olacaktır. Böylece belirli bir düzen içerisinde hükümdara itaati en üst seviyede gerçekleştirmek gerekmektedir. Bunun yanısıra Zencânî vezirliğin adabı olarak halka şefkat ve merhamet çerçevesinde davranmayı, halka ayrım gözetmeden vergilerin uygun miktarda, zamanında itina ile ödenmesini sağlamayı öngörmektedir.[464] Zencânî vezirin görevleri kapsamında halkın sorunlarını çözmek hususuna değinmektedir. Bunun için vezir güzellikle ve tatlı dille halkın sorunlarına çözüm bulmalıdır. Bunu yanısıra hükümdarın adalet çerçevesinde olmasını sağlayıp, hükümdarında halkına karşı şefkat ve merhamet beslemesini, zulümden uzak durmasını sağlamalıdır. Bu yönde hükümdarın teşvik edicisi olmalı, halkın arasında iyilikle yâd edilmesini gerçekleştirmelidir. Tüm bunları sağlayan bir vezir ise hükümdar tarafından takdir edilecektir.[465]

1.14. Necmeddîn Dâye'ye Göre Vezirlik, Görevleri ve Özellikleri

Necmeddîn-i Dâye vezirliği saltanata eşdeğer bir hükümde ve hükümdarın yol arkadaşı olarak değerlendirmektedir. Bu yönden her hükümdara bir vezir mutlaka gerekmektedir. Çünkü vezir hükümdara şefkat ve merhamet, bilgi gibi konuların kavranmasında yoldaşlık etmektedir. Yalnız Dâye mutlak olarak hükümdarın sadece Allah olduğunu ve Allah'ında hiçbir şekilde vezire ihtiyacı olmadığını belirtmektedir. Çünkü Allah'ın eşi ve benzeri, zıddı yoktur. Peygamberler ezeli ve ebedi olan Allah'tan vezir dilemişlerdir.[466] Musa Peygamber'de, Dâye'nin anlattığı gibi *"Yakınlarımdan birini bana yardımcı ver. Kardeşim Hârûn'u.*

---

[464] Zencânî, *Kitâbu'l-letâifi'l-'Alâiyye fi'l-fedâili's-seniyye (Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyâsetnâme)*, haz.: Hasan Hüseyin Adalıoğlu, ed.: Sahure Ergüzel, Yeditepe Yay., 2. Baskı, İstanbul Eylül 2019, ss. 229-231.

[465] Zencânî, *Kitâbu'l-letâifi'l-'Alâiyye fi'l-fedâili's-seniyye (Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyâsetnâme)*, haz.: Hasan Hüseyin Adalıoğlu, ed.: Sahure Ergüzel, Yeditepe Yay., 2. Baskı, İstanbul Eylül 2019, s. 231.

[466] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 95.

Onunla gücümü pekiştir,"[467] demiştir. Bu konuda yine Peygamber Efendimiz'de şunları söylemiştir: *"Lî vezîrâni fi's-semâi ve vezîrani fi'l-arz. Fe-emmâ vezîrâni fi's-semâi Cebrâîl ve Mikâil. Ve emmâ vezîrâni fi'l-arz Ebu Bekrin ve 'Umar."*[468] Dâye bir devlette veya memlekette liyakatli bir vezir bulunmadığı takdirde o diyarın refah ve huzurunun da bulunmayacağını belirtmektedir. Çünkü vezir devletin ve memleketin çadırı ve koruyucusu vazifesini görmektedir. Aynen hükümdarlıkta olduğu gibidir. Eğer vezir ne kadar ulu ve şerefli bir kişiliğe sahip olursa devlet ve memlekette o derecede heybetli bir hal alır. Dâye bir çadırda bulunan direk vazifesini gören vezirde dört özelliğin bulunmasını öngörmektedir. Bu özellikler doğruluk, yücelik, kararlı olmak ve dayanıklılıktır.[469]

Dâye vezirin doğruluk üzeri olmasını ve Allah'ın yolunda olup, şeriatın hükümlerini uygulaması gerektiğini söylemektedir. Allah'ın yolunda olduğu sürece ve bu yoldan ayrılmadığı müddetçe doğruluk üzeredir.[470] Yani "*Men kâne lillâhi kânallâhü le-hü."*[471] Ancak doğruluktan ayrılıp da halkın gözünden de düşerse bu konuda suçu kendinde aramalı ve kederlenmeye gerek duymamalıdır.[472] Vezir, hükümdar ile görünür ve görünmez hainliklere karşı birlikte hareket etmeli ve aralarına nifak girmesine izin vermeden yaşamalıdır. Hükümdara sadakat ile bağlılığını göstermelidir. Hükümdarın adını kullanarak halka zulmetmeye kalkmamalı, nifak tohumları saçıp hainlik etmemelidir.[473] Eğer ki halka karşı ağır yük yükler ve hükümdara karşı mal toplama hırsında olur ise yeni kanunlar çıkarmaya zulüm etmeye başlar. Askerin saygınlığı azalır, halka

[467] Tâ-hâ, 20/29-31.
[468] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 96.
Anlamı: Benim iki vezirim göktedir. Biri Cebrail ve biri Mikail'dir, yerdeki Ebû Bekir ve Ömer'dir.
[469] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 96.
[470] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 97.
[471] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 97.
Anlamı: Her kim kendini Allâh yoluna adarsa, Allâh da onun yanında olur.
[472] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 97.
[473] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 100.

sert davranır. Böylece hem devlet, hem de halk virane bir şekle gelir. Fitneler çoğalır. Ancak askerin saygınlığı olur ise vezirde, halkta, devlette doğru yol üzerindedir. Vezir bu konuda herkesin gönlünü hoş tutmalıdır. Sadakalar vermeli, ulemaya bakmalıdırlar.[474] Dâye vezirde yücelik özelliğinin bulunmasında ise dünyanın süsüne ve göz alıcı şeylerine meyletmemesi gerektiği yönünde vurgu yapmaktadır. Yani dünya malına aldanmamalıdır. Bu dünya nimetlerine aldandığı takdirde, Allah'ın yolunu ihmal edip uzaklaşırsa, başı yerde olacak ve alçak bir duruma düşecektir.[475] Vezir hükümdara karşı edebinden taviz vermemelidir. Hükümdarın işlerinde gayretli çalışıp, nefsine hâkim olmalıdır. Şefkatli birisi olmalı ve kusursuz görevini yapmalıdır. Hükümdarın nazarında edebinden taviz vermeden görevini yerine getirir ise makbul bir kişiliğe sahip olur. Güzel ve aranılan özelliklere mazhar olmuş olur.[476] Vezir halkla iyi geçinmeli ve rüşvetten uzak durmalıdır ki mutluluğa erişebilesin.[477]

Necmeddîn-i Dâye'ye göre kararlılık gösterme özelliğinde olan bir vezir her işini yaparken Allah yolunda doğru adımlar atmalı, bundan yüz çevirmemeli, Allah yolunda mücadelede kimseden korkmamalıdır.[478] Vezir, hükümdara karşı güzel ve hoş adımlar atmalıdır ki, türlü sebeplerden dolayı hükümdara karşı çıkmamalıdır. Hükümdardan uzak olmamaya gayret etmelidir. Hükümdarın öfkeli anında dahi iltifatta bulunup, hükümdarın gözünden düşmemelidir.[479] Vezir halka karşı verdiği sözlerin üzerinde durmalı, eğer birisine söz verdi ise bunu yerine getirmelidir. Vezir uyanık olmalı ve fesatlık etmek isteyen kişilerin sözlerine kanmamalıdır. Haksızlık karşısında gevşeklik göstermemelidir. Her işi ehil olan kişilere vermelidir. Eğer ki ehil olan liyakat sahibi kişilere görev vermezse vebali vezire

[474] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 103.
[475] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 97.
[476] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 101.
[477] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, ss. 103-104.
[478] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 99.
[479] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 101.

ve padişahın üzerine olacaktır.[480] Dayanıklılık konusunda ise Dâye vezirin şeriatın verdiği emir, yasaklar çerçevesinde yükten çekinmemesi ve her türlü zorluğa katlanması gerektiğini söylemektedir. Emanete karşı hıyanette bulunmamalı, Allah yolunda bir tutum sergilemelidir.[481] Dâye vezirin hükümdara yol göstermesi gerektiğini, gayretli ve sabırlı bir kişiliğe sahip olmasını öngörmektedir. Gerek savaş konularında, gerekse diğer hususlarda hükümdarın sırtını yaslayacağı bir vezir bulunmalıdır. Gerekli olduğu takdirde savaşa girmeyi engelleyip barışı sağlayabilmelidir. Savaşın gerekli görüldüğü hallerde ise savaşta iken hükümdarın kalbinden korkuyu silip atacak bir vezir olmalıdır.[482] Bu konuda gerek askerin, gerekse halkın desteğini tam olarak alabilmiş, güvenin kazanabilmiş bir vezir olmalıdır. Halkın ve askerin yükünü taşıyabilecek bir vezir olmalıdır.[483]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî, Halife Memun'un kendisine vezir seçerken aradığı nitelikleri bizlere aktarmakla beraber buraya kadar bir vezirde bulunması gereken özellikleri ve görevleri de kısa ve özet bir şekilde açıklamış bulunmaktadır. Daha öncede bahsettiğimiz konuyu Şeyzerî'nin üslubu ile aktarmak gerekirse şu şekilde verebiliriz:

> *"Ben, işlerimi yürütürken yardımcı olarak yanıma öyle bir adam istiyorum ki, övülmüş ve hayırlı hasletleri kendisinde toplamış, edepli, güzel ahlâk sahibi ve kendisine emanet edilen sırları saklamasını bilsin, elindeki emanetlere ihanet etmesin. Yumuşak huylulukla sussun, ilimle konuşsun, en küçük işareti bile kavrasın. Her işinde temkinli hareket etsin. Hikmet ehli kişiler gibi ağırbaşlı, alçak gönüllü, akıllı kişiler ve âlimler gibi mütevazı, fakihler ve zekiler gibi kavrayış sahibi olsun. Kendisine ihsanda bulunuldukça teşekkür etsin, küçümsenip eziyet verildikçe sabretsin. Pişmanlık doğuracak şeyler peşinde koşup zamanını zayi etmesin. Güzel bir dil ve inandırıcı*

[480] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 104.
[481] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 99.
[482] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, ss. 101-102.
[483] Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2019, s. 105.

üslupla devlet adamlarını kendine çekip etkilesin, kalplerini yumuşatsın."[484]

Şeyzerî tüm bu özelliklere sahip bir vezirin bulunmasının, tüm bu vasıfların bir kişide toplanmasının imkânsız olmasa bile zor bir şekil olduğunu bizlere söylemektedir. Ancak tüm bu özelliklere sahip bir vezire sahip olunduğu takdirde ise devlet yönetiminde en ileri ve aynı zamanda en ideal seviyeye ulaşılacağını özellikle belirtmektedir. Böylece yapılan siyasetin ve işlerin yolunda ilerlemesinin de mükemmel bir seviyede olacağını vurgulamaktadır. Aksi olduğu bir durumda ise, yani bu özelliklerin hepsine nail olmayan bir vezir, ya da birkaç özelliğin eksik olduğu bir vezir düşünülürse tüm bu özelliklerin eksikliğine göre yönetim ve siyasetin, işlerin yolunda ilerlemesinin, devletin ve ülkenin, refah, huzur ve güvenlik düzeyinde de paralel bir şekilde aksaklıklar meydana gelecektir. Şeyzerî'nin bu kısımda belirttiği özelliklerden olan edep ve ahlâk kısmının sadece vezirlere has olmayıp, aynı zamanda hükümdara yönelik olarak da değerlendirmesini yapmakta gerek vardır.[485]

[484] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 86.
[485] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 86.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SİYASET VE AHLÂK İLİŞKİSİ
1. SİYASET ETİĞİ

Ahlâk kelimesi Arapça kökenli olan *''seciye, tabiat, huy''*[486] manalarında kullanılan **hulk** yahut **huluk** kelimelerinin çoğulu olarak ortaya çıkmaktadır. Sözlük anlamı olarak baktığımızda halk kelimesi insanın fiziki görünüşü, hulk kelimesi ise insanın manevi yönünden bahsetmek için kullanılmaktadır. İslâm literâtüründe ise **hulk** ve **ahlâk** kelimeleri insanın iyi ya da kötü taraflarını değerlendirmede, olumlu veya olumsuz erdemlerinin belirtilmesinde kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra ahlâk kelimesini biraz daha kişisel olarak ele alabiliriz. Kişisel olarak ele aldığımız zaman insanın günlük hayatında yaptığı davranışlar ve görgü kuralları vardır. Bunlar; yemek, içmek, gezmek, dolaşmak, sohbette bulunmak gibi davranışlardır. Tüm bu günlük hayatta ele aldığımız nazik ve önemli, beğenilecek tutumların ele alındığı sözler ve bu sözlerin toplandığı eserlerin ismi de edep ve âdâb olarak değerlendirilmiştir. İslâm kaynaklarını ele aldığımız ve değerlendirilmelerde bulunduğumuz zaman edep kelimesinin insanın özel davranışları hakkında zikredildiğini görürüz. Bunun yanında edep kelimesi insanın gerçekleştirdiği manevi yönden olan özelliklerinin olgunluğa erişmesi, bilgi alanında olsun, düşünce alanında olsun gereksiz ve aşırılıktan sakınmak, tam bir liyakat sahibi olmak gibi davranışlarının kaynağı olarak da ahlâk kelimesi ifade edilebilir.[487] Bu bakımdan edep ve ahlâk kavramlarının bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Kısacası *''insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan mânevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü''* şeklinde açıklama yapabiliriz.[488] Gazâlî ise ahlâkın nefisle alâkalı bir alışkanlık olduğunu ve hiçbir teşebbüse gerek kalmadan meydana çıkacağını belirtmektedir.[489]

---

[486] Mustafa Çağrıcı, *Ahlâk, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1989, C. 2, s. 1.
[487] Mustafa Çağrıcı, *Ahlâk, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1989, C. 2, s. 1.
[488] Mustafa Çağrıcı, *Ahlâk, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1989, C. 2, s. 1.
[489] Recep Kılıç, *İslam'a Giriş-Evrensel Mesajlar (İslam Ahlakı)*, ed.: Mehmet Paçacı, DİB Yay., Ankara Mayıs 2008, s. 68.

İslâmiyet öncesi dönemi ele aldığımız zaman kaynaklardan elde edilen bilgilere göre ahlâk kelimesine pek rastlanılmamaktadır. Çok az olmakla beraber sadece hulk kelimesine rastlanılmıştır. Bu nedenle ahlâk, İslâmiyet'ten bağımsız ele alınan bir kelime olarak kabul edilemez. Buna istinaden ise İslâm ahlâkı ile donanmalıyız. İslâm'ın yaşantımızdaki uygun gördüğü filleri gerçekleştirebiliriz. Tam tersi olarak İslâm'ın yasak ettiği davranışlardan ise uzak durmalıyız. İslâm ahlâkının kaynağını ise yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim ve onun yolundan giden Peygamber Efendimiz'in sünneti oluşturmaktadır. Zira Hz. Âişe validemiz bu konuda Peygamber Efendimiz'in ahlâkının Kur'an- Kerim ahlâkının üzeri olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple diyebiliriz ki İslâm ahlâkının çıkış noktası yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimiz'in sünnetidir. Bu yol bizlere hem dinî, manevî hayatın, hem de fânî dünyanın genel hatlarını çizmiş amelî ve nazarî olarak temelini bizlere sunmuştur. Kur'an-ı Kerim bizlere nazarî ve amelî yönden kusursuz bir şekilde tam olarak ahlâk sistemleri sunmuştur. Genel olarak İslâm ahlâkı üzeri bilgilendirme yapmakta fayda vardır.[490] Bu nedenledir ki İslâmiyet'in hayatımızda yer edinmiş uygulamalarını İslâm ahlâkı olarak değerlendirebiliriz. Bunun ise en iyi örneği nazarî ve amelî olarak Peygamber Efendimiz'dir.[491] Nitekim Kalem suresinde *"Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin,"*[492] buyrulmaktadır. Bu durumda Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimiz'in sünneti üzeri akla yatkın olan hâl ve hareketler iyi ahlâk, Kur'an ve Sünnete uymayan hal ve hareketler ise kötü ahlâk olarak ele alınmaktadır.[493]

Kur'an-ı Kerim'de ahlâkın tekil hali olarak kullanılan huluk kelimesi iki yerde geçmektedir. Bu iki yerden birisinde *"âdet ve gelenek"*, diğerinde ise *"ahlâk"* anlamında kullanılmıştır.[494] Ancak ahlâki tutumları da kapsayacak şekilde çok

[490] Mustafa Çağrıcı, *Ahlâk, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1989, C. 2, s. 1.
[491] Recep Kılıç, *İslam'a Giriş-Evrensel Mesajlar (İslam Ahlakı)*, ed.: Mehmet Paçacı, DİB Yay., Ankara Mayıs 2008, s. 68.
[492] Kalem, 68/4.
[493] İsmail Karagöz, *Kürsüden Öğütler-52 Konuda Vaaz Örnekleri (İslam Ahlâkı)*, haz.: İsmail Karagöz, DİB Yay., 5. Baskı, Ankara 2017, s. 281.
[494] Mustafa Çağrıcı, *Ahlâk, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1989, C. 2, s. 2.

geniş çaplı olarak ele aldığımız *amel* kelimesi ise birçok yerde zikredilmektedir. Amelin mahiyetini kapsayan kelimeleri *"takvâ, hidâyet, sırât-ı müstakîm, sıdk, amel-i sâlih, hayır, mâruf, ihsan, hasene, istikamet"*[495] gibi iyi yönde kabul edeceğimiz ahlâki görevler ile bunun yanında kötü yönde kabul edeceğimiz ahlâki terimler olarak *"ism, dalâl, fahşâ, münker, bağy, seyyie, hevâ, israf, fısk, fücûr, hatîe, zulüm"*[496] kelimelerini sayabiliriz. Bu yönden değerlendirdiğimiz zaman Allah insana hem iyi hem de kötü yönden ahlâkî kavramları birlikte vermiştir. Ancak insan bunu iyi yönde değerlendirirse, nefsine hâkim olursa kurtuluşa ermiş, kötü yönde değerlendirirde nefsine yenik düşerse hüsranla karşılaşmış olacaktır. Buradan anlaşılacağı üzeri insanın İslâm ahlâkı üzeri olması gerektiği, Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimiz'in sünneti üzeri bir ahlâki tutum içerisinde olması gerekmektedir. Burada gözetilen ahlâki tutum sadece Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan davranışlar olacaktır. İslâm ahlâkı her seviyeye hitap eden ve her zaman için daha iyisi yönünde kusursuz bir ahlâk kavramı içeren imkânlar sunmaktadır. Şüphesiz İslâm ahlâkı toplum açısından da maddi ve manevi yönden en ideal olan ahlâki tutumları da belirtmiştir.[497] Nitekim İbrâhîm suresinde Allah, *"Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim, nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir,"*[498] buyurmuştur. Mâide suresinde ise, *"Şüphesiz şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak ister,"*[499] buyrulmaktadır. Allah ideal ahlâk üzeri olan kulları için *"yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır,"*[500] diye buyurmuştur. Bu ayetlerden de anlaşılacağı üzeri birçok eski milletlerin ve devletlerin ahlâk üzeri olan tutumları sonucu, iyi yönde ise en ideal seviyeye ulaşacağı, kötü yönde ise yok olma ya da ahlâki bir sarsıntıya uğrayacağı tehlikesi altında bulunulacağı anlaşılmaktadır. Tüm bunların yanı sıra Kur'an-Kerim ve Peygamber Efendimiz'in sünneti üzeri ahlâki olarak genel ya da özel hükümlerin yanında hüküm içermeyen durumlarda vardır.[501] Bu durumlar için Peygamber Efendimiz'in *"Helâl ya da haram bellidir; bu ikisi arasında ise*

[495] Mustafa Çağrıcı, *Ahlâk, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1989, C. 2, s. 2.
[496] Mustafa Çağrıcı, *Ahlâk, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1989, C. 2, s. 2.
[497] Mustafa Çağrıcı, *Ahlâk, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1989, C. 2, s. 2.
[498] İbrâhîm, 14/7.
[499] Mâide, 5/91.
[500] Enbiyâ, 21/105.
[501] Mustafa Çağrıcı, *Ahlâk, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1989, C. 2, s. 2.

şüpheli durumlar vardır. Şüphelerden sakınan kişi dininin şerefini korumuş olur,"[502] hadis-i şerifini örnek olarak verebiliriz. Buraya kadar anlattığımız konuların yanında Allah'ın hüküm ve yasalarına karşı olmamak şartı ile devletler de çeşitli görev ve yasalar oluşturabilirler ve bunlara da uymak gerekmektedir.[503] Bu konuyu ise Peygamber Efendimiz'in şu hadis-i şerifi ile açıklayabiliriz: *"Allah'ın hükümlerine aykırı olmamak kaydıyla ana, baba, devlet gibi başka otoriteler de vazife koyabilirler ve bunlara itaat gerekir."*[504] Nitekim Ahzâb suresinde şöyle buyrulmaktadır:

> *"Bir mümin erkek veya bir mümin kadının, Allah ve resulü bir emir ve hüküm verdiklerinde artık işlerinde bundan başkasını seçme hakları olamaz. Allah'ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır,"*[505]

Buraya kadar genel olarak yaptığımız değerlendirmelerden dolayı devlet yönetiminde hükümdarın uyması gereken ya da uymaması gereken edep ve ahlâk ölçüleri nelerdir öğrenmeye çalışalım.[506]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre bir toplumda herkes birbirinden farklı olarak yaradılıştan gelen çeşitli özelliklere sahiptirler. Bu toplumdaki kişilerin gayeleri de birbirlerine göre farklılıklar göstermekte ve aynı doğrultuda olmayıp tezatlıklarda bulunmaktadır. Dolayısı ile ülkedeki bu tezatlıklar göz önüne alınırsa halkın da ahlâk yönünden birbirlerine karşı zıtlıkları olacaktır. Bu zıtlıkların kimisi ahlâki yönden olumlu kabul edilebilir. Kimisi de ahlâki olarak olumsuzluklar bulunduracaktır. Bir devletin ya da toplumun içerisinde bulunan bu olumsuz ahlâki davranışlar çoğalırsa zamanla olumlu olanları da etkisi altına alıp yok olmasına neden olacaktır. Bu nedenle gerek devlet kademesinde, gerekse halkın içerisinde bulunan zararlı kişileri yaptıkları olumsuz ahlâki davranışlardan dolayı ayıklamak gerekmektedir. Bu şekilde ne topluma karşı, ne de devlete karşı zararları dokunabilir. Bunun içindir ki devletin başında bunları

[502] Mustafa Çağrıcı, *Ahlâk, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1989, C. 2, s. 2.
[503] Mustafa Çağrıcı, *Ahlâk, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1989, C. 2, s. 2.
[504] Mustafa Çağrıcı, *Ahlâk, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1989, C. 2, s. 2.
[505] Ahzâb, 33/36.
[506] Mustafa Çağrıcı, *Ahlâk, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1989, C. 2, s. 2.

gerçekleştirebilecek, bu hasletlere sahip bir hükümdarın bulunması gerekmektedir.[507] Yani devletin ahlâki olarak olumlu davranışlara nail olan bir hükümdara sahip olması gerekmektedir. Bu nedenden dolayıdır ki Şeyzerî'ye göre edep ahlâkın olumlu ve değerli yönlerini belirttiği için hükümdarında bu edebin gereklerini yerine getirmesini şanından saymaktadır. Bunun sebebi olarak ise Şeyzerî hükümdarın yönetimi altındaki halkın menfaatlerini öncelikli olarak tanıması, ülkenin devamlılığının korunması için gerekli önlemlerin alınması için kesinlikle edep çerçevesinden dışarı çıkmaması gerekmektedir. Şeyzerî'ye göre edep bir hükümdarda bulunması gereken olmazsa olmaz denilen özelliklerden birisidir. Eğer hükümdar edebe uygunluk göstermezse bu yönetimde ve siyasette olumsuzlukların görülmesine, aksaklıkların oluşmasına neden olacaktır. Bu tıkanmalar ise devletin işleyişini sekteye uğratacaktır.[508] Şeyzerî'nin belirttiği şekli ile *"Terbiye aklın sureti olduğu için akıl terbiyeyi, siyaset aklı, devlet başkanlığı da siyaseti gerektirir."*[509] Şeyzerî'nin bu sözlerine göre devlet yönetiminde edep olmadan bir yönetim sergilenmesi mümkün olmamaktadır. Yani edep olmadan bir devlet yönetimi kesinlikle yapılamaz.[510] Şeyzerî burada edep ile ilgili Tevrattan rivayetler vermektedir. Hükümdar ile edebin ilişkisini bu yönden Şeyzerî güzel bir şekilde açıklamıştır.

> *"Soy insana süs veren ziynetlerin en güzelidir. Edebi olmayan kişinin aklı da yoktur, aklı olmayanın ise mertliği kaybolmuştur, mertliği olmayanın da soyunun bir önemi kalmaz ve itibarını kaybeder. Buna göre soy-sop sahibi kişiye edep gerekir."*[511]

Şeyzerî'nin aktardığı şekli ile edep bir hükümdarın muhafızı şeklindedir. Edep sayesinde hükümdar yasalara ve vicdanına aykırı davranışlardan uzak

---

[507] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 69-70.
[508] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 71.
[509] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 71.
[510] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 71.
[511] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 71-72.

durmaktadır. Edep hükümdarı bu sayede daha çok ilim öğrenmeye teşvik eder ve yönetimi altında bulunan kişilere karşı koruma içgüdüsü içinde olur. Halkına karşı zulüm uygulamaktan kaçınır. Şeyzerî'ye göre ahlâklı bir hükümdarın edebi yeteri kadar önemsemesi gerekmektedir. Yönetimi altında bulunan kişilere karşı hediyeler sunulması ve ağırlanmaların gerçekleştirilmesi de edebin gerekleri arasında görülmektedir. Şeyzerî'nin rivayet ettiğine göre akıl ve mertebe edep yönünden en üst seviyede yer almaktadır. Çünkü akıl ve terbiyeden yoksun olan birisi Şeyzerî'ye göre devlet kademesinde en üst seviyede dahi bulunsa onun övünülecek ve saygı duyulacak bir yönü bulunmamış olur. O kişinin akıl ve terbiyeden yoksun oluşu tüm yanlış yönlerinin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Sevabının değil günahının çoğalmasına vesile olacaktır. Bugün için kendisini öven ve dost olan kişiler, yarın için ise tam tersi olarak onu eleştirip kötü davranışlarını bildirecekler, karşısında düşman kesileceklerdir. Böylece gediği mevkiye değil, asıl hakkı olan mertebeye düşecektir. Çünkü Şeyzerî edebin her daim Allah yolunda ona yol gösterici ve aklının rehberi olacağını belirtmektedir. Her konuda akıl ve terbiye yönünden doğru istikamette olan kişinin sözleri kabul görür, hatırı sayılır, yaptığı işler kabul edilir, yaptığı iyiliklere karşın ona borçlu kalınan birisi durumuna gelir.[512] Şeyzerî Kays kabilesinden birisinin Kureyş kabilesinden önemli bir mevkide olan birsine karşı ise bu konuda şunları söylediğini belirtmiştir: *"Ey Kureyşli kardeş! Edebi elde etmeye bak! Çünkü, edep aklı artırır, mevki ve mertebede olgunluğa ve mertliğe eriştirir, gurbette de seçkin meclislere katılmaya vesile olur."*[513] Şeyzerî şu mısralar ile edebin önemini bizlere aktarmaktadır:

"Edebü'l-mer'i ke'lahmin ve demin

Ma havahü ehadün illa salahu

Lev vezenna reculen za-edebin

Bi ulufin min-el cehli racahu"[514]

[512] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 72.
[513] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 72.
[514] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 72.

Şeyzerî edebin mahiyetinden bahsederken mal ile edebi en uygun biçimde değerlendirmenin de bir edep olduğunu belirtmiştir. Nitekim Şeyzerî ilim ve edebin bir arada bulunmasını önemsemektedir. İlim ve edep bir arada olduktan sonra kişinin zenginliği ve malı olmasa dahi saygınlığını koruyacağını belirtmektedir. Bu yönden ilimin ve edebin elde edilmesi içinde büyükler ile aynı ortamlara katılmanın ve âlimler ile görüşmenin iyi bir huy olduğunu vurgulamaktadır. Asıl daim olan zenginliğin de âlimlerin meclisinde bulunup, hasbihal etmekle kazanılacağını söylemektedir. [515] Nitekim aşağıdaki örnek olarak vereceğimiz beyitler yukarıda bahsettiğimiz konuları bize yeteri kadar açıklamaktadır ve bizleri bu konuda aydınlatmada yardımcı olmaktadır:

"*Hiçbir aklı, sağlam görmem ahlak ve karakter olmadan*

Doğru görmem hiçbir ilmi de edep üzere olmadan"[516]

Yine Ebû Hâtim Sehl b. Yahya es-Sicistâni ise bu konu üzerine şu beyitleri bizlere aktarmıştır:

"İnci ve altın mücevherler hiç şüphesiz

Fedâ olsun âdâp mücevherine.

Onu sermaye olarak sakladığında

Olursun ziynetiyle arkadaşlarından yüce.

Sahibine ziynet katan edepten ayrılma sakın

Bu sayede güzellik ve sevabı elde edersin.

Nice mal sahibinin kovulup uzaklaştırıldığını görürsün

Tıpkı bir köpek gibi perde arkasında havlayıp duran.

Edep sahibi ise fakirlik gelse de başına

Göremezsin küçümsendiğini yaşıtları nezdinde."[517]

Beytin anlamı: İnsan bedeninin sıhhat ve sağlamlığı kan ve etin varlığı ile ayakta durduğu gibi, olgunluğu da edeple meydana gelir. Edepli bir kişiyi binlerce cahil kişiyle mukayese etsek, yine de edepli kişi bin cahile üstün gelir.

[515] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 73.

[516] Alev Alatlı, *Bize Yön Veren Metinler II (Kuzey Gökkürede Yeni Bir Yıldız Selçuklu)*, ed.: Sadık Türker, Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yay., Eylül 2014, C. II, s. 1421.

Ebü'n-Necîb Şeyzerî edebin bulunduğu takdirde nesep bakımından seçkin olmayan birisinin dahi yüksek makamlarda saygınlık kazanabileceğini ve mertebe sahibi olabileceğini belirtmektedir. Bu konuda Büzür Cumhur'dan bizlere nasihatler aktarmaktadır: Bir kişiye babasından kalan en büyük hazine edeptir. Babası sayesinde edep öğrenen bir evlat bu sayede malı da, zenginliği de elde etmesini bilir. Mertebe olarak yüksek yerlerde görev alabilir. Ancak tam tersi bir durum söz konusu olduğunda ise kişiye babasından edep yerine sadece mal kaldı ise zenginliğine güvenmesin. Zira zenginliği kaybolacağı gibi, edepten de yoksun bir duruma düşmüş olacaktır. Şeyzerî en büyük mirasın insana kalan edep olduğu gibi aynı zamanda güzel ahlâk sahibi bir yoldaşın ise en hayırlısı olduğunu, rehberin en iyisi ve hayırlısının Allah'ın yardımı olduğunu, tüm gücüyle çok çalışıp çabalamanın en yararlı ticaret olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda insan için en büyük yoksulluk ise Şeyzerî'ye göre akıldan yoksun zenginliğin bulunması, meşveretten ziyade kendisine inanılan bir kimsenin bulunması ve bilgisizliktir. Şeyzerî edebi öyle bir giysi olarak değerlendirmektedir ki asla eskimeyeceğini, ilimin ise asla sonu olan bir şey olmadığını vurgulamaktadır. Aynı zamanda bir kişi iyi bir evlat yetiştirip edebini öğretmiş ise düşmanlarına karşı bir zafer elde etmiş olur. Şeyzerî'nin edep konusunda Nasr bin Seyyar'dan aktardığına göre her şey zamana bağlı olarak küçükten başlar ve gittikçe büyümektedir. Yalnız kötülükler ise tam zıttıdır. Önceleri büyük olup sonraları küçülmektedir. Her şeyin değeri fazlalaştıkça düşmektedir. Fakat edebin değeri ise ne kadar fazla olursa o kadar artmaktadır. Şeyzerî, edebin erdemlerini açıklarken insanın hoş olmayan davranışlardan her daim elinden geldiğince sakınmasını uygun bulmaktadır. İnsan bu davranışını alışkanlık haline getirdiğinde ise Şeyzerî'ye göre kişinin edebe ters hareketleri olduğu zaman dahi edindiği alışkanlık edep dışı davranışlardan uzaklaşıp doğru yola ulaşmasını sağlayacaktır. Bu konuda Şeyzerî'nin belirtmek istediği edebe uygun ve üstün görülen vasıflar ile edebe aykırı üstün görülmeyen temel vasıfları değerlendirmeye tabi tutalım.[518]

---

[517] Alev Alatlı, *Bize Yön Veren Metinler II (Kuzey Gökkürede Yeni Bir Yıldız Selçuklu)*, ed.: Sadık Türker, Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yay., Eylül 2014, C. II, ss. 1420-1421.

[518] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 73-74.

1.1. Siyaset Etiğinin Nitelikleri

Ebü'n-Necîb Şeyzerî edebin hükümdarlar açısından devletin yönetiminde vazgeçilmez unsur olduğunu söylemektedir. Kesinlikle hükümdarda bulunması gereken ve saygınlık kazandıran bir davranış olarak görülmektedir. İdeal olarak devlet yönetimini gerçekleştirmek isteyen bir hükümdarın edebin iki özelliğini çok iyi bilmesi ve siyasi yönden yönetimde de bunu amelî olarak gerçekleştirmesi gerekmektedir. Kusursuz bir yönetim sergilemek isteyen hükümdarın bunları bilmesi şarttır. Bunlardan birincisi ilim üzeri tam donanımlı olması gerektiğidir. Tam olarak ilim sahibi olmayan hükümdar haliyle kendisini nefsanî yönden istek ve arzularının peşinden sürüklenip giden birisi olarak bulacaktır. Bu durumda hükümdar nefsine yenik olarak devlet yönetiminde yararlılık gösteremez. Ancak ilim sahibi bir hükümdar olursa nefsine yenik düşmekten kurtulur. Nitekim Şeyzerî'nin İbni Abbas (r.a.) aktardığına göre Yüce Allah Süleyman bin Davud (a.s.)' tan tercih konusunda ilim ya da mal, mülk, zenginlik olarak herhangi birisini seçmesi konusunda zorunluluk belirtmemiştir. Hangisini tercih edeceğini kendisine bırakmıştır. Ancak Hz. Süleyman ise zenginlik karşısında ilmi tercih etmiştir. Allah'ta Hz. Süleyman'a ilmi ve bunun yanında malı da hediye etmiştir.[519] Şeyzerî ilim ile devlet yönetiminde bulunmanın çok önemli olduğunu, hükümdarın nefsanî arzularından uzak olmasının bu sayede olacağını, bilgisizlikten böylelikle kurtulacağını belirtmiştir.[520] Kişinin ilmi doğrultusunda nelere sahip olacağını ise Abdullah bin Salih bin Ali'nin şu mısraları ile açıklamaktadır.

"Taallem, feleysel-mer-u yuledu alimen

[519] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 75-76.

[520] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 77. Beytin Anlamı: ''İlim elde etmek için çalış! Çünkü annesinden âlim olarak doğan hiçbir insan yoktur. Her âlim, ilmi doğduktan sonra çalışmak suretiyle elde etmiştir, sen de çalış ve ilmi elde et. Âlim kişi cahil gibi değildir. İlmi olmayan kişi her ne kadar milletinin büyüğü de olsa, bulunduğu topluluklarda elbette küçülür ve sıradanlaşır.''

Ve leyse ahu ilmin kemen huve cahilu

Ve inne kebirel-kavmi la indehu

Sagirun iza iltefete aleyhil-mehafilu''[521]

Şeyzerî edebin ikinci bir niteliği olarak ise nefsanî isteklerden uzak olmanın üzerinde durmaktadır. Özellikle hükümdarın devletin yönetiminde bu konuda çok hassas olması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü nefsanî isteklere kapılan bir hükümdar her daim aklı ve fikri doğrultusunda hareket edemeyip, doğru bir yönetim sergilemekten uzaklaşmış olur. Devletin yönetimi konusunda hükümdar burada yerinde kararlar almak ve uygulamada bulunmak konusunda yanlışlıklara düşecektir. Ancak tam tersi olarak hükümdarın nefsinin isteklerini elinin arkası ile itip, devletin idaresi konusunda yoğunlaşırsa doğru kararlar alma ve uygulama konusunda sıkıntı olmayacaktır. İnsanın uğraşacağı en büyük sorun olan nefse gem vurulup önüne geçilir ise Şeyzerî'ye göre beş duyu organının da aynı şekilde kontrol altında tutulması gerekmektedir. Bu beş duyu organından birisinin dahi yapacağı yanlış insanı karanlığa sürüklemeye yeterli olacaktır. Bu beş duyu organının kontrolünü sağlamayı ise sırasıyla belirtebiliriz. Bunlar ise sırasıyla işitme duyusuna sahip olup düşman karşısında yeterli tedbiri alarak düşmanın yaklaşmasını kavramaya çalışmak. Dokunma duyusuna sahip olup her dokunanı iyilik olarak görmeden ve tedbiri elden bırakmadan davranmak. Hoş ve güzel şeyler karşısında görme duyusuna aldanıp sonunu düşünmeden meydana çıkıp yok olmaktan kaçınmak. Koklama duyusuna sahip olup güzel kokunun arkasında oluşacak çirkinliklerin farkına varabilmek. Tat alma duyusuna aldanıp önden alınan tadın sonradan oluşacak acısını önceden bilebilmek gibi hasletlerdir. Bu nedenledir ki bu beş duyu organı ile oluşacak sonuçlar her zaman için insanın nefsi ile paralellik göstermektedir. Yani nefsine hâkim olamayan siyasette çökme

[521] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 77. Beytin Anlamı: ''İlim elde etmek için çalış! Çünkü annesinden âlim olarak doğan hiçbir insan yoktur. Her âlim, ilmi doğduktan sonra çalışmak suretiyle elde etmiştir, sen de çalış ve ilmi elde et. Âlim kişi cahil gibi değildir. İlmi olmayan kişi her ne kadar milletinin büyüğü de olsa, bulunduğu topluluklarda elbette küçülür ve sıradanlaşır.''

noktasına gelir. Ancak nefsine hâkim olan ise siyasette de düzgün yol izlemektedir.[522]

Şeyzerî'ye göre devletin üst kademelerinde görev yapanlar, kritik görevlerde bulunan kişiler, kendi çıkarları ve arzuları doğrultusunda hareket ederlerse devletin yönetiminde bozukluklar baş gösterir. Oluşan bozukluklar ise devletin düzeninin bozulmasına ve halkın birbirleri ile olan diyaloglarının karışmasına, refah düzeninin yok olmasına sebebiyet verecektir. Şeyzerî bunu bize güzel bir hikâye ile özetlemektedir: ''Ümeyye oğullarından bir kişiye devletlerin yok olma nedenleri sorulmuştur. Verdiği cevap ise tam olarak bu konu üzerinedir. Geçici fânî dünyanın arzularına kapılıp nefislerine uymuşlardır. Bu ise insanı asıl olan işleri ile meşgul olmaktan men etmektedir. Orduya gerekli önemi göstermeyip, maliye politikasını düzensiz şekle getirdikleri zaman arkalarında bir destek bulamamışlardır. Böylece halkada kötü davranılmaya ve haksızlık yapılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda ise halk refah düzeni bozulduğu için başlarındaki yöneticilerin değişmesini ümit etmektedir. Böylece devlet kademelerindeki görevlere liyakatli kişilerinde atanmaması sonucu devletler yok olmakla karşı karşıya kalmışlardır.'' Burada nefis ve akıl ilişkisi çok önemlidir. Eğer ki nefis akla oranla ön planda tutulursa menfaat meydana çıkar ve çirkin ahlâk dışı davranışlar sergilenir. Nefis aklın önünde olduğu sürece hükümdarın düşmanları sevinir. Şayet akıl nefse göre ön planda olursa kendisine faydası olacağı kesindir.[523]

Şeyzerî edep konusunda Arap hükümdarlarından birisinin oğlu için kaleme aldığı vasiyeti aktarmak sureti ile hükümdarın yönetim ahlâkını bizlere özetlemektedir. ''Allah'ın emir ve yasakları üzerine bir yönetim sergile ve bir olayın aslını

[522] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 78-80.
[523] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 80-81.

bilmiyorsan araştırıp öğrenmeye çalış. Nefsine hâkim olabilmek istiyorsan nefsî arzuların peşinden koşmayı bırakacaksın. Çünkü nefsin peşinden gitmek kadar devlet yönetiminde daha kötü bir şey bulamazsın. Bir işin aslını öğrenmeden karar verme ve küçümsemeye kalkışma. Zira devlet yönetimi bu konuda titiz olmayı gerektirmektedir. Takva sahipleri, âlimler, ulema ve bilginler ile bağlarını koparma. Bunlar ile sohbet ve muhabbette bulunasın ki sana rehberlik etsinler. Sana yalan söyleyerek yalakalık yapanlara müsamahada bulunma ki gevşeklik etmesinler. Zira yalakalık yapanlar daima bir kurnazlık peşinde olurlar ve menfaatleri için sana yaklaşırlar. Sır saklamasını bilen kişilerden başkasına sırrını verme. Güveneceğin kişileri seçmede titiz davran ve diline sahip ol. Kötü söz söylemekten kaçın ve hayır işlerinde aceleci davran. Şerden kaçın ve hakkını veremeyeceğin işlere bulaşmadan tedbirini al. Ve de çok yemin etmekten sakınasın.'' Burada bahsettiğimiz vasiyette bir hükümdarın ahlâkî olarak nasıl davranacağı belirtilmiştir. Şimdi bu konuda biraz daha geniş çaplı olarak hükümdarın iyi ve üstün sayılan hasletleri ile kötü ve çirkin kabul edilen hasletlerine değinmeye çalışalım.[524]

1.1.1. Siyaset Etiğinin Üstün Görülen Vasıfları

Ebü'n-Necîb Şeyzerî bir hükümdar da edep ve ahlâk yönünden iyi hasletlerin bulunmasının önemini belirtmiş ve bunun hayati değer taşıdığını belirtmiştir. Çünkü devletin dimdik sağlam bir şekilde ayakta durmasını ve refah ve huzur içinde bir yönetim sergilenmesini ise bu hasletlere bağlamaktadır. Bu hasletlerin hükümdarda bulunmasının ülkeye ve devlete yararı dokunacağı kesindir. Tüm bu iyi hasletleri sıralamak ve açıklamak gerekmektedir.[525] Osmanlı Devleti hükümdarı Kanunî Sultan Süleyman'ın dediği gibi:

[524] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 82. Edep ve Ahlâk yönünden üstün görülen haller ve kınanmış bulunan vasıfların değerlendirilmesi Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî'nin ele aldığı sıralamaya göre takip edilmektedir.

[525] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 95.

"Edeb çün tâc-ı devletdür Muhibbî götürür başa

Bulınmaz nesne âlemde ola hergiz edebden yeg"[526]

1.1.1.1. Adalet

Ebü'n-Necîb Şeyzerî bir hükümdarın sahip olabileceği en büyük ve değerli üstün vasıflardan birisi olarak adaleti ele almaktadır. Şeyzerî devletin bekası ve sürekliliğini sağlama konusunda ilk olarak adaletin yerinin olduğunu önemle dile getirmektedir. Çünkü adalet olduğu sürece hükümdara karşı asi bir davranış olamayacağı gibi halkın birbiri ile olan ilişkilerinin uyum içerisinde olması sağlanır. Adaletli olunduğu müddetçe davranışların hayırlı ve ahlâklı olması, malların bolluk içinde ve gür bir şekilde çoğalması, bu sayede de yönetilen halkın refah düzeyinin güzel ve mutluluğa ulaşmış olmaları gerekmektedir.[527] Zira Nahl suresinde *"Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt veriyor,"*[528] buyrulmuştur.

Zira adalet Allah'ın yasa ve hükümlerine uygun olan anlamında değerlendirilebilir. Eğer ki bir kişi kendine has olan şeyi isterken hakkım diye bahsediyorsa, Allah'ın sunduğu yasa ve hükümlere uygun olan adaletli kısmının kendisi için layık olduğunu kestediyordur.[529] Nitekim Şeyzerî devletin kararlı ve düzgün bir şekilde aynı istikamette devam etmesini adalete, iyiliğe ve akrabaya yardım etmeye bağlamaktadır. Keza bunun yanında devletin bekasının son bulması ve yıkılmasını ise hayâsızlığa, kötülüğe ve zorbalığa bağlamaktadır. Şeyzerî tüm bunların yanında üç hasletin insanı refaha ve huzura, üç hasletinde insanı yok olmaya sürükleyeceğini söylemektedir. Bunları belirtmek gerekir ise

---

[526] Ahmet Şimşirgil, *Kayı IV Osmanlı Tarihi Ufukların Padişahı: Kanunî*, Timaş Yay., 21. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 347.
Beytin Anlamı: En güzel tâc, edeptir. Dünyada ondan başka güzel nesne bulunmaz.
[527] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 95.
[528] Nahl, 16/90.
[529] Aristoteles, *Politika*, çev.: Özgüç Orhan, Pinhan Yay., İstanbul Ocak 2018, s. 73.

iyi olan hasletler her zaman öfkeli durumlarında, iyi, memnun, sevinçli anlarında dahi her daim adalet üzeri bir yönetimden kaçınmamak olacaktır. Açıktan ya da gizli bir şekilde Allah'ın rızası üzeri olmayan işlerden sakınmak, en iyi zengin olduğu ya da en kötü fakir bulunduğu zamanlarda dahi ölçülü bir şekilde hareket etmek ve aşırıya kaçmamaktır. Kötü hasletleri ise olduğu halde harcamaktan kaçınmak ve bu konuda inat etmek, nefsinin esiri olmak, kendinde büyüklenme hissi oluşturup, kibire kapılmak olarak sıralayabiliriz.[530] Erdeşir'inde dediği gibi *''Hükümdar, adaletten uzaklaşırsa yönetilenler de itaat etmekten kaçar.''*[531] Bu konuda gerekirse adaletli olmayı cesaretli olmaktan daha üstün bir vasıf olarak görmektedirler. Ancak buradaki önemli olan kısım ise adaletin gerçekten hakkıyla amel edilmesi olacaktır.[532] Örnek vermek gerekirse Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı I. Mesud hakkında şu görüşler bildirilir: *"Onun tebâsının çoğu Rum'dur. Rumlar iyi idare ve adâleti dolayısıyla onun idaresinde yaşamayı tercih ettiler,"*[533] diye *İskenderiye Patrikleri Tarihinde* yer verilmiştir. Aynı zamanda Kisra Nuşirevan erdemli ve adaletli olması ile büyük bir itibar ve saygıya halkı tarafından layık görülmüştür. Bu konuda hiçbir Fars hükümdarı Nuşirevan'ın edindiği derece ve aşamaya ulaşamamıştır.[534]

Şeyzerî adalet konusunda bizlere Eflatun'dan devamlı aklımızdan çıkartamayacağımız şu sözleri aktarmaktadır: *"Dünya adalet ile ayakta durur ve zulümle yok olur."*[535] Yani adalet dünyanın direğidir ve zulüm ise adaletin yok edicisidir. Şeyzerî'nin Erdeşir'den aktardığına göre bir kişi adaletli olduğu sürece Allah onun yanındadır ve halkıda her zaman ona destek verir, onun sözlerini dinler. Niyetleri halistir. İnsanların saygı ve sevgisi kazandığı sürece ordunun

[530] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 96.
[531] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 96.
[532] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 96.
[533] Mehmet Şeker, Süleyman Genç, *Türk İslâm Medeniyeti Tarihi*, Mihrabad Yay., İstanbul 2018, s. 211.
[534] Hint Filozofu Beydeba, *Kelile ve Dimne*, çev.: Ömer Rıza Doğrul, Kapı Yay., 2. Basım, İstanbul Temmuz 2018, s. 317.
[535] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 97.

emniyetine ihtiyaç duymaz. İnsanların gönlünde taht kurmasını bilir. Böylece fitne ve fesada karşın tedbir almış demektir. Lakin tam tersi bir durumda ise hükümdar adaletli olmaz ve herkese karşı eşit bir mesafede adalet gösteremezse yönetilen kişiler tarafından saygı ve sevgiye mazhar olamazlar. Böylece hükümdar halka karşı bir hâkimiyet oluşturamaz ve yönetimde aksaklıkların oluşmasına neden olur. Haliyle fitne ve fesatların çoğalmasına olanak tanımış olur.[536] Şeyzerî hükümdarın ve halkın durumunu göz önünde tutarak hükümdarın adalet konusunda tam olarak yetkinlik gösterebilmesi için on adet önemli özelliklerinin olması gerektiği söylemiştir. Bu özellikleri ise sırasıyla değerlendirmeye çalışalım.

Şeyzerî'nin belirttiği birinci haslet hükümdarın İslâm Dini'nin simgeleri olarak kabul ettiğimiz şeyleri korumak ve kollamak ile vazifeli olacağıdır. Bu konuda dinî kurumların emniyetini sağlamalıdır. İslâm Dini'nin yayılması için dinin hüküm ve yasaları çerçevesinde gerekli nazarî ve amelî erdemleri gösterebilmelidir. Bu konuda halkı teşvik edebilmeli ve saygı, sevgisine mazhar olabilmelidir. Çünkü adalet dünyanın düzeni ve dengesinin sağlanması konusundaki en önemli unsur olarak değerlendirilmektedir.[537] Adalet kelimesini biraz daha açarsak, sözlük anlamı olarak değerlendirirsek *Adl* kökünden türemektedir. *"İnsaflı ve doğru olmak, doğru davranmak, zulmetmemek, eşit olmak, eşit tutmak, her şeye hakkını vermek, düzeltmek, mutedil olmak, her şeyi yerli yerinde yapmak, istikamet ve hakkâniyet''* gibi anlamlara gelmektedir.[538] *Adl* ve *adalet* kelimelerini diğer manalarda da değerlendirirsek şu anlamlarda ifade edebiliriz:

> *''ifrat ve tefrit arasında orta yolu takip etmek, hak yol üzere dosdoğru olmak, dinen haram kılınan şeyleri terk etmek, farzları yapmak, içi ve dışı, özü, sözü, fiil ve davranışları eşit olmak, haklıya hakkını, haksıza*

[536] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 97.
[537] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 98.
[538] Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara 2006, ss. 5-6.

cezasını vermek, suç ve cezada eşit davranmak, şirk, küfür, nifak ve zulmü terk etmek"[539]

Ebulfazl İzzetî adaletten bahsederken sadece zulüm karşısında dik durmak manasında değil, aynı zamanda zulme sebebiyet veren oluşumları önlemek manasında değerlendirmektedir.[540] Osmanlı Devleti'nde ise adalet konusuna değinirken anlam olarak Farsça bir sözcük olan **dad** kullanılmaktadır. **Dad** kelimesinin kullanılmasındaki amaç ise zulmü bertaraf etmek, başkalarının yaptığı zulüm karşısında direnip onu yok etmektir.[541] Zira Osmanlı Tarihçisi Gelibolulu Mustafa Âlî, Füsûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd adlı eserinde *"Ve bi'l-cümle madem ki pâdişâhlar 'adl ü dâdı koyub zulme meyl eylemeyenler. Ve ahvâl-i 'âlemden iğmâz idüb fukarânın gözleri yaşını seyl etmeyeler. Mülk ü devletleri gayrîlere nakl itmiye"* diye bahsetmektedir.[542] Nitekim Ahmet Şimşirgil'in Osmanlı Devleti hükümdarlarından Yavuz Sultan Selim için Latîfî'den[543] aktardığı şekli ile çok adaletli bir hükümdar olduğunu belirtmektedir. Bu adaletinin hassasiyetini ise zulme maruz kalan kişinin korkusunun ahiret gününe, hakkını elde etmesi ise kıyamet gününe kalmadan halledilirdi sözleri ile dile getirmektedir.[544] Bunu ise şu dizelerle açıklamaktadır:

"Göğe ağmazdı bir mazlumun ahı

Meğer âşıkların dûd-ı siyahı"[545]

Yine Osmanlı Devleti hükümdarlarından Kanunî Sultan Süleyman'ın adalet anlayışına baktığımız zaman isminden de anlaşılacağı üzeri Kanunî olarak zikredilmektedir. Kanunnâme-i Âl-i Osman ismi altında daha önce hükümdarlar

---

[539] Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara 2006, s. 6.
[540] Ebulfazl İzzetî, *İslâm'da Siyaset Teorisi*, çev.: Yasin Demirkıran, İnsan Yay., İstanbul 2014, s. 156.
[541] Ahmet Şimşirgil, Pelin Çift, *Adalet Ustaları,* Destek Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 13.
[542] Gelibolulu Mustafa Âlî, *Füsûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd (İslâm Devletleri Tarihi 622-1599),* haz.: Mustafa Demir, Değişim Yay., İstanbul Ağustos 2006, s. 58.
[543] Latîfî (1491-1582): Kastamonu doğumlu olan Latîfî divan edebiyatı şairlerindendir. 16. Yüzyılda yaşamış olan Latîfî eğitimini bitirdikten sonra kâtiplik görevlerinde bulunmuştur. İstanbul, Rodos, Mısır ve Belgrad'da bu görevleri yürütmüştür. Mısır'dan Yemen'e yaptığı gemi yolculuğu esnasında geminin batması sonucu vefat etmiştir. Tezkiretü'ş-Şuara en önemli eseridir.
[544] Ahmet Şimşirgil, *Kayı III Osmanlı Tarihi Haremeyn Hizmetinde*, Timaş Yay., 21. Baskı, İstanbul Temmuz 2018, s. 292.
[545] Ahmet Şimşirgil, *Kayı III Osmanlı Tarihi Haremeyn Hizmetinde*, Timaş Yay., 21. Baskı, İstanbul Temmuz 2018, s. 292.

zamanından beri süregelen kanunnâmeleri İslâm hukukunun yasa ve hükümlerine göre düzenlettirmiştir. Bu uygunluk şartları kapsamında örfî hukuk, hilâfetin gerekleri, adalet konusu gibi hükümler titizlik içerisinde İslâm'ın hükümlerine göre sıralanmış, nazarî tarafının yanında amelî olarak da uygulanmıştır. İslâm âlimlerinin gözetiminde hazırlanan kanunnâmeler ile Kanunî Sultan Süleyman Osmanlı Devleti'ni Kur'an-ı Kerim'in emir ve yasakları çerçevesinde adaletle yönetmiştir.[546] Bunun için Kanunî Sultan Süleyman her işin başında adaleti önemsemiş ve temsil etmiştir. Ölüm gelip seni yakalamadan, toprak olmadan, adaletle hüküm sürerek ömrü harcamak gerekir.[547] Bunu ise şu dizelerle dile getirmiştir:

"Hoş geçür ömri Muhibbî dâd ile

İtmedin bâd-ı ecel cismin türâb"[548]

Peygamber Efendimiz döneminde yapılan Medine Beyannamesi'ne baktığımız zaman kırkyedi maddeden meydana gelen adalet üzeri temel olan İslâmiyet döneminin en önemli beyannamesi diyebiliriz. Burada maddelerin birkaçına değinmek gerekirse adalet üzeri kurulan bir hukuk devleti statüsü öngörülmüştür. Herşey adalet çerçevesinde çözümlenmeye çalışılacaktır. Zulüm karşısında boyun eğilmeyecek, zulme uğrayana yardım esas olacaktır. Haksızlık edilen kişiye karşı yardım edileceği gibi herhangi bir ekonomik yük altında da bir başına bırakılmayacaktır. Şeyzerî'ninde üzerinde durduğu gibi İslâm Dini'nin yayılması esas alınacaktır. Ancak buradaki önemli olan kısım ise dinde kesinlikle zorluk kullanılmamasıdır. Gayrimüslim olan kişilere karşı dinî ve vicdanî özgürlükleri konusunda kısıtlama ya da zorlamanın olmayışı temel alınacaktır.[549] Bu konuda Hz. Ali'de Müslüman kişilerin birbirleri arasında ya da gayrimüslim olan kişiler

[546] Ahmet Şimşirgil, *Kayı IV Osmanlı Tarihi Ufukların Padişahı: Kanunî*, Timaş Yay., 21. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 324-325.
[547] Ahmet Şimşirgil, *Kayı IV Osmanlı Tarihi Ufukların Padişahı: Kanunî*, Timaş Yay., 21. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 347.
[548] Ahmet Şimşirgil, *Kayı IV Osmanlı Tarihi Ufukların Padişahı: Kanunî*, Timaş Yay., 21. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 347.
[549] Ahmet Şimşirgil, Pelin Çift, *Adalet Ustaları,* Destek Yay. İstanbul Aralık 2017, s. 25.

ile Müslümanların savaş halinde olmadıkları sürece adaletle davranılmasını öngörmüştür.[550]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin belirttiği ikinci özellik ise ülkenin yararına olacak işleri gözetmek ve bu konuda devleti dinî yönden zayıflatmak isteyenlere karşı, fitne ve fesat çıkaranlardan, zalimlerden muhafaza eylemektir. Bu konuda fakir fukarayı gözetmek lazım gelmektedir. Can ve mal güvenliği sağlanması gerekmektedir.[551] Osmanlı Devleti'nin bilge vezirlerinden olan Lütfi Paşa ülkenin harap olmaması için bir yerden diğer bir yere göç eden halkın zulümden kaçtığını belirtmiş ve bu konuda gerekli önlemlerin alınmasını bildirmiştir. Bunun için ise o yerin valilerine büyük sorumluluklar düşmektedir.[552] Bu konuya örnek vermek gerekir ise Osmanlı Devleti'nin yükselme devri şairlerinden Fuzulî, Kanunî Sultan Süleyman için adaletinin keskinliğini anlatan gazel ele almıştır. Bu gazalinde adalet üzeri bahsi geçen konuların birkaçı şöyledir:

"Bağban Sultan-ı adil devridir tenbih kıl

Urmasın gül-zare ateş zulmedip zinhar gül…"[553]

Burada Fuzulî zalim kişinin gül bahçesini yakmasını kastetmektedir. Bu konuda gülün haksızlığa düşmemesini söylemektedir. Devir adaleti ile hüküm süren Kanunî Sultan Süleyman'ın devridir. Kanunî'nin zamanında hiç kimse bir başkasının hakkını üzerine geçiremez. Hiç kimse bir başkasına zulüm uygulayamaz. Zira gülün dahi yapacağı acımasız davranışa karşı Kanunî'nin arka çıkmayacağı hak olanın uygulanacağı kesindir.[554] Bir başka beyitte ise yine Fuzulî, Kanunî Sultan Süleyman'ın zamanının dünyayı saran bir adaleti olduğunu fitnenin, fesadın, haksızlık ve zulmün önüne geçildiğini belirtmektedir. Fuzulî, Kanunî dönemi için fitne ve fesat çıkaracak bir gülün dahi çiçek açmasının

[550] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 26.
[551] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk, (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 98.
[552] Lütfi Paşa, *Asafnâme,* haz.: Ahmet Uğur, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 47.
[553] Ahmet Şimşirgil, Pelin Çift, *Adalet Ustaları,* Destek Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 214.
Beytin Anlamı: ''Ey bahçivan, devir adil sultanın (Kanunî'nin) devridir. Tembih et, sakın gül zulmedip gül bahçesini ateşe vermesin.''
[554] Ahmet Şimşirgil, Pelin Çift, *Adalet Ustaları,* Destek Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 215.

imkânsız olduğunu vurgulamaktadır. Zira Kanunî Sultan Süleyman'ın büyüklüğü ve kahrı buna kadirdir.[555] Bunu ise şu dizeler ile anlatmaktadır:

"Sarsar-ı kahr-ı cihan-suzundan agâh olalı

Açmaz oldu bustan-ı fitne-i eşrar gül…"[556]

Zira Nûşîrevân'a göre de bir hükümdarın eli bol, düşmanlarına karşı devletinin savunmasını gerçekleştiren, halkını refah içinde tutup, zulümden uzak kılan, adalet sahibi herkese karşı eşit mesafede yer alan, yoksullara, fakirlere karşı koruyucu olan iyilik sahibi, birisi olmalıdır.[557]

Ebü'n-Necîb- Şeyzerî üçüncü haslet olarak ise yönetilen halkın menfaatleri doğrultusunda, onların refahını düşünerek bir yönetim sergilemeyi belirtmektedir. Ülke için gerekli her türlü yatırımlardan kaçınmamalı, hizmeti ülkenin en ücra köşesine kadar götürüp devletin gelişip, bakımlı bir hale gelebilmesi için elinden geleni yapmalıdır. Bu konuda ülke güvenli ve refah seviyesi yüksek şekle getirilmelidir. Bunu engelleyecek olan düşmanlara, yolların güvenliğine zarar verecek eşkıyalara, milletin malına zarar verecek soygunculara karşı tedbirler alınmalıdır.[558] Nitekim Hâşr suresinde belirtildiği üzeri *"Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey' olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir."*[559] Yani devletin her zaman elde ettiklerini kendi hazinesinde bulundurmasından ziyade, ülke halkının menfaatleri ve huzurlu bir hayat sürmeleri için harcanması gerekmektedir. Bunun için ülkenin en uzak diyarlarına dahi yardım eli ulaşmalı ve yoksullar, yolda kalanlar, yetimler gözetilip kollanmalıdır. Bu sayade ülke bayındır bir hale gelmektedir. Zira Nûşîrevân'ın onyedi dilimli tacının dördüncü kısmında belirtildiğine göre bir kişinin mutlu olmak için aradığı şartlardan biriside kötü niyetli ve kötülük

---

[555] Ahmet Şimşirgil, Pelin Çift, *Adalet Ustaları,* Destek Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 217.

[556] Ahmet Şimşirgil, Pelin Çift, *Adalet Ustaları,* Destek Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 217.
Adalet Ustaları Alıntı, Beytin Anlamı: ''Kanunî'nin cihanı yakan kahrının kasırgasından haberdar olalı, şer sahiplerinin fitne bahçesi gül açmaz oldu.''

[557] Müjgân Çakır, *Râhatü'l-İnsân ve Zafer-Nâme Metinleri (Öğütler Kitabı),* ed.: Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2015, ss. 20-21.

[558] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 98.

[559] Hâşr, 59/7.

bulunduran kişilerden uzak olunmasıdır. Kötü kişilerin yaptıkları ve tuttukları işlerden men olmanın daha iyi olacağını söylemektedir.[560] Aynı şekilde on altıncı kısmında ise yetimlerin malına karşı hırs besleyenlerin hayırlı bir sonla karşılaşmayacaklarını belirtmektedir. Her zaman arsız olan kişilerin yanından uzaklaşmaları işi olsa dahi sonunun kötü olmaması için yine onlara başvurmaması gerektiğini belirtmektedir.[561] Şeyzerî'nin belirttiği gibi yolların güvenliğinin sağlanması ve milletin malına karşı oluşacak zararlara karşı tedbir alınmasını ise İbn Teymiyye, insanlara karşı yol kesen ve onların mallarına göz diken isyancıların durumunu Mâide suresine göre açıklamaktadır.

> *"Allah'a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayaıcı cezadır. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır."*[562]

Ayrıca İbn Teymiyye bu konuda Şafi'î, Ahmed b. Hanbel, Ebu Hanîfe'nin ve ilim ehli diğer kişilerin görüşlerinin değerlendirmesini de gerçekleştirmiştir. Bu değerlendirmeye göre İbn Teymiyye hemen hepsinin ortak bir görüş üzere karar kıldığını belirtmektedir.[563] Necmeddin Dâye bir hükümdarın adaletli olabilmesi konusunda izlemesi gerektiği hususlardan birisi olarak bu konu üzerinde durmuştur. Yol kesen eşkiyaların cezalandırılması, yolculuk yapan halkın ise emniyetlerinin sağlanıp, korunmalarının gerçekleştirilmesi için bu tür tehlikelere karşı tedbirler alınması, güvenli yolculuk yapmak için tehlikelerin bertaraf edilmesi gerektiğini belirtmiştir.[564] Ancak Ebü'n-Necîb Şeyzerî, yol kesen eşkiyaların öldürülmesi (cezalandırılması) hususunda, isyancılardan farklı durumlarını da karşılaştırmakta ve bu konudaki görüşlerini belirtmektedir. Buna göre Şeyzerî beş madde olarak bu ayrımı sıralamaktadır. Birincisi, Şeyzerî'ye göre

---

[560] Müjgân Çakır, *Râhatü'l-İnsân ve Zafer-Nâme Metinleri (Öğütler Kitabı),* ed.: Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2015, s. 42.
[561] Müjgân Çakır, *Râhatü'l-İnsân ve Zafer-Nâme Metinleri (Öğütler Kitabı),* ed.: Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2015, ss. 46-47.
[562] Mâide, 5/33.
[563] İbn Teymiyye, *Siyaset Es-Siyasetü'ş-Şeriyye,* çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., İstanbul Mayıs 1985, s. 107.
[564] Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 140.

yol kesen eşkiyalar ile savaşmaya, eşkiyalar tarafından karşılık verselerde, vermeselerde cevaz verilmektedir. İsyancılarda ise karşılık vermedikleri takdirde savaşmak uygun bulunmamaktadır. İkincisi, Şeyzerî'ye göre yol kesen eşkiyalar savaşta direk öldürülmek istenir. Ancak isyancıların ise bu durumda Allah yoluna dönmeleri amaçlanır. Üçüncüsü ise Şeyzerî'ye göre yol kesen eşkiyaların savaş esnasında ya da savaş haricinde işledikleri cinayet veya mal gaspına karşı cezalandırılmalarının uygun görülmesi yönündedir. İsyancılarda ise bu durum tam tersi yönünde belirtilmektedir. Dördüncü maddeye göre Şeyzerî yol kesen eşkiyaların içlerinden suçsuz olanlarının bulunabileceğini, bunun belirlenebilmesi için hapis cezasının verilebileceğini belirtmektedir. Ancak isyancılar için ise bu durumun tam tersi gerçekleşmektedir. Son olarak beşinci maddede Şeyzerî yol kesen eşkiyaların tüm gaspettikleri eşyaların sahiplerine geri iade edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Fakat isyancılar için ise bunun tam aksine bir durum olacağını açıklamaktadır.[565]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî dördüncü özellik olarak merkeze göre hayli uzak yol mesafesi bulunan yerlere tayin edilen valilerin görevlerini belirtmektedir. Uzak yerlerde görev alan valilerin her daim fakir ve zayıf olanların haklarını gözetmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü fakir ve zayıf kişiler her daim sessiz kalacakları ve valilere seslerini duyuramayacakları için zengin ve kuvvetli kişiler tarafından hakları gasp edilmeye, ezik düşürülmeye çalışılacaktır. Bu olayların önüne geçmek ise valilerin elinde olacaktır. Çünkü yapılan zulüm ve haksızlıklara karşı hedef tahtasında olacak kişi halkın gözünde hükümdar olacaktır. Valilerin görevlerini tam anlamıyla yerine getirememeleri hükümdarın halkın gözünde olan görüşlerini zayıflatacaktır.[566] Hz. Ali ise el-Eşter'i Mısır'a vali tayin ettiğinde verdiği emirde bu konuyla alakalı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Hz. Ali el-Eşter'e verdiği emirde göreve gönderirken daha önce oralarda birçok hükümetlerin görev yaptığını belirtmiştir. Bunların kimileri adalet üzeri kimileri

[565] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 262.
[566] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 98.

de zulüm ile görevlerini icra etmişlerdir. Eğerki el-Eşter göreve başlamadan daha önceki valilerin icraatlerini göz önüne alıp ona göre değerlendirmeler yapıyor ise halkın da aynısını kendisi için uyguladığını aklından çıkarmamasını belirtmiştir.[567] Zira Sa'dî Şirazî'nin belirttiği gibi eğer hükümdar halkının bahçesinden bir elma koparırda yerse, bu durum karşısında halkında o ağacı kökünden söküp götürmelerine gerekçe vardır. Eğer ki hükümdar zorla birisinden beş yumurta alır ise hükümdarın askerleride tavuğu şişe geçirip kebap yapmak için kendilerinde yetki bulurlar.[568] Ömer b. Abdülazîz bu konuda valilerine bir mektup yollamıştır. Mektubunda halkına karşı ağır yükler oluşturacak, zulüm edecek şekilde olan her türlü vergi uygulamaları halkın refahı düşünülerek kaldırılmıştır.[569] Zira Nûşîrevan emin olduğu adamlarını şehrin yüksek noktalarına çıkartmak ve bacasından duman tütmeyen evlerin tesbitini yaptırırdı. Böylece fakir fukaranın dert ve sıkıntılarının giderilmesini sağlardı. Hiçkimseye bir haksızlık yapılmasına müsamaha göstermezdi.[570]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin belirttiği beşinci haslet ise ordunun ve devlet kademesinde görev alan kişiler hakkındadır. Eğer orduda görevli askerler ve devlet kademesinde görevli kişilerin erzakları, maaşları zamanında ödenmeyip ve hak ettiklerinden düşük olarak verilirse gruplaşmaların meydana gelebileceğini belirtmektedir.[571] Çünkü Alî bin Ebî Bekr el-Herevî'ye göre cimrilik hükümdar için hoş olmayan bir davranıştır. Bunun içindir ki yaratılış itibari ile cimri dahi olsa devletin düzeni için bu huyundan vazgeçmek zorundadır. Bundan dolayı hükümdarın halkın huzurunu düşünüp ordunun hak ettiğini, erzakları olsun, maaş ödemeleri olsun zamanında ve yeteri kadar yerine getirilmelidir. Bunun aksini yapmaktan şiddetle kaçınmak gerekmektedir. Bunun aksine bir davranış

[567] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 54.
[568] Müjgân Çakır, *Râhatü'l-İnsân ve Zafer-Nâme Metinleri (Öğütler Kitabı),* ed.: Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2015, s. 16.
[569] İmadüddin Halil, *Ömer b. Abdülazîz,* çev.: Mustafa Solmaz, Timaş Yay., İstanbul Mayıs 2019, s. 157.
[570] İmam-ı Gazâlî, *İmam-ı Gazâlî'den Yönetim Sırları*, Çelik Yay., İstanbul 2017, s. 114.
[571] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 99.

sergilendiği takdirde orduda güçsüzlük, devlet kademesindeki görevlerde bir tembellik meydana gelecektir. Bu da devlet düzeninin aksamasına neden olacaktır. El-Herevî'ye göre ordunun ihtiyacı olan savaş malzemeleri, ordunun seferde ihtiyacı olan erzakların ve ikmallerin sağlanması, eksikliklerin giderilmesi hükümdarın özellikle dikkat etmesi gereken hususlardandır. Erzak konusunda olan eksikliklerin giderilmesinde ise el-Herevî bakliyat ürünleri ve tahıl ürünlerinin zamanında depolanması gerektiğini, bunun için ise hükümdarın memurlara özellikle emirde bulunması gerektiğini söylemektedir. Tüm bunların gerçekleştirilmesi devletin güçlü olmasının en önemli sebepleri arasında gösterilmektedir.[572] İbnü't-Tıktakâ ise bu konuyla ilgili Pervîz'in[573] oğluna söylediklerini bizlere aktarmıştır. Pervîz oğluna nasihat ederken orduya karşı aşırı olacak biçimde cömert davranmamasını, aksi takdirde kendisine muhtaçlıklarının kalmayacağını bildirmektedir. Tam tersi çok cimri davrandığı vakit ise hoşnutsuzluklar oluşacaktır. Onların istekleri doğrultusunda verebileceğini, yalnız gerek görüldüğü takdirde ise tatlı dilli bir şekilde men edilebileceklerini vurgulamaktadır. Onlara karşı sonsuz bir ümit içinde olabileceğini, ancak aşırı bağışta bulunma konusunda ise cimrilik olması gerektiğini belirtmektedir.[574] Yani ne çok az, nede çok fazla olacak şekilde orta yol en idealidir. Osmanlı Devleti 15. yüzyıl vakanüvislerinden Tursun Bey'e göre ise hükümdar ordusu sayesinde büyüklük ve yüceliğe erişmektedir. Hükümdarın ordusuna vermekle malı eksik olursa ordusu kuvvetli ve yardım edeni çok olur. Eğerki hükümdar orduya karşı malını vermekte cimrilik ederse ordunun zayıflaması baş gösterirki yardımcısı azalır, malı artmış olur. Tursun Bey'e göre orduya gayet ideal bir şekilde bakılması gerekmektedir. Çünkü hükümdarın en yakınındaki ordusu onun dostu gibidir. Hükümdar orduya karşı eğer cimrilikten yana olursa en büyük düşmanlığı gerçekleştirmiş olmaktadır. Tursun Bey'e göre hükümdarın düşmanı olarak

[572] Alî bin Ebî Bekr el-Herevî, *Tezkiretü'l-Hereviyye fî Hiyeli'l-Harbiyye (Siyaset ve Savaş Sanatı),* çev.: Mehmed Ârif Hilmî Efendi, haz.: Sadık Yazar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2016, ss. 85-86.

[573] Pervîz: Sasanî Pers hükümdarı Hüsrev Pervîz. Doğumu hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. 628 yılında oğlu tarafından öldürülmüştür.

[574] İbnü't-Tıktakâ, *Siyaset Âdâbı*, (ter. ve in.: Harun Yılmaz), Klasik Yay., İstanbul Mart 2017, s. 80.

görebileceğimiz bir şey var ise oda hükümdarın malı ve mülküdür. Bunu hükümdarın en ideal bir şekilde kullanması gerekmektedir.[575]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin belirttiği altıncı özellikte hükümdar oturduğu tahtın hakkını verebilmelidir. Bunu ise adaleti ile sağlayabilmelidir. Çünkü zulmü yok edebilmesi için haklı ve haksız ayırımını doğru bir şekilde tesbit edebilmesi gerekmektedir. Bunu ise davaların hükümlerini dinin uygun olduğu şekli ile karara bağlayabilmelidir.[576] Hükümdarın bu adaleti sağlayabilmesi ise Sivas Mutasarrıfı Abdî Efendi'ninde belirttiği gibi herhangi bir yakınlık veya tanışıklık bulunmadığı bir kişiye dahi, dini veya mezhebi ne olursa olsun başkaları tarafından zarara uğratıldığı takdirde, vicdana ters davranışlarda karşılaştığı durumlarda yardım elini uzatabilmelidir. Yahut hükümdar bir yabani hayvanın saldırısı sonucu doğan kötü sonuçlara ve haksız durumlara karşı yardımda bulunabilmelidir. Boylar arası oluşan güç dengelerine karşı adaletli davranabilmelidir. Çünkü hükümdarın egemenliği altındaki güçlü bir boy, zayıf olan diğer bir boya karşı haksız zulümde bulunabilir. Bu haksızlığı mümkün olduğu kadar çözmek hükümdarın görevi olacaktır.[577] Bunu ise en iyi Mâide suresinde görmekteyiz.

> *"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvâya daha uygundur. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."*[578]

Çünkü bir toplum refah ve huzur içinde bir yaşam sürebiliyorsa bu adalet ile mümkün olacaktır. Bu da hükümdar ve halk arasında bir uyumluluk sağlanmasını gerektirmektedir. Eski Türk devletlerinde adalet sistemine baktığımız zaman da bunu açık ve net bir şekilde görmekteyiz. Çünkü hükümdarın bizzat mahkemelere başkanlık yaptıkları durumlar görülmektedir. Suçun niteliğine göre önem arz eden

---

[575] Yusuf Oğuzoğlu, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren Yay., 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 37.
[576] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 99.
[577] Sivas Mutasarrıfı Abdî Efendi, *Nutk-ı Bî Pervâ ile Akl-ı Dânâ Beyninde Muhâvere (Dil ile Akıl Arasında Söyleşi)*, haz.: Mesut Ayar, Nazlı Altunsoy, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2017, s. 44.
[578] Mâide, 5/8.

davalarda ise hükümdar bizzat sorgulamaları gerçekleştirmektedir. Bu ise hükümdarın ülkenin adaletinin sağlanmasının başındaki en önemli sorumluluk sahibi kişi olduğunu göstermektedir.[579]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin üzerinde durduğu yedinci haslet ise ekonomi düzeni ve liyakat ile alakalıdır. Çünkü Şeyzerî devlet kademesindeki sorumluluk sahibi kişilerin veya Beytülmâl'den[580] alacağı bulunan kişilerin ödemelerinin tam olarak liyakatli bir şekilde yapılmasını öngörmektedir. Bunu yaparken kişinin yetki ve sorumluluk alanına göre ödemelerinin gereğinden fazla yapılıp israfa kaçılmaması ya da gereğinden az yapılmasından kaçınılması gerekmektedir.[581] Nitekim Kâtip Çelebi'ninde belirttiği üzere hazineye dâhil olan paralar bu alanda görevli değişik rütbe ve sınıftaki kişiler tarafından gerekli yerlere liyakat usülü ile bölüştürülmektedir. Burada liyakat usülünün esas alınmasındaki amaç ise devlet kademesinde olan ya da değişik kategorilerden kişilerin hazineden faydalanmalarının dolaylı ya da doğrudan adaletli bir şekilde gerçekleştirilmesidir. Bu sayede herkes hazineden geçim kaynağını sağlamış bulunmaktadır.[582] Nitekim İmam Ebû Yusuf'un aktardığına göre Hz. Ömer halife olup devlet başkanı olarak görev aldıktan sonra ganimetlerin ve malların dağıtılması konusunda liyakat esasına göre bir yol izlemiştir. Bunu ise Peygamber Efendimiz'in yanında savaşlarda yer alanın ve yine savaşlarda Peygamber Efendimiz'e karşı savaşanın İslâmiyet'teki olan geçmişine göre değerlendirmiştir. Buna göre Bedir harbine katılanlara beşer bin, katılmayanlara dörder bin, sonradan değişik nedenlerden dolayı Müslüman olan kişilere ise daha az vermiştir.[583] Şeyzerî'nin belirttiği gibi ödemelerin gereğinden fazla yapılması hoş karşılanmayan bir davranış olarak görülmektedir. Çünkü İbn Miskeveyh'e göre ortaya bir mal koymak, kazanım sağlamak zor ve zahmetli bir iştir. Yalnız bunu harcaması ise çok basit ve kolay

[579] Mehmed Niyazi, *Türk Devlet Felsefesi*, Ötüken Neşriyat, 12. Basım, İstanbul Ekim 2017, ss. 205-206.
[580] Beytülmâl: Devlete ait malların, hazinenin muhafaza edildiği fizikî mekân.
[581] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri)*, çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 99.
[582] Kâtip Çelebi, *Düstûru'l-amel li Islâhi'l-halel (Siyaset Nazariyesi)*, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2016, s. 121.
[583] İmam Ebû Yusuf, *Kitabü'l-Haraç*, çev.: Ali Özek, Hisar Yay., 2. Baskı, İstanbul 1973, s. 84.

yapılan bir kazanımdır. Bunun içindir ki bir kişi dağın doruk noktasına kadar ağır bir yükü çok zor ve sıkıntılı olacak şekilde taşımaktadır. Bu malı oluşturmanın zorluğudur. Ancak dağın doruk noktasına çıkartılan ağır yükün bir anda aşağı bırakılıp yok edilmesi ise bir anlık harekete bağlıdır. Bu ise fazla israfın sonucunu oluşturmaktadır.[584] Çünkü hükümdarın elindeki malı saçıp savurması ve gereğinden fazla gider oluşturması Mâverdî'ye göre halk arasında olumsuz etkiler oluşturacaktır. Zira halkın görüşü, hükümdarın bu malı belirli bir gayret ve zorluklarla kazanmadığı, haksız olarak elde ettiği yönünde karar kılmalarına sebep olacaktır. Böylece karşılıksız yardım isteme gayretinde olan gruplar meydana gelecektir. Herhangi sanat ve meslek erbabı olmayı tercih etmeden hükümdardan hak etmedikleri bir kazanım içinde olacaklardır. Hükümdar ise bunların hepsine nefislerinin sonsuzluğuna çare bulamaz. Güç yetirmeye kalkışırsada bir grubun yerini başka bir grup alır. Bir grubun isteklerini karşılayıp diğer grubu göz ardı edersede hükümdara karşı halk arasında kınama söz konusu olur.[585] Mâverdî'ye göre hükümdarın cimrilikte bulunması düşmanın hükümdar hakkında ileri geri konuşmasına, dostlukların ve arkadaşların kaybedilmesine, saygın insanların yanından uzaklaşmasına sebebiyet verir. Bunun yanısıra emanet edilenin hıyanet edilene dönüşmesine, samimiyet ortamının ise ikiyüzlülüğe tercih edilmesine sebep olmaktadır. Böylece devlette yanlış yollardan kazanç elde etme yolları, rüşvet alma gibi durumların çoğalması baş gösterir. Hükümdar cimrilik ve eli sıkılıktan dolayı kendisini düzeltir ve bir dengede devam etmiş olursa, ülkede bir denge üzeri ve doğru yol üzeri adaletli yönetim sergilenmiş, devam etmiş olur.[586]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin üzerinde durduğu sekizinci bahis ise suç işleyen kişiler cezalandırılırken şeriatın hükümlerine göre bu cezalar verilmeli ve ona göre uygulanıp, yerine getirilmelidir.[587] Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için

[584] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk (Ahlâk Eğitimi)*, çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, s. 134.
[585] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 52.
[586] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 52.
[587] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 99.

devletler bazında bazı örneklendirmelerin verilmesi kanaatimce uygundur. Buna göre Osmanlı Devleti'ne baktığımız zaman İslâm hukukunun uygulandığı görülmektedir. Yalnız değişik din ve mezhepte insanlarıda barındıran Osmanlı Devleti'nde hiç kimsenin dinine karışılmamıştır. Bu konuda kadıların davalarda verdiği hükümler ise yine şeriata uygun olacak şekilde gayrimüslimde olsa adaletli olarak hakların korunması yönünde olmuştur.[588] Çünkü Osmanlı Devleti'nde ceza hükümleri verilirken sınıf ayrımcılığı oluşturulmaksızın herkesi kapsayan devleti bir bütün olarak ele alan ve tümünü ilgilendiren genel olarak tek bir kanun uygulaması görülmektedir.[589] Nitekim İslâmiyet Osmanlı Devleti'nin ve aynı zamanda tüm Türk devletleri tarihinin grur kaynağını oluşturmaktadır. Bu en büyük gurur kaynağının işleyişinin en önemli hususlarından biriside hiç kuşkusuz adaletin tesis edilmesi olmuştur. Adaletin tesis edilmesi ve uygulanması yönünde devletin temelini Şer'i Mahkemeler oluşturmuştur. Zira Osmanlı Devleti'ne baktığımız zaman her daim şeriat ve şeriate uygun olacak şekilde aykırı olmayan örf ve adetler bu konuda kaynak oluşturmuştur.[590] Büyük Selçuklu Devleti hükümdarları ve aynı zamanda onların yanında bulunan ilerde onların yerini alacak olan kişiler, atabegleri sadece istek ve arzuları ya da siyasetleri doğrultusunda büyük kişiler değillerdir. Onlar ahlâkları ve İslâmiyete olan bağlılıkları dolayısıyla Hulefâ-i Râşidîn döneminin halifeleri Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in yönetiminde sergiledikleri nitelikleri anımsatan değerli kişiliklerdir. Bunun yanında Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarları ve hiçbirşeye karşı zayıflık göstermeyen olağanüstü bir kabiliyete sahip olan Osmanlı Devleti hükümdarlarıda bu gücün temsilcileri olarak tarih sahnesinde karşımıza çıkmaktadırlar.[591]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî dokuzuncu haslet olarak atamalarda görevlerinde işinin uzmanı olan kişilerin seçilmesi hususundan bahsetmektedir. Devletin namına

[588] Ali İhsan Karataş, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı (Bursa Örneği)*, Gökkubbe (Bilimevi) Yay., İstanbul 2009, ss. 160-161.
[589] Halil İnalcık, *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*, TİBK Yay., 4. Basım, İstanbul Ocak 2018, s. 76.
[590] Hulûsi Yavuz, *Osmanlı Devleti ve İslâmiyet*, İz Yay., İstanbul 1991, s. 45.
[591] Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, Ötüken Neşriyat, 11. Basım, İstanbul 2018, s. 38.

verilecek her görevde, o göreve layık, o alanda uzman, yetenekli, o görevin detaylarını bilen, itimatlı, kavrama yeteneği güçlü usta kişileri seçmelidirler. Bu özellikleri devletin tüm görevlileri kadılar, valiler, vezirler ve diğer devlet kademesinde görevli tüm üst düzey yöneticileri ve onların yardımcıları için uygulamak gerekmektedir. Liyakat usülü atama sistemi uygulanmalıdır.[592] Şihab En-Neyrîzî bu konuda hükümdarların atamaları yaparken işin ehline verilmesine, cahil kişilerde bulunmamasına özen gösterilmesine değinmektedir. Eğerki layık olmayan cahillere görev verilirse devletin düzeni bozulup aksilikler baş göstereceği gibi, aynı zamanda dinî yönden işleyiş sürecinde de bozukluklar ortaya çıkacaktır. Neyrîzî'ye göre cahillere işlerin teslim edilmesi kıyamet alametlerindendir.[593] Zira Nisâ suresinde *"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder,"*[594] buyrulmaktadır. Peygamberimiz'e sahabeden birisinin kıyamet vaktini sorduğu vakit, karşılık olarak emanetin yerini bulmaması olduğu zaman kastedilmiştir. Yani devlet kademesinde görevli bir kişinin liyakatsiz olarak atandığı durumda kıyamet günü hesabı hükümdardan sorulacaktır.[595] Nitekim Nizâmülmülk ziyaret için Ebü'l-Kâsım Gürgânî'yi ziyarette bulunup ayrılırken kendisine nasihat etmesini söylemiştir. Ebü'l-Kâsım Gürgâni ise liyakatsiz kişileri tayin etmemesini bundan dolayı da hükümdarın hazinesini ise yağmalamamasını belirtmiştir. Bunu tam olarak anlamayan ve Ebü'l-Kâsım Gürgâni'nin yanındaki adamı olan Ebû Ali Fârmezî Tusî'ye ne demek istediğini sorduğunda aldığı cevap manidardır.[596] Bu cevap ise şudur: *"İşleri liyâkatsiz olan kimselere bırakma ve Allah'ın hazinesi olan mü'minlerin gönlünü de rahatsız ederek kaygılandırma."*[597] Nizâmülmülk ise bu konuda hükümdarın tayinleri gerçekleştirirken dinî hüküm ve yasaları uygulama konusunda özen gösteren, Allah korkusunu bilen, düşmanlık ve

[592] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 99.
[593] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 162.
[594] Nisâ, 4/58.
[595] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 162.
[596] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 166.
[597] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 166.

kin tutmaktan uzak kişileri seçtiğini belirtmiştir. Nizâmülmülk'e göre bundaki amaç ise bir vali olarak ele alırsak eğer belli bir bölgenin yönetimini ona vermektir. Yönetimi verdiğimiz kişiye sorumlu olduğu yerleri emanet etmiş oluyoruz. Allah ahirette bu emaneti hükümdardan sorumlu tuttuğuna göre, hükümdarda validen sorumlu tutmaktadır. Bunu takiben vali ise oradaki görevli kadı, halkın ileri gelenlerini, cahil olanlarını, emniyetten sorumlu memurları ve diğer memurların durumlarını takip etmelidir. Görevlerini gerektiği gibi yerine getirmeyip, emanete hıyanet eden olursa cezasınıda vermekten kaçınmamalıdır.[598]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin adalet konusunda son olarak belirttiği onuncu özellik ise devletin güvenliğinden mesul olan kadıların, emniyet memurlarının ve yargıçların verdiği kararların uyarılarını gerçekleştirmek ve uygulamaktır. Çünkü devletin güvenliğinden sorumlu olan kişilerin verdiği kararlar ileri gelen kişiler için olupta onların aleyhlerine ise uygulama konusunda geri durulabilir. Bu yönde kararın uygulanması ise bizzat hükümdar tarafından yapılmalıdır.[599] Nitekim Ömer b. Abdülaziz devrine baktığımız zaman Emevilerin güçlük çıkardığı, halkın korkmasına ve çekinmesine yol açarak bezginlik oluşturdukları bir dönemden söz edilebilir. Ömer b. Abdülaziz ise bu baskı altındaki dönemde, haksızlık ve zulüm karşısında dik bir duruş sergilemiştir. Anlaşmazlıkların, uyuşmazlıkların ve zulmün karşısında mahkemelerde bizzat kendisi çözümlemeleri gerçekleştirmiştir. Ömer b. Abdülaziz'in yakınında bulunan kişiler hayatından endişe ettiklerini belirtmişlerdir. Buna karşılık olarak Ömer b. Abdülaziz ise çözümlemeleri gerçekleştirmeyip, davalara bakmayıp şimdilik kendini koruduğu takdirde ahirette kendisini kimin koruyacağını söylemiştir. Yine bunun benzeri durum Abbâsîler döneminde de gerçekleşmiştir. Abbâsîler döneminde ise halife Mehdî, halife Hâdî, halife Harun Reşîd ve halife Me'mun bu olaylar ile doğrudan uğraşmışlardır. Son

[598] Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname,* çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Nisan 2018, s. 61.
[599] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 99.

olarak ise halife Muhtedî'de uğraştıktan sonra artık bu işle ilgilenmek üzere liyakatli memurların ve yöneticilerin uğraşmalarını uygun görmüşlerdir.[600]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî tüm bu belirttiği on tane hasletten tamamına bir hükümdarın sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Tabiki hükümdar tüm bu özelliklerin hepsini tam olarak gerçekleştirmeye ve yönetilen halkta kendilerinin sorumluluklarını kavramaya muktedir olmalıdır. Böylece insanlar hem Allah'a karşı olan görevlerini yerine getirirler, hem de devlete karşı olan ödev ve sorumluluklarını yerine getirirler. Şeyzerî belirttiği on hasletten sadece birisinin yerine getirilmeyip aksamaya uğradığı takdirde adalet konusunda zaaf meydana geleceğini belirtmektedir. Adaletin işleyişinde noksanlıklar oluşacaktır. Bu ise devlet düzeninin sekteye uğramasına neden olacaktır.[601]

1.1.1.2. Akıl

Ebü'n-Necîb Şeyzerî aklı hükümdarda bulunması gereken önemli özelliklerden birisi olarak görmektedir. Çünkü Şeyzerî akıl sayesinde insanın doğruyu ve yanlışı birbirine karıştırmayacağını belirtmektedir. Akıl sayesinde adalet yerini bulur, siyah ile beyaz birbirine karışmaz. Hükümdar akıl sayesinde her olayı en iyi şekilde inceleyip büyük bir tecrübe sahibi olmaktadır. Akıl devlet düzeninin işleyişi konusunda insana akla yatkın şeylerin uygunluğunun ve akla yatkın olmayan şeylerin uygunsuzluğunun değerlendirmesini yapmada yardımcı olur. Akıl nimetinin büyüklüğü insana tecrübe kazandırmak sureti ile her şeyin arka plandaki durumunu görmesine yardımcı olur. Çünkü Şeyzerî'ye göre akıl Allah tarafından insana verilen en büyük nimettir. Bunun tam tersi ise cahillik ve insanın bilgi sahibi olmayışıdır. Yani akıl insana sebep sonuç ilişkisini ortaya koymayı, bulanık bir suyun sadece yüzeyini değilde dibini tahmin etmek erdeminide sunar.

[600] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, ss. 158-159.
[601] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 99.

Cahil ise bunu sadece dış yüzeyi ve görünüşü itibari ile ele alırki en büyük yanılgıya düşer. Şeyzerî'nin belirttiği gibi insan nefsinden uzak durması ve hâkim olabilmesi için aklını kullanır. Bu sayede arzu ve isteklerine söz geçirebilir.[602] Zira bu konuda Adam Smıth'de aklın ahlâk konusu içerisinde kendisine bir yer edindiğine, ahlâkın genel olarak nitelendireceğimiz davranışlarının membağının akıldan kaynaklandığına işaret etmektedir. Ahlâk, akıl vasıtası ile gerekli görüldüğü kabın şeklini almaktadır. Davranışlarımızın şekillenmesi açısından adaletli bir sistemin varlığına erişebilmemizde akıl vasıtası ile olmaktadır.[603] Nitekim Kâdı Hüseyin b. Hasan'ında üzerinde durduğu üzere akıllı bir insan ahlâken nefsin en son mertebesine ulaşıp mükemmelliğin doruğunda olabilmesi için çok çaba sarf etmelidir.[604] Zira Feridüddin Attâr'ında bahsettiği gibi akıllı kişi hem nimetlere karşı şükrünü eda eden ve aynı zamanda nefsine karşı yenilmeyen kişidir.[605] Çünkü güzel ahlâk tam anlamıyla yetkinliğe ulaşmış olan kişilerin ürünüdür.[606] Bu durumda Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın el-Hâkim'den aktardığı üzeri herşey akla gereksinim duymaktadır. Aklın gereksinim duyduğu şey ise tecrübeden ibarettir. Çünkü Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın, Câhız'dan aktardığı gibi insan ömür olarak çok yıllar geçirebilir, fakat bu sürede beden gücü zayıflar, güçsüz kalır. Yalnız akıl gücü ise bu süre zarfında daha da artar buyurmaktadır. Bunu ise yıllar geçtikçe tecrüce aklı kuvvetlendirmektedir şeklinde yorumlayabiliriz.[607] Tam tersi cahillikte ise Kâdı Hüseyin b. Hasan, Câlînûs'tan bizlere şu sözleri aktarmaktadır: *"Cehalet rezilliklerin başı, kötülüklerin madenidir."*[608] Şeyzerî bizlere aklın insana verilen ne denli büyük bir hikmet olduğunu, kişinin ahlâkına olan katkısını şu mısraları ile dile getirmektedir:

"Ve efzalü kasemellahü lil' mer'i aklühu

---

[602] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 100.
[603] Adam Smıth, *Ahlaki Duygular Kuramı*, çev.: Derman Kızılay, Pinhan Yay., İstanbul Şubat 2018, ss. 463-464.
[604] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 280.
[605] Feridüddin Attâr, *Pendname*, ter.: Yusuf Çetindağ, Etkileşim Yay., İstanbul Mart 2013, s. 64.
[606] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 282.
[607] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 304.
[608] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 324.

Ve leyse minel-eşyai şey'ün yükaribühu

İza ekmele'r-rahmanü lil' mer'i aklühu

Fekad kümilet ahlakuhu ve menakıbuhu"[609]

Şeyzerî aklın ilim ve nefis arasında bir arabulucu olduğunu söylemektedir. Çünkü ilim hükümdara yol göstermedeki en büyük etkendir. Nefis ise hükümdarın en büyük düşmanıdır. Zira dizginleri zaptolmayan at misalidir. Akıl sayesinde hükümdar nefsinden arınıp, dizginleri kontrol edip ilme yönelmeyi yapabilir. Eğer ki burada hükümdar aklını kullanıp nefsini dizginleyip ilme yönelirse iyi bir devlet yönetimi sergiler. Ancak nefsine kapılıp aklın yolundan saparsa yanlış bir devlet yönetimi ile refah ve huzur süküneti elde edilemez. Şeyzerî akıllı bir hükümdarın hal ve hareketlerinden, oturup kalkmasından, olaylar karşısındaki yaklaşımlarından sezileceğini belirtmektedir. Çünkü akıl insanın değerli kılınmasındaki büyük bir lütuftur. Akıl insanın değerini artıran bir nimettir. Cahillik ise tam tersi olarak insanı her türlü açıklarıyla başa başa bırakır, herkesin yanında değersizleştirir. Akıllı kişinin öveni, cahilin ise yereni çok olur. Şeyzerî'ye göre akıllı kişi her türlü ahlâki olgunluğa erişmiş övülmeye değer kişidir. Akıllı kişi dinî üzeri doğru yolu sabit kılmıştır.[610] Bunu ise Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın, Aristo'dan naklettiği şu cümlelerle açıklayabiliriz: *"Âlim, ilmin kadrini bilir. Çünkü kendisi de cahildi. Câhil ise ilmin kıymetini bilmez. Çünkü o âlim değildir."*[611]

Şeyzerî'ye göre akıllı kişi aklı sayesinde elde ettiği ilmi bilgisini şer'i konuların öğrenilmesinde kullanır. Aklı üzeri doğru bilgiler verir. Ancak ahmak kişi ise aklını kullanmadan nerde ve ne zaman ne şekilde konuşulacağını bilmeyeceği için insanın doğru kararlar almasına mani olur. Günahkâr bir kişi ise itimat edersin

[609] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 101. Şiirin Anlamı: ''Allah'ın insandaki kendisine yemin ettiği şeylerin en faziletlisi onun aklıdır. Âlem-i mevcutta akla benzeyen daha başka bir şey yoktur. Rahman olan Allah bir adamın aklını kemale erdirirse o kişinin ahlâkı ve menkıbeleri de kemale ermiş demektir.''

[610] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 101.

[611] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 324.

ama emanete ihanet eder. Bu kişi için sabit bir düşünce ve gizlilik diye bir kavramdan söz edemeyiz. Şeyzerî'nin, Taberî'den belirttiğine göre akıllı diyebileceğimiz kişi önlemini önceden alan, ona göre hareket eden kişidir. Olay olduktan sonra önlem almanın faydası olmayacağı gibi o kişiye akıllı da denmez. Akıl burada bizi ileri görüşlü yapmaktadır.[612] Şeyzerî akıllı bir kişinin kıymetini ise şu dizelerde anlatmaktadır:

"Yuaddü refiul kavmi men kâne âkilen

V inlem yekün fi kavmihi yuhsebü

İza halle arzen aşe fiha biaklihi

Ve ma akilün fi beledihi biğarib"[613]

Osmanlı Devleti hükümdarlarından Fatih Sultan Mehmed Han akıl, ahlâk ve adalet ilişkisi ile devletin bekasını şu sözlerle bizlere en iyi şekilde özetlemektedir: *"Aklı öldürürsen ahlak da ölür, akıl ve ahlak ölürse millet bölünür. Kadıyı satın aldığın gün adalet ölür. Adaleti öldürdüğün gün devlet de ölür."*[614] Zira Fatih Sultan Mehmed'e babası Sultan Murad Han tarafından yapılan nasihatte aklın gücünün her şeye karşı daima üstün olduğunu belirtmiştir. Bu üstünlük kılıçtan dahi üstün kabul görmektedir. Çünkü Sultan Murad Han her güçlü devletin ve hükümdarın kılıç gücü ile elde ettiği heybetinin arkasında akıl, mantık, sevgi gücünün bulunduğunu belirtmektedir. Nitekim İskender, Hüsrev ve Nûşirevân gibi hükümdarlar güç ve kuvvetinin yanında bunu aklıyla birleştirerek yerinde kullanmak suretiyle adaleti, doğruluğu sağlayıp devletin heybetini yüceltip devletlerini ayakta tutmuşlardır. Sultan Murad Han'a göre hükümdarlığın anlamı güç ve kudretin yanında aklınıda kullanmaktan geçmektedir. Bunların sadece birisini tek başına kullanmak yok olmaya sebebiyet verir. Nitekim hükümdarın güç ve kudretini kullanıp fetihler gerçekleştirmesi yine akla danışmasıyla, aklın yardımını almasıyla gerçekleşmiş olacaktır. Bu şekilde

---

[612] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 102.
[613] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 102. Beytin Anlamı: ''Akıllı kişi, her ne kadar soy sop bakımından meşhur değilse de milleti içinde yine değeri yüce ve büyüktür. Akıllı kişi hangi memlekete giderse aklıyla kazanır, hiçbir şekilde gariplik ve minnet çekmez.''
[614] Ahmet Şimşirgil, Pelin Çift, *Adalet Ustaları,* Destek Yay., İstanbul Aralık 2017, s. 111.

yapılan işler ise sağlam sonuçlar verecektir. Zira savaş öncesi devletlerarası yapılan elçi ve mektup göndermeler akla danışmanın ürünü, savaşın seyridir. Akla uymayan taraf ise kaybetmeye mâhkumdur. Bu sayede akıl ile hükümdar ileri görüşlü ve tecrübe sahibi olmaktadır.[615]

1.1.1.3. Cesaret

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre cesaret övgüye layık olan özelliklerdendir. Bundan dolayıdır ki hükümdarın da bu övgüye layık olması için cesaretli olması gerekmektedir. Eğerki insan doğuştan cesur bir kişiliğe sahip olmasa dahi bunu milletin gözünde belirtmemesi için cesurmuş gibi tavırlar segilemesi ve öyle bir izlenim bırakması gerekmektedir. Çünkü hükümdar açısından bu önemli bir konuyu teşkil etmektedir. Hükümdarın topraklarında gözü olan diğer ülkelerin hükümdarları açısından geri durmaları için bir caydırıcılık oluşturmaktadır. Bu sayede devletinin emniyetini sağlamış olmaktadır. Cesur bir hükümdar böylece milletini düşmanın şerrinden muhafaza etmiş bulunmaktadır. Şeyzerî'ye göre cesaret asıl olarak düşmanla yüz yüze gelip karşılaşıldığında belli olmaktadır. Böyle bir durumda hükümdar korkudan yoksun, acıdan muaf bir kişiliğe bürünmelidir. Sabrını bu karşılaşmada göstermeli, cesaretinden dolayı düşmanı korku salması ve büyük bir zafer elde etmesi gerekmektedir.[616] Bir hükümdar cesaretli bir kişiliğe sahip olmalıdır. Hükümdar ancak cesareti sayesinde düşmanın karşısında dik durabilir. Eğerki ordunun başındaki hükümdar ne kadar cesur ve atılgan bir kişiliğe sahip olursa buna karşılık askerin de o kadar korkusuz ve cesur olması beklenir. Zira aslan gibi cesur bir hükümdarın ordusuda aslan gibi, tavşan gibi korkak bir hükümdarın ordusuda tavşan gibi olacaktır. Ama bin tane tavşanın başında olan bir tane aslan, bin tane tavşanı bin tane aslana çevirmeye muktedirdir. Tam tersi bin tane aslanın başındaki bir tavşan ise bin tane aslanı, bin tane tavşana çevirmeye muktedirdir. Onun içindir ki bin asker mi bir

[615] Sultan Murad Han, *Fatih Sultan Mehmed'e Nasihatler*, haz.: Abdullah Uçman, ed.: Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, ss. 56-59.
[616] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 103.

hükümdar mı önemli dersek cesur ve kahraman bir hükümdar bin askerden yegdir. Çünkü adalet ve doğruluk üzeri yol seçen cesaretli bir kişi bin tane yanlış yolda olanı doğruya iletebileceği gibi, yanlış üzeri olan bir kişi ise bin tane doğru yolda olanı yanlışa sürükleyebilir.[617] Zira Aristoteles'in belirttiği gibi savaşta sadece cesaret hükümdarın heybetli ve güçlü görünmesini sağlar. Aksine savaşta cesaret harici olan her şey kusurlu ve hoş olmayan davranışlardır.[618]

Hz. Ebû Bekir'in Yezid bin Ebû Süfyan[619]'a yazmış olduğu bir emirnâmede düşmanla karşı karşıya gelindiği zaman korkuya yer verilmemesini ve bu sayede halkın da korkusuz olacağını belirtmektedir.[620] Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu hükümdarı ve ilk Osmanlı Halifesi olan Yavuz Sultan Selim Han için savaş meydanlarındaki cesaretini nakleden sözler vardır. Bunlardan Celalzâde Mustafa, Yavuz Sultan Selim Han'dan bahsederken savaş alanında cesur ve kahraman, bir aslan ve pars gibi korkusuzdur diye belirtir. Aynı zamanda Yavuz Sultan Selim Han savaş meydanında olduğu zaman bayramda gibi sevinçli görünmekte diye söylemektedir. Düşman hattına karşı ilerlemede ise zafer elde etmek için şehadete ulaşma konusunda kahraman ve yiğit birisidir diye zikretmektedir.[621] Yine lalası Hasan Can ise Yavuz Sultan Selim Han için en mutlu olduğu, en neşeli ve hoş vakit geçirdiği zamanlar savaş meydanlarındaki vuruşma anlarıdır diye belirtmektedir. Yine bunun yanı sıra savaşın en hararetli olduğu durumlarda dahi korkudan yoksun ve eğlenceli bir şekilde gezdiği görülmektedir diye vurgulamaktadır.[622] Yine Şah İsmail[623]'e gönderdiği mektubunda Yavuz Sultan

[617] Erkan Göksu, *Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı*, Kronik Yay., 2. Baskı, İstanbul Eylül 2018, s. 71.
[618] Aristoteles, *Aristoteles'ten Savaş Adabı ve Ahlâkı (Âdâb-ı Harb ve Üslûb-ı Ceng)*, haz.: Özer Şenödeyici, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ocak 2014, s. 73.
[619] Yezid bin Ebû Süfyan: Ebû Süfyan'ın oğlu ve Muaviye'nin büyük kardeşidir. Mekke'nin fethinde Müslüman olmuştur. Asr-ı Saadet'te yazı yazmakla meşhur olanlardan olup Peygamber Efendimiz'in kâtiplerindendir. Hazret-i Ebû Bekir'in bir birliğin komutanı olarak şama gönderdiği orduda görevlendirilmiştir. Hz. Ömer zamanında Filistin valiliği yapmıştır. (Bkz. Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset s. 97)*
[620] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 99.
[621] Ahmet Şimşirgil, *Kayı III Osmanlı Tarihi Haremeyn Hizmetinde*, Timaş Yay., 21. Baskı, İstanbul Temmuz 2018, s. 290.
[622] Ahmet Şimşirgil, *Kayı III Osmanlı Tarihi Haremeyn Hizmetinde*, Timaş Yay., 21. Baskı, İstanbul Temmuz 2018, s. 292.

Selim Han'ın cesaret örneğini ve hükümdarlık kabiliyetini açık olarak görmekteyiz. Mektubunda şu sözler geçmektedir: "*[dini savunmak için yola çıktım, ipekli elbiseleri bırakıp zırh giydim. Amacım seni ortadan kaldırmaktır. Ama pişmanlık gösterip İslâm'a dönersen ülkemdeki diğer idareciler gibi olman kaydıyla hayatta kalmana izin veririm."*[624]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî düşmanla yüz yüze gelmeden önce gerekli önlemlerin alınmasını belirtmektedir. Zira bunu ise savaş hileden ibarettir hadisi şerifine dayanak olarak söylemektedir.[625] Zira Peygamber Efendimiz harbin hilelerine karşı detaylı anlatımlarda bulunmuştur. Bu anlatımlara baktığımız zaman Müslümanların tam anlamıyla Peygamber Efendimiz'in söylediklerini dinleyip, güzel bir şekilde anlayıp, ona göre bir yol çizerek eksiksiz uygulamaları sonucu hiçbir düşmanın karşılarında direnmeye mecali olmayacaktır. Sonuç olarak düşmanla yüz yüze gelindiği zaman kesin zafere ulaşılacaktır.[626] Azmî Pîr Mehmed ise bu hususu şu beyitlerle ifade etmektedir:

"Şeca'at resmini sanman ki ancak hûn–feşanlıkdur
Sipahiler içinde hile hem bir pehlevanlıkdur"[627]

Bu konu üzeri değerlendirdiğimiz zaman savaşta iken düşmanı yenmek için yalan söylemekte herhangi sakınca bulunmamaktadır.[628] Çünkü savaş esnasında kesin olarak zafer elde etmek isteniyorsa düşmanın durumuna göre gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Düşmanın açık tarafını yakalayana kadar gerekli tedbirler

---

[623] Şah İsmail (1487-1524): Safevî Devleti'nin kurucusu ve aynı zamanda ilk hükümdarıdır. Şiiliği savunmuştur. Yavuz Sultan Selim Han tarafından 1514 yılında Çaldıran'da yenilgiye uğratılmıştır.
[624] Pelin Çift, Tufan Gündüz, *Tarih Bizi Çağırıyor,* ed.: Sahure Ergüzel, Yeditepe Yay., İstanbul Nisan 2018, s. 146.
[625] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 103.
[626] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 21.
[627] Azmî Pîr Mehmed, *Enîsü'l-Ârifîn (Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi)*, haz.: Fatih Koyuncu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 477.
Beytin Anlamı: "Kan dökmeyi kahramanlık gösterisi olarak sanmayınız. Sipahiler içinde hile yapmak ham (kuru) bir pehlivanlıktır." Burada anlatılmak istenen savaşta dâhi hilede Peygamber Efendimiz'in belirttiği gibi bir yol izlenmesidir. Sipahilerin "savaş hileden ibarettir" hadisinden anlayacakları sadece kan dökmek amacında olmamalarıdır. Zira kan dökmek gayretinde olmaları kuru bir kavga misali kahramanlık olarak sayılmamaktadır.
[628] Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dini (İtikat, İbadet, Ahlak),* Yeniakım Yay., İstanbul 2014, s. 330.

dâhilinde kurnazca bir yol takip edilmelidir. Düşmanın açığını yakaladığın an ise bir tavşan kadar hızlı olmak suretiyle son darbeyi vurmak gerekir ki artık zafer kaçınılmaz olsun.[629] Zira Ebü'n-Necîb Şeyzerî hamle ve hücum hareketlerinin orduyu cesaretlendireceğini belirtmektedir.[630] Çünkü düşmanla karşı karşıya kalındığı zaman Aslan gibi hücumda bulunulmalı ve kurnazlıkta ise tilki misali olunmalıdır.[631] Nitekim Ecnâdeyn Meydan Muharebesi'nde, Halid b. Velid savaş meydanında askerlere karşı denetlemelerde bulunmakta ve aynı zamanda ise *"ben düşmana yüklendiğimde, siz de yükleniniz"* diye emir vermektedir.[632] Halid b. Velid *"Allah'ın ismiyle saldırınız!"*[633] Diye söyleyip hücum emrini verdikten sonra orduda onu takip etmiştir. Sonuçta Bizans ordusu ağır bir yenilgi almıştır.[634]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre kararlılık ve sebat göstermek hükümdarın cesaretinin nitelikleri olarak sayabileceğimiz özelliklerinin başında gelmektedir. Çünkü bu durumda hükümdarın kararlı duruşu ve sebat göstermesi sonucu asker hükümdara karşı daha çok güven duygusu içinde ve itaâtkar olacaktır. Asker de hükümdarın etrafını sarmak şartıyla onu emniyete alır. Eğerki hükümdarın yanında koruyacak asker kalmazsa kendisi bizzat vuruşmaya girer ve kurtulmaya çabalar.[635] Nitekim Selâhaddin Eyyûbî, Akka'yı, Kudüs'ü ve çevresini emniyeti altına almış bu konudaki kararlılığını sürdürmüş çok uzun süren savunmaları sonucu (yaklaşık iki seneden fazla) Arslan Yürekli Richard sıkılıncaya kadar yinede teslim etmemiştir.[636] Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'un fethi için çıktığı yoldaki kararlılığını ve sebatını ise Kemalpaşazade şöyle değerlendirmektedir:

---

[629] Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev.: Pınar Erturan, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, ss. 69-70.
[630] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 103.
[631] Matrakçı Nasûh, *Tuhfetü'l-Guzât (Bir Silahşorluk Risalesi)*, haz.: Ümran Karadeniz, TTK Yay., Ankara 2019, s. 79.
[632] Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay., 6. Baskı, İstanbul Mart 2016, s. 388.
[633] Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay., 6. Baskı, İstanbul Mart 2016, s. 389.
[634] Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay., 6. Baskı, İstanbul Mart 2016, s. 389.
[635] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 103.
[636] Abdulkadir Turan, *Cihadın Âdil Kılıcı Selâhaddin Eyyûbî*, Erdem Yay., İstanbul 2018, s. 143.

Trabzon yöresinin yolları çok engebeli, aşılması güç ve zordu. Nitekim bir avuç içi kadar düz yer bulunmamakta idi. Yollar aşılmaz dağlardan ve dar vadilerden oluşmaktaydı. Zira Kemalpaşazade bu dağlar ve vadilerdeki yolları Sedd-i İskender[637]'e benzetmekteydi. Çünkü o derece dayanıklı ve sağlam yapıdaydı. Fatih Sultan Mehmed ve ordusu bu çetin, dar vadilerden önüne geçilemeyen bir sel gibi akıp gittiler. Aşılmaz olan dağlardan ise bir bulut misali yükselip gittiler.[638] Ne kadar zor ve imkânsız görünsede hükümdarın bu çileyi çekmede ve verdiği karardan geri dönmeme konusunda dirayetli olması gerekmektedir. Çünkü hükümdarın bu şekilde davranması, hatta yanlış karar dahi olsa dönmemesi Pîr Mehmed Za'ifî'ye göre en uygun olanıdır. Böyle yaptığı takdirde hükümdar hem nefsine karşı yenilmemiş olmaktadır, hem kararlı olmakla, azimli davranmakla yanlış olanı uygulamayı, doğru olup karar değiştirmekten daha uygun bulmaktadır. Hükümdar kararlılığı ve azmi sayesinde zaferi elde etmektedir. Her ne kadar kısıtlı imkân olsada, imkânsız dahi görünen iş kararlılık sayesinde üstesinden gelinmeyecek bir şey değildir. Zira mermer taş çok sağlamdır, ama ufacık bir damla sürekli onun üzerine damladığı takdirde mermerin üzerinde çelik etkisine ulaşmaktadır.[639]

1.1.1.4. Cömertlik

Ebü'n-Necîb Şeyzerî iyilik etmede ve günahlardan arınma konusunda cömertliğin insana bir ferahlama getirdiği, dürüstlük üzeri samimi bir ortamın oluşmasını sağladığını belirtmektedir. Şeyzerî'ye göre insanları mutlu etmek ve gönüllerini hoş tutmak, Allah'ın rızasını kazanmak cömertlik sayesinde vuku bulmaktadır. Bu

[637] Sedd-i İskender: Kur'an-ı Kerim'de Zülkarneyn'in iki dağ arasında yaşayan bir kavmin memleketine gittiği belirtilir. Bu kavmin Zülkarneyn'e fesatçı Ye'cûc ile Me'cûc kavmiyle aralarına bir set yapılmasını istediği belirtilir. Zülkarneyn'in ise demir kütleleri yığdırıp ateşlettiği söylenir. Demir erimeye başlayınca üzerine erimiş bakır döktürerek aşılması imkânsız bir set yaptığı belirtilir. Zülkarneyn'in ilk isminin İskender-i Zülkarneyn olması dolayısıyla bu seddin adı Sedd-i İskender diye anılmıştır.

[638] Ahmet Şimşirgil, *Kayı II Osmanlı Tarihi Cihan Devleti*, Timaş Yay., 25. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 203.

[639] Pîr Mehmed Za'ifî, *Gülşen-i Mülûk (Hükümdarlar Bahçesi)*, haz.: Vedat Ali Tok, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2013, s. 36.

yönde ayet ve hadis üzeri İslâm Dini cömertliğe gereken önemi vermiştir.[640] Nitekim Leyl suresinde "*Artık kim cömert davranır, günah işlemekten sakınırsa;"*[641] buyrulmaktadır. Bu ayeti ise Elmalılı M. Hamdi Yazır şöyle tefsir etmektedir: Müslümanları düşmanlara karşı korumak ve onlara yardım etmek, zor zamanında fakirleri doyurmak, köleleri özgürlüğüne kavuşturmak gibi hayır işlerde bulunulması (cömert davranılması), çıkılması güç, daima yükselerek giden yolların aşılması gibidir. Bu şekilde insan Allah'ın yolunda, Allah'ın rızasını kazanmak için her türlü yasaklardan kendini korumakta ve Allah'ın korumasındadır (takva yolunda ilerlemektedir).[642] Peygamber Efendimiz'e ise *"Bu ümmet, köle ve yetimi en çok olan ümmettir"*[643] denildiği zaman Peygamber Efendimizin cevabı şu şekilde olmuştur: *"Evet! Öyleyse onlara çocuklarınıza verdiğiniz değer gibi değer verin ve yediklerinizden yedirin,"*[644] buyurmuşlardır.

Ebü'n-Necîb Şeyzerî cömertlikten yana pek yüzü olmayan devlet kademesindeki birisini askeri bulunmayan ve askerin başında rütbeliden yoksun hükümdara benzetmektedir. Yani hükümdarın disiplinini ordunun ve devlet kademesindeki görevli kişilerin disiplinine bağlamaktadır. Tüm bunların disiplinli olması hükümdardan kaynaklanmaktadır. Toplumda saygınlık konusunda kusur gösterilmeyen kişilerin ise bunu cömertlikleriyle sağladıklarını belirtmektedir. Çünkü insan ne kadar cömert olursa o kadar da saygı duyulur. Ne kadar cömertliği azalırsa saygınlığıda azalır. Şeyzerî'ye göre cömert insan düşmanı kendisine dost eyler. Cimri insana ise çocuğu tarafından dahi düşman gözüyle bakılır.[645] Bilge vezir Nizâmü'l-Mülk her zaman fakir fukaraya bakar, onların karınlarını doyurur ve bu sayede bir yakınlık oluşmasını sağlardı. Nitekim bilge vezir Nizâmü'l-Mülk

[640] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 104-105.
[641] Leyl, 92/5.
[642] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sadeleştirme: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Azim Dağıtım, İstanbul 2017, C. 9, s. 279.
[643] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 17, s. 477.
[644] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 17, s. 477.
[645] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 106.

hastalandığı zaman fakir fukaradan oluşan büyük bir halk topluluğu başına gelmiştir. Böylece Nizâmü'l-Mülk'ün verdiği sadakalar, fakir ve yoksulların doyurulması gibi cömertliği sayesinde sıhhatine kavuştuğu zikredilmektedir.[646]

Şeyzerî cömertliği iki kısımda ele almaktadır. Birincisi söylemeden vermektir. Her halükârda kendisinden istenildikten sonra yardım eden değil, söylenmeden yerine ulaştıran kişi cömerttir. Çünkü Şeyzerî'nin, Hz. Ali'den ilettiği kadarı ile istenildikten sonra yapılan yardımın cömertlik kapsamında değil sadece bağış ya da lütuf olarak ele alınacağını belirtmektedir. Asıl cömertlik söylenmeden kendi isteği doğrultusunda yapılandır. En ideal görüleni de budur.[647] Zira İbni Arabî'ye göre cömertlik bir hükümdarda bulunması kaçınılmaz olan bir erdemdir. Çünkü hükümdarın cömertlikten kaçınması ve cimrilikten yana tutum sergilemesi devlet yönetiminde yarar yerine zarar oluşturur. Aksine cömert olan bir hükümdar bu sayede yönetilen herkesin gönlünde taht kurar**.**[648] Böylece yönetilen herkes sivil halktan, memur ve askerine kadar hükümdara bağlılık gösterir. Hükümdar bu sayede orduyu düzenlemede sıkıntı çekmez. Halk her daim hükümdarın yanında destekçi olur. Hükümdara karşı oluşan bu bağlılık ve saygınlık ebedi bir durum kazanmış olur.[649] Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre birisi, başkasından için başına gelecek bir kötülüğü sezip, onu bertaraf etmek amacıyla çabalayabilir. Bundan dolayı onun garipliğinden etkilenip muhtaç olduğu için sevabına nail olayım diye cömert davranmalıdır. Bir başka husus olarakta zenginliğinden dolayı ihtiyaç fazlasını gerekli gördüğü layık olan kişiye karşılık gütmeden ulaştırır ise yerinde faydalı bir davranış sergilemiş olur. Hükümdar için ise bunlar yerinde olan bir davranış olarak görülmektedir. Ancak yaratılışı gereği her zaman cömert davranır ve elindekini bu yolda harcar, bunu yaparken ise herhangi bir şekilde layık olan ya da layık olmayan vasıfları gözetmeden verirse yararlı bir durum meydana gelmemiş olur. Çünkü bu durumda layık olana veripte, layık olmayanda aynı

[646] Erkan Göksu, *Bilge Vezir Nizamül Mülk*, Erdem Yay., İstanbul 2018, s. 103.
[647] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 106.
[648] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 57.
[649] Erkan Göksu, *Kutadgu Bilig'e Göre Türk Hükümdarlık Sanatı*, Kronik Yay., İstanbul Nisan 2019, ss. 167-169.

şekilde nasiplendiği zaman israf meydana gelmiş olacaktır. Bu durumda Şeyzerî'ye göre hükümdarın dahi bundan yarar görmeyeceği, aksine hazinenin faydasız bir şekilde boşalmasına olanak sağlayacağı kesindir. Bunun için devlet giderlerinde gerekli görülen yerlere ödeme yapılamayacağından dolayı açık oluşacaktır. Şeyzerî bunu da hükümdar için hoş olmayan bir davranış olarak görmektedir.[650]

İbni Arabî'ye göre de liyakatsiz olarak insanlara makam, mevki, mal, mülk dağıtmak bir hükümdar için saygınlığınında kaybedilmesine neden olacaktır. Bu kötü bir huy olarak değerlendirilmektedir.[651] Çünkü Hulefâ-i Râşidîn zamanında dahi istenildiği zaman kişiye liyakati doğrultusunda iyilikte bulunmuşlardır. Bu konuda gerçekten ihtiyaç sahibi kişilere gereğinden az ve gereğinden fazla olacak şekilde bir muamelede bulunulmamıştır. İslâm'ın uygun gördüğü şekilde en ideal düzeyde yardım gerçekleştirilmiştir. Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre cömertliğin ikinci kısmı değerlendirilirken cömert olan birisi kendisinden dileği bulunan insanın istediğini hemen anlamalıdır ve uzatmadan o kişinin ihtiyacını giderip sevabına nail olmalıdır. Bunu ise içten ve samimiyetle, karşısındakini mahcup duruma düşürmeden tez yapmalıdır. Böylece karşısındakinin hoşnut olarak yanından ayrılmasını sağlamalıdır. Eğer ki acele bir şekilde dileğini gerçekleştirmezse ne karşısındakinin ne de kendisinin hoşnutluğu kalmış olur. İsteyen taraf için bir mahcubiyetlik meydana gelmiş olur. İstenilen kişi ise geciktirmek sureti ile işin hoşnutluğunu bırakmaz.[652]

[650] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 106-107.
[651] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 60.
[652] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 107.

1.1.1.5. Yumuşak Huylu Olmak

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre yumuşak huylu olmak devlet yönetiminde ahlâkî olarak ele alabileceğimiz hükümdarın en ideal özelliklerinden birisidir. Hükümdarın yönetilen kişilere karşın bulunulacak yaptırımlar ve vergi toplanması gibi işlemlerini tatlı dille yürütmesi gerekmektedir. Halka karşı zorbalık ve güç gerektirmeden yumuşak bir dille gerçekleştirilen yönetim en ideali olacaktır. Kendisine katı bir yönetim sergilenmeyen halk her daim hükümdarın yanında olacak ve kin duyma gibi bir niyet içerisinde olmayacaklardır. Aksine sert ve katı bir yönetim sergilenen halk ise zamanla buna karşı kin duymakla kalmayıp yönetimden olan memnuniyetsizliklerini isyana kalkışmakla sonuçlandırmaya çalışacaklardır. Yani yönetime olan itaat konusunda büyük bir isyan içerisinde olacaklardır. Bu durumda halk ve hükümdar karşı karşıya gelmiş olacaktır. Sonuç halkın lehine olursa insanların ölmesi, evlerin yıkılması kaçınılmaz olacaktır. Ancak hükümdarın lehine olursa bastırılan isyan karşısında yinede hükümdar halkın gözünde iyi bir halde değerlendirilmeyecektir. Şeyzerî, hadis-i şeriften örnekle bizlere yumuşak ve sert davranmanın sonuçlarını göstermektedir. Şeyzerî bu konuda yumuşaklık ve sertliği bir insan tasviri olarak ele almıştır. Yumuşak adamın iyi bir insan olarak sert adamın ise kötü bir insan olarak iz bırakacağını belirtmektedir.[653]

Şeyzerî yumuşak huyluluk konusunda doğa olaylarından ve hayvanlardan örnekler ile konuyu pekiştirmektedir. Hortum ve kasırga çıktığı zaman evlerin çatılarını uçurur, ağaçların kırılmadık dalını bırakmaz. Şiddeti çok kuvvetli olmasına rağmen yalnız evin temeli ve ağacın kökü yinede yerinde sabit olarak kalmaktadır. Fakat bir akarsu sert bir şekilde akmadığı takdirde dahi evin temeli olsun, ağacın kökü olsun hepsinede nüfuz eder ve zarar verir. Bu hayvanlar içinde geçerlidir. Sivrisinek her daim çıkardığı ses ile rahatsızlık verir ve kurtunulmak istenir. Bu yüzden amacına ulaşamaz. Ama sülük sessiz ve sakin bir şekilde avına

[653] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 108.

yanaşır istediğini elde edip kanını emer. Yani tatlı dil yılanı dahi deliğinden çıkarır diye boş yere dememişlerdir. Yumuşak huyluluk ile insan kendisine düşman olan kişiyi dostu yapmayı başarır.[654] Nitekim Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı dönemlerinde hükümdarlık yapmış olan II. Abdülhamid Han kendisine karşı düzenlenen bombalı suikast girişiminde bulunan Jorris adındaki suikastçiyi affetmiş ve takip ettiği yumuşak huylu dahiyâne siyaseti karşısında bu suikatsçiyi kendisi namına çalışan bir ajan olarak kullanmayı başarmıştır.[655] Zira Kur'an-Kerim'de Mü'minûn suresinde *''Sen kötülüğü en güzel bir tutumla sav,''*[656] diye buyrulmaktadır. Çünkü Ebü'n-Necîb Şeyzerî katı ve zorbalıkla yapılan bir yönetim ile dost olanların düşman kesileceğini söylemektedir. Yani her şeyin azı karar çoğu zarar sözü tam olarak yerini bulmaktadır. Çünkü çok yumuşak davranmakla devlet yönetiminde suistimal olacağı ve çok sert davranmakla düşmanı çoğaltıp devlet yönetiminde aksamalara neden olacağı için yerinde kararlar alamak çok iyi olacaktır.[657] Nitekim Avrupa Hun Devleti Hükümdarı Atilla'ya göre galibiyet elde etmek isteyen bir hükümdar kendisine öncelikle yer ve zaman bakımından nasıl olması gerektiği sorularını yöneltip, cevabını ona göre almalı ve stratejisinide ona göre gerçekleştirmelidir.[658] Buna istinaden Ebü'n-Necîb Şeyzerî hükümdarın yerinde davranılması gerektiğini yumuşak huyluluk olarak değerlendirdiğine göre yönetilenleride üç kısma ayırıp nasıl davranılacağı sorusunun cevabını ona göre vermektedir. Bunlardan birincisi her zaman için hayırlı kişilere, sevilip sayılan itibarlı kişilere karşı aralarında bir ayrım gözetmeksizin yumuşak huylu olarak davranılması gerektiğidir. İkincisi har daim acıma hissi gütmeden sert bir mizaç takınıp hiçbir şeyden ödün vermeden davranılması gereken kişilerdir. Üçüncü olarak ise yer ve zaman itibari ile değişiklik gösteren davranışlardır. Bu durumda kimi zaman sert davranmak, yeri

[654] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 108.
[655] Ahmet Şimşirgil, *Kayı X Osmanlı Tarihi II. Abdülhamid Han*, Timaş Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2019, s. 160.
[656] Mü'minûn, 23/96.
[657] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 109.
[658] Hasan Günaydın, *Tanrının Kırbacı Attila'nın Liderlik Sırları*, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2016, s. 97.

geldiğinde ise tatlı dilli olmak gerekmektedir.[659] Bunu ise Şeyzerî bizlere şu mısralarla açıklamaktadır:

"İza küntüm fi'l-ardi kadeten,

Fesusu ikrame'n-nasi bil'hilmi vel'bezli

Ve susu liam'en nasi bi'l bezli vahdeh

Sarihan fe'inne'z zülle aslahu li'n nezli"[660]

Buna göre örnek vermek gerekirse Büyük Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan mescide namaz kılmaya girdiğinde bulduğu notta yazılan Nizamü'l-Mülk hakkındaki karalamalar ile ilgili kendisini çağırıp notu iletmiştir. Yazılanlar hakkında doğruluk payı varsa iyi bir ahlâk sahibi olması yönünde uyardığı, yalan ise notu iletenlerin yaptıkları davranıştan ötürü af edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yalnız bir daha önlemlerini sıkı bir şekilde alıp, önemli şeylerle meşguliyet edinmelerini sağlayıp, bir daha bu tür kötülüklere zaman ayıramayıp bulaşmalarının önüne geçilmesini önermiştir.[661] Timur Devleti Hükümdarı Timurlenk'in en titiz davrandığı konulardan birisi de duruma göre davranış tarzıdır. Timurlenk duruma göre bazen yumuşak huylu olmayı tercih etmiş, bazen de sert bir yönetim tarzını benimsemiştir. Yeri ve zamanına göre bu davranış tutumlarını sergilemede Timurlenk kendine göre yeterince hassas bir devlet yönetimi sergilemiştir. Buna göre detaylı bir şekilde düşünüp ondan sonra kararlarını uygulamıştır. Bu kararlarındaki sıralaması ise savaşmayı ikinci planda tutması olmuştur. Öncelik olarak savaşa girmeden fethi nasıl gerçekleştireceği ve kazanmanın yollarını aramıştır. Daha sonrasında savaşı düşünmüştür.[662]

---

[659] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 109.

[660] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 110. Beytin Anlamı: ''Bir milletin hükümdarı olursan, o milletin saygın ve ileri gelenlerine yumuşak davran ve şefkat ve ihsanla muamele et! Kötü ve sefil kişilere ise sertlikle davran ve onları daima kontrol altında tut!''

[661] Cansu Canan Özgen, Erkan Göksu, *Türklerin Büyükleri Asya'dan Avrupa'ya Hazar'dan Akdeniz'e(Nizâmü'l-Mülk)*, ed.: Can Uyar, Kronik Yay., İstanbul Kasım 2018, s. 41.

[662] Hasan Günaydın, *Aksak Timur (Timurlenk'in Liderlik Sırları)*, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2016, ss. 160-161.

1.1.1.6. Vefa

Ebü'n-Necîb Şeyzerî vefanın çok önemli bir haslet olduğunu belirtip bunun Allah tarafından Kur'an-ı Kerim'de belirtildiğini söylemektedir.[663] Mâide suresinde *"Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin,"*[664] buyrulmaktadır. Elmalılı M. Hamdi Yazır bu ayetin tefsirinde vefa olarak her türlü sözün yerine getirilmesi olduğu yönünde görüş bildirmektedir. Bu sözleşmeler dinî hüküm ve yasalar konusunda, insanların Allah'a verdikleri sözler, ettikleri adaklar, insanların karşılıklı olarak sözleşmeleri, emanetler, harp zamanı verilen sözler, zimmet sahibi kişiler ile anlaşmalar, Müslüman ve gayrimüslimler ile yapılan her türlü sözleşmeleri kapsamaktadır.[665] Yani burada her türlü sözleşmeye riayet esas olarak görünmektedir. Peygamber Efendimiz'in şu hadis-i şerifi bizleri bu konuda bilgilendirmektedir: *"Allah'ın adıyla, Allah yolunda yürüyün. Allah'ı inkâr edenlerle savaşın. İşkence yapmayın, (ahidde bulunduğunuz taktirde) ahdinizi bozmayın, çocukları öldürmeyin."*[666] Zira Hz. Ali savaşta dahi olsa düşmanınla bir sözleşme gerçekleştirdiğin takdirde, o sözün kellesi gitmek pahasına da olsa yerine getirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Eğer insanın nefsine karşı bir yenilgi söz konusu ise buna aldanılmaması, çünkü sözün yerine getirilmesinin dinî hükümlerin gereği olduğunu belirtmektedir. Eğerki kişi verdiği sözden hevasına aldanıp dönerse emanete hıyanet etmiş olmakla birlikte akılsızlık etmiş olmaktadır. Verdiği sözden dönen kişi bu dünyanın hevasına aldanıp ahiretin cezasına rıza göstermektedir. Yalnız bilinmelidir ki bu dünyanın cezası ahiretin cezasından daha kolaydır.[667]

---

[663] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 110.
[664] Mâide, 5/1.
[665] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sadeleştirme: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Azim Dağıtım, İstanbul 2017, C. 3, s. 155.
[666] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 17, s. 363.
[667] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, ss. 81-83.

Kur'an-ı Kerim'de İnsan suresinde *"Onlar, verdikleri sözü yerine getirirler ve dehşeti her yerde hissedilen bir günden korkarlar,"*[668] buyrulmaktadır. Zira Süleyman bin Abdülmelik[669] nasihat etmesi için Ebû Hâzim'e erdem konusunda hangi insanın daha erdemli olduğu yönünde sorusunu yöneltmiştir.[670] Ebû Hâzim ise *"Allah'ın emirlerini yerine getirmek üzere amel eden ve onun emirlerine dikkat çeken"*[671] diye söylemiştir. Ebü'n-Necîb Şeyzerî ise vefanın en ideal şekilde hükümdara uygun olan özelliklerden birisi olarak görmektedir. Çünkü hükümdar verdiği sözden dönmeden sözünü tutarsa, huzura ermiş olur. Böylece yönetilen halk konusunda da hükümdara karşı bir sevgi ve muhabbet duyulmasına vesile olur. Onun içindir ki ahde vefa hükümdarın olmazsa olmaz vasıflarından birisi olarak nitelenebilir. Çünkü Ebü'n-Necîb Şeyzerî Allah'ın rızasına ve yönetilen halkında takdirine layık olmayı dört başlık altında ele almıştır. Bunlardan birincisi hiç kimseye tutamayacağın sözün verilmemesidir. İkincisi gerçekleştiremeyeceğin gözdağı verme gibi korkutma işlemlerini yapmama konusundadır. Zira bu durumda hükümdarın büyüklüğüne gölge düşer, suçlu olan kimseye ise cesaret verme sebebi ile daha da fazlasını gerçekleştirme imkânı sunar. Üçüncüsü görünüşte kolay olan ama görünmeyen zor olan kısmını düşünmeden büyüklüğe kapılmama hususundadır. Yani işin aslını ve devamını düşünmeden kendini üstün gibi görmenin gereği yoktur. Zira her dağın bir çıkışı olduğu gibi birde inişi vardır. Dağın görünen yüzüne göre davranmak kolaydır. Ama işin önemli kısmı dağın ardını tahmin etmektedir. Dördüncüsü ise senin için öğüt verene karşı dinlemesini bilmelisin. Eğerki dinleme zahmetinde bulunmazsan yönetilen halkın durumundan haberdar olamazsın. Zira Ebü'n-Necîb Şeyzerî ahidleşme konusunda Ebu'l-Hasan Medayinî'den şu sözleri aktarmaktadır: Ömer bin Abdülaziz verdiği sözlerin unutularak yerine getirelemeyeceği konusunda çok hassas davranırdı. Bunun içindirki söz verme konusunda çekingen davranırdı. Yoksa söz verdiği

---

[668] İnsân, 76/7.

[669] Süleyman bin Abdülmelik; 675-680 seneleri arasında Medine'de doğmuştur. En önemli Emevî halifelerinden birisidir. 715 yılında halifelik koltuğuna oturmuştur. Süleyman bin Abdülmelik 717 tarihine kadar halifelik yapmış ve 717 tarihinde vefat etmiştir.

[670] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı)*, haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 65.

[671] Abdüsselâm El-Amasî, *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı)*, haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2012, s. 65.

takdirde onu yerine getirememenin ızdırabını çeker, yerine getirmek için çaba gösterirdi.[672]

Şihâb En-Neyrîzî ise bu konuda şu hikâyeyi rivayet etmektedir: Peygamber Efendimiz köle vermek için birisine sözde bulunmuştur. Bu kişi Ebü'l-Heysem b. Et-Teyhân'dır. Aradan biraz zaman geçtikten sonra (iki ya da üç gün gibi bir süre) üç adet köle getirilmiş bulunmaktadır. Gelen kölelerden iki tanesini Peygamber Efendimiz gereksinim duyduğunu bildiği iki kişiye vermiştir. Ancak o sıra Peygamber Efendimiz'in kızı Hz. Fâtıma'da orada hazır bulunmaktadır. Taş değirmen ile un yapımının izleri elinde olan Hz. Fâtıma, Peygamber Efendimiz'den kalan son kölenin yardım için kendisine verilmesini istemiştir. Ancak Peygamber Efendimiz kızı dahi olsa Ebü'l-Heysem'e verdiği sözü tutmanın gereği olarak uygun olanın sözünü tutması olduğunu belirtmiştir. Bunun içindir ki son köleyi kızı Hz. Fâtıma'ya değilde Ebü'l-Heysem'e vermiştir.[673] Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin şu dizeleri ile vefa konusunu noktalandırmak isterim.

"La tekulenne iz alem tera danin

Tettesimu'l va'de fi şey'in ni'me

Feiza ekallet ni'amu fe-sbir leha

Necazü'l-va'd nil-hülfi zemmâ

Hüsnü kavlin na'am min ba'di la

Ve kabihü kavlin la-ba'de na'am

İn la-ba'de na'am fahişetun

Febila fe-bde iza hifte nedem"[674]

---

[672] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 111.
[673] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, ss. 224-226.
[674] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 112. Dizelerin Anlamı: ''Yerine getiremeyeceğini bildiğin bir vaadi taahhüt etmektense o vaadi hiç telafuz etme daha iyidir. Allah'ın üzerindeki nimetleri azalırsa bu duruma sabret. Çünkü biz sözden dönmeyi kınanmış biliriz ve vaadin gereğini yerine getiririz. Hayırdan sonra gelen evet ne

1.1.1.7. Doğruluk

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre doğruluk vasfı en kıymetli vasıflardan birisidir. Çünkü İslâmiyet insanları her daim doğruluğa teşvik etmektedir. İnsan aklı sayesinde doğru yolu bulmaktadır. İnsan doğruluktan yana olmakla bazen zarara uğrasada, tam tersi olan yalan ile de çıkarları doğrultusunda ziyanlarını gidermektedir. Ancak doğruluk ve yalanın hükümleri İslâmiyette belirtilmiş ve bu doğrultuda hareket etmek gerekmektedir. Ebü'n-Necîb Şeyzerî zararda olsa menfaat doğrultusunda yalandan sakınmayı, İslâmiyet'in doğruluğu emrettiğini dile getirmektedir. Bu yüzden insan aklı ile zararlı işten kaçınıp iyiye yönelmektedir.[675] Bu konuda Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle buyurmuşlardır:

> *"Doğruluğa yapışın, ondan ayrılmayın, zira doğruluk iyiliğe götürür, iyilik de Cennet'e iletir. Kişi doğru söyledikce, doğruyu araştırdıkca Allah katında doğru yazılır. Yalandan kaçının, zira yalan kötülüğe götürür. Kötülük de Cehennem'e iletir. Kişi yalan söyledikce ve yalan peşinde koştukça Allah katında yalancı yazılır,"*[676]

Zira Nûşirevân aklı sayesinde doğruyu buldu ve doğrulukla devletini yönetip halkın refah ve huzurunu sağladı. Bu şekilde dünyada iyi bir isim bırakıp adaleti ve doğruluğu ile dünyaya örnek oldu.[677] Ebü'n-Necîb Şeyzerî kişinin yalan söylemesi sonucu menfaat icabı kâr sağlayacakmış gibi görünsede yinede yalana başvurulmaması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü yalancılık insanın yok olmasına neden olmaktadır. Şeyzerî kişinin yalan söylemesi sonucu menfaat sağlayacağını görsede bunun aslında kişi için zarar olduğunu, doğru söylediği

---

güzel sözdür. Evetten sonra gelen hayırsa ne çirkindir. Evetten sonra hayır demek ancak ahlâksızlıktır. Pişman olmaktan korkmuyorsan işe hayır diyerek başla.''

[675] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 112.

[676] İbrahim Atay, İbrahim Eken, Yakup İskender, Ahmet Serdaroğlu, *Seçme Hadîsler*, (tashih: Abdil Aktaş), DİB Yay., 12. Baskı, Ankara 2000, s. 39.
Hadîsi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Tirmizî rivâvet etmişlerdir.

[677] Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig,* Ema Klasik Yayınları, ed.: Tûba Öztürk, İstanbul 2017, s. 56.

takdirde zarara uğrayacağını bilsede kişi için bunda yarar olacağını beyan etmektedir.[678] Bunu ise Şeyzerî şu beyitlerle taçlandırmıştır:

"Fekün sadıkan fi külli şey'in tekulühu

Ve la-tekün kezzaben fetud'a münafıkan"

Beytin Anlamı: *"Her söylediğin doğru olsun, çünkü yalancılık münafıkların hasletlerindendir."*[679]

Mâverdî ise yalan söylemenin insanlar arasında nefret doğuracağı ve kini artırıp düşmanlık oluşturacağını belirtmektedir. Yani her türlü kötülüğün başlangıcı yalandan ibarettir. Bu durumda Mâverdî'ye göre doğruluğun iyi bir vasıf olduğunu insanın aklı dahi kabullenmekte ve İslâmiyet'te bunu onaylamaktadır. Yalan söylemeyi ise insan aklı kabul etmemekte ve İslâmiyet ise reddetmektedir. Doğruyu söylemek insan aklı tarafından kabul edilip dinen onaylandığı için onurlu bir özellik olup insanlar arasındaki saygınlığıda artırmaktadır. Ancak yalan söylemek ise asla doğruluğun mertebesine ulaşamayacak bir haslet olarak kalacaktır. Doğruluk her insanın yararına olacağı için kabul gören bir özellik olup, yalan söylemek ise akla yatkın olmadığı gibi insanın helak olmasını sağlamaktadır. Mâverdî doğruluğu akla bağlamaktadır. Bu nedenle akıl insanın güzeli ve çirkini ayırt etmesini sağlamaktadır. Onun içindir ki insan doğru ile güzel yolu, yalan ile de çirkini bulmaktadır. Mâverdî her zaman İslâmiyet'in doğruluktan yana olduğunu ve insanlara bu konuda yol gösterdiğini belirtmektedir. Çünkü İslâmiyet güzelliktir.[680]

Mâverdî'ye göre İslâmiyet aklın eksikliklerini de tamamlayıcıdır. Din her daim doğru yolun rehberidir. Bu konuda akıl menfaat belirtmeyen durumlarda yalan

---

[678] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 113.
[679] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 113.
[680] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 502-503.

konuşmayı reddetmiştir. Ama akıl fayda sağlanacak doğrultuda yalanın uygunluğunu onaylamıştır. Mâverdî'nin düşünceside Şeyzerî gibi menfaat icabı yalan söyleyip yarar sağlamanın iyi sanılıp teşvik amacı olduğunu, bunun ise hoş olmadığını vurgulamaktadır. Akıl yarar sağlanacak durumlarda yalanın uygun olduğunu gerekli kıldığı için, aslında kötüden güzel bir şey çıkmayacağından din bu konuda uygunluk belirtmemiştir. Bunun içindir ki Mâverdî'ye göre dinin hükümleri, aklın hükümlerine göre her zaman üstün durumdadır. Mâverdi'ye göre yalan kötü bir şey olduğu için güzel olarak tasnif edilemez. Hayırlı olmayan bir iş de güzel olmayacağı için Mâverdî dikenden üzüm elde edilemeyeceğini söylemektedir. Bunun içindir ki üzüm elde edilen asmadan ise Ebûcehil karpuzu olarak ürün çıkmayacağınıda belirtmektedir.[681] Çünkü Allah'ın yüceliğine kullarının aklı tam anlamıyla yeterli olarak ulaşamaz ve bunun içindir ki Allah'ın lütuflarını da tam olarak bilemezler.[682] İbni Arabî bu konuda akıl ve ikâl[683] kelimesinin menşeinin aynı olduğunu ifade etmektedir. İbni Arabî'nin bunu ifade etmesindeki amaç ise Mâverdî'nin bahsettiği gibi aklın hükümleri her zaman dinin hükümlerinden aşağıdadır sözünün dayanağını oluşturmaktadır diyebiliriz. Çünkü İbni Arabî'ye göre İlahi Genişliği insan aklı alamadığı gibi aynı zamanda insanlar tarafından da bu konuda yanlışa yönlendirilmeler ve sınırlandırılmalar oluşturulduğundan dolayı yanlışa düşme imkânı vermektedir. Yanlış bîd'atlar oluşmasına meydan vermektedir. Yani akıl ve ikâl kelimelerinin menşei olarak baktığımızda İbni Arabî'ye göre akıl sınırlıdır ve İlahi Genişlik sınırsızdır. Bunun içindir ki insan aklı ile yanlışa düşebilir, doğruluktan şaşabilir. Çünkü ilim sahipleri ve ulemâ dahi aklının sınırına göre hüküm verebilir ve yanlışa düştükleri yerler olabilir. Yani insan beşer ve şaşar sözünü kanıtlamaktadır. Fakat buradaki tek doğru İlahi Genişliğin kesinlik arz edip yanlışsız oluşudur. İbni Arabî'nin,

[681] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 504-505.
[682] Feridüddin Attâr, *İlâhiname*, çev.: A. Gölpınarlı, TİBK Yay., III. Basım, İstanbul Nisan 2019, s. 449.
[683] İkâl: Arapça'da hayvanları bağlamada kullanılan ip manasındadır. İnsanı tehlikeli yere gitmekten alıkoyduğu için, insandaki idrak ve şuur kavramına da akıl denmektedir. Akıl bu anlamda genişlemektedir, ancak sonsuz değildir.

Mâverdî gibi üzerinde durduğu aklın noksanlıklarını, yani yanlışlıklarını İslâmiyet tamamlamaktadır.[684]

Allah'ın öyle hükümleri vardır ki bu hükümler insan aklının alamayacağı şekilde geniş bir yönetim sergilenmesini sağlamaktadır. İnsan aklının hükümlerinin üstünde olan dinin hükümleri dünyanın, kâinatın ve alemlerin her yerini kapsamaktadır. Kur'an-ı Kerim'in emirleri ile yasakları Hind ve Çin memleketlerinden tutunda, Atlas Okyanusundan Güneybatı Avrupa'da bulunan Pirene Dağları'nda meydana gelen olaylara dek dünyanın her yerinde, her hadiseye hitap edecek genişliktedir. Yalnız bu genişlik insan aklının anlayamayacağı şekilde geniş olduğu için bilginler ve ilim ehli kişilerin insan aklının sınırlılığı ile yanlış değerlendirmeleri sonucu daralmaktadır. Bu da bize doğruluk konusunda yanlış anlaşılma ya da işine gelindiği gibi aklın kabul ettiği durumlarda yalan söylemek ile yarar sağlama uğruna yanlış yolları tercihe sürüklemektedir. Bu şekilde insanlarında yanlış yola sürüklenmelerini ve doğruluktan sapmalarını yine ilim ehli kişiler ve bilginler nefslerine yenik düşerek sağlamışlardır. Hâlbuki insanlar bu şekilde haberinde dahi olmadan şeriatın hükümlerine karşı gelmekte ve aklını yanlış yönde yararı için değerlendiren bilgin ve ilim sahibi kişilerin sözlerine şartlanarak doğruluktan ayrılmaktadırlar.[685] Tüm bunlara baktığımız zaman Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin, Asaf bin Kays'tan aktardığı gibi doğruluk insanlar için her daim olması gereken bir unsurdur. Yalnız öncelik ise doğruluğun hükümdarda bulunması daha eftal olarak değerlendirilmektedir. Çünkü nefs insanı her türlü kötülüğe sürükler. İnsanı her türlü yalana bulaştıran yine nefstir. Bu yüzden ilk önce hükümdarın nefsine karşı savaşı kazanıp devletin yönetiminde doğruluktan sapmaması ve yönetimi altında bulunan devlet idaresindeki kişiler ile halkın güvenine liyakati sağlamış olması gerekmektedir. Böylece hükümdarın tüm bu sahip olduklarının şükrünü eda etmesi

[684] Ian Almond, *İbni Arabî ve Derrida Tasavvuf ve Yapısöküm*, çev.: Kadir Filiz, Ayrıntı Yay., 2. Basım, İstanbul Şubat 2016, s. 26.
[685] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 38.

gerekmektedir.[686] Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin, Mehleb'den aktardığı gibi *"Cesur ve kahraman olan hükümdarın elinde bulunan kılıç bile doğruluktan daha değerli değildir."*[687] Eğer ki din dünyayı avcuna almak uğruna kötü kişiliklerin elinde yanlış kullanılırsa doğruluktan yana eser kalmayacağı aşikârdır.[688] Çünkü bir kişi doğruluk yönünden devlet ile aynı paralel doğrultuda bir izlenim sergilemelidir. Yani kişinin ve devletin doğruluğu birbiri ile ayrı olamaz, aksine birbirinin benzeri konumunda olmalıdır. Kişinin ve devletin doğruluğunun birbiri ile benzer olması birbirini bütünleyici iki kavram olarak ele alınabilir. Böylece doğruluktan tam olarak verim alınmış olmaktadır.[689]

1.1.1.8. Şefkat ve Merhamet

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre şefkat ve merhamet doğuştan gelen bir özelliktir. Ama hükümdarın şefkat ve merhamet ile ahlâken iç içe olması hükümdarlığının şanından dolayıdır. Çünkü hükümdar bu sayede emri altındakilerin, yönettiği halkın her daim emniyetini sağlamış olacaktır. Hükümdar cömertliğini elden bırakmadan fakir fukaraya, zayıflara şefkat ve merhamet elini uzatıp her türlü cefayı defetmelidir. Şeyzerî bu konuda Hz. Malik (r.a.)'ten şu hadiseyi anlatmaktadır. Hz. Ömer vali atamalarını gerçekleştirirken Şam'a atayacağı valiler konusunda birisini bu iş üzeri yanına çağırmıştır. Bu görüşme esnasında yanlarına gelen ufak bir çocuk Hz. Ömer tarafından şefkat ve merhamet çerçevesinde sevilmiş, ilgilenilmiştir. Hz. Ömer çocuğu kendi çocuğundan ayırmamış kucağına alıp yanaklarından öpmek suretiyle bir devlet başkanında olması gereken şefkat ve merhameti göstermiştir. Yalnız görüşmedeki vali adayı olan kişi Hz. Ömer'in bu davranışı karşısında kendisinin üç tane çocuğunun bulunduğunu, o ana kadar

[686] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 113.
[687] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 113.
[688] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 69.
[689] Platon, *Devlet*, çev.: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, TİBK Yay., XXXVII. Basım, İstanbul Kasım 2018, s. 134.

hiçbirisine karşı Hz. Ömeri'in bu yaptığı şefkat ve merhamet örneğini göstermediğini söylemiştir. Bu durum karşısında Hz. Ömer kendi çocuklarına şefkat ve merhamet göstermeyen birisinden için halka karşı şefkat ve merhamet göstermesini hiç bekleyemezsin düşüncesi ile karar değişikliğine gitmiştir. Bu kişiye valiliği uygun görmemiş ve liyakatli olmadığına kanaat getirmiştir.[690] Yani bir hükümdar ya da bir kişi her daim bir çocuğu, özellikle yetimleri kendi çocuklarıymış gibi görmeli, onlara karşı şefkat ve merhametini esirgememelidir. Çünkü bir yetimin malından ahirette öncelik olarak yönetici sorumlu olacağı için yetimlere karşı kendi malından çok onların hakkını gözetmelidir.[691]

Nitekim Osmanlı Devleti hükümdarlarından Sultan II. Abdülhamid Han hakkında Ahmet Reşit Bey[692] merhametli bir hükümdar olduğuna dikkat çeker. Bundan Canlı Tarihler adlı kitabında bahsetmiştir.[693] Çünkü II. Abdülhamid Han için Ahmet Reşit Bey hatıralarında değinirken devletin en bunalımlı zamanlarında dahi kendisine karşı kötülük edenlere hiçbir zaman onların kanını dökmek gibi bir kötülükle karşılık vermediğini belirtmiştir. II. Abdülhamid Han'ın merhametinde bundan daha ziyade bir emare bulunmayacağını belirtmiştir. Bunun içindir ki mahkemece suçu idam olarak sabit kılınan kişilerin dahi bundan kurtulmasını sağlar, en azından ömür boyu hapis cezasını uygulattırmış ya da kürek cezasını uygun görmüştür.[694] Nitekim Peygamber Efendimiz'in yanında on sene boyunca hizmet etmiş birisi olarak Enes bin Mâlik şefkat ve merhametinden şu sözlerle bahsetmiştir: *"Bir kere de olsa canı sıkıldığında bana 'öf' demedi. 'Niçin böyle*

[690] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 114-115.

[691] Platon, *Yasalar*, çev.: Candan Şentuna, Saffet Babür, Kabalcı Yay., İstanbul Temmuz 2012, s. 440.

[692] Ahmet Reşit Bey: Ahmet Reşit Rey 1870 senesinde Çankırı'da dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda ismi Ahmet Reşit Bey olarak geçer. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde üst seviyede bürokratlık ve bakanlık gibi görevlerde bulunmuştur. II. Abdülhamid Han'a sarayda kâtiplik vazifesinde bulunmuştur. Besteci Cemal Reşit Rey ve tiyatro yazarı Ekrem Reşit Rey'in babasıdır. 14 Ağustos 1955 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

[693] Yavuz Bahadıroğlu, *Kudretli Sultan II. Abdülhamid Han*, ed.: Hüseyin Kahraman, Ensar Neşriyat, 51. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 256.

[694] Yavuz Bahadıroğlu, *Kudretli Sultan II. Abdülhamid Han*, ed.: Hüseyin Kahraman, Ensar Neşriyat, 51. Baskı, İstanbul Kasım 2017, s. 258.

yaptın' da demedi. 'Böyle yapsaydın'da demedi."[695] Zira Seyfüddîn Ahmed El-Ebherî şefkat göstermek ile insanların ahlâken hoş görülmeyen durumlarının aşılmasında önemli adımların kararlı bir şekilde atılacağını belirtmektedir.[696]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî ideal bir hükümdarın yönetiminde davranışları hakkında her zaman için halkın nazarında bir itibar ve heybete sahip olması gerektiği yönünde görüş bildirmektedir. Aynı zamanda bunun yanında halkın kalbinde bir yer edinip sevilmesi gerekmektedir. Bunu yapabilmesinin ise Şeyzerî beş özelliğin olduğu takdirde elde edileceğini belirtmektedir. Birincisi itibarlı ve halkın gözünde saygınlığı olan kişilere önemini bilmektir. İkincisi her zaman için zayıf ve fakir fukarayı gözetmek onlara karşı merhamet ile yaklaşmaktır. Üçüncüsü naçar bir vaziyette bulunanalara himmet etmektir. Dördüncüsü zalimlere karşı kınından çıkmaya hazır keskin bir kılıç misali her daim teyakkuzda olup yasalara ve vicdanlara aykırı davrananlara karşı zulme son vermektir. Beşincisi ise her daim memleketin her yerinde emniyeti sağlamak olacaktır. Emniyetin sağlanamaması durumunda ülkede hırsızlık, soygun gibi olayların artması sonucu hükümdara karşı güven azalır, halkın gözünde hükümdarın heybetinin kaybedilmesini sağlar.[697] Kisra oğlu Hürmüz'e nasihat ederken sadece kendi yaşantısı üzeri refahını değilde yoksulların yaşantısındaki refah ve huzuruda düşünmesini söylemiştir. Hükümdarı bir ağaca benzetmiş ve yönetilenler bu ağacın kök kısmını oluşturmaktadır. Ağaç nasılki besinleri kökten alıp ona göre dal salar, gürleşir ise hükümdar da gücünü halktan almaktadır. Bu sayede hükümdar yoksulların gönlünü hoş tutar, yoksullara şefkat ve merhamet gösterirse heybeti çoğalır. Eğer ki yoksullardan şefkat ve merhametini esirgerse kendi elleriyle kendi köküne zarar vermiş olmaktadır. Zira hükümdarın tacı yoksul halkın sayesindedir. Hükümdarın bunu sağlayabilmesi içinde Allah'ın rızasını gözeterek yönetim gerçekleştirmesi

[695] Fikret Karaman, *Din ve Sosyal Hayat (Makaleler)*, DİB Yay., Ankara 2011, s. 129.
[696] Seyfüddîn Ahmed el-Ebherî, *Şerhu'l-Ahlâki'l-'Adudiyye*, çev.: Ömer Türker, İlem Kitaplığı (Nobel Akademik Yay.), Ankara Ağustos 2016, s. 30.
[697] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 116.

halkına karşı olan şefkat ve merhametini artıracaktır.[698] İmam Gazâlî, Peygamber Efendimiz'in bu konudaki buyurdukları hadis-i şerifi bizlere aktarmaktadır: *"Herhangi bir vali ki, halkına şefkatli bir yaklaşım sergilemiyorsa, Yüce Allah (c.c.) da ona şefkat göstermeyecektir."*[699]

1.1.1.9. Sabır

Ebü'n-Necîb Şeyzerî sabrın kapsamının çok geniş olduğunu söylemektedir. Fakat sabrın kapsamının çok değişik şekillerde bulunduğu için burada hükümdarda bulunması gereken kısmının ele alınacağı üzeri durmaktadır. Şeyzerî buna göre hükümdarın sabrının üç özellik üzeri temellendiğini belirtmektedir. Birincisi sabır bir meyvedir ve bu meyvenin alınması ağırbaşlılık sayesinde olmaktadır. İkincisi ülkenin refah ve huzura erip ilerleyip gelişmesi için emniyet ve güvenliğin sağlanması gerekmektedir. Üçüncüsü ise cesaret sahibi birisi olunduğu takdirde sonucu kararlılık olacaktır.[700] İbni Arabî'de aynı Şeyzerî gibi sabrın ağırbaşlılık ve cesaretin bütünleşmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.[701] Bu durumdan yola çıkarak Şeyzerî ahlâken üstün gördüğümüz vasıfların reisi olarak sabrı göstermektedir.[702] Bunu ise Şeyzerî Peygamber Efendimiz'in şu hadis-i şerifi ile temellendirmektedir: *"İlim, müminin dostu; ağırbaşlılık, veziri; akıl, kılavuzu; amel, komutanı; yumuşaklık, babası; iyilik kardeşi ve sabır, askerî reisidir."*[703] Yalnız Şeyzerî burada belirtmek istediğinin sebatın sabır ile ilişkili olduğudur. Yoksa sabır konusunda herhangi bir üstünlük davası gütmemektedir. Sabrın tüm iyi hasletleri destekler konumda olduğudur. Şeyzerî ahlâken tüm iyi vasıflara sahip olupta, sadece sabırdan yoksun birisinin değerlendirmesini yaparken, sabrın

---

[698] Sadi-i Şirazi, *Bostan*, haz.: Sadık Yalsızuçanlar, Antik Dünya Klasikleri (Lacivert Yay.), İstanbul Ocak 2017, s. 26.
[699] İmam-ı Gazâlî, *İmam-ı Gazâlî'den Yönetim Sırları*, Çelik Yay., İstanbul 2017, s. 51.
[700] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 117.
[701] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 58.
[702] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 117.
[703] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 117.

olmayışından dolayı diğer iyi huyların yok hükmünü kazanıp bir anlam ifade etmeyeceğini belirtmektedir. Bunun içindirki komutanın askerleri bir arada tutup eğitimini vermesi gibi sabırda ahlâken tüm iyi vasıfları bir araya toplar ve emniyetini sağlar. Çünkü Şeyzerî'ye göre sabır her zaman beraberinde zaferi de getirmektedir. Sabırlı bir bekleyişin sonunda mutlaka zafere ulaşmasıda yakınlaşacaktır.[704] Zira Taşköprîzâde Ahmed Efendi'de sabırlı bekleyişin, olumsuzluklar karşısında dahi amaçların elde edilip doğruya ulaşılmasında en büyük etken olduğunu vurgulamaktadır.[705]

Eğer savaşta bir komutan sabırla hareket etmez ise askerlerin birliğinin bozulmasına ve dağılmasına yol açacaktır. Bu nedenledir ki sabır ile hareket eden bir komutan yeri gelir savaşmadan zaferi elde eder. Çünkü sabırla yapılan bir kuşatma ve manevraların sonucu zafer kaçınılmaz olacaktır.[706] Zira Babür Şah[707] Semerkand kuşatmasını yedi ay boyunca sürekli olarak sabırla devam ettirmiştir. Yalnız bu yedi ayda sabırla bekleyip asla kuşatmayı kaldırmamış ama zor olsada zaferi elde ettiğini beyan etmiştir.[708] Bunun içindir ki Ebü'n-Necîb Şeyzerî sabrın sonucunun her daim iyi bir kapıya çıkacağını vurgulamaktadır. Asıl kötü olan ise bu durumda sabredememektir. Çünkü Şeyzerî tüm imkânsız kötülüklerden insanın sadece sabrı dolayısıyla feraha ereceğini belirtmektedir. İmkânı olan kötülükler dahi olsa yinede belirli bir süre imkân oluşana kadar kurtuluşa yine sabır sonucu erişilecektir.[709] İnsan sonuçta nefsinin güzel olarak benimsediklerinden kaçınmayı

[704] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 117.
[705] Taşköprîzâde Ahmed Efendi, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye (Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi)*, çev.: Mustakim Arıcı, metin.: Elzem İçöz, Mustakim Arıcı, ed.: Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2014, s. 232.
[706] Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev.: Pınar Erturan, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 20.
[707] Babür Şah: Zahireddin Muhammed Babür Şah Andican'da 14 Şubat 1483 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Timur'un neslinden Fergana Emiri Ömer Şeyh Mirza, annesi ise Cengiz Han'ın neslinden Yunus Han'ın kızı Kutluk Nigar Hanım'dır.9 Haziran 1494 tarihinde 12 yaşında Fergana'da tahta geçmiştir. 1504 senesinde Kabil'i almış ve şahlığını ilan etmiştir. 26 Aralık 1530 yılında Agra'da 47 yaşında vefat etmiştir.
[708] Hasan Günaydın, *Babür Şah (Babür Şah ve Liderlik Sırları)*, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2016, s. 195.
[709] Şeyzerî, *Yöneticinin Nitelikleri*, çev.: Osman Arpaçukuru, İlke Yay., 3. Baskı, İstanbul 2013, ss. 85-86.

da yine sabır ile sağlamaktadır.[710] İbni Arabî cesaretin tersi olarak kabul ettiğimiz korkunun tasa, kaygı ve üzüntülü durumlarda insana herhangi bir yararının olmayacağını ve bunun da ahlâken üstün bir vasıf olarak kabul edilemeyeceğini belirtmektedir. Aksine tasa, kaygı ve üzüntülü gibi durumlarda çekilen sıkıntıların tek dayanağının sabır ile çözüme kavuşacağı yönündedir. İbni Arabî çaresi olmayan durumlarla karşılaşıldığında gayret etmeyi dahi sıkıntılarımızı ortadan kaldırmayacağı için üstün bir vasıf olarak görmemektedir. Bu durumda yine sabrı üstün ahlâki bir vasıf olarak kabul edebiliriz.[711]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî dünya işleri ile alakalı olarak tedbir ve hilenin bir anlam ifade etmediği ve tedbir ile çarenin olumlu sonuç verdiği durumlarda sabrı değerlendirmeye tabi tutmuştur. Buna göre tedbir ve hilenin sonuç vermediği olaylar karşısında her halükârda sabırdan başka çare kalmamaktadır. Çünkü bu durumda ancak sabredip, başa geleni çekip, zamanla unutup yaşanılanın etkisinden kurtulup, doğru görüş üzerine yönelmek gerekmektedir. Tedbir ile çarenin çözüme ulaştırdığı durumlarda ise yine sabredip olayların çözümlenmesine kadar beklemek lazım gelmektedir.[712] Bunu ise Şeyzerî verdiği beyitler ile güzel bir şekilde açıklamaktadır.

"*Men yünmitu'sabrü yedau rıhlehu*

Fi şaheti'r-raheti ve'l-yüsri

Lis'sabri yümnin ve bihi li'l-feta

Sıyanetü'n-nefsi ani'l-gadri"

Beyitlerin anlamı: *"Her kim ki, sabrı kendisine binek edinirse yükünü rahatlık ve huzur içinde istediği yere ulaştırır. Yani kim, sabrederse*

[710] Şeyh Sadi Şirazi, *Gülistan (Doğu Klasikleri)*, haz.: Ali Kemal, Anonim Yay., İstanbul 2016, s. 235.
[711] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 58.
[712] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 118.

rahat eder. Sabır, aynı zamanda koruyucudur ki, kişi sabır sayesinde haksızlığa ve zulme uğramaktan kurtulur."[713]

Şihâb En-Neyrîzî sabırlı olmayı fesadlardan kaçınmanın bir yolu olarak görmektedir. Aynı zamanda insan sabrı sayesinde de nefsinin karşısında durabilmektedir. Sabır insanı gece gündüz ibadetle meşgul olan kişilerin seviyesine ulaştırır.[714] Neyrîzî sabrın önemini Ebü'l-Hasan İsferâyinî'den aktardığı şu sözlerle belirtmektedir: *"Sabırlı olan insan, kendisine itaatsizlik yapan kimseden intikam almakta sakin olup acele etmeyen kimsedir."*[715] Neyrîzi her ne kadar sabrın önemini belirtmiş olsada tam tersi olarak birden sabredemeyip hareket etmenin iyi yönleri olduğunuda vurgulamaktadır. Çünkü sabredip nefsine hâkim olmak yerine bazı yerlerde kızgınlık gösterip sabredememenin daha yararlı olacağı durumlarıda Neyrîzî savunmaktadır.[716] Buna örnek olarak şu beyitleri vermektedir:

"Dağlaman gereken yaraya, ilacın faydası olmaz

Haşin olmak gereken yerde yumuşak davranmanın faydası olmaz!"[717]

Buna istinaden Neyrîzî hükümdarlar konusunda özellikle bazı istisni olan durumlarda sabrın hiçte uygun olmayacağını, aksine daha çok kötülük ve fesada yol açacağını belirtmektedir. Mesela hükümdar her daim kötülükte bulunan ve başkasının haklarına karşı sürekli sınırları aşan hareketlerde bulunan kişilere karşı sabır gösterirse bu olayların daha da çoğalıp hoş olmayan sonuçlara sebep olacağını belirtmektedir. Neyrîzî'ye göre en ideal olan ise sabır konusunda yer ve

---

[713] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 118.
[714] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 194.
[715] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 194.
[716] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 196.
[717] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 196.

zamana göre doğru kararların alınması yönünde olacağıdır.[718] Bunu ise Muhammed b. Vüheyb'den şöyle aktarmaktadır:

> *"Eğer sen muhtaç isen hilme, ben*
>
> *Deveye karşı bazı ihtiyaçlarda daha da muhtacım*
>
> *Sabırlı olmak benim için, dizginli bir ata benzer*
>
> *Benim atım, o kadar cahildir ki, cehaletinden dolayı üzerinde deriden bir semer taşır*
>
> *Bana karşı doğru davranılırsa ben de doğru olurum, düzelirim*
>
> *Bana doğru davranılmazsa, katı ve sabırsızca ben de doğru olmam"*[719]

1.1.1.10. Affetmek

Ebü'n-Necîb Şeyzerî hükümdarın affetmek sureti ile devlet işlerinin yürütülmesinde kusursuz yetkin bir mekanizmanın oluşmasını sağlayacağını belirtmektedir.[720] Çünkü insanın yapacağı iyilik ve göstereceği kötülük sonuçta her daim kendisini ilgilendirecektir.[721] Pîr Mehmed Za'ifî ise affetmenin sevabına değinmektedir. Çünkü hükümdar affetmek ile sevaba nail olduğu gibi affettiği kişininde günahını ise gece gibi kapatmış olmaktadır. Fakat hükümdarın affettiği kişinin gece gibi gizlediği günahının karşılığında halen bir düzelme yok ve aynı devam ediyor ise o zaman artık gereğini yapmalı, fazla müsamaha göstermemelidir.[722] Zira hükümdar zaten onun günahını gizli tutmakla yakınları ve diğer insanlar tarafından kınanmasının önüne geçmekte, bu sayede bir nevi ikazını yapmış olmaktadır.[723] Tuhfetü'l-Memlûk'te ise aynı şekilde affetmenin büyük hükümdarlar açısından iyi bir vasıf ve hem dünya hem de ahiret hayatı

---

[718] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 196.
[719] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 196.
[720] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 119.
[721] Şeyh Sadi Şirazi*, Gülistan(Doğu Klasikleri),* haz.: Ali Kemal, Anonim Yay., İstanbul 2016, s. 18.
[722] Pîr Mehmed Za'ifî, *Gülşen-i Mülûk (Hükümdarlar Bahçesi)*, haz.: Vedat Ali Tok, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2013, s. 35.
[723] İmam Gazâlî, *Kalbin İlacı*, çev.: Osman Yolcuoğlu, Gelenek Yay., İstanbul Eylül 2017, s. 113.

açısından en önemli vasıflardan biri olarak değerlendiriliyor. Aynı zamanda devletin bekası için aranan şartlardan birisi olduğu ise kaçınılmazdır. Hükümdarın affetmesi milletin ve halkın gözünde heybetini, değerini daha da artıracaktır. Ancak bu affetmenin belirli sınırları olacaktır. Çünkü hükümdarın heybetine gölge düşürecek davranışlarda bulunan, devlet sırrı olan bilgilerin açığa çıkarılması ve yayılmasını sağlayan hükümdarın yakınındaki kişiler veyahut kademe komutasındakiler olsun bu affetme bahsinin dışında kalmaktadırlar. Ancak devlet sırrını açığa vurma ve hükümdarın heybetini gölgeleyen davranışlar haricinde yaptıkları affetmeye tabi tutulurlar. Bu durumda ise hükümdarın heybeti daha da artar ve hükümdara karşı aşırı bir sevgi, saygı hissi oluşur. Bu sayede tam aksine hükümdara karşı oluşacak her türlü tehlikeye karşı göğüs gererek tüm itaatlerini göz önüne sererler.[724] Alâüddîn el-Kâzerûnî'nin bahsettiği gibi hükümdarın güçlü bir konumda iken affetme lütfunda bulunması karşısındaki kişinin hükümdara olan düşmanlığını tersine çevirip tüm kalbiyle itaatkâr birisi olmasını sağlar. Çünkü hükümdarın düşmanlık besleyeni affetmesi ona zarar vermeyerek güvenini kazanmasını sağlar. Böylece düşmanlık besleyen yaptığı kötülük karşısında affedildiği takdirde, kendisine zarar dokunmadığından düşmanlıktan vazgeçip hükümdarın her zaman hizmetinde sadakatle bağlı olacaktır.[725]

Hükümdar affetmek yerine yukarıda anlattıklarımızın tam tersini uygulayıp, cezalandırma yolunu tercih edebilir. Hükümdar cezalandırma yolunu takip ettiği takdirde ise kendisine sevgi besleyecek olan bir suçlu yerine, aksine hükümdarı ortadan kaldırıp devletin bekasını tehlikeye atmak isteyen bir suçlu ile karşı karşıya kalmış olur. Ama sürekli olarak affedici gözüylede görünüp suçluların cesaretlenmesini sağlayıp daha çok suç oranının yükselmesinede müsaade etmemesi gerekir. Bu durumda hükümdarın aşırı katı davranıpta her suçlya aşırı cezalar uygulayıp kin tutmalarınıda engellemesi gerekmektedir. Tuhfetü'l-Memlûk'e göre bir suç isnad olduğu takdirde, zamana bırakıp cezasını hemen

[724] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 89.
[725] Alâüddîn el-Kâzerûnî, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye (Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi)*, çev.: Mehmet Demir, Güvenç Şensoy, metin.: Mehmet Aktaş, ed.: Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2014, s. 200.

onaylamayıp olayın aslına ulaşıp isabetli ve yerinde kararlar alınması daha uygun görülmektedir. Bu durumda hükümdara karşı ciddi bir karşıt görüş sergileyip başkaldırıda bulunan devletin üst düzey devlet kademesindeki kişilerin kellelerinin vurulması devletin nizamının korunması ve hükümdarın otorite sahibi, heybetli birisi olması için gereken şartlardandır.[726]

Fatih Sultan Mehmed ve İstanbul'un fethini incelediğimiz zaman Veziriazam Çandarlı Halil Paşa ile Fatih Sultan Mehmed'in aralarında husumet bulunduğu ve Çandarlı Halil Paşa'nın her daim fethe karşı olduğu görülür. Bu husumetin nedenlerinden biriside İstanbul'un fethinin gerçekleştiği takdirde Fatih Sultan Mehmed'in sağlayacağı otoritenin kendisini korkutmasıdır. Bu nedenle kuşatmanın kaldırılmasından yana ısrarcı olmaktadır. İstanbul'un fethi gerçekleştikten sonra Fatih Sultan Mehmed otoritesini kuvvetlendirmek ve devletin nizamını korumak açısından bir sebep ile Çandarlı Halil Paşa'nın kellesini vurdurmuştur.[727] Sonrasında Fatih Sultan Mehmed Han İstanbul'un bayındır bir hale gelmesi için çalışmalar başlatır. Bu bayındırlık çalışmaları Kula Şahin ismindeki vezirin döneminde gayet iyi ilerleme göstermektedir. Ancak Rum Mahmud Paşa vezir olduğu zaman bayındırlık hizmetlerinde Fatih Sultan Mehmed'i yanlış yönlendirip tekrar şehrin harap olması ve halkın gözünde hükümdarın heybetinin azalması için uğraşır. Sonrasında ise Fatih Sultan Mehmed'in emri ile boğdurulur.[728] Aşıkpaşazâde'nin şu beyitleri bunun içindir:

"*Ne tâli tuttu İstanbul cihânda*
Ki hükmü ber-karar olmaz bu hânda
Televvün olsa padişah sözünde
Olur memleketi dâim ziyanda
Husûsa kim kâfir ola veziri

[726] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, ss. 89-91.
[727] Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yay., İstanbul Şubat 2016, s. 130.
[728] Derviş Ahmed Âşıkî, *Tevârihi Âl-i Osman Aşıkpaşazâde Tarihi*, haz.: Ayşenur Kala, Kamer Yay., İstanbul 2018, ss. 244-245.

Zarar ister olur daim imanda"[729]

Şihâb En-Neyrîzî ise yinede yukarıda anlattıklarımıza göre çoğunluk uyulması gereken bir kural olarak affetmeden yanlı görüş sergilemektedir. Bunu ise Afüvv ismine bağlı olarak belirtmektedir. Çünkü Neyrîzî'ye göre Afüvv, Esmâ-i Hüsnâ'da Yüce Allah'ın isimlerinden birisi olarak zikredilmektedir. Bunun içindirki erdem bakımından en üstün vasıflardan ve affetmeyi gerektiren, cezadan kaçınılan özelliklerdendir.[730] Nitekim Âl-i İmrân suresinde Yüce Allah *"Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever,"*[731] buyurmuştur. Çünkü Allah katında dil, din, ırk, mevki, makam herhangi bir üstünlük vasfı olarak değerlendirilmediğinden herkes birbiri ile eşit konumdadır. Sadece burada affetmek ile takva sahibi olunacağı ve üstünlük kazanılacağı belirtilmiştir. Zira bu hükümdar olsada aynısı geçerlidir. Bu konuda Osmanlı Devleti hükümdarı II. Abdülhamid Han kendisinin canına kasteden birisini affetme erdeminde bulunmuştur. Bu sayede hem büyük bir ilim ve takva sahibi olduğunu gösterip nefsine galip gelmiştir. Hem de canına kasteden kişinin kendisinin adına görevli bir casus olarak çalışmasını başarabilen bir siyasi deha olduğunu göstermiştir.[732] Kâdı Hüseyin b. Hasan'da, Şihâb En-Neyrîzî gibi affetmenin insanı takvaya yakınlaştıracağını belirtmektedir. Bunun ise intikam duygusundan vazgeçmekten ileri geleceğini savunmaktadır.[733] Bunun içindir ki Kâdı Hüseyin b. Hasan'a göre intikam almanın bir bakıma adaletin yerine getirildiğine işaret ettiği vurgulansada aslında en erdemli olanı intikam almak yerine affetmek cüretinde bulunabilmektir. Bu şekilde yapıldığı takdirde ise insanı derece olarak yücelten ve takvaya yaklaştıran haslet affetmek olarak değerlendirilmektedir.[734] Çünkü İskender bir şehri fethetdikten sonra şehirdekileri affetmemiş, aksine öldürtme yolunu tercih

[729] Derviş Ahmed Âşıkî, *Tevârihi Âl-i Osman Aşıkpaşazâde Tarihi*, haz.: Ayşenur Kala, Kamer Yay., İstanbul 2018, ss. 246.
[730] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 188.
[731] Âl-i İmrân, 3/134.
[732] Ahmet Şimşirgil, *Kayı X Osmanlı Tarihi II. Abdülhamid Han*, Timaş Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2019, s. 160.
[733] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 356.
[734] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 358.

etmiştir. Bu olay ise hocası Aristoteles'in kulağına gittiği zaman Aristoteles İskender'i bu konu üzeri ikaz edip azarlamıştır. Şehri fethetmeden önce düşmana karşı öldürme işini gerçekleştireceğini, bir sıkıntı olmayacağını belirtmiştir. Ancak fethi gerekleştirdikten sonra neye dayanarak yönetimin altındaki kişilerin canına kıydığını belirterek affetmenin erdemine değinmiştir.[735] Aristoteles hükümdarın affetme erdeminde bulunmasını herhangi sıradan bir insanın affetme erdeminde bulunmasından daha uygun görmüştür. Çünkü hükümdarın bir gücü temsil ettiğini belirtmiştir. Bu gücü temsil edenin azametinin ise güzel olan yanının affetmeden kaynaklandığını belirtmektedir. Bu sayede hükümdarın heybeti her daim halkının gözünde gerekli değerini bulacaktır.[736]

1.1.1.11. Şükür

Ebü'n-Necîb Şeyzerî şükrü üç kısma ayırmaktadır. Birincisi rızkın Allah'tan geldiğine her daim kanaat getirmektir. Bu durumda kişi her zaman Allah'ın büyüklüğü ve yüceliğini kabul edip rızkın azınada, çoğuna karşıda şükrünü elden bırakmaması gerekmektedir. Böylece az olanı çok saymak şükrün en önemli kısmıdır. Çünkü aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz.[737] Tevbe suresinde *"Eğer yoksulluktan endişe ederseniz, unutmayınız ki Allah size dilerse kendi lutfuyla bolluk verir,"*[738] buyrulmaktadır. Yine Bakara suresinde ise *"Allah dilediğine hesapsız rızık verir,"*[739] buyrulmuştur. İkincisi rızkı veren Allah'a dua edip şükretmektir. Çünkü Allah'ın verdiği rızıklar karşısında şükrünü eda ettiği gibi Allah'ın iyiliklerinin daima hatırlanması ve şükrün bir borç olarak bilinip yerine getirilmesi gerekmektedir.[740] Nitekim Sâdi-i Şirâzî insanın her nefes alıp

---

[735] Ahmed bin Hüsameddin Amâsî, *Mirâtu'l-Mülûk (Sultanların Aynası),* çev.: Mehmet Şakir Yılmaz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2016, s. 377.
[736] Ahmed bin Hüsameddin Amâsî, *Mirâtu'l-Mülûk (Sultanların Aynası),* çev.: Mehmet Şakir Yılmaz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2016, s. 379.
[737] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 122.
[738] Tevbe, 9/28.
[739] Bakara, 2/212.
[740] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 122.

vermesinde Allah'a iki can borcu olduğunu ve bu yüzden iki kezde şükürde bulunması gerektiğini belirtmektedir.[741] Bakara suresinde *"Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin!"*[742] Buyrulmaktadır. Yine Âl-i İmrân suresinde ise *"Biz şükredenleri ödüllendireceğiz,"*[743] buyrulmaktadır. Üçüncüsü ise rızkımızı veren Allah'a karşı şükrümüzü sadece dil ile değil hal ve hareketlerimiz ile de belirtmektir. Bu durumda gerçekleştirdiğimiz şükürlerimizi sadece nazarî olarak değilde aynı zamanda amelî olarakta gösterme çabasında olmalıyız. Böylece Allah'ın emir ve yasaklarına karşı riayette bulunmaya özen göstermeliyiz. Bunları gerçekleştirirken ise hayatımızada yansıtmalıyız. Allah'ın nimetlerini değerlendirirken fakir fukarayı gözetip onlara karşı gerekli yardımları gerçekleştirmeliyiz.[744] İmam Gazâlî bu konuda Peygamber Efendimiz'in *"Yemek yediren ve şükreden, oruç tutup sabreden gibidir,"*[745] hadis-i şerifini belirtmektedir. Âşık Çelebi'ye göre şükretmek ile Allah'ın insanı nimetinden mahrum bırakmayacağını ve nimetin daim olacağını belirtmektedir. Aynı zamanda Âşık Çelebi'ye göre şükür, elde bulunan nimetin emniyette olmasını sağlayacağı gibi, olmayan nimetinde bulunmasına vesile olacaktır.[746]

İmam Gazâlî şükrü değerlendirirken hem nazarî hemde amelî olarak nasıl yapacağımızı açıklamaktadır. Tüm azalarımız, kalbimiz ve dilimiz ile gerçekleştireceğimizi belirtmektedir. Kalbimiz ile gerçekleştirdiğimiz zaman niyetimizi her daim iyilikten yana tutmalıyız ve bunun şükrünü ise sarfettiğimiz kelimeler ile belirtmeliyiz. Azalara gelince ise İmam Gazâlî, Allah'ın buyruklarını yerine getirirken kullanmamız yönünde olacağını vurgulamaktadır. Bunlar ise

---

[741] Zafer Koç, *Kürsüden Öğütler-52 Konuda Vaaz Örnekleri (Nimetlere Şükretmek)*, haz.: İsmail Karagöz, DİB Yay., 5. Baskı, Ankara 2017, s. 343.
[742] Bakara, 2/152.
[743] Âl-i İmrân, 3/145.
[744] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 122.
[745] Gazâlî, *İhyâu Ulümi'd-Din,* ter.: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul Kasım 2016, C. 4, s. 155.
[746] Âşık Çelebi, *Mi'râcü'l-Eyâle,* haz.: Muhammed Usame Onuş, Abdurrahman Bulut, Ahmet Çelik, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 53.

gözün şükrünü din kardeşimizin hatalarının görüldüğü takdirde açığa çıkarılmaması ile olacaktır. Kulakların şükrü ise duyduğumuz kötülüklere karşın hiç duyulmamışcasına hareket etmekle olacaktır. Böylece Allah'ın verdiği rızıklara karşı şükrümüzü eda etmiş oluruz. Dilimizle ise tüm bu uyguladıklarımızı Allah'a hamd ile yerine getirmeye alışmalıyız. Yalnız burada önemli olan bir nokta ise İmam Gazâlî'nin üzerinde durduğu gibi Allah'ın verdiği rızıklara karşı her zaman sevgi, saygı ve muhabbet içerisinde olmaktır. Ama asıl olan ise her daim rızkı vereni bilmek ve bu şekilde sevgi saygı ve muhabbet çerevesinde şükrü eda edebilmektir. Yani Allah'ın bizlere sunduğu rızıklar ile sevincimizi gerçekleştirmek ve bu sayede ise Allah'a yaklaşmak olacaktır.[747]

İbnü't-Tıktaka ise tüm bunlara istinaden hükümdarın mevki itibari ile Allah'ın bu makam için kendisini seçmesine ve insanların gözünde olan heybetinden, azametinden dolayı her zaman şükür etmesi gerekmektedir. İbnü't-Tıktaka'ya göre şükür Allah ile hükümdar arasında kalmalıdır. Yani hükümdarın kendine has ettiği dua olmalıdır.[748] Buna ise İbnü't-Tıktaka şu şekilde örnek vermektedir:

> *"Ey Allah'ım! Kendi güç ve kuvvetimden senin güç ve kuvvetine sığınırım. Beni var ettiğin, birçok millete üstün kıldığın, halkın dizginini elime verdiğin, yeryüzünün halifesi yaptığın için sana hamdederim. Ey Allah'ım dar zamanlarda elimden tut, bana doğru yolu göster, istediğin doğru yolda muvaffak kıl. Beni hatalardan koru, benden iyilik örtüsünü kaldırma, kötü yollara düşmekten koru, hasetçilerin hasedinden, düşmanlarımı sevindirmekten kurtar. Diğer işlerimde bana yardım et. Her konuda beni koru. Ey merhametlilerin merhametlisi."*[749]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî hükümdarın şükrünü tam olarak eda etmesini ise dört özelliğe bağlamaktadır. Bunların birincisi Allah'ın verdiği rızıkların eşit ve adalete uygun bir şekilde taksimatını gerçekleştirmek olacaktır. İkincisi Allah'ın verdiği rızıklar ile Allah'a yakınlaşmak olacaktır. Üçüncüsü Allah'ın verdiği

[747] Gazâlî, *İhyâu Ulümi'd-Din,* ter.: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul Kasım 2016, C. 4, ss. 159-160.
[748] İbnü't-Tıktaka, *El-Fahrî,* çev.: Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul Aralık 2016, s. 39.
[749] İbnü't-Tıktaka, *El-Fahrî,* çev.: Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul Aralık 2016, s. 39.

rızıkların unutulmaması için her zaman fakir fukarayıda gözetip paylaşımının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Dördüncüsü ise yine tam anlamıyla şükrü eda edememek gayesi ile güçsüz olduğunu hissetmek ve daha çok gayrette bulunmaktır. Bunun içindir ki Şeyzerî cömertliğe teşvik etmeyide şükrün bir neticesi olarak ele almaktadır.[750] Zira İbrâhîm suresinde *"Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim,"*[751] buyrulmuştur. Bunun içindir ki İbnü't-Tıktaka'ya göre ideal bir hükümdar halkın saygın kişilerine karşın cömert davranırsa iyi ve güzel bir iş gerçekleştirmiştir.[752]

1.1.1.12. Teenni (Temkin)

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre temkin hükümdar açısından önemli bir özelliktir. Bunun içindirki devlet yönetiminde temkinli olarak yapılan her iş hata yapma riskini düşürür ve pişmanlıktan soyutlar. Bu da hükümdarın vereceği isabetli kararlar sayesinde olacaktır. Bu kararların alınması ve başarılı olması açısından en önemli üç tanesini ise Şeyzerî bizlere sunmaktadır. Birincisi suçlu görülen bir kişinin cezasının ertelenmesidir ki bu konuda aceleci davranmak iyi değildir. Çünkü suçu tam ispat edilene kadar ya da öfke ile verilen bir karardan sonra pişmanlık duyulmaması için temkin şarttır.[753] Pîr Mehmed Za'ifî ise hükümdarın aceleci olmaması yönünde olumlu görüş bildirmektedir. Za'ifî'ye göre herhangi bir suç olduğu zaman anında cezasının kesilmesi uygun değildir. Bu durumda hükümdarın suçu işleyenin cezasını kesmeden önce etraflıca dinlemesi gerekmektedir. Herhangi bir mazuratı var ise onu göz önünde bulundurması ve ona göre hüküm verilmesi uygun görülmektedir.[754] Bu konuda Kâdı Hüseyin b. Hasan ise acele etmenin her zaman yapılmaması gereken bir özellik olduğu

[750] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 123.
[751] İbrâhîm, 14/7.
[752] İbnü't-Tıktaka, *El-Fahrî,* çev.: Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul Aralık 2016, s. 40.
[753] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 124.
[754] Pîr Mehmed Za'ifî, *Gülşen-i Mülûk (Hükümdarlar Bahçesi)*, haz.: Vedat Ali Tok, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2013, s. 38.

yönünde görüş bildirmektedir. Çünkü teenni ile hareket etmek erdemli bir davranıştır. Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın ikinci İslâm Halifesi Hz. Ömer'den aktardığı gibi teenni ile alınan yol en hayırlı yoldur. Her işte teenni çok önemlidir. Sadece ahiret işleri için acele etmek daha hayırlıdır.[755] Yusuf Has Hacib'de acele davranmanın sadece ibadet konusunda gerekli olduğunu belirtmektedir.[756] Zira düşünüp değerlendirmede bulunmadan yapılan iş uygun olmaz. Bu nedenle acele edip işe koyulmak ise yakışık almaz. Teenni ile hareket etmek en idealidir. Refaha erme ve zafere ulaşma yoludur.[757] Nitekim Kâdı Hüseyin b. Hasan, Eflatun'un bu konuda şu görüşünü bildirmiştir: *"Aceleden sakın! Zira acelenin künyesi 'Pişmanlığın Annesi (Ümmü'n-nedâme)' şeklindedir. Çünkü acele eden bilmeden konuşur, anlamadan cevap verir, düşünmeden yapar, elde etmeden de mahrum kalır."*[758] Nizamü'l-Mülk'e göre hükümdarın bir dava sonucunda iki kişinin durumunu belirlerken yanlışlıkla suçlu olanı suçsuz, suçsuz olanı da suçlu gibi görme ihtimaline karşın haklı olan zayıf duruma haksız olan da üstün duruma düşebilir. Buna meydan vermemek için Nizamü'l-Mülk aceleci davranmamadan yanadır. Zira sonrası pişmanlık duygusudur. Onun için temkin şarttır.[759] Zira Hucurât suresinde *"Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın,"*[760] buyrulmuştur.

İkincisi ise Şeyzerî'ye göre ödüllendirelecek bir kişinin ödülünün birinci maddenin tam tersi olarak acele davranılmak suretiyle yerine getirilmesidir. Bu sayede ödüllendirilen kişinin devlete bağlılığı, güveni ve itimatı daha kuvvetli

[755] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 350.
[756] Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig,* Ema Klasik Yay., ed.: Tûba Öztürk, İstanbul 2017, s. 195.
[757] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 352.
[758] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 352.
[759] Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname,* çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Nisan 2018, s. 195.
[760] Hucurât, 49/6.

olur. Daha sonraki işlerde ise daha azimli yapmaya çalışır.[761] Yalnız bu konuda Tuhfetü'l-Memlûk'te biraz farklı bir yaklaşım sergilenmiştir. İbnü'l-Mukaffa'dan aktarıldığına göre ödül verilmesi ve aynı zamanda cezanın uygulanması konusunda her iki türlüde acele etmemenin daha uygun olacağı yönünde görüş bildirilmiştir. Bunu ise acele davranmanın korkulu bir şekilde bekleyen kişinin her daim korkusu ile yaşayacağını, bir ödül peşinde olan kişinin ise her daim bu ümit içerisinde olacağına bağlamaktadır.[762] Nizamü'l-Mülk devlet görevinde bulunan kişilerin yaptıkları hizmetlerden dolayı ödüle layık görülenlerin geciktirilmeden acele olarak ödüllendirilmesini belirtmektedir. Bu şekilde devlet hizmetinde bulunanların ödüllendirilmesi acele olursa işlerin düzenli bir şekilde ilerlemesi kolaylaşır. Çünkü suç işleyenlerin bu şekilde suç oranlarında azalma meydana gelebileceği gibi işlerin yapımında gösterilen özen ve itinada hat safhada çoğalacaktır. Böylece hükümdar refah ve huzuru sağlamada önemli adımlar atmış olmaktadır.[763] Zira Halife Me'mun birgün sarayında gelen malumatlar ve şikâyetler ile ilgilendiği sırada gelen haber üzeri hemen vezirini çağırır ve tez adamın müşgülatının giderilmesini emreder. Çünkü dünya halidir bir dakika sonrası için ne olacağı belli olmaz. Yoksa bir iyilik için oluşan fırsat var iken bundan mahrum olmamak ve fırsatı kaçırmaktan çekinir. Onun için iyilikte zamanla yarışırcasına acele olarak verilen görevin yerine getirilmesini sağlar.[764] Nitekim Peygamber Efendimiz "*İşçiye ücretini, teri kurumadan önce veriniz,*"[765] buyurmuşlardır ve bu hususta acele etmenin faydalı olduğu kısımları da belirtmiş olmaktadır.

Üçüncüsü ise Şeyzerî'ye göre devletin yönetim organlarında yapılan her türlü görevin gerçekleşmesi konusunda tam olarak bir netlik kazanmasını ve isabetli

[761] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri)*, çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 124.
[762] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 86.
[763] Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname,* çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Nisan 2018, s. 189.
[764] Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname,* çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Nisan 2018, s. 191.
[765] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 17, s. 296.

kararlar ile doğru sonuçlar alınmasını sağlar.[766] Kâdı Hüseyin b. Hasan bu konuda teenni ile davranmayı her zaman en ölçülü davranış olarak bulmaktadır. Kâdı Hüseyin b. Hasan'a göre insan teenni doğrultusunda iş yapıp tam olarak istenileni elde edememiş olsa dahi acele edip istenileni kazanmayı başarsa bile doğru olan acele edip hedefe ulaşmak değil teenni ile hareket etmektir.[767] Bundan dolayı isabetli kararlar ve doğru sonuçların elde edilmesinde Kâdı Hüseyin b. Hasan bizlere Ebü'l-Feth el-Büstî'nin şiirinden örnek sunmaktadır:

"Teennîli ol, yöneldiğinde bir şeye

Ki bilesin böylece doğru nedir, yanlış nedir

Gördüğün her dumanın peşine düşme

Ateş bazen [yara] dağlamak için yakılır

Kıyas et şeyleri benzerlerine

Benzer olan şeyler seni benzerlerine götürür."[768]

Aynı zamanda Kâdı Hüseyin b. Hasan, Eflatun'un bu konudaki görüşlerinede yer vermektedir. Hükümdarın üç şeyi iyi uygulaması gerektiğini belirtmektedir. Bunlar ise suçlu birisinin cezasının ertelenmesi, iyilikte bulunanın ödülünün verilmesinde acele davranılması, bunların haricinde ise teenni ile hareket edilmesidir. Çünkü cezanın ileri bir tarihe atılması affetmeye olanak sağlar. İyilikte bulunana ödülünün acele verilmesi ise itaat konusunda da acele edilmesini sağlar. Teenni ile hareket etmek ise insanı doğruya ulaştıran bir vesile olacaktır.[769] Peygamber Efendimiz ise *"Teennî, ahiretle ilgili olanlar dışında her amelde güzeldir,"*[770] buyurmuşlardır.

---

[766] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 125.
[767] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 352.
[768] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 352.
[769] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 314.
[770] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 322.

Pîr Mehmed Za'ifî'de devletin önemli konularının kolay olarak başarılamayacağı işin çok ertelenmemesi ve aynı zamanda çokta aceleye getirilmemesi hususunda görüş beyan etmektedir. Çok ertlenen iş her zaman kargaşalık yaratacağı gibi başka bir işlede çakışmak sureti ile yeterli verim alınması imkânsız olacaktır. Ancak Za'ifî belirli şekilde çokta acele etmeden orta kararda ilerlemenin devletin doğru sonuçlar elde etmesinde daha iyi olacağını düşünmektedir.[771] Nizamü'l-Mülk'de devlet işlerinin sağlam ve yolunda istikrarlı işleyebilmesi için acele edilmemesi gerektiğini söylemektedir. Zira şüphe duyulan bir durum karşısında yalanın bertaraf edilip doğrunun ortaya çıkarılması yönünden acele etmemenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bunun içindir ki teenni her zaman devlet yönetiminde olması gereken en ideal önemli vasıflardan birisidir.[772] Erdeşîr bin Bâbek'in siyaset sahibi birisi olarak gösterilen özelliklerini zikretmek gerekirse, akıllı ve tedbirli birisi olarak teenni ile hareket etmesidir diyebiliriz.[773]

1.1.1.13. Hilm

Ebü'n-Necîb Şeyzerî hilm (ağırbaşlı olmak) konusunu değerlendirirken nefs ile olan alakasına değinmektedir. Çünkü insan nefsini kontrol altında tutuğu zaman öfkesininde önüne geçmiş olmaktadır. Bu vasıfta en çok hükümdara layık olan bir özelliktir. Böylece hükümdar Allah'ın rızasını kazandığı gibi aynı zamanda nefsini ağırbaşlılığı sayesinde feraha ulaştırmaktadır. Bu nedenle insanın zayıf halde iken hilm sahibi bir kişilik sergilemesi, güçlü olduğu dönemde ise intikam gütmesi onun yumuşak huylu birisi olduğunu göstermez. Aksine zayıf iken hilm sahibi olupta güçlü olduğu zaman affetme erdemine sahip bir kişilikte ise o zaman yumuşak huylu birisi olarak zikredebiliriz.[774] Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre bir

[771] Pîr Mehmed Za'ifî, *Gülşen-i Mülûk (Hükümdarlar Bahçesi)*, haz.: Vedat Ali Tok, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2013, s. 110.
[772] Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname,* çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Nisan 2018, s. 195.
[773] Şerafeddin Yaltkaya, *Arapların Gözüyle Türkler (9-12. Yüzyıllar)*, haz.: Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Nisan 2018, s. 76.
[774] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 125-126.

hükümdarın gücünü hissettirebilmesi ve bu hâkimiyetini kabul ettirebilmesi için üç önemli vasıfa sahib olması gerekmektedir. Birincisi hükümdar öfkelendiği zaman kendine hâkim olabilmeli ve yumuşak davranılması gereken bir erdem gösterebilmelidir. Bunun sonucunda ise ceza uygulamak yerine affetme yolunu tercih etmelidir. İkincisi hükümdar halkının emniyetinden sorumludur. Bunun sonucu ise ülke refah ve huzura kavuşup imar edilmiş olmaktadır ki halkın memnuniyeti ve güveni sağlansın. Üçüncüsü ise hükümdar cesaretinden dolayı vazgeçmemesini bilmeli, kararlı bir duruş sergilemelidir. Böylece hükümdarın peşinden giden askerde cesur ve atılgan bir şekilde hükümdarın yolu üzeri olmalıdır.[775]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre aklıselim bir kişi amaçlarına ulaşmak konusunda öfkesinin zirveye ulaştığı bir noktada beş özellik sayesinde ağırbaşlılığını muhafaza edebilir. Bunları değerlendirmek gerekirse birincisi zevk ve sefasına düşkün kişiyi küçük görüp kendini manevi olarak ondan üstün görüp zevk ve sefa düşkünü kişiyi ahmak olarak değerlendirip ağırbaşlılığını korur.[776] Zira İbn Miskeveyh zevk ve sefasına düşkün ahmak bir kişinin karşısında ağırbaşlı olarak davranan ve aklını yerinde kullanan kişiyi hikmet sahibi birisi olarak değerlendirmektedir. Burada zevk ve sefasına düşkün kişi aklını kullanmaktan yoksun kalmakta ve bu sayede ağırbaşlılığını yitirmekten başka bir işe yaramamaktadır. Asıl olan ise burada aklını kullanıp ahmaktan uzak durup bilge bir kişiliğe sahib olmaktır. Çünkü ahmak kişi tamamen kendi isteği doğrultusunda aklından feragat edip hikmetden uzaklaşan kişidir.[777] Zira Şeyzerî, Nuşirevan'ın oğluna öğüdünü aktarırken bu konu üzeri halkın gözünde heybetini ayaklar altına serecek davranışlardan kaçınıp değersiz kişilerin ayarına inmeden onların cezasını öfkesi ile değil hilmi sayesinde vermesi gerektiğini belirtmektedir. Çünkü değersiz kişinin yaptığı hata yüzünden aynı şekilde onu cezalandırıp, değersiz

[775] Şeyzerî, *Yöneticinin Nitelikleri*, çev.: Osman Arpaçukuru, İlke Yay., 3. Baskı, İstanbul 2013, ss. 98-99.
[776] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 127-128.
[777] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, ss. 43-44.

kişinin ayarına düşmek yerine bağışlama yolunu seçmelidir. Bağışlaması sayesinde hem hilmi ile halkın gözünde heybeti artmış, hem de kendini o değersiz kişi ile aynı kefeye koymaktan sakınmış olmaktadır. Lakin hükümdar bunun ilerisine gidip affetmenin ötesinde onu ödüllendirmektende geri durmalıdır. Eğer bunu yaparsa onun yaptıklarını onaylamış ve teşvikte bulunmuş olur.[778] Hükümdar ahmak davranış sergileyene karşı yukarıda verdiğimiz nasihatler üzeri karşılık verirse Şeyzerî'nin, Ahnef b. Kays'tan naklettiği üzeri ahmak kişi kendisinden yüksek mertebede ise ona liyakati olduğu değeri verip, hürmetini göstermiş olur. Kendisinden düşük seviyede ise onunla aynı düşüklüğü göstermemiş olur. Eğerki aynı oranda eşit seviyede iseler birbirlerine karşı ikramda bulunup yardımlarını esirgemeden saygılarını sunmuş olurlar.[779]

İkincisi ise Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre ahmak olan kişi, ağırbaşlı olan kişinin önceden oluşan bir münasebetten dolayı hoşnutluğunu kazanmış ise bilge kişi ona teşekkür amaçlı yumuşak davranır.[780] Zira hükümdar da eksiklik duyduğu yönler ve davranışlar bakımından kendisinin bilgi sahibi olmasını ister. Bu konuda herkes hükümdara karşı yağcılık göstereceği için hükümdar bunu kendine karşı itimat ettiği yakın arkadaşlarından, hizmetçilerinden, komutanlarından ve yardımcılarından öğrenmek isteyecektir. İbni Arabî bunun için hükümdarın yüzüne karşı olumsuz olacak ve ahlâken uygun görülmeyen davranışların söylenmesini ise hükümdarın öfkeyle karşılamaması gerektiğini belirtmektedir. Aksine bu davranışlarından ötürü o kişilere karşı eksikliklerini giderdiği düşüncesi ile sabır gösterebilmeli, uygun olarak karşılamalı, gerekirse teşekkür amaçlı mutluluk göstergesi olarak ödül dahi verebilmelidir.[781]

---

[778] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 126.
[779] Şeyzerî, *Yöneticinin Nitelikleri*, çev.: Osman Arpaçukuru, İlke Yay., 3. Baskı, İstanbul 2013, s. 100.
[780] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 128.
[781] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 107-108.

Üçüncüsü ise Şeyzerî'ye göre aklını kullanamayan kişi aciz ve zayıf bir kişiliğe sahip olanlarla aynı değerlendirilir. Bunun için ahmak kişiye karşı hükümdar öfkesini yenip merhametli ve yumuşak davranabilmelidir. Zira hükümdar bu sayede izzetini artırmış olmaktadır.[782] Bunun içindir ki İbni Arabî'ye göre hilm hükümdara yakışan huylardandır. Çünkü hükümdar öfkelendiği takdirde en çok zararı dokunacak kişidir. İmkânları dolayısı ile intikam alma fırsatına en çok sahip olan kişidir. Bu durumda ahmak kişinin hükümdara karşı çıkma çabasında olmaması gerekmektedir. Burada hükümdara karşı çıkmaması ise korkudan olduğu için bu durum hilm olarak değerlendirilemez. Çünkü sonunda cezasının ağır olacağını tahmin etmektedir. Ancak hükümdarın elinde intikam alma gücü olduğu halde devletin yönetimi açısından herhangi bir aksaklık meydana getirmiyorsa ahmak kişiye karşı merhametli ve yumuşak davranması hilm sayılmaktadır.[783] Nitekim Tursun Bey'in bildirdiğine göre Büzürcmihre hilmin tarifi nedir diye sorduklarında azametli, heybetli ve güçlü bir durumda iken affetmesini bilmekten kaynaklandığı cevabını vermiştir.[784]

Dördüncüsü ise hükümdar ahmak kişinin gözünde dahi çok eskiden beri bir hoşgörü ve hilm sahibi olduğunu kanıtlamış olabilmelidir. Bunu ise ahmak kişiye karşı samimiyet, yumuşaklık ve hilm ile davranarak kendi yüceliğini öfkesine aldanıp kendi gözünde değilde, Hilmi sayesinde ahmak kişinin gözünde sağlayabilmelidir.[785] Çünkü İbni Arabî'ye göre hükümdar döneminin en liyakatli insanı olabilmelidir. Halkın gözünde ve ordunun gözünde her daim en çok ahlâki olgunluğa erişmiş bir kişi olarak görülmelidir. Bunun için ise hükümdar her şeyi elde etmesi açısından da nefsi ile en çok mücadelede bulunacak kişi olmalıdır. Çünkü imkân ve olanak bakımından en uygun kişi hükümdardır. Hükümdarın bu

[782] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 128.
[783] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 51-52.
[784] Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, haz.: Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1977, s. 18.
[785] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 128.

itibara sahib olabilmeside yumuşaklık göstermekle, hilm sahibi olmakla, nefsini yenip öfkesini kontrol etmekle gerçekleşecektir.[786]

Beşincisi ise hükümdar ahmak kişinin vereceği bir zararı Allah rızasını kazanmak için ve halkının durumunu gözeterek affetmek sayesinde bağışlama ile karşılamasıdır. Tabiî ki Şeyzerî bunun yerine getirilmesini ise her daim ve her mekânda doğru bulmamaktadır. Bunu ise her kötülüğü affetmenin sonucunu bazı zararları doğuracağı yönünde belirtmektedir. Çünkü Şeyzerî bazı yönetilen kesimin hiçbir zararı dokunmayacağından emin olunanlar için bağışlamanın doğru ve yerinde bir karar olacağını vurgulamaktadır. Lakin bazı kesim ise ne kadar Hilm ile davranılsa dahi bunu kendi lehlerine kullanıp hükümdarın gevşek davrandığını ele alıp daha çok fesat ve kötülük yapmalarına sebep olmaktadır. Bu durumda hükümdarın Hilm ile davranması değil de aksine fesat çıkaranlara karşı daha sert tedbirler alması gerekmektedir. Zira Şeyzerî sert ve katı bir davranış sergilemenin hükümdar için kötü görülmediği gibi bazende Hilm sahibi olmasının da övgüye layık olmadığını kastedmektedir. Nitekim Şeyzerî hükümdarın kötü davranış sergileyen kişiye yaptırım uygulayabileceğini, ama uygun olan cezadan daha ileri gidilmemesini öngörmektedir.[787] Nitekim İbni Arabî hükümdarın ceza vereceği kişiye karşı öncelikle onun yerine kendisini koyup cezasını öyle vermesi gerektiğini belirtmektedir. Çünkü bu sayede hükümdar öfkesinin önüne set yapabilmeyi başarmakta ve aşırıya kaçmış olmamaktadır. Sürekli bu şekilde davranıldığı takdirde ise ahlâken doğru bir huy kazanmış olacaktır. İbni Arabî hükümdarın her ceza vermesinden önce öfkesine yenilip hareket edenlerin vardıkları sonuçları inceleyip hareket etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bunu yapabilmesinin yanında öfkesinin karşısında nefsine hâkim olabilmesi için hilm sahibi kişilerle, ahlâki olgunluğa erişmiş olanlarla münasebetlerde bulunmalıdır.

[786] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 93.
[787] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 128.

Aynı zamanda İbni Arabî öfkenin kontrol edilebilmesi için sarhoşluk verici her şeyden uzak kalınmasını uygun bulmaktadır.[788]

1.1.1.14. İffet

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre iffet, insan için hor görülen, aşağılanma hissi oluşturan durumlar için insanın nefsini emniyeti altında tutar. Bu yüzden insanı bir eziyetten men etmiş olur. İffet sayesinde hükümdarlar heybetini dahada artırmış, olgunluk yönünden üst mertebeye erişmiş ve diğer güzel vasıflı huyların da bu sayede daha da değer görmesini sağlamaktadır. Şeyzerî'nin, Hz. Âişe'den aktardığına göre İslâmiyet'ten önceki cahiliye dönemine göz attığımızda bir kişinin faziletli ve büyük birisi olarak kabul görmesi için altı tane özellikten bahsedilmektedir. Bu özellikleri ise fedakârlık, sabır, ağırbaşlılık, kahramanlık, beyan ve tevazu olarak sıralayabiliriz. Ancak İslâmiyet ile Peygamber Efendimiz'in zamanında ise bu altı özelliğe iffette eklenmiş ve yedi özellik faziletli, büyük birisi olarak kabul görmek için aranan şartlardan olmuştur. Şeyzerî'ye göre bir hükümdarın güzelliğinin yanında iffetli olması halinde ve devlet yönetiminde adaleti gözetmesi durumunda, ahirette de büyük saygıdeğer insanlarla beraber haşrolunacağını belirtmektedir. Böylece hükümdar ideal bir devlet yönetimi segilemesinin yanında ebedi bir mutluluğa erişmiş olmaktadır.[789] Ebü'l-Hasan El-Âmirî'nin de belirttiği gibi kendisine imrenilecek ideal olan kimse, zayıf ya da güçlü olması farketmeksizin iffetli ve nefsine hakim olan kimsedir.[790] Bu hususta Peygamber Efendimiz, Peygamberlik görevini yerine getirirken ve

[788] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 81-82.
[789] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 129-130.
[790] Ebü'l-Hasan El-Âmirî, *Kitâbü'l-Emed Ale'l Ebed (Sonsuzluk Peşinde)*, çev.: Yakup Kara, ed.: İlhan Kutluer, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2013, s. 90.

aynı zamanda Peygamberlik görevinden öncesinde, cahiliye devri döneminde dâhi insanların en iffetlisi olmuştur.[791]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî iffetli olmak için insanın nefsine hâkim olmasını şart görmektedir. Çünkü nefsine güç yetiremeyen insan göz, kulak, el, ayak, dil vb. beş duyu organının hiçbirine söz geçiremez ve yetersiz kalır. Bunun için Şeyzerî bir kişinin bu dünya ve ahiret mutluluğuna erişmesinde iffetin önemli olduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı kişinin gözlerini harama bakmaktan alıkoyması, kulaklarını haramı duymaktan sakındırması, ayakları ile harama gitmekten vazgeçmesi, elleri ile haramı gerçekleştirmekten men etmesi, nefsi ve dili ile haramı teşvik etmekten sakınması gerekmektedir. Böylece hem nefsine hâkimiyet kurmuş, hemde iffetinden taviz vermemiş olacaktır.[792] Çünkü iffet sahibi bir kişi kendi isteğiyle nefsini yüceltir ve istediği takdirde de alçaltır.[793] Zira İbni Arabî'de nefsin isteklerine karşı koymayı, sağlığa zararı dokunmayacak şekilde bir şeyin ne azını nede aşırı fazlasını gerçekleştirme peşinde olmadan en ideal olan yolu takip etmeyi önermektedir. İbni Arabî nefsi yetinmeye mecbur bırakmayı iffet olarak değerlendirmektedir. İbni Arabî bu konuda nefsin en üst noktası olarak hiçbirşeyden mahrum bırakılmayacağı ve aynı zamanda da aşırısına kaçmanında uygun olmayacağını, orta yolun en güzeli olduğunu belirtmektedir.[794] Yahya İbn Adî'de aynı İbni Arabî'nin belirttiği gibi iffetin zirve noktasını ihtiyaç hâsıl olduğu durumlarda fazlaya kaçmamak ve sıhhate engeli olmayacak şekilde çok eksik olmadan nefsin gücünü kırmak için azıyla yetinmeye razı olmak diye belirtmektedir. Bu hususta önemli olan iffet konusunda nefsî olarak dengenin sağlanması olacaktır.[795] Çünkü Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın, Ebû Züeyb el-

[791] Mustafa Âsım Köksal, *İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (a.s.) ve İslâmiyet-Medine Devri)*, Şamil Yay., İstanbul 1981, c. 11, s. 460.
[792] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 130-131.
[793] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 280.
[794] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 49-50.
[795] Yahya İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlâk (Ahlâk Eğitimi)*, çev.: Harun Kuşlu, ed.: İlhan Kutluer, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2013, s. 26.

Hüzelî'den aktardığına göre nefsin doymak bilmeyeceğini, ama bunun ise insanın elinde olup nefsi teşvik ettikçe olacağını bildirmektedir. Yalnız insan nefsini körellemesini bildiği takdirde, nefsin az ile yetinmesinide başarabileceğini belirtmektedir.[796] Bu da bize gösteriyorki İbni Arabî'nin ve Yahya İbn Adî'nin görüşü üzeri orta yolun ideal olacağıdır.

Ahmed bin Hüsameddin Amâsî ise iffeti değerlendirirken nefis ile akıl, cömertlik bağlantısını ele almaktadır. Buna göre Amâsî'ye göre hayvani nefs ile ideal olarak hareket edildiği takdirde akıllı nefse tabi olduğu zaman oluşan eylemlerden meydana iffet çıkmaktadır. Eğer ki her daim bu şekilde tekrar ettiği durumda cömertliğe ulaşılacaktır. Amasî ise tüm filozofların ortak görüşü olarak dört erdemin insanı övülmeye değer kıldığını belirtmektedir. Bu erdemleri ise adalet, cesaret, hikmet ve iffet olarak belirtmektedir. Buna göre Amasî insanın övgüye değer olabilmesi için bu erdemlerin hepsine ya da en az birisine muktedir olması gerektiğini beyan etmektedir. Bu hasletlere sahib olmayan birisinden için erdemli bir insan tanımı gerçekleştirmemizin imkânsız olduğu açıktır.[797] Bu nedenledir ki Amasî iffet için nefsin sağlığına dikkati çekmektedir. Çünkü nefsin sağlığını emniyet altında tutmak için kişinin çevresinin öneminin büyük etkisi olduğunu vurgulamaktadır. İffet erdemi ve aynı zamanda diğer tüm üstün hasletlerin kazanılması için kişinin oturup kalktığı ve kişiyi etkisi altında tutanlarında güzel hasletlere sahip olması gerektiğinin önemini belirtmektedir. Amasî'ye göre iffet bu şekilde bir sıvının bulunduğu kabın şeklini alması gibi kişinin de çevresindekilerin şeklini alması gibi güzel ya da çirkin erdemleri kazanacağını belirtmektedir.[798] Bundan dolayıdır ki her kim davranışlarında güzel erdemlere sahip olursa, kendine özgü sağlam erdemlerin hepsini bir arada toplarsa dinin emir ve yasaklarınıda yerine getirdiği takdirde iffetli bir insan olmaya hak kazanmış ve

[796] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 280.
[797] Ahmed bin Hüsameddin Amâsî, *Mirâtu'l-Mülûk (Sultanların Aynası),* çev.: Mehmet Şakir Yılmaz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2016, s. 213.
[798] Ahmed bin Hüsameddin Amâsî, *Mirâtu'l-Mülûk (Sultanların Aynası),* çev.: Mehmet Şakir Yılmaz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Mayıs 2016, s. 245.

saygınlık kazanan kişilerden olmuştur.[799] Aynı zamanda bunları bir arada toplanması kişiyi namuslu birisi yapacağı gibi yönetim açısından da kişiyi iyi ve güzel bir yönetici yapmakta başlıca gereksinim duyulan hasletlerdendir.[800]

1.1.1.15. Vakar

Ebün-Necîb Şeyzerî vakarlı olmanın önemini belirtirken hükümdara heybet katacağı ve bu sayede düşmanlarına karşı bir üstünlük olarak korku vereceği, ülke içerisindeki hainlere, yönetimi altındaki halka karşıda saygınlık kazanacağı yönünde görüş bildirmektedir.[801] Nitekim Tuhfetü'l-Memlûk'te belirtildiği üzeri hükümdarların siyaseti ile ilgili olarak devletin ayakta durabilmesi için hükümdarın heybetinin ve gücünün menşeinin bazı konularda gizli olduğu üzerinde görüş birliği vardır. Hükümdara yönelik bu konuları belirtmek gerekirse hükümdar heybetli olmalıdır. Hükümdarın heybetinin azameti hainler ile düşmana karşı korkutucu olmalı ve halkın hükümdara karşı muhabbetinin fazla olması gerekmektedir. Halkın refah ve huzur içerisinde olması, askerin göz önünde bulunması gerekmektedir. Hükümdar halka karşı iyilikte bulunmalı ve halkta bunu hissetmelidir. Ülke içerisinde zorbalık ve hainlik edenler ise düzenin sağlanması için tutuklanmalıdır, gereği yapılmalıdır. Ülkedeki yolların zorba ve eşkiyaya karşı emniyeti sağlanmalıdır. Devlet yönetiminde atanan valilerin bölgelerini iyi bir şekilde yönetebilmeleri için liyakatli olmalarına özen gösterilmelidir. Bu şekilde adalet sağlanır ve gelirler bereketli olur. Ticaret canlı bir şekilde yürür. Devlet hazinesi her daim doluluğunu korur.[802]

---

[799] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 132.
[800] Şeyzerî, *Yöneticinin Nitelikleri*, çev.: Osman Arpaçukuru, İlke Yay., 3. Baskı, İstanbul 2013, s. 106.
[801] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 132.
[802] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 85.

Bu düşünce kapsamında Şeyzerî hükümdarın heybetinin kaybolmaması için çok fazla meydanda olmaya özen göstermemesi gerektiğini belirtmektedir. Buna ise şu örneği vermektedir: Aslan diğer hayvanlar içerisinde isminden ve heybetinden dolayı ün salmış bir hayvandır. Bunun için aslanı nadir olarak gören şahinler sürüsü ise aslanı her daim heybetli ve güçlü bir hayvan olarak bilirler. Bundan dolayı her daim kalplerinde aslana karşı bir korku içerisinde olurlar. Ancak her zaman arazide gezen ve devamlı aslanı gören bir çoban için ise bu korku şahinler sürüsü kadar değildir. Çünkü çoban aslanı devamlı gördüğünden dolayı korkusu şahinler sürüsü kadar olmayacaktır. Lakin bu düşünce çerçevesinde Şeyzerî hükümdarın heybetli olmasını sağlaması için göz önünden tamamen kaybolmasınında yanlış bir uygulama olacağını bildirmektedir. Bu yönde orta kararda bir tutum izlemesi gerekmektedir. Bunun için ise Şeyzerî bizlere şu örneği sunmaktadır: Bir koyun sürüsüne saldırmayı düşünen kurt çobanın aralıklı gördüğü zaman çobanın korkusu her zaman aklında olacağı için çekingen duracaktır, bu korkuyla yaşayacaktır. Ancak sürünün başında çobanı hiç görmeyen kurt sürüye saldırmaktan asla taviz vermeyecek ve çekinmeyecektir. Çünkü hiç görmediği çoban kurdun aklında bir yer etmeyeceği için, kurdun içindeki çoban korkusuda kaybolacaktır.[803] Mâverdî ise bunun için hükümdarın ne gerektiğinden fazla, ne de gerektiğinden az hareket edip, çok konuşmaması gerektiğini savunmaktadır. Bunun için ise vakarlı olması yönünden hükümdarın doğruluktan yana şaşırmaması bakımından acele etmemesi, bazı şeyleri görmezlikten gelmesi ve gereksiz hareketten sakınması için en çok susmayı tercih etmesini uygun görmektedir. Nitekim Mâverdî susmanın faziletini ise Allah'ın insana bir dil ve iki kulak vermesine bağlamaktadır. Bunun için az konuşup çok dinlemeli, çok kunuşup pişmanlık duymaktan kaçınmalıdır. Zira Mâverdî'nin, Çin hükümdarından aktardığına göre çok konuşmak sonunda pişmanlığa sebep olur. Fakat susmaktan dolayı insanda pişmanlık söz konusu değildir. Çünkü

[803] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 178.

Mâverdî'nin, Rum hükümdarından aktardığı şekli ile âlim zatlara göre ilim sahibi olan kişilerde en üstün erdem susmaktır.[804]

Buraya kadar bir hükümdarda bulunması iyi ve güzel olarak kabul edilen özelliklerin onbeş tanesine değinmiş bulunmaktayız. Tüm bu belirttiğimiz erdemler bir hükümdar için olması üstün vasıflardan olup hükümdarı erdemli kılan hususlardır. Bu sayede hükümdar ne kadar bu vasıflara hâsıl olursa halkta buna istinaden refah ve huzur içerisinde düzenli bir hayata sahip olacaktır.[805] Çünkü Tuhfetü'l-Memlûk'te belirtildiği gibi *"İnsanlar, hükümdarlarının dini üzeredir"* ve *"Hükümdar değiştiğinde zaman da değişir."*[806] Buna göre yönetimi altındaki halkın hükümdarın dini üzeri ve aynı zamanda hükümdarın hal, hareket ve ahlâkı üzeri bulunacağı belirtilmektedir. Hükümdar bu konuda ne kadar erdemli olursa halkta o kadar iyi ve güzel olarak ahlâk sahibi olacağı gibi, bunun tam tersi bir durumda gerçekleşebilir. Çünkü hükümdar halka karşı bir örnek teşkil etmektedir.[807] Bu sayede halkta hükümdarları vasıtası ile ahlâken düzeleceklerdir. Böylece halk ve ileri gelen saygın kişilerde hükümdarın siyaseti sayesinde emniyet altında olacaklar, bu dünya ve ahirette de hükümdarın kanatları altında olmaya gereksinim duyacaklardır.[808] Bu nedenle Şeyzerî *"her şey zıddı ile ortaya çıkar"*[809] görüşünü benimsemektedir. Bu görüşe istinaden kötü tabiatların devlet yönetiminde ne kadar kötü sonuçlara yol açtığı, üstün bir ahlâka sahip olmanın önemini ve güzelliklerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacağını kavramak için kınanmış huylara değinelim.[810]

---

[804] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, ss. 34-36.
[805] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 132.
[806] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 72.
[807] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 72.
[808] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 61.
[809] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 132.
[810] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 132.

1.1.2. Siyaset Etiğinin Kınanmış Vasıfları

Ebü'n-Necîb Şeyzerî yukarıda belirttiğimiz gibi iyi ve üstün hasletlerin devlet yönetiminde ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Bunun tam tersi olarak kınanmış huylar hakkında da bilgi sahibi olup, üstün vasıfların daha iyi anlaşılması, öneminin kavranılmasını anlamış olacağız. Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin belirttiği üzeri onbeş adet iyi hasletleri değerlendirmiş olduk. Şimdi ise bunun tersi olarak onbeş adet kınanmış huylar ve üç adet de hastalıklar hakkında bilgi edinmeye çalışalım.

1.1.2.1. Zulüm

Ebün-Necîb Şeyzerî'ye göre zulüm Allah'ın yolundan ayrılıp, Allah'ın ipine sımsıkı sarılmak yerine, tam tersi ipi bırakmaktır. Eğer hükümdar zulüm de ısrarlı olursa halkın devlete karşı güveni sarsılır ve hükümdarın buyruklarına uyma konusunda sıkıntılar yaşanır. Bu sayede devletin düzeninin işleyişinde aksaklıklar meydana gelmek sureti ile halkın devlete karşı yapmış bulundukları yardım ve diğer işlerin içtenlikle yürümesi konusunda sarsıntılar yaşanacaktır. Zulüm devam ettiği sürece oluşan bu sarsıntılar zamanla devletin bekasını tehlikeye sokacak ve devletin biran evvel yıkılması konusunda halk istekli olacaktır. Bunun için Şeyzerî'ye göre devletin refah ve düzeninin bozulması ve halkında bunu desteklemesi sonucu yıkılması için en hızlı ilerleme yolunun zulüm olduğunu belirtmektedir.[811] Zira İbnu'l-Mukaffa hükümdarın zulmü sonucunda insanların hükümdara karşı nefret, kararsızlık ve güven duygusu eksikliğinin kalplerinde yer bulacağını belirtmektedir. Bu şekilde hükümdar insanların Hakk'a değilde bâtıla

[811] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 133.

yönelmesine, zulme özendirilmelerine vesile olmaktadır.[812] Ebü'n-Necîb Şeyzerî halkın zulüm ve kötü davranışları olsa dahi hükümdarları adaletli olduğu sürece halkı her daim iyiye, güzele yönlendirdiği takdirde halkın beka sorunu olmayacağını belirtmektedir. Ancak hükümdar kötü ve zulümden yana yönetim sergilerse o zaman halkın bekası tehlikeye girer ve yok olur. Şeyzerî'nin bununla ilgili Eflatun'dan belirttiği gibi hükümdar zulümden korunmadığı sürece kentlerin viraneye dönmesine ve yok olmasına sebebiyet vermektedir.[813] İmam-ı Gazâlî bu konuda bizlere Peygamber Efendimiz'in şu hadis-i şerifini aktarmaktadır: *"İnsanların Allah'a en sevgili ve O'na en yakın olanı adil yönetici, Allah'a en sevimsiz ve O'na en uzak olanı zâlim yöneticidir."*[814]

Nitekim İmam-ı Gazâlî dünyanın bayındır bir hale gelmesinin adalet ile sağlanacağını, fakat aksine bakımsız ve virane bir halde olacağının ise zulüm sonucu meydana geleceğini belirtmektedir. Zira İran'da Yezdicurd, Dahhak, Efrasiyab gibi hükümdarlar döneminde halkın memnun olmadığı ve zor bir süreç geçirdiği aşikârdır.[815] İmam-ı Gazâlî halkın itaat konusunda hükümdara bağlılığını bildirdiği, kusur etmediği ancak yinede zulümle karşılandığı vakit o hükümdarın Allah'ın gazabına uğrayacağını belirtmektedir. Kurtuluş yolu ise yine Allah'a bağlı olacaktır.[816] Zira halkına karşı her daim eziyet ve zulme başvuran bir hükümdarın halkı Allah tarafından eksiltilir. Her türlü sıkıntı gibi zararlar, hastalıklar ve ölümcül olaylar başlarından eksik olmaz. Ticari, zirai ve hayvancılık yönünden kayıplar olur, yüzleri gülmez hale gelir.[817]

---

[812] İbnu'l-Mukaffa, *İslâm Siyaset Üslûbu*, çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 59.
[813] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 134.
[814] İmam-ı Gazâlî, *Nasihatü'l-Mülûk (Mülkün Sultanlarına),* çev.: Osman Şekerci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2016, s. 47.
[815] İmam-ı Gazâlî, *Nasihatü'l-Mülûk (Mülkün Sultanlarına),* çev.: Osman Şekerci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2016, ss. 80-81.
[816] İmam-ı Gazâlî, *Nasihatü'l-Mülûk (Mülkün Sultanlarına),* çev.: Osman Şekerci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2016, s. 48.
[817] İmam-ı Gazâlî, *Nasihatü'l-Mülûk (Mülkün Sultanlarına),* çev.: Osman Şekerci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2016, s. 81.

Nûşîrevân'ın onyedi dilimden oluşan nasihatler bulunan tacının on birinci diliminde belirttiğine göre hükümdar kendisi için iyi ve kötüyü nasıl değerlendiriyorsa halkı içinde aynı değerlendirmeyi yapması gerekmektedir. Hükümdarın yönetimindeki halka sıkıntı vermemesi yoksa aksi durumda hükümdarında ahirette bunun cezasını çekeceğini belirtmektedir.[818] Zira Nûşîrevân hükümdarlığının ilk dönemlerinde zalim bir hükümdar olarak hüküm sürer. Veziri Büzürgmihr ile virane bir yapının olduğu yerde konakladıklarında iki baykuşun konuşmalarının tercümesini Büzürgmihr, Nûşîrevân'ın merakını gidermek için yapar. Bunu ise güzel bir hikâye şeklinde anlatır. Bu hikâyeye göre iki baykuş birbirleri arasında çocuklarını evlendirmek için konuşurlar. Ancak kız tarafı oğlan tarafından bu evlilik için bir harabe istemektedir. Oğlan tarafı baykuş ise başımızda bu hükümdar bulunduktan sonra bir değil on tane harabe yine temin edebileceğini belirtmiştir. Bunun üzeri Büzürgmihr'in akıllı bir şekilde güzel bir hikâye olarak bunu anlatmasından sonra Nûşîrevân adaletli bir hükümdar olup, zulümden uzaklaşır.[819] Bunun içindir ki Hz. Ali'ye göre adaletin en iyisi kişinin geçmişte gerçekleştirdiği zulümlerden vazgeçip, herkesin hakkını iade etmesinin uygun olduğudur.[820] Bu ise bizlere Peygamber Efendimiz'e vahiy gelmeden önceki dönemlerde kurulan ve vahiyden sonrada Peygamber Efendimiz'in katılmış olmaktan gurur duyduğu, zulme karşı olan Hılfu'l-Fudûl Teşkilatı[821]'nı anımsatmaktadır. Nitekim ilk İslâm Halifesi Hz. Ebû Bekir'in, Yezid bin Ebû Süfyan'a yazdığı Emirnâme'de verdiği emre göre ilk iş olarak kendisini

[818] Müjgân Çakır, *Râhatü'l-İnsân ve Zafer-Nâme Metinleri (Öğütler Kitabı),* ed.: Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2015, ss. 44-45.
[819] Müjgân Çakır, *Râhatü'l-İnsân ve Zafer-Nâme Metinleri (Öğütler Kitabı),* ed.: Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2015, s. 24.
[820] İmâm Alî, *Nehcü'l-Belâga*, haz.: A. Gölpınarlı, ed.: Rifat Özçöllü, Fatih Yücel, Kapı Yay., İstanbul Mart 2016, s. 493.
[821] Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi (Hayatı ve Eserleri)*, çev.: Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İstanbul Nisan 2020, ss. 60-61.
Hılfu'l-Fudûl Teşkilatı: Bu teşkilatın kurulmasına Peygamber Efendimiz'in amcası Zübeyr önayak olmuştur. Peygamber Efendimiz'in gençliğinde olan Ficâr savaşı dolayısıyla Abdullah İbn Cüd'ün evinde genç ve yaşlıların bulunduğu çok sayıda Mekkeli tarafından yemin edilmiştir. Bu yemin ise şöyledir: "Allah'a and olsun ki biz hepimiz, zulmeden zulmettiği kişiye hakkını geri verinceye kadar, zulmedene karşı zulme uğrayanla birlikte tek bir el gibi olacağız; bu birlikteliğimiz, denizin bir kıl tanesini suya batırmaya güç yetirebileceği zamana kadar, Hira ve Sebîr dağları yerlerinde kaldığı sürece ve zulme uğrayanın maddî durumunda tam bir eşitlik sağlanıncaya kadar devam edip gidecektir." Peygamber Efendimiz vahiy indikten sonra Peygamberlik görevinde iken bu teşkilata katılmış olmanın gururu ile "bu şerefi, kızıl tüylü bir deve sürüsüne bile değişmeyeceğini, şimdi bile çağrılacak olsa buna cevap vermeye daima hazır olduğunu" söylemiştir. Daha geniş bilgi için Bkz. Muhammed Hamidullah ss. 59-62.

düzeltmesi gerektiğini, bu sayede başkalarınında kendisine bakarak düzelme yoluna gireceklerini belirtmektedir.[822] Zira Yusuf Has Hacib zalim bir hükümdarın devleti uzun süreli yönetip ayakta tutamayacağını belirtmektedir. Çünkü yönetilen halkta zalim bir hükümdarın zulmüne uzun süre dayanamaz. Yusuf Has Hacib böylece zulmü yanan bir ateşe benzetmekte ve yaklaşan kişiyi mutlaka yakacağını belirtmektedir.[823] Bu nedenledir ki Ebü'n-Necîb Şeyzerî zulmü aklen düşünüldüğü zaman iyi bir şey olarak tasvip etmemekte ve dinen de yasaklandığı yönünde beyan bildirmektedir.[824] Yüce Allah Nisâ suresinde *"İnkâr edenleri ve hakkı gözetmeyenleri, Allah asla bağışlayacak değildir. Onları, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem yolundan başka bir yola da yönlendirecek değildir. Bu da Allah için çok kolaydır,"*[825] buyurmaktadır. Çünkü Şeyzerî'ye göre zulüm sonuç olarak hükümdar ile halk arasındaki anlaşmazlıkları, devlet yönetimindeki bozuklukları, ülkenin virane bir hale gelmesini ve ahirette çekilecek olan cezayı göstermektedir. Bu yüzden dolayı da Şeyzerî zulümden kaçınmak gerektiğini belirtmektedir.[826]

1.1.2.2. Cehalet

Ebü'n-Necîb Şeyzerî cehaleti kötü hasletler arasında değerlendirmektedir. Bunu ise deneyimsiz ve bilgisiz olan bir kişi kendisini çirkin, utanmaz, saygısız işlerden men edemeyeceğine bağlamaktadır. Cahil kişinin her daim görüşlerinde yanlışlık bulunur. Cahil kişinin verdiği öğütler insanı yanlışın ardına götürür. Bunun için Şeyzerî'ye göre cahil insan bir şeyi değerlendirirken sadece dış görünüşü itibari ile karar verir. Akıllı insan ise bir yargıya varabilmek için inceler, karşılaştırmalar yapar, buna göre düşünür, geride olanı hesaplar ve ona göre yargılama oluşturur.

---

[822] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 98.
[823] Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig,* Ema Klasik Yay., ed.: Tûba Öztürk, İstanbul 2017, s. 197.
[824] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 136.
[825] Nisâ, 4/168-169.
[826] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 136.

Nitekim Peygamber Efendimiz bir kişinin cahil olduğunu anlayabilmek için bilinmesi gereken özellikleri belirtmiştir. Bunları belirtmek gerekir ise cahil kişi birbirleri ile söyleşide bulunup sıkı bir şekilde dostluk bağı kurduğu kişiye haksızlık edip zulmetmiş olur. Cahil kişi kendisi kadar yeterli güç ve kudrete sahip olmayan kişinin hakkını gaspetmeye çalışır. Cahil kişi kendine göre güç ve kudret sahibi kişileri çekemediği için onlara karşı üstünlük elde etme çabasıyla yenmek için uğraşır. Cahil kişi ağzından çıkan sözün nerede ve ne şekilde nasıl bir etki yaratacağını düşünmeden yeri ve zamanında konuşma edebinden yoksun olarak söyler. Çünkü ağzından çıkan sözü yeri gelir kendisine karşı delil olarak kullanılabilir. Cahil kişi kendisinden yüksek bir mevki ve takvaya sahib erdemli, ahlâklı kişiden uzaklaşmaya çalışır.[827] Bunun içindir ki Peygamber Efendimiz *"Ölülerle dostluk kurmayınız"*[828] demiştir. Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın, Hasan el-Basrî'den aktardığına göre Peygamber Efendimiz bu sözü cahiller için kullanmıştır.[829]

Peygamber Efendimiz'in cahilin alametlerini belirttiği bu konulardan sonra Şeyzerî bilginlerinde cahil kişiyi belirttiği bazı hususları belirtmektedir. Bu hususlarada değinmek gerekirse altı madde halinde sıralayabiliriz. Birincisi, Şeyzerî cahil insanın her konuda her zaman hemen öfkelenebileceğini belirtmektedir.[830] İbni Arabî bu durumu sefihlik olarak belirtmekte ve affetmenin tam tersi olarak zikretmektedir. Önemli olmayan sıradan hususlarda dahi ani bir şekilde öfkelenip kavga çıkarmak gibi olaylar oluşur. İbni Arabî bu durumda kişinin kendisine karşı sürekli sıkıntı çıkarıp, güç kullananlara ceza vermek gibi karşılık oluşturma çabasında olacağını belirtmektedir. Bunu yaparken aşırıya gitmekten çekinmemektedir. İbni Arabî bunun çok çirkin bir davranış olduğunu

[827] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 136-137.
[828] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 324.
[829] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 324.
[830] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 137.

belirtmekte, ancak hükümdarda olmasını ise daha da çirkin bulmaktadır.[831] İbn Miskeveyh bu şekilde öfkelenen kişilerin her zaman kendisine ve çevresine karşı bir zulümde bulunup zararı dokunduğunu belirtmektedir.[832] İbn Miskeveyh bu durumda her daim yer ve zaman gözetmeksizin sinirlenen kişinin cezasının ise terbiyesiz bir kişi ile baş başa bırakılıp ona katlanmak şeklinde olacağını belirtmektedir. Aynı zamanda kendisine katlanmak zahmetinde bulunmayacak iyilikleri ile tanınan birisine karşı sözünün dinlenmesini sağlamalıdır. Bu şekilde kendisi için yararlı olan bir şeyi bırakıp zararlı olan bir şey ile amel ettiğine bakıp kendisini gözden geçirmelidir.[833] Bu huya malik bir hükümdar ise İbn Miskeveyh'e göre kendi istekleri doğrultusundan ters yönde esen rüzgâr için, kendi arzusu doğrultusunda yazmayan kalem için, denizde ilerleyen geminin gecikmesini sağlayan dalgalara dahi kızar.[834]

İkinci olarak Şeyzerî'ye göre cahil kişi hiçbir mana belirtmeyen ve bir anlam taşımayan boş şeyler konuşmakla yetinir.[835] Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın belirttiği gibi kişi çok konuşupta dil ile bir hata işlememeye itina etmelidir. Bu şekilde özen gösterdiğin takdirde ise hükümdarın seni uyarmasına gerek kalmadığından da emin olabilirsin.[836] Zira Yusuf Has Hacib boş konuşup zevzeklik edenleri sadece bilgi ve görgüden yoksun kişilerin bir özelliği olarak görmektedir. Bunun için hükümdarın bundan ırak olması gerektiğini açıklamaktadır. Hükümdar buna uzak kalmaz ise saygınlığını ve heybetini yitireceğini belirtmektedir. Hükümdar için bu özellik daha da farklıdır. Çünkü halkın içindeki boş konuşan birisi zaten bilgi ve görgüden yoksun olarak kabul görür. Ancak hükümdarın boş konuşan birisi olması, halk tarafından bilgi ve görgüden yoksun görünenden daha aşağı olarak

---

831 İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 61.
832 İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, s. 239.
833 İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, s. 219.
834 İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, s. 240.
835 Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 137.
836 Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 318.

belirtilir.[837] İbni Arabî bu şekilde gereksiz davranışları sergileyip, boş konuşmak ve hareketlerde bulunmayı normal insanlara göre çirkin olarak karşıladığı gibi hükümdarda bulunmasını ise normalden daha da çirkin bulmaktadır. Çünkü hükümdar bilgi sahibi olması gerektiği gibi, halk tarafından da örnek alınacak bir kişilik oluşturduğu için Yusuf Has Hacib'inde belirttiği gibi çirkin olarak görülen vasıftan daha aşağı olarak ele alınmaktadır. Yalnız İbni Arabî boş konuşmanın bir diğer şekli olarakda hafifliği kabul etmektedir. Hazır cevaplılığı da hafifliğin içerisine dâhil etmektedir. Bundan dolayı ise kişinin saygınlığını yok etmektedir. Özellikle hükümdarda olursa saygınlığı yok olduğu gibi heybetide azalır.[838]

Üçüncü bir madde ise Şeyzerî'ye göre cahil kişi birisine hakkı olmadığı halde haketmişçesine bağış yapar.[839] İbnu'l-Mukaffa ise bu konuda birinci maddede belirttiğimiz öfke ve hoşnutluk üzeri bir birleşim sunmuştur. Çünkü cahil kişi öfkelendiği an suçsuz kişiyi suçlu gibi, cezası olmayan kişiyi cezalandırmak gibi amellerde bulunur. Ancak öfkesinin geçipte hoşnut olduğu bir zaman diliminde ise talep edilmeyen ve istenmeyen şeyleri kendiliğinden verir. Hak sahibi olmadığı halde sevmese dahi o kişiye ikramlarda bulunur. Yalnız İbnu'l-Mukaffa bu durumun hükümdar açısından en çok kaçınılması gereken bir durum olduğunu ayrıca belirtmektedir. Çünkü hükümdarın öfkelendiği zaman suçsuz kişinin cezalandırılması, hoşnut olduğu durumda liyakati olmadığı halde kişinin üstün bir mevkiye getirilmesi kınanmış bir vasıftır. Bunu ise ancak cehalet içerisinde olanlar gerçekleştirir.[840] İbni Arabî ise bu durumu himmet küçüklüğü olarak ele almaktadır. Çünkü İbni Arabî himmet küçüklüğünü nefsin her zaman büyük mevkilere göz dikmedeki yetersizliğine bağlamaktadır. İnsan bu şekilde sürekli bir umut içerisinde olduğu için azı çok olarak görmekte ve küçük şeyleri gözünde büyüttüğünden dolayı önemli zannettiği için her daim küçük ve orta durumdaki şeylere razı olduğunu kabul etmektedir. İbni Arabî himmet küçüklüğünü

[837] Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Ema Klasik Yay., ed.: Tûba Öztürk, İstanbul 2017, s. 201.
[838] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 61.
[839] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 137.
[840] İbnu'l-Mukaffa, *İslâm Siyaset Üslûbu*, çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 57.

hükümdar açısından olması gereken bir vasıf olarak asla kabul etmemektedir. Hatta himmet küçüklüğü olan bir hükümdarın olamayacağı ve böyle bir hükümdardan bahsedilemeyeceğini açıklamaktadır.[841]

Dördüncü maddede ise Ebü'n-Necîb Şeyzerî her önüne gelene sırrı açıklamanın cehaletin bir sonucu olduğunu vurgulamaktadır.[842] İbni Arabî sırrı açıklamayı kişinin ağırbaşlı olamamasından dolayı, hainlik gibi durumlardan meydana çıktığını kabul etmektedir. Çünkü diline hâkim olamayan sırrı ifşa eden kişiyi ağırbaşlı birisi olarak görmemektedir. Zira İbni Arabî'ye göre sır saklamak emaneti yerine getirmek gibidir. Sırrı ifşa eden kişi ise emanete riayet etmediği için hainlik etmiş olmaktadır. Nitekim İbni Arabî hainliği kişiye verilen emanetin yanında mala ve cana da hıyanette bulunmak olarak değerlendirmektedir. Eğer bu durum hükümdarın yanında bulunan kişilerde hâsıl olursa çok tehlikeli olarak görülmektedir. İbni Arabî sırrı açıklamanın bir diğer çeşidi olarakda dedikoduculuğu görmektedir. Bu davranışta bulunan kişiler ise sözün ilk sahibi ve ulaştırıldığı kişiler arasında kinleşme ve düşmanlık meydana getireceği için İbni Arabî tarafından kötülüğün doruk noktası olarak kabul edilmektedir.[843] Çünkü Mâverdî'nin açıkladığı gibi dördüncü İslâm Halifesi Hz. Ali'nin belirttiğine göre ağzından çıkmadıktan sonra sır her zaman kişinin kontrolünde olmaktadır. Yalnız bir sefer olsun bu sırrı ifşa ettikten sonra kontrolden çıkmış ve sır kişinin esiri durumunda iken tam tersi kişi sırrının esiri durumuna düşmektedir. Mâverdî'ye göre sır saklamasını bilmeyen kişi bu sır ister başkasına, ister kendine ait olsun her durumda ifşa edebilir. Özellikle bu durumda hükümdarın daha dikkatli davranması gerekmektedir. Çünkü Mâverdî'nin, Enûşirvân'dan aktardığına göre kişi sırrını gizlediği takdirde iki önemli özelliği kazanmış olur. Birincisi ihtiyaç olunan şeyi ele geçirmek hususunda sıkıntı olmaz. İkincisi ise hükümdar dışarıdan

[841] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 67.
[842] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 137.
[843] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 63.

gelebilecek tehlikelere karşı her daim kendine karşı bir güven içerisinde olur.[844] Zira Mete Han tahtı kusursuzca büyük bir gizlilik içerisinde ele geçirmiş ve orduya sahip olup kendini güvenceye almıştır.[845] Nitekim sırrını saklayan bir hükümdar Tuhfetü'l-Memlûk'e göre devlet yönetiminde tedbiri elden bırakmadan doğru bir görüş sergileyip uyanık bir siyaset gütmeyi sağlamış olur.[846] Pîr Mehmed Za'ifî'ninde üzerinde durduğu gibi hükümdar devletin gizli tutulması gereken bilgilerini hiç kimseyle paylaşmamalıdır. Nitekim Pîr Mehmed Za'ifî burada hükümdarı bir sandığa benzetmektedir. Bu sandığa ulaşmak için tek bir yoldan başka herhangi ikinci bir ulaşım yeri kalmamalıdır. Yani sır ikinci bir kişiye söylenmemelidir. Ulaşılacak tek yol ise hükümdarın ağzıdır. Bu ağız ise devlet sırrına karşı herkese kapalı olmalıdır.[847] Mâverdî'ye göre hükümdarın sırrı halk tarafından öğrenildiği takdirde, hükümdarın halkın gözünde itibarı kalmadığı gibi heybetinide yitirmiş olur.[848]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin belirttiği beşinci maddeye göre herkese karşı bir güven duygusu içinde olmak cahil bir kişinin vasfıdır.[849] Çünkü Mâverdî tedbirli olmayı her zaman uygun görmektedir. Aksi takdirde meydana gelebilecek her türlü olaya karşı her daim güven beslediğin zaman Mâverdî'ye göre aciz bir kişi durumundasın.[850] Zira Mâverdî güven duyup açıkladığın bir sırra karşı ilerde aleyhinde bir tehdit oluşturabileceğinide belirtmektedir. Çünkü Mâverdî'ye göre mal ve mülk konusunda bir kişiye itimat sağlayabilirsin. Ancak sır konusunda bu itimattan söz etmek için daha dikkatli olmak gerekir. Mal ve mülkü teslim edebileceğin güvenilir kimseler sırrını teslim edebileceğin güvenilir kimselere

[844] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 44.
[845] Hasan Günaydın, *Mete Han ve Devlet Yönetimi(Mete Han'ın Yönetimi ve Liderlik Sırları)*, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2016, s. 202.
[846] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 96.
[847] Pîr Mehmed Za'ifî, *Gülşen-i Mülûk (Hükümdarlar Bahçesi)*, haz.: Vedat Ali Tok, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2013, s. 39.
[848] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 46.
[849] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 137.
[850] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 56.

göre daha çoğunluktadır. Zira sır sadece kendine has olmalıdır. Nitekim sırrını açtığın bir arkadaşın olduğu zaman, o arkadaşında sırrını açtığı bir arkadaşı bulunur. Yalnız Mâverdî her an görüşlerine başvurulabilecek, değerlendirmelerde bulunulabilecek bir arkadaşın bulunup güvenilmesinide uygun görmektedir. Ancak bu durumda hükümdarın çok detaylı tedbir ve incelemeleri sonucu güvenine mazhar olabileceği kişileri seçmesi gerekmektedir. Eğer bu itimat edilen kişi her şeyi öğrenmede çok istekli olursa hükümdarın bu durum karşısında çekingen olması ve ondan uzaklaşması daha hayırlı olacaktır.[851]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî son olarak altıncı özellikte cahil kişinin güven duyabileceği kişileri, ona karşı kötülük besleyenler ile ayırt edememesinin sakıncalarını belirtmektedir.[852] Zira İbnu'l-Mukaffa bu konuyu izâh ederken tedbirden yoksun olmayı bahsetmektedir. Çünkü herhangi birisinin ya da hükümdarın düşmanına karşı aşırı bir yakınlık göstermemesinin iyi yönde olacağını, asgari olarak yakınlaşmasının ihtiyaçlarını görmesine kâfi geleceğini belirtmektedir. İbnu'l-Mukaffa'ya göre samimi bir şekilde düşmanla içli dışlı olursan düşmanın sana karşı cesaretlenir, saygınlığını kaybedersin ve senden tarafa görünenler yanından uzaklaşır. Bu durumda ise İbnu'l-Mukaffa aklın eremediği durumlarda tedbir ve düşünceyle beraber ayırt etme kabiliyetine erişmenin gerekliliğini belirtmektedir. Böylece zafere ulaşılmış olacaktır.[853]

Erzurumlu İbrahim Hakkı ise cahil insanlar ile konuşurken ve meclislerinde bulunurken uyulması gereken edep özellikleri üzerinde durmuştur. Bu edep özelliklerini ise herkesin küçükten büyüğüne kadar bilmesi ve uygulaması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre Erzurumlu İbrahim Hakkı bu konuda beş madde üzeri görüş bildirmiştir. Birinci maddede belirtildiği üzeri cahil insanların

[851] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 44.
[852] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 137.
[853] İbnu'l-Mukaffa, *İslâm Siyaset Üslûbu*, çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 42.

konuştuklarına dalmamak olduğudur. İkinci madde ise cahil insanların yersiz ve aslı olmayan sözlerine ehemniyet vermemektir. Üçüncü maddeye göre cahil insanların birbirleri arasında konuşurken onların edep dışı söylemlerine karşılık vermemek, duymamazlık edip, orada bulunmamışcasına hareket etmektir. Dördüncü maddeye göre cahil insanların sohbet ortamından ve sohbetlerinden mümkün olduğu kadar uzak durmak, yanlarında fazla ikamet etmemektir. Beşinci maddeye göre son olarak cahil insanlardan herhangi bir talepte bulunmamak, cahil kişilere karşı bir gereksinim içinde bulunup medet beklememek gerekmektedir. Bu sebebten dolayıdır ki Erzurumlu İbrahim Hakkı cahil insanlar arasına karışan kimsenin onlardan ayrışıp refah ve huzura kavuşabilmesini sükût halinde bulunup vakar sahibi olmasına bağlamaktadır. [854]

1.1.2.3. Cimrilik

Ebü'n-Necîb Şeyzerî cimriliğin şeriate göre de yasaklanmış ve akıl tarafından da çirkin olarak kabul gören kınanmış bir alışkanlık olduğunu belirtmektedir.[855] Nitekim Âl-i İmrân suresinde şöyle buyrulmaktadır:

> *"Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, bilâkis bu onlar için kötüdür. Cimrilik ettikleri mal kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızdan haberdardır,"*[856]

Yine Peygamber Efendimiz'de hadis-i şeriflerinde *"insanda bulunan en şerli şey aşırı cimrilik ve şiddetli korkudur"*[857] diye söylemiştir. İbrahim Canan bu hadisin açıklamasında kişinin vermekte zorunlu olduğu hakkı başkasına vermekten alıkoyan ve verdiği durumda ise nefsinin kişiyi hırs ile korkuya sevk eden şeyi

---

[854] Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme (Tam Metin)*, ter. ve haz.: M. Faruk Meyan, Bedir Yay., İstanbul Mayıs 2014, s. 1119.
[855] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 138.
[856] Âl-i İmrân, 3/180.
[857] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 358.

cimrilik olarak belirtmiştir.[858] Bu nedenledir ki cimrilik Şeyzerî'ye göre kişinin başkalarına karşı olan sorumluluk haklarının liyakatli bir şekilde yerine getirilmesinde engel teşkil etmektedir. Çünkü nefsi onu alıkoymaktadır. Böylece gerçekleştirmek istediği yardımlardan da yoksun kalmaktadır. Arttığını sandığı şeyler aksine azalmaktadır.[859]

Ebü'n-Necib Şeyzerî halk arasında bilinen şekliyle cimriliğin maddi olarak birikimde bulunma ve ihtiyacı olanları bundan mahrum bırakma şeklinde tanımlanmaktadır. Böylece cimrilik kişinin heybetinin varlığının ortadan kalkmasına, ağırbaşlı olmasının ise yitip gitmesine neden olmaktadır. Böylelikle cimri bir insan için itibarlı ve saygın birisi yakıştırmasını yapmamız imkânsız olur. Aksine cimrilik, insanı açgözlü olmaya, sıkıntı çekmeye, mal biriktirmeye sevk eder. Aynı zamanda cimrilik hakkı olanların haklarının ihlal edilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle cimri kişi halkın gözünde utanç verici bir durumda, değersiz ve küçük birisi olarak görülür. Zira Ebü'n-Necib Şeyzerî'ye göre cömertlik insanı yücelttiği ve kusurlarını gece gibi örttüğü halde tam tersi cimrilik ise insanın kusurlarını ay ışığı gibi meydana çıkarmaktadır. Bu haller tecrübe ile de sabittir ki cömertlik her kusurun üzerine toprak gibi serpildiği için edinilmesi gereken bir huy, cimrilik ise kusurların üzerinden örtülen toprağın alınıp meydana çıkarılmasını sağlayan çirkin bir vasıftır.[860] Bu nedenle Kudâme İbn Cafer cömertliği ahlâkı güzelleştiren hükümdarın süsü olarak belirtir ve Homeros'tan *"Cimri yüksek makamlara ulaşamaz. Yüksek derecelere ancak cömert, kerim olanlar ulaşır,"*[861] sözünü aktarmaktadır. Nitekim İbni Arabî mevcutta bulunan mal için elinin sıkı olmasını bir düşüklük olarak görmektedir. Yalnız kadınlar açısından cimriliğin olgun bir davranış olduğunu söylemektedir. İbni Arabî'ye göre cimrilik hükümdarda bulunursa halkın nazarındaki değeri ve saygınlığı

[858] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 358.
[859] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 138.
[860] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 139.
[861] Kudâme İbn Cafer, *Kitabü'l Harac,* çev.: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul Ekim 2018, s. 113.

azalır. Halkın beklentilerinin karşılığını bulamamasını sağladığı için hükümdar açısından çirkin bir davranış ve nefret edilmesi gereken bir vaziyet halini alır. Bu nedenle bu nefret normal insanın cimriliğinden doğan nefretten çok daha fazla olacaktır.[862] Hükümdarın bundan bir nebze olsun kurtulması için ise Kudâme İbn Cafer eleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.[863]

Ebü'n-Necib Şeyzerî ahlâken çirkin sayılan menşei cimrilik olan dört tane alışkanlıktan bahsetmektedir. Bunlar ise hırslı olmak, aşırı hırslı olmak, hak edilen şeylerin yerini bulmaması, Allah'ın verdiği nimetler karşısında suizan beslemektir. Bunları açıklamak gerekirse hırs Şeyzerî'ye göre kişinin sürekli bir arzu içinde olması, mal biriktirme konusunda aşırıya kaçıp çok çalışıp talepte bulunmasıdır. Hırslı olmanın kınanma nedeni ise Şeyzerî'ye göre insanı harama sevk etmesi ya da kuşku uyandıracak şeylere götürmesidir.[864] İbnî Arabî bu konuyu değerlendirirken insanın hırsından dolayı toplamak istediği servet uğruna herhangi bir şekilde helal ve haram gözetmemesini belirtmektedir. Çünkü bu uğurda insan haksızlık etmekten çekinmez. Başkasının gözünde mal biriktirmek için kendini küçük düşürür. Sürekli mal biriktirmek için didinip durur. Bunun için İbni Arabî bu huyu bütün insanlar için kınanmış olarak görmektedir. Ancak hükümdarı bunun dışında tutmaktadır. Sebebi ise mal biriktirmenin hükümdara faydası olacağı, yönetimi altında olanlara karşı, askere ve düşmana karşı heybet ve saygınlık oluşturacağı görüşündedir.[865] Nitekim Mâverdî'ye göre de hırslı olmak insanın bütün iyi huylarını silip atacaktır. İnsanın iyi huylarından geriye birşey kalmayıncada harama karşı teşvik edici bir duruma düşecektir. Bunun için hırs Mâverdî'ye göre insanı tüm iyi erdemlerden soyutlayan bir tutumdur. Bu nedenle kötülüklerin başlangıcı durumunda olacaktır. Tüm iyiliklerden insanı men edeceği

[862] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 65-66.
[863] Kudâme İbn Cafer, *Kitabü'l Harac,* çev.: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul Ekim 2018, s. 114.
[864] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 139.
[865] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 60.

gibi insanda dinde zafiyet meydana gelecektir. Allah'ın gazabı hırslı kişinin üzerine aşağılanma şeklinde olacaktır.[866]

Ebü'n-Necib Şeyzerî aşırı hırslı olmayı ise kişinin kendisi için gereken, nafakası yeterli olduğu halde yinede bununla yetinmeyip ve ihtiyaç fazlasını temin etmek için çalışmasına bağlamaktadır.[867] Nitekim Peygamber Efendimiz aşırı hırs konusunda *"Ademoğlu için iki vâdi dolusu mal olsaydı, mutlaka bir üçüncüyü isterdi. Ademoğlunun iç boşluğunu ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenleri affeder"'*[868] diye belirtmişlerdir. Yani insanın nefsi asla doymak bilmez ve bu hırs ölünce son bulur. Hayat bittiği an hırsında bittiğine kâni olabilirsiniz. Mâverdî bu yönde değerlendirmede bulunurken hırslı bir kişinin emeline ulaşacağını, ancak yinede bu durumda hırsının son bulmayacağını belirtmektedir. Aksine bu durumda bir kat daha hırslanacaktır. Hırsına ulaşamadığı zaman üzgün bir şekilde hüzünlenip, kederlenecek, arzu ve istekleri doğrultusunda daha çok ulaşma hırsına tabi olacaktır.[869] Ebü'n-Necib Şeyzerî suizan ile ilgili olarak cehalet içerisindeki kişinin Allah'ın nimetleri hakkında verilmesini uygun gördüğü yerlere (malının zekâtının verilmesi gibi) azalacağı korkusu ile cimrilik etmesini belirtmiştir.[870] Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın belirttiği gibi "*Cimrinin malı ona ait değildir, o malına aittir."*[871] Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuşlardır:

> *"Böyleleri ne kadar az! Şunu bilin ki, devesi, sığırı, davarı olup da zekâtını vermeyen her insan kıyamet günü, o malları, mümkün olan en iri ve en semîz şekilde karşısına çıkıp, sırayla boynuzlarıyla toslayacak, ayaklarıyla çiğneyecek. Sonuncusu da bu muameleyi*

---

[866] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 442-443.
[867] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 140.
[868] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 6, s. 330.
[869] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 444.
[870] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 140.
[871] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 344.

yapınca birinci tekrar başlayacak. Bu hal, insanlar arasındaki hüküm bitinceye kadar devam edecek,"[872]

Ebü'n-Necib Şeyzerî rızkın yok olacağı korkusu ile cimrilik etmenin çekinilmesi gereken bir husus olduğunu belirtmektedir. Bu konuda cimri değilde cömert davranıldığı durumda Allah her daim insanın takvasını artıracaktır. Çünkü Allah kişinin rızkını vermekte çok cömerttir. Şeyzerî bu hususta korkulmaması gerektiğini, rızkın Allah'tan olduğunu bilmemiz gerektiğini belirtmektedir.[873] Nitekim Hûd suresinde *"Yeryüzünde kımıldayan hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'ın üzerine olmasın!"*[874] Diye belirtilmektedir.

Ebü'n-Necib Şeyzerî'ye göre kişi elinde bulunanı vermekten bitip tükeneceği korkusu ile çekindiğinden dolayı cimriliğin hükümdarda bulunması sonucu devlet yönetiminde insaf ve adalet üzeri bir yol izlenmesi imkânsızlaşır. Şeyzerî bu şekilde bir yol izleyenden hayır gelmeyeceği ve artık iyilikte beklenemeyeceğini söylemektedir.[875] Mâverdî'nin de üzerinde durduğu gibi hükümdar cimrilikten yana tutum sergilediği zaman içtenlikle ve güven içerisinde olduğu kişilerin kendinden uzaklaşıp hain gibi görünmesine sebebiyet verir. Cimrilikten yana olan hükümdar emri altında bulunan kişilerin artık rüşvet almalarına ve haram yoldan rızık edinmelerine vesile olmaktadır. Ancak bu durumlara sebebiyet vermeden izlenen bir yönetimde ise hükümdar devlette adaleti, refah ve düzeni sağlamış olmaktadır.[876] Zira İbnu'l-Mukaffa'ya göre hükümdar için fakirlik yönünden bir korku hissetmesine gerek yoktur. Çünkü bu durumda insanlar arasında en az korkuya kapılacak kişi hükümdar olmalıdır.[877] Nitekim İbnü't-Tıktaka'da bu yönde İbnu'l-Mukaffa gibi hükümdarın yoksulluk korkusuna kapılma gibi bir

[872] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 3, s. 166.
[873] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 140.
[874] Hûd, 11/6.
[875] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 140.
[876] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 52.
[877] İbnu'l-Mukaffa, *İslâm Siyaset Üslûbu*, çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 58.

tasası olmayacağı için cimrilik yapmasının kınanmış olarak değerlendirileceğini açıklamaktadır.[878]

1.1.2.4. İsraf

Ebü'n-Necîb Şeyzerî israfın harcama konusunda haddi aşmak olduğunu belirtmekte ve cömertlik olarak zikredilemeyeceğini söylemektedir. Aksine tıpkı cimrilik gibi kınanmış huylar arasında değerlendirilebilir. Allah malın harcanması konusunda ideal olan yolu bildirmiş, aşırı harcayıp israf etmeyi ve aşırı kısıp cimrilik etmeyide yasaklamıştır. Şeyzerî israfta bulunmayı ve cimrilik etmeyi aynı derecede kınanmış huylar arasında değerlendirmektedir.[879] Nitekim İsrâ suresinde "*Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!"*[880] Buyrulmaktadır. Yine aynı şekilde Furkân suresinde *"Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında mâkul bir dengeye göre olur,"*[881] buyrulmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz İsrâ ve Furkân surelerindeki ayetlere baktığımız zaman Şeyzerî'nin israf ve cimriliği aynı oranda kınanmış huy olarak görmesini daha iyi anlamış olmaktayız. İsraf, Şeyzerî'ye göre kişinin huyunun iyi olmamasına ve ileri görüşlülük sergileyememesine bağlıdır. Bu yüzden hal ve hareketlerinde hataya yer vermektedir. Çünkü kişi bu şekilde iyi ve kötü arasında bir ayrım yapamadığı gibi, işi layık olana değilde layık olmayana verdiği, liyakatte dengesizlik yarattığı için kınanmış bir huy olarak ele alınmaktadır.[882] Zira Kudâme İbn Cafer'in belirttiği gibi saçıp savurmak bir işi yaparken çaba

[878] İbnü't-Tıktaka, *El-Fahrî,* çev.: Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul Aralık 2016, s. 34.
[879] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 142.
[880] İsrâ, 17/29.
[881] Furkân, 25/67.
[882] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 142.

gösterilmemesi tedbirsiz davranışlara neden olacaktır. Bu da liyakatte yeteri kadar tedbirli olunmayıp, önem verilmediği için kötü bir huy olarak kabul görecektir.[883]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî israfın hükümdar açısından hiçte hoş olmayacağını ve böyle olduğu takdirde devletin hazinesinin açık vereceğini belirtmektedir. Devlet ekonomisini bozan bir davranış olacaktır. Bu durumda ise gerçekten ihtiyacı olan kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması konusunda devlet yetersiz kalacaktır. Kişi ve kurumlara yeterli yardım yapılamadığı zaman ise devletin maliyesi bozulacak, refah ve huzur kalmayacaktır. Gerekli kişi ve kurumlara yardım ve harcamaların yapılırken ihtiyaç fazlası olarak verilmesi israfı kaçınılmaz kılacaktır.[884] Bu konuda sadece Şihâb En-Neyrîzî'nin belirttiği gibi hükümdarın nafile ibadetten daha hayırlı görülen ihtiyaç sahiblerine karşı küçümsemeden, onların ihtiyaçlarını görmeye gayret etmesi kâfi olacaktır.[885] Necmeddin Et-Tarsûsî ise bu konuda beytülmâli dört kısımda ele almakta ve ihtiyaç sahiplerinin, kurumların, diğer yönetilenlerin buradan yapılan harcamalarını ele almıştır. Buna göre birinci bölüm fakir fukaraya, zavallılara, yolda kalmışlara, topraktan elde edilen ürünlere karşı alınan verginin sadaka olarak dağıtılmasıdır. İkinci bölümde ise arazi sahiplerinden alınan vergilerin, gayrimüslimlerden alınan vergilerin, yine gayrimüslim ticaret erbabından alınan vergilerin, gazilere ve hudutları koruyanlara verilmesidir. Aynı zamanda bununla kâdıların, müftülerin ücretlerinin karşılanmasının yanında, imar faaliyetlerinede harcama yapılabilir. Su kanalları, mescid ve kale gibi halkın yararına olacak işler gözetilmelidir. Üçüncü bölümde ise ölen kimsenin arkasında bir mirasçısı bulunmuyorsa kalan miras kefenlenme işlemlerine, kalanı dulların düğün çeyizlerine, hastaların geçiminin sağlanmasına, devlet idaresinde görev alan yöneticilere harcanır. Dördüncü bölümde ise buluntu malların geri ödemek koşulu ile fakir fukaraya verilmesi ve halkın faydasına olacak işlere harcanması gerektiğini açıklanmaktadır. Eğerki hükümdar bunların

[883] Kudâme İbn Cafer, *Kitabü'l Harac,* çev.: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul Ekim 2018, s. 114.
[884] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 142-143.
[885] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, 160.

birisinde eksiklik olurda tamamlarsa sıkıntı olmaz. Ancak birbirine karıştırdığı takdirde hesabı ahirette hükümdardan sorulacaktır.[886] Mâverdî'nin de üzerinde durduğu gibi devletin hazinesinde para olduğu müddetçe herkese faydası dokunacaktır. Ülkede refah, huzur ve güven artacaktır. Ancak israf edilme sonucunda hazinede azalış var ise zararı yine zincirleme herkese olacaktır. İyi bir hazine yönetimi devletin gelirlerini çoğaltır, giderlerini azaltır. Bunun sonucu halk yarar göreceği gibi, hükümdara yararı halktan daha çok olacaktır.[887] Çünkü iyi bir hazine politikası devleti ayakta tutan nedenler arasındadır. Geçmişe baktığımız zamanda tecrübelerden de sabittirki devlet hazinesinin yok olması devletin yıkılma nedeni olarak görülmektedir. Yani devletin bekasını etkileyen nedenlerden birisidir.[888]

Nitekim Gelibolulu Mustafa Âlî'de beytülmâlden harcama yapılırken israf edilmemesi gerektiği görüşündedir. Bunu ise hazinesi olmayan hükümdarı sermayesi bulunmayan ticaret erbabına benzetmektedir. Bu durumda devletin gelirleri giderlerini karşılayamaz duruma geldiği zaman ana sermayesi giderek azalacağından dolayı hükümdar gücünü ve heybetini yitirecektir.[889] Zira Gelibolulu Mustafa Âlî beytülmâl için bir emanet gözüyle bakmaktadır. Beytülmâl, Allah'ın hükümdarlara olan bir emanetidir. Haksız yere harcanıp hakkı olanların gözetilmeyip, haksız olanlara karşı israf edilmesini günah olarak değerlendirmektedir. Hazinenin israf edilip uygunsuz harcanması sonrasında lazım olduğu uygun bir zamanda değerinin anlaşılmasını sağlar. Gelibolulu Mustafa Âlî hazineyi israf etmenin cahillik olduğu düşüncesinin dahi telafisi ya da özrü kabul edilecek bir şey olmadığını vurgulamaktadır. Eğer israf görmezlikten

[886]Necmeddin Et-Tarsûsî, *Tuhfetü't-Türk*, haz.: Muhammed Usame Onuş, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, ss. 102-104.
Necmeddin Et-Tarsûsî, bu bölümlendirmeyi Şemseddin İbnü'l-İzz el-Hanefî'ye göre yapmıştır.
[887] Mâverdî, *Yönetimin Esasları*, çev.: Mehmet Ali Kara, İlke Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2013, s. 120.
[888] Mâverdî, *Yönetimin Esasları*, çev.: Mehmet Ali Kara, İlke Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2013, s. 122.
[889] Gelibolulu Mustafa Âlî, *Nushatü's-Selâtîn (Siyaset Sanatı)*, haz.: Faris Çerçi, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2015, s. 113.

gelindiği takdirde ahirette hesabı nasıl verileceği düşünülmelidir.[890] Nitekim cömert bir kişiliğe sahip olmak hükümdar açısından övülmeye layık bir erdem ise aksine savurganlık edip israfta bulunmakta kötü ve yerilen bir huy olarak görülmektedir.[891] Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın da el-Hakîm'den aktardığı gibi cömertlik iyi bir özellik olarak kabul edilir. Yalnız israf olmadığı sürece üstün bir huydur. Fakat tüm servetinide layık olmadığı birisi için harcayanı ise cömert olarak değil, savurgan ve tutumsuz olarak ele alabiliriz. Bu yüzden ise israf kınanmış bir huydur.[892]

1.1.2.5. Vaadinden Dönmek

Ebü'n-Necîb Şeyzerî vaadinden dönmeyi kötü bir ahlâk olarak nitelendirmekte, tiksinti veren alçak kişilere mahsus bir huy olarak görmektedir. Vaadinden dönmek adi kişilerin özelliği olduğu için soylu kişiler için bundan kaçınmak gerekmektedir. Şeyzerî'nin, Davud bin Abdullah'tan bildirdiğine göre bir kişiye söz verdiğinde bunun yerine getirilmesi gerektiğini söylemektedir. Sözünden döndüğü takdirde ise devletin saygınlığı kalmayacağı gibi heybetinden de eser kalmaz. Bundan dolayı vaadinden dönmek, yalancılık ve alçaklık olarak değerlendirildiği gibi kınanmış vasıflarında en çirkini olarak zikredilmiştir.[893] Zira vaadini yerine getirmemek hadislerdende anlaşıldığı üzere münafıklık özelliklerinden biri olarak ele alınmıştır.[894] Peygamber Efendimiz münafıklığın üç tane belirtisi olduğunu bildirmiştir. Bunlar ise konuştukça yalana başvurulması, güvenildiği takdirde bunu boşa çıkarıp ihanet etmesi ve verdiği söz karşısında

[890] Gelibolulu Mustafa Âlî, *Nushatü's-Selâtîn (Siyaset Sanatı)*, haz.: Faris Çerçi, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2015, s. 57.
[891] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk*, çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 94.
[892] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 340.
[893] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 143-144.
[894] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 269.

yerine getirmeyip geri dönmesidir.[895] Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın da Hz. Ömer'den aktardığına göre münafık kişileri ikiyüzlü olarak değerlendirmektedir. Zira münafık birisi Hz. Ali'nin yanına gelip onu övücü sözlerden zikredip durmaktadır. Ama bu sözleri kalbi ile tasdik etmeyip sadece dili ile belirtmektedir. Hz. Ali, münafık bu sözleri karşılığında dil ile zikrettiklerinin derecesinde olmadığını, kalbinde yer verdiği şeklin ise daha üzerinde bir makamda olduğunu belirtmiştir.[896]

Tuhfetü'l-Memlûk'te bildirildiğine göre Sabur Zü'l-Ektâf'a yazılan namede Rum Kralı devleti nasıl konrollü bir şekilde yönettiğini sorması üzerine bunlardan birisinin hayırda olsa şerde olsa hiçbir zaman için vaadinden dönmek olmadığını vurgulamıştır.[897] İbnu'l-Mukaffa ise hükümdarın daha çok halkını ve dostlarına karşı yapamayacağı sözleri vermek yerine, söylemedikleri hakkında amel etmeyi alışkanlık haline getirmesi gerektiği görüşünü benimsemesini vurgulamaktadır. İbnu'l-Mukaffa böylece eylemlerin sözlere nazaran üstün olması gerektiğini açıklamaktadır.[898] Nitekim Saff suresinde *"Ey iman edenler! Niçin yapamayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapamayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok çirkin bir davranıştır,"*[899] buyrulmaktadır. Yine İsrâ suresinde ise *"Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, onun yararına olmadıkça el sürmeyin. Ahde vefa gösterin; çünkü ahid sorumluluk doğurur,"*[900] buyrulmaktadır. Zira İbn Miskeveyh'te sözünde durmamanın her çeşidinin hoşlanılmayan bir davranış olduğunu ve herkes tarafından kınandığını belirtmektedir. Bu konuda biraz olsun insanlıktan nasibi bulunanların vaadinden

[895] Şeyzerî, *Yöneticinin Nitelikleri*, çev.: Osman Arpaçukuru, İlke Yay., 3. Baskı, İstanbul 2013, s. 124.
[896] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, ss. 286-288.
[897] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk*, çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 83.
[898] İbnu'l-Mukaffa, *İslâm Siyaset Üslûbu*, çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 76.
[899] Saff, 61/2-3.
[900] İsrâ, 17/34.

dönmeyi asla kabul etmeyeceğini belirtmektedir.[901] Verilen sözden dönmenin yalancılık olarak değerlendirildiğini bildiren Şeyzerî'ye göre yalancılığı değerlendirmeye tabi tutmak gerekmektedir.[902] İbrahim Canan ise bu konuda Peygamber Efendimiz'in yalan ile vaad konusunda bir ayrım gerçekleştirdiğini belirtiyor. Yalan söylemenin geçmişe yönelik, vaadde bulunmanın ise geleceğe yönelik olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle vaadde bulunmak gelecekle ilgili olduğu için gerçekleştirme imkânı bulunduğundan dolayı kesin olarak yalandır diye algılanamayacağını belirtmektedir.[903]

1.1.2.6. Yalan Söylemek

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin çirkin olarak gördüğü huylardan birisi olan yalan söylemek kişinin makamının büyüklüğünü tam tersine çevirecek şekilde kötü bir huy sayılmıştır. Kişi ne kadar mevki ve makam sahibi olsada yalan söyleme huyu olduğu sürece halk arasında nefret edilen en değersiz kişi olarak zikredilir. Çünkü hiç kimse o kişiye karşı itimat etmez. Verdiği sözleri tutmadığı için inandırıcılık gibi bir lüksü olmaz. Başına gelen kötü bir hadise olsa bile kimse yalan söyleyen kişiye acımayacağı gibi, ara sıra doğru söylediklerideyalan olarak algılanır.[904] Nitekim Ahzâb suresinde *"Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzeltsin, günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah ve resulüne itaat ederse gerçekten büyük bir kazanç elde eder,"*[905] buyrulmuştur.

---

[901] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, ss. 235-236.
[902] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 144.
[903] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 14, s. 554.
[904] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 144.
[905] Ahzâb, 33/70-71.

Hadis-i şerifte belirtildiğine göre *"Üç tanesi hariç bütün yalanların kişinin aleyhine olduğu'"*[906] üzerinde durulmuştur. Bunlar ise erkeğin, eşinin rızasını elde etmek için ona karşı yalan söylemesi, savaşın hileden ibaret olduğu için savaşta yalan söylenmesi, iki kişinin arasında barışın sağlanması açısından yalan söylenmesi olarak açıklanmaktadır.[907] Yalnız bu açıkladığımız durumlara göre Mâverdî yalanın alenî bir şekilde söylenmesi olarak değilde, dolaylı olarak imalı bir şekilde söylenip çok anlamı bulunan kelimelerin uzak olan anlamlarının ele alınmasını kastedmektedir. Bunun için Mâverdî'ye göre iki anlam içerdiği için her iki anlamda bahsedilmesinin de sonucu doğru yola çıktığından dolayı, yalan yinede onay verilmesi gereken bir şey değildir. Çünkü iki anlamı bulunduğu için kişi birinci yakın olan anlamını kabul edip doğru bulmakta, yalan söyleyen ise ikinci uzak olan anlamını kabul ettiği için yine ona görede doğru kabul görmektedir. Nitekim Peygamber Efendimiz, Hz. Ebû Bekir ile hicret ederken yolda rastlanılan kişiler Peygamber Efendimiz'in kim olduğunu Hz. Ebû Bekir'e sormuşlardır. Peygamber Efendimiz önden yürüdüğü için Hz. Ebû Bekir ise kılavuzu olduğunu söylemiştir. Ancak soranların anladığı yol tarif etmek için kullanılan kılavuz olduğu, Hz. Ebû Bekir'in ifade etmek istediği ise manevi anlamda din yolundaki kılavuzu olarak kastedmesidir. Bu durumda her ikiside doğru olduğu için Mâverdî tam anlamıyla yalan olarak görmemektedir. Bundan dolayı Mâverdî yalan söylenmesi gerektiği zaman, yalanın dolaylı ve imalı olarak iki anlamada gelen kelimelerin tercih edilmesini uygun görmektedir.[908]

İmam Gazâlî ise yalan söylemekle imanın aynı yerde bulunmayacağını belirtmektedir. Yalanın kötü olduğunun en basit alameti olarak ise yalanın kişiyi insanlıktan men ettiğini belirtmektedir. Çünkü insanı diğer canlılardan farklı kılan konuşma yetisidir. Kişi bu yetisini yalan söylemek için değerlendirirse doğrunun yanlış olarak, iyinin kötü olarak değerlendirilmesini sağlar. Bu şekilde ise doğru

[906] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 10, s. 7.
[907] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 14, s. 552.
[908] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 508-509.

söylediği takdirde yinede kınanmış olan bir huyu yüzünden insanların güvenini kazanamaz. Herkesin gözünde değersiz birisi olarak görülür. Zira Gazâlî'ye göre yalan söylemek kişiyi doğru ve dürüstlükten alıkoyar. Çok doğru, değerli ve güzel fikirlerde bulunsada artık kimse onu dinlemeyeceği gibi asılsız konuştuğuna dair itibar bırakmış olur.[909] İbni Arabî'ye göre de yalan asıl olan şeyi olduğundan farklı olarak göstermekte kullanılmaktadır. Bunun için hükümdar açısından İbni Arabî'ye göre yalan söylemek uygunsuz ve çirkin bir davranıştır. Çünkü en küçük bir yalanın dahi hükümdarın şanına yakışmayacağını, heybetini zedeleyeceğini belirtmektedir.[910] Buna mukabil örnek ise Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin belirttiği Rum Kralının ülkenin düzenini sağlama konusunda Kisra'ya yönelttiği soru üzerine gerçek olanı konuşurken ve şaka olarak dahi söylediği sözlerde asla yalan söylemeye başvurmadığı cevabını almasıdır. Böylece hükümdar hem bu dünyasını, hem de ahiretini yok etmemektedir. Çünkü doğruluk büyük bir erdem olarak hükümdarın heybetini artıracağı gibi, yalan söylemek ise hükümdarın küçük düşmesine sebep olacaktır. Böylece hükümdar heybetini yitireceği gibi halk tarafından da hor görülecek, saygınlığı kalmayacaktır.[911]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî kişiyi yalan söylemeye üç şeyin sürükleyeceğini belirtmektedir. Birincisi Şeyzerî'ye göre menfaat için zararların telafisini sağlamada yalan söylemektir.[912] Mâverdî bu konuda yalandan menfaat icabıda olsa iyi ve güzel bişey olmayacağı için beklenilenin bulanamayacağını belirtmektedir.[913] İkincisinde ise Şeyzerî kalabalık ortamda sözlerin dinlenmesi için konuşmasını süslemek açısından yalan söylemek olarak açıklamaktadır.[914] Bu durumun ise Mâverdî himmet düşüklüğünden oluştuğunu belirttiği gibi birinci

[909] Ali b. Muhammed El-Gazzâlî, *İslam Hükümdarları İçin Siyaset Rehberi*, inceleme, tercüme, neşir: Özgür Kavak, Klasik Yay., İstanbul 2016, ss. 61-62.
[910] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 64-65.
[911] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 145.
[912] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 146.
[913] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 505.
[914] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 146.

belirttiğimizden de kötü olduğunu vurgulamaktadır.[915] Üçüncüsünü ise Şeyzerî bir kişinin kötü yönlerini ortaya çıkarmak ve onu zora sokmak için iftirada bulunmak maksadıyla yalan söylemek olarak açıklamaktadır.[916] Bunu ise Mâverdî iftiradan dolayı yalanın en çirkini ve kötüsü olarak değerlendirmektedir.[917] Şeyzerî tüm bu sebeplerin hepsininde kınanmış vasıflar olduğunu açıklamaktadır. Bundan dolayı cömert ve iyi birisi bu sebeplerden hiçbirisine yalan söylemek için başvuruda bulunmaz. Şeyzerî sadece ülke menfaatleri doğrultusunda, dinin ve ülkenin yararını gözetmek için, toplumun refahını kötüye çevirmek isteyen kişilerin buyruk altına alınmasını sağlamak açısından kimi zaman kâfi derecede yalan söylemeyi uygun bulmaktadır.[918] Ama bu hususta Peygamber Efendimiz'in şu sözünüde katılmak kanaatindeyim: *"Onun yüzünden felâkete uğrayıp mahvolacağınız görünse bile doğruluğu arayınız, âkıbeti kurtuluştur. Şeklen kurtuluş görseniz bile yalandan kaçınız, sonu mahvolmaktır."*[919]

1.1.2.7. Gıybet

Ebü'n-Necîb Şeyzerî gıybetin kınanmış bir vasıf olarak akla uygun olmadığı gibi dinen de yasak olduğunu belirtmektedir.[920] Hucurât suresinde *"Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahtır. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?"*[921] Diye gıybetin yasak olduğu açıklanmıştır. Yine Hümeze suresinde ise *"Arkadan çekiştiren, ayıp kusur arayan, servet toplamış ve onu sayıp*

[915] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 506.
[916] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 146.
[917] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 506.
[918] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 147.
[919] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 505.
[920] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 147.
[921] Hucurât, 49/12.

durmuş olan herkesin vay haline!"[922] Diye kınanmış bir huy olduğuda belirtilmiştir. Ebü'n-Necîb Şeyzerî gıybetin aynı zamanda insanı değersiz kılan, kalpleri kötülükten yana çeviren, bu yüzden fazilet ve mevki sahiplerininde kesinlikle yaklaşmasının men edildiği çok çirkin bir huy olduğunu açıklamaktadır. Gıybet ancak adi kişilerin yaklaşacağı bir meziyettir. Bundan dolayıdır ki erdemli ve makam sahibi birisi insanların kusurlarını açığa çıkarmaya çalışırken, kendisininde onlardan daha fazla eksik yönleri olduğunu aklından çıkarmamalıdır. Tabi gıybetini gerçekleştirdiği kişilerin eksiklikleri olmadığı halde onlara kusur yüklediyse iftiradan da kaçınmamış olmaktadır. Bir önceki konumuzda belirttiğimiz üzeri iftira çok çirkin bir huy olarak zikredilmiştir.[923] Mâverdî gıybet ve iftiradan daha ilerisini, en çirkini olarak gördüğü koğuculuk huyunuda açıklamaktadır. Mâverdî'ye göre koğuculuk makam sahibi bir idareciye karşın gıybet, iftira, yalanın yanında hile, hıyanet, adilik ile makamından edecek kötülüklerde bulunmaktır. Zengin, fakir farketmeksizin ekmeğinden edecek kötülüklerle bırakıp bozgunculuk yapmaktır. Bundan dolayı Mâverdî arabozuculuk eden kimsenin, yalan söylemesinin doğru da çıkabileceğini belirtmektedir. Eğer bozgunculuk eden kimsenin söylediği doğru ise emanete hıyanet ederek ara bozmaktadır. Eğer yalan ise zaten kınanmış çirkin bir huy olarak tasvir edilmektedir. Yani her iki durumda da koğuculuk hoş görülmeyen, insanı küçük düşüren, utanç verici bir huy olarak görülmektedir.[924]

Nitekim Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın, İbn Mu'tez'den bildirdiği gibi kişi gıybet ederek dedikodu yapmakta ve laf getirip götürmektedir. Bu yüzden laf götürdüğü kişiye göre lafını ettiğinden için yalan söyleyerek açıklarını belirtmekte, iftira atmaktadır. Bunun için yalancı konumundadır. Ancak lafını ettiği kişinin emanetine riayet etmediği, lafını götürdüğü için ise hain durumuna düşmüş olmaktadır. Bu ise gıybet eden kişinin basit birisi olduğunu, edebsizliğinden bunu

[922] Hümeze, 104/1-2.
[923] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 147-148.
[924] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 512-513.

yaptığını göstermektedir.[925] Bu yüzden İbnü't-Tıktaka dedikodu etmeyi ve koğuculuk yapmayı acele edilmemesi gereken, düşünülüp araştırılması icap eden bir konu olarak değerlendirmektedir. Çünkü İbnü't-Tıktaka'ya göre bozgunculuk eden kişiler her türlü kötülük ile suçu olmayan kişileri hükümdar karşısında suçlu duruma düşürmektedir. İntikam almak için suçsuz kişilerin hükümdar tarafından canına kıyılmasını sağlamaktadır. Bu şekilde hükümdarı da zora sokmaktadır. Çünkü hükümdar suçsuz yere kişiyi öldürmüş olmaktadır. Suçsuz yere cana kıyıldıktan sonra pişman olmanın bir faydası da olmayacaktır. Bunun için acele edilmeden, ince elenip sık dokunulması gereken bir husustur.[926] Kâdı Hüseyin b. Hasan şu beyitlerle bunu güzel bir şekilde açıklamaktadır:

"Dedikoducuyla baş edecek bir yol bulabilirim
Yalancıya ise gücüm yetmez
Olmayan şeyleri varmış gibi söyleyenle
Baş edecek yol bulmak neredeyse imkânsızdır."[927]

1.1.2.8. Öfke

Ebü'n-Necîb Şeyzerî öfkenin doğal olarak her insanda bulabileceğini belirtmektedir. Çünkü öfke tüm mahlükatın kendini savunmak için kullandığı bir vasıftır. Bir nevi doğuştan gelen emniyet tedbiridir diyebiliriz. Öfkelenmeye neden ise insanın kendinden aşağı gördüğü kişiye karşı tavırlarını çekemediğinden ötürü intikam amaçlı yapılan hal ve hareketleridir.[928] Zira bu huy İbn Miskeveyh'e göre de insanlar arasındaki eşitsizliği göstermektedir. Sonucu ise zulüm doğurur. Öfke ile kişi kendi yakınındakilere ya da emrinde bulunanlara zulmeder. Bunun

[925] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, ss. 292-294.
[926] İbnü't-Tıktaka, *El-Fahrî,* çev.: Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul Aralık 2016, s. 58.
[927] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 294.
[928] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 149.

için ise kınanmış huylardan sayılmaktadır.[929] İbni Arabî'nin de dediği gibi zulüm insanın kendini beğenmesini, zayıfları önemsemeyip ezmeye çalışmasını, kendinden üstün olanların kıskanılmasını ve böylece kin güdülüp düşmanlık oluşmasını sağlamaktadır.[930] Oluşan düşmanlık sonucunda İmam-ı Gazâlî'nin'de belirttiği üzeri insanda intikam alma duygusu oluşacaktır. Gazâlî bu öfke durumunda daima Peygamberlerin yolunu takip etmenin en uygunu olacağını bildirmektedir. Hükümdarın ise ayrıyetten bu makamdaki kendisinden önceki bulunanların durumlarını göz önünde bulundurması gerekmektedir.[931] Nitekim Peygamber Efendimiz *"Kuvvetli kimse, (güreşte hasmını yenen) pehlivan değildir. Hakiki kuvvetli, öfkelendiği zaman nefsini yenen kimsedir,"*[932] buyurmuşlardır. Hz. Ömer ise bu konuda *"kızgınlık anında ahlâkı tecrübe edilmeyen kimseye itimat edilemez"*[933] açıklamasında bulunmuştur.

İmam-ı Gazâlî'ye göre insanların hakkında ileri geri laf etmesi ve kulağına gitmesi hükümdarın öfkelenmesine neden olmaktadır.[934] Bu durumda hükümdar öfkelenip her an birisine idam, sopa veya hapse mâhkum etmek gibi cezalar verebilir.[935] Zira İsmail Müfîd İstanbulî hükümdarın öfkeli anını yırtıcı bir aslana ve insanın ölümüne sebep olacak bir zehire benzetmektedir.[936] Bu durumda aşırılık görünürse Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin belirttiği gibi hükümdar doğru bir yargılama kararına varamaz. Çünkü öfke böyle durumlarda kişilerin ya da hükümdarın olsun fikirlerinde, kavrayışlarında doğru yol üzeri olmalarının önüne set çeker. Böylelikle hükümdar adaletli bir yönetim sergileyemez. Bundan

[929] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, s. 239.
[930] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 100.
[931] İmam-ı Gazâlî, *Nasihatü'l-Mülûk (Mülkün Sultanlarına),* çev.: Osman Şekerci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2016, s. 63.
[932] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 12, s. 294.
[933] İmam-ı Gazâlî, *Nasihatü'l-Mülûk (Mülkün Sultanlarına),* çev.: Osman Şekerci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2016, s. 64.
[934] İmam-ı Gazâlî, *Nasihatü'l-Mülûk (Mülkün Sultanlarına),* çev.: Osman Şekerci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2016, s. 64.
[935] Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname,* çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Nisan 2018, s. 199.
[936] İsmail Müfîd İstanbulî, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye (Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi)*, çev.: Selime Çınar, ed.: Eşref Altaş, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2014, s. 208.

hükümdar ziyadesiyle zarar görmüş olur. Her ne kadar aklıselim birisi dahi olsada öfke anında hükümdar dahi olsa deli bir kişiliğe bürünür. Öfke öncesi deliren kişi yatıştıktan sonra ise pişmanlık duygusuyla kaplanır. Bunun için öfke çirkin ve onaylanmayan bir vasıftır. Şeyzerî öfke anında emri altında bulunanlara kızmayı bir acizlik olarak görmektedir. Öfkelenip gaddarlaşan, deliren kişi sonra buna pişman olabilir. Bu da kınanmış bir vaziyettir.[937] Hz. Ali'de bu konuda öfkeyi bir delilik nedeni saymaktadır. Öfkesi dinen kişide pişmanlık duygusu olur. Eğer kişi pişmanlık duygusu hissetmiyorsa deliliği kesin ve kati olarak sabittir. Aynı zamanda ise bir cahillik örneğidir.[938]

Mâverdî'ye göre hükümdar için en uygun olanı öfkeden sakınmak olacaktır. Öfke öyle çirkin bir vasıfıtr ki kişiyi her zaman yanlışa sürükler. Öfke kişinin aklıselim olarak hareket etmesini engelleyeceği gibi tedbirli hareket etmesini de önleyecektir. Böylece öfke hükümdarı esareti altına almış olacaktır.[939] Ebü'n-Necîb Şeyzerî ise bu durumda öfkenin kişiyi intikam almaya sevkedeceğini, akıllı hareket sağlayamayacağını belirtmektedir. Böyle bir durumda kişi öfkeye yenik düşmemenin çaresine bakmalıdır. Bunun için bulunduğu yeri terk ederek öfkesine bir nebze olsun su serpmiş olmaktadır.[940] Aslında İbnu'l-Mukaffa hükümdara öfkelenme hakkı tanımamaktadır. Çünkü hükümdar zaten en güçlü seviyededir ve herhangi öfkeye sebep verecek bir ihtiyacı yoktur. Bu yüzden kin ve intikam duygusu gütmemelidir. Zira kin ve intikamın hükümdarda bulunması diğer insanlara nazaran makamından dolayı daha çirkin görünmektedir.[941] Zira Ebü'n-Necîb Şeyzerî'de büyük hükümdarların öfkeden arınmış olmasını ele almaktadır. Çünkü konumları gereği öfkeye kapılmamaları en ideali olacaktır. Aynı zamanda

[937] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk, (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 149-150.
[938] Hz. Ali, *Nehc'ül-Belâga*, ed.: Zübeyir Yiğit, Altınpost Yay., 2. Basım, Ankara Kasım 2014, ss. 351-352.
[939] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 38.
[940] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 150.
[941] İbnu'l-Mukaffa, *İslâm Siyaset Üslûbu*, çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, ss. 58-59.

heybetli hükümdarların yalandan da uzak olmaları gerekmektedir. Çünkü hükümdarın gücü yalan söylemesini gerektirecek bir şey doğurmaz. Hükümdarın bu konuda her işi yapmaya gücü yeteceği için, hükümdarı yalana sevk edecek bir irade söz konusu olmayacaktır. Zira hükümdarın heybeti bunu engelleyeci bir güçtür. Nitekim Şeyzerî'ye göre zulüm ile olan heybet ve güç kalıcı olmayacağı için güçten sayılmaz. Bunun yanında öfkesine hâkim olamayan ise kendisini zarar sokmaktan alıkoyamaz.[942]

İbn Miskeveyh öfkenin zararları olarak açgözlülük ve cimriliği ele almaktadır. Çünkü açgözlü bir kimse İbn Miskeveyh'e göre emellerine ya da isteklerine ulaşamayınca her daim emri altındakileri hırpalamaktan çekinmez. Aynı durumda cimri bir kişide servetinden bir şey eksildiği zaman en yakınındaki kişilere öfkelenir ve dostlarından mahrum bir şekilde acı içerisinde mutsuz bir hayat sürer.[943] Ebü'n-Necîb Şeyzerî ise bu durumda öfkeden kurtulabilmenin, öfke halini beş şey ile terk edebilmenin mümkün olduğunu açıklamaktadır. Bunlardan birincisi öfke anında her an Allah korkusunu hatırlayıp, Allah'ı anmak olacağını belirtmektedir. Çünkü Allah korkusu öfkeye su serpip sakinleşmeyi sağlayacağı gibi güzel hasletlerin meydana çıkmasını gerçekleştirir.[944] Mâverdî bu konunun üzerine Peygamber Efendimiz'in *"Öfkesi kabardığı zaman sultana şeytan musallat olur"*[945] hadis-i şerifini aktarmaktadır. Nitekim Fars hükümdarlarından birisi öfkelendiği zaman kendisine verilmek üzere beşerî birisi olarak hükümdarın yeryüzündekileri affetmesine karşılık, Allah'ın da hükümdara merhamet edeceğini bildiren, öfkesinin geçmesini sağlayan notu vezirinin vermesini söylemiştir. Bu sayede Allah'ı zikretmekle öfkesini yatıştırmış olmaktadır.[946]

---

[942] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 150.
[943] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, s. 240.
[944] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 150.
[945] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 38.
[946] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 38.

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin ikinci olarak belirttiği ise hükümdarın suçluyu affetmek şerefini göstermekle büyük sevaba ereceğini her daim hatırından çıkarmamasıdır. Bu sayede hükümdarın öfkesi yok olacağı gibi, Allah affetmek büyüklüğünü gösterdiği için o kişiye kazanacağı sevab ötürü cenneti vaad etmektedir. Nitekim Âl-i İmrân suresinde "*Onlar (takva sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever,"*[947] buyrulmaktadır. Yine Yüce Allah Şûrâ suresinde *"Bir kötülüğün karşılığı ona denk bir davranıştır; ama kim bağışlar, düzeltme yolunu tutarsa onun mükâfatını Allah verir. Hiç şüphe yok ki O haksızlık edenleri sevmez,"*[948] buyurmaktadır. Âl-i İmrân ve Şûrâ surelerine baktığımız zaman Şeyzerî'nin belirttiği ikinci bahsi açık ve net olarak idrak etmekteyiz.

Ebü'n-Necîb Şeyzerî üçüncü bahiste ise insanın yumuşaklık göstermesinin affetmeye sevk edeceği ve öfkesini yok edeceğini belirtmektedir. Böylece heybetli ve saygıdeğer birisi olacaktır. Eğer kişi her daim sayğıdeğer, itibarlı birisi olarak kalabilmek düşüncesinde olduğu takdirde öfkeden eser kalmayacaktır.[949] Nitekim İbn Miskeveyh yumuşaklık göstermek sureti ile aklıselim olarak hareket eden birisinin öfkesine yenik düşmeyeceğini, izzetinefis[950] sahibi heybetli, itibarlı birisi olacağını belirtmektedir. Bu sayede kimi affedip, kimi bağışlayacağını akıl süzgecinden geçirdikten sonra tedbirli hareket edip kararlaştıracaktır. Zira burada nefis insanın en büyük düşmanıdır. İnsan nefsini yendiği an doğru bir şekilde düşünüp, değerlendirme gücünü kullanıp, gerçeğe ulaşacaktır.[951]

[947] Âl-i İmrân, 3/134.
[948] Şûrâ, 42/40.
[949] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 152.
[950] İzzetinefis: Onur, öz saygı, insanın kendine olan saygısı.
[951] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, ss. 241-242.

Ebü'n-Necîb Şeyzerî dördüncü özellikte belirttiği ise kişinin öfkeli halinde iken bulunduğu konumu değiştirmesidir. Yani bulunduğu yerden uzaklaşabilir, fiziki olarak konumlarını değiştirebilir.[952] Mâverdî bu durumda Halife Me'mun'un yaptığı gibi ayakta bekliyorsa oturmanın tercih edilmesini, oturuyor ise ayağa kalkmak vasıtasıyla öfkenin önüne geçilebileceğini açıklamaktadır.[953]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin son olarak belirttiği beşinci özellik ise kişinin öfkesinin sonuçlarını önceden düşünüp ona göre hareket etmesidir. Çünkü öfke ile kalkan her zaman zararla yerine oturacağını düşünmelidir. Bu zararın sonuçları ise sevindirici olmayacağı gibi acı verici ve mutluluktan alıkoyucu olacaktır.[954] Mâverdî bu konuda kişinin kendisine gurur meselesi yapıp öfkelendiği durumda düşeceği hatanın sonuçlarını ve aşağılanmayı hesaba katıp ona göre öfkesine gem vurabilmeyi öğrenmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Zira hükümdar bu konuda daha tadbirli davranmalıdır. Çünkü hükümdarın öfkesine yenik düşüp ağzından çıkacak bir kelime nice canlara sebep olacaktır. Eğer ki ihyitatlı davranıpta öfkesini yenip hata etmekten kurtulursa itibarını, saygınlığını ve heybetini de korumuş olur.[955] Ancak Mâverdî öfke konusunda tasa ile ilgili karşılaştırma gerçekleştirmiştir. Öfkenin nedenini kendisinden düşük vasıftaki birisinde uygun olarak benimsemediği ahlâki durumu görmesine bağlamaktadır. Bu durumda ise öfke doğal olarak insanın dışa vuran hal ve hareketleridir. Bunun sonucunda ise insan öç almak peşine düşer. Ancak hiddet öldürücü değildir. Tasa ise Mâverdî'ye göre insanın kendisine uygun gördüğü, hoşuna gitmeyen çirkin olan hal ve hareketlerdir. Yalnız tasa öfkenin aksine insanın içerisinde hüzün, dert ve keder olarak kalmaktadır. Bunun sonucunda ise tasa insanı öldürür.[956] Ebü'n-Necîb Şeyzerî hükümdarın belirttiğimiz özelliklere göre aklıselim olarak hareket

[952] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 152.
[953] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 498.
[954] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 152.
[955] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 498-499.
[956] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 496.

edip devlet idaresini ona göre gerçekleştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü devlette oluşacak iyilikler ve zararlar bu özelliklere göre hareket etmekle belirlenecektir. Hükümdarın öfkesine hâkim olması, sonuçlarını önceden görmesi, oluşacak zararların önüne geçecektir. Bu sayede öfkesine yenilip, kin ve nefret duygusuna kapılıp, intikam peşinde olmaktan kendini men edecektir.[957]

1.1.2.9. Kendini Beğenmek (Ucub)

Ebü'n-Necîb Şeyzerî kendini beğenmenin bir ahmaklık olduğunu, kişinin yok olmasına sebebiyet verdiğini, insanın bütün iyi ve güzel erdemlerinin kaybolup, kötülüklerinin çoğalmasını sağlayan çirkin, kınanmış bir huy olduğunu açıklamaktadır.[958] Nitekim bu konuda ayet ve hadisler mevcuttur. Peygamber Efendimiz bu konuya binaen *"Üç şey helak edicidir: İtaat edilen aşırı cimrilik, uyulan hevesât ve kişinin kendini beğenmesi (ucb),"*[959] buyurmuştur. Bu hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzeri kendini beğenmenin sonucunun insanı helak edeceği aşikârdır. Tevbe suresinde ise şu şekilde buyrulmaktadır:

> *"İnkâr kabul etmez bir durumdur ki, Allah size birçok yerde yardım etti. Özellikle Huneyn Günü ki, o gün kendi çokluğunuz size güven vermişti de o gün size onun bir faydası olmamıştı. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen başınıza dar gelmişti. Sonra da bozguna uğrayarak gerisin geri dönüp kaçmaya başlamıştınız,"*[960]

Elmalılı M. Hamdi Yazır Tevbe suresinin tefsirinde bu olaya şöyle değinmektedir: Mekke ile Taif'in arasındaki vadiye Huneyn denilmektedir. Havazin ve Sekîf kabileleriyle Müslümanlar arasındaki savaş Huneyn'de gerçekleşmiştir. Havazin ve Sekîf kabileleri ittifak ederek Huneyn vadisinde hazır bulundular. Havazin ve Sekîf kabileleri dörtbin kişilik bir ordu idilerse de Beni Sa'd, Beni Bekr, Beni Cüşem kabilelerininde iştirakiyle rivayete göre yirmi binden fazla asker

[957] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 152.
[958] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 152.
[959] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 15, s. 22.
[960] Tevbe, 9/25.

toplamışlardı. Müslümanlar ise oniki bin kişilik ordu ile Huneyn'e doğru yol aldılar. Bu ordu Müslümanların o güne kadarki topladıkları sayı bakımından en büyük ordusu idi. Müslümanlar bu sayıya itimat ederek yenilemeyeceklerinden emin hareket etmekteydiler. Seleme b. Selemeti'l-Ensari'den rivayet edildiğine göre her zaman sayı az bugün ise çoktu. Sayı azlığı olmadığı için yenilmelerine ihtimal vermiyorlardı. Bu fikir ise Peygamber Efendimiz'ce onaylanmamıştır. Sayısına güvenen Müslümanlar daha savaşın yeni başladığında düşmanın hücumu sonrası bozguna uğrayıp geri çekilip kaçmışlardır. Sadece Peygamber Efendimiz, amcası Abbas, amcasının oğlu olan Ebu Süfyan b. Abdülmuttalib, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve ehlibeytten birkaç kişi kalmıştır. Peygamber'imiz büyük bir sabır ve sebat göstermiştir. Sonrasında ise görünmeyen askerler melekler ve Peygamber Efendimiz'in emri ile amcası Abbas gür sesiyle herkesi toparlamayı başarmıştır. Meleklerin yardımı ile tez toparlanan Müslümanların ordusu Peygamber Efendimiz'in duası ile büyük bir savaş kazanıp hezimete uğratmışlardır. Bu savaşın sonucunda Müslümanlar büyük bir muzafferiyet yaşadıkları gibi savaştan esir ve ganimetler ile beraber ayrılmışlardır.[961] Buradan anlaşılacağı üzeri baktığımızda ucub ayrıntılı bir şekilde örnek verilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre akıl ve ucub bir araya gelmeyecek iki kavramdır. Bunların biri olduğunda diğeri bulunmaz. Çünkü akıllı bir kişi kendini beğenme gibi bir huya tabi olmayacaktır. Şeyzerî'ye göre ucub ahmaklığın doruk noktasını oluşturmaktadır. Böylece kişi kibir ve gurura kapılıp doğru yoldan sapmaktadır.[962] Zira Kâdı Hüseyin b. Hasan'da aynı düşünceyi doğrulamaktadır. Kâdı Hüseyin b. Hasan ahmaklığın zirvesini doğruya ulaşamamak diye açıklamaktadır. Çünkü ahmaklık sınırlandırılamaz. Akıl ve ahmaklık birbirinin zıddı iki kavramdır. Nitekim ahmak olan akıldan yoksundur. Bunun için tedavi edilecek bir şey

[961] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sadeleştirme: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Azim Dağıtım, İstanbul 2017, C. 4, ss. 329-333. Tevbe, 9/25-26. Tefsiri.
Burada bahsedilen Peygamber Efendimizin duası ise şudur: ''Bozguna uğrayın, Muhammed'in Rabbi hakkı için!''

[962] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 154.

değildir. Aksine tedavi etmek isteyenide kendisi gibi yapar. Ahmak kişi tedavi etmek isteyenin ilgisi ile kibri elden bırakmaz.[963]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre hükümdar kendine aşırı itimat edip, övünürse devlet yönetiminde pek hayırlı sonuçlar doğurmayacaktır. Hükümdarın bu algıya kapılmasındaki sebep ise çeveresindekilerin yağcılığından kaynaklanmaktadır. Çünkü insan doğası gereği övülmekten hoşlandığı için çevresindekilerin mübalağalı yaklaşımları sonucu ortaya aslı olmayan birsürü yalan şeyler çıkacaktır. Bu ise kişiyi helaka götürecek bir sebeptir.[964] İmam Gazâlî'nin, İbn Mes'ûd'dan aktardığına göre kişiyi ümitsizlik ve ucub helaka götürmektedir. Gazâlî bu konuda ümitsiz olan kimsenin helakinin çaba ve ciddiyete malik olmadığına bağlamaktadır. Ancak kendini beğenen kimse istediğini elde ettiği zannederek mutluluğa ulaştığını sanıp bir gayrette bulunmayacaktır. Bu şekilde her istediğini kendisinde var sanan kişi ucba kapılmış demektir. Bu sayede bir arayış içerisinde olmayacaktır. Gazâlî ümitsiz olan kimsenin her şeyi gerçekleşmesi imkânsız olarak gördüğü için, ucubda bulunan kimsenin ise mutluluğa ulaşmada her şeyi kendinde mevcut olduğunu zannettiği için helak sebebi olarak açıklamıştır.[965] Gazâlî'ye göre ucub her nimeti kendine mâletmek olduğu için, bundan kurtulmasını ise her nimetin Allah'tan geldiğine kanaat edip, dilediği takdirde verip, dilediği takdirde geri alacağını bilmesi durumunda kurtuluşa erebileceğini açıklamaktadır. Aksine her şeye kendi amelleri ile vakıf olduğuna inandığı takdirde elinden gitmeyeceğini zannederse, hatada yapsa bunu doğru kabul eder. Bu durumda iştişareye de kapalı olur. Bunun için herkesi bilgisiz ve cahil göreceğinden dolayı ilim meclislerinden uzak durup çabadan

[963] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 320.
[964] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 155.
[965] Gazâlî, *İhyâu Ulümi'd-Din,* ter.: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul Kasım 2016, C. 3, s. 790.

yoksun kalır. Bu ise Gazâlî'nin belirttiği gibi kesin olarak helak edici nedenlerden birisi olacaktır.[966]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî kişinin helaktan kurtulmasını ise aklına bağlamaktadır. Çünkü aklıselim bir kişi ne yağcılık yapanlara karşı ucub gösterir, ne de kınayanlara karşı üzülmede bulunur. Aksine aklını kullanarak kendinde olan ya da olmayanları sorgulayarak bir sonuca varmaya çalışır. Ama bu konuda kişinin nefsi ile beraber olacağından dolayı Şeyzerî'ye göre kişi, sözüne güvenilir, dindar, terbiyede noksanlık göstermeyen, güzel ahlâk sahibi kişileri kendisine rehber edinir ve yaptıkları iştişareler sonucunda karara bağlar. Çünkü bu durumda kişinin nefsi aklını karıştıracağından dolayı kınanmış hasletleri kabullenmekte zorlanır. Kınanmış hasletlerin değerlendirmesini anlattığımız şekilde gerçekleştirdiği takdirde kendisiyle olan muhasebesinde güzel ahlâk sahibi olmaya çalışır. Bunun sonucunda ise hükümdar olsun ya da başka birisi olsun, itibar sahibi olup saygınlık kazanır ve heybeti artar.[967] Nitekim Necm suresinde şu şekilde buyrulmaktadır:

> *"Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Sonunda O, kötülük yapanlara işlediklerinin cezasını verecek; iyilik yapanları, ufak tefek kusurlar hariç, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanları ise daha güzeliyle ödüllendirecektir. Şüphesiz rabbinin bağışlaması çok geniştir. Sizi topraktan yarattığı zamanki halinizi de, annelerinizin karınlarında cenin olarak bulunuşunuzu da en iyi bile O'dur. Şu halde kendinizi temize çıkarmayın! Kimin günahtan sakındığını en iyi bilen O'dur,"*[968]

İmam Gazâlî'ye göre ucub kişiyi kibre götürür. Ucbun sonucunda kibir meydana gelmektedir. Kibir ise birsürü kötülüğün kaynağını oluşturmaktadır.[969]

---

[966] Gazâlî, *İhyâu Ulümi'd-Din,* ter.: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul Kasım 2016, C. 3, ss. 792-793.
[967] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 155-156.
[968] Necm, 53/31-32.
[969] Gazâlî, *İhyâu Ulümi'd-Din,* ter.: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul Kasım 2016, C. 3, s. 791.

1.1.2.10. Kibir

Ebü'n-Necîb Şeyzerî kibrin insanı ölçülü olmaktan alıkoyacağını belirtmektedir. Sonuçta ise kibir insanın büyüklüğe kapılmasına ve başkalarını küçümseyerek önemsiz görmesine neden olmaktadır. Şeyzerî bunun nedenini ise insanın heybetli, saygınlığı bulunan, ilim sahibi, erdemli bilge birisi olmasına bağlamaktadır. Yalnız kişinin kibirlenip sınırları aşması durumunda ise Şeyzerî insanın erdemlerinin yok olacağını, saygınlığını yitireceğini, nefret uyandıran birisi olacağını, imanının kaybolmasına sebep vereceğini açıklamaktadır. Böyle olduğu takdirde toplumun gözünde basit ve değersiz birisi haline gelecektir.[970] Zira İsrâ suresinde belirtildiği üzeri *"Yeryüzünde böbürlenerek yürüme; ne yeri delebilirsin, ne de boyca dağlara erişebilirsin,"*[971] buyrulmaktadır. Nitekim Peygamber Efendimiz cehennem ehlini belirtirken *"Size cehennem ehlini haber vereyim mi? Bunlar kaba, cimri ve kibirli kimselerdir"*[972] buyurmuşlardır. Buna istinaden Kâdı Hüseyin b. Hasan ilk kibirlenen kimsenin ve cehennem ehli olanı ise şeytan olarak açıklamaktadır. Bunun içindir ki Kâdı Hüseyin b. Hasan cahillikten ya da cimrilikten dolayı dahi olsa tevazu sahibi olmayı, cömert ve aklıselim olupta kibirlenmekten daha değerli görmektedir.[973]

Mâverdî kibrin herkes adına kötü olacağını belirtmekte, yalnız hükümdarda bulunmasının ise daha da kötü olacağını açıklamaktadır. Zira hükümdar makamı itibari ile kibir sahibi olursa dine karşı ya da insanın herhangi bir hakkını gaspedenlere karşı bir emek sarfetmeyecek ve tembellik gösterecektir. Hükümdarın konumu dolayısı ile çaba sarfetmemesi ise kınanması için yeterli olacaktır. Aksine hükümdar emek harcama yönünden en üstün kişi, heva ve istek

---

[970] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 156.
[971] İsrâ, 17/37.
[972] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 14, s. 457.
[973] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 300.

yönünden ise en düşük tabakada bulunan kişi olmalıdır.[974] Nitekim Ebü'n-Necîb Şeyzerî bu konuda şu hikâyeye değinmektedir: Hz. Süleyman cinler, insanlar, kuşlar ve diğer hayvanlarda dâhil olmak üzere tüm mahlükata hitap edebilmekteydi. Yine böyle birgün tüm mahlükatın tahtının etrafında toplandığında Allah, Hz. Süleyman'ın tahtını göğe doğru yükseltmiştir. Bu esnada duyulan ses ise Hz. Süleyman'ın bundan dolayı kalbinde zerre miktar kibir olduğu takdirde tahtının göğe doğru olmayıp aksine yerin altına, daha aşağılarada indirilebileceğini söylemiştir.[975]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî devletlerin yıkılma nedenlerini belirli hastalıkların oluşturduğunu belirtmektedir. Bu hastalıklara vakıf olunduğunda korkulanın başa gelmesinden çekinilmektedir. Şeyzerî bu hastalıkların en çok dört tanesinden çekinilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Bu hastalıklar öfke, kibir, isyan, hırs ve açgözlülük olmak üzeredir. Şeyzerî bu hastalıklardan hırs ve açgözlülüğün zulme neden olacağından dolayı halkı isyana teşvik edeceği için gerekli önlemlerin alınmasını öngörmektedir. Ancak öfke ve kibre kapılan bir hükümdar ise devlet yönetiminin düzenini bozmak sureti ile içinden çıkılmaz bir karışıklık meydana getireceği için devletin gerileme ve yok olmasına sebebiyet verecektir. Bundan dolayı Ebü'n-Necîb Şeyzerî kişinin ya da hükümdarın kibirlenmeye sebep olan nedenleri yok edebilmesi için kibrin zıddı olan tevazuya sahip olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu şekilde itibar ve heybet sahibi olacaktır.[976] Buna İbnu'l-Mukaffa'da katılmaktadır ve alçakgönüllük kibri yok etmektedir.[977] Kudâme İbn Cafer'in de üzerinde durduğu gibi kibir insanı alçaltır ve basitleşmesini sağlar. Tevazu ise kişiye heybet, itibar ve saygınlık sağlar. Tevazu sahibi bir hükümdar güzel ahlâka malik olur ve kötü ahlâktan uzaklaşır. Kudâme İbn Cafer'de kibri

[974] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 30.
[975] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 156-157.
[976] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 157-158.
[977] İbnu'l-Mukaffa, *İslâm Siyaset Üslûbu*, çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 130.

yok etmenin tevazu sahibi olmaktan kaynaklandığını açıklamaktadır. Hükümdara verilen nimetlerin büyüdükçe kibirden arınması ve şükrünü belirtmesi gerektiğini öngörmektedir. Kudâme İbn Cafer bu hususta en büyük ahlâk sahibi kişinin ise Peygamber Efendimiz olduğunun üzerinde durmaktadır. Hükümdarın derecesinin yükselmesi kibrinin azalıp, tevazu sahibi olmasının çoğalmasını sağlamalıdır.[978] Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın, İbn Mutez'den aktardığına göre verilen nimetin şükrünün belirtilmesi sonucu insan daha çok nimetlere kavuşacak ve heybeti artacaktır.[979]

Zira İbn Miskeveyh'te Şeyzerî gibi hükümdarın öfke sonucunda intikam alma duygusu ile kibre kapılacağını belirtmektedir. İbn Miskeveyh bu kınanmış vasıfların tedavisinin de mümkün olduğunu belirtmektedir ve doğru tedavi ile yok olabileceğini açıklamaktadır.[980] Bu tedavi kapsamında nitekim Mâverdî'de ağırbaşlı ve vakar sahibi olmayı üstün bir vasıf olarak görmektedir. Bu nedenle kendini beğenmek ve kibir sahibi olmaya göre daha uygun olduğunu belirtmektedir. Mâverdî kibri ve kendini beğenmeyi kınanma olarak eşdeğer, anlam yönünden ayrı görmektedir. Çünkü kendini beğenme Mâverdî'ye göre nefisten ve erdemlerinden kaynaklanmaktadır. Kibir sahibi olmak ise makamdan kaynaklanmaktadır. Senin makamından daha üstte olan birisini kabul etmemektir. Onun için söz sahibi yetkili birisi olmayı ve buyruklarını yaptırma derecesindeki birisini kibre kapılma yönünden en üst seviyede görmektedir.[981] İbrahim Canan ise ucub ile kibir arasındaki ayrımı Gazâlî'den şu şekilde aktarmaktadır: Ucub kişinin kendini beğenmesinden kaynaklanmaktadır. Kibir ise kişinin kendini başkasına göre üstün görmesinden kaynaklanmaktadır. Ucba kapılan bir kimse heybet ve azamet sahibi olamaz. Sadece kendini beğenmek sureti ile öyle

[978] Kudâme İbn Cafer, *Kitabü'l Harac,* çev.: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul Ekim 2018, s. 115.
[979] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 338.
[980] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, s. 231.
[981] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 32.

olduğunu zanneder. Lakin ucub sahibi bir kimse başkasını kendinden üstün gördüğü için ona karşı herhangi bir kibirlenme duygusunda olmaz.[982]

1.1.2.11. Haset

Ebü'n-Necîb Şeyzerî hasedi büyük bir nefs hastalığı olarak görmektedir. Ayrıca hasedin insanın bedeninden ziyade dinine de zarar verdiğini çaresinin ise kolaylıkla bulunmayan bir hastalık olduğunu açıklamaktadır. Çünkü haset süreklilik arz ettiği için sıkıntıdan kurtulmayı mümkün kılmamaktadır. Bu sayede insan bedeni tuzun yağışta erimesi gibi erimekte, kişiyi doğruluktan ve doğru düşünceleri sergilemekten men etmektedir. Bu yüzden Şeyzerî haset etmeyi cimrilikten daha fena görmektedir. Çünkü haset eden kişi kendisinde bulunmayan bir şeyin başkasında olmasını ise hiç istemez. Bu yüzden her zaman haset eden kişinin en çok zarar edeceği aşikârdır.[983] İbni Arabî'nin de belirttiği gibi kişi her zaman başkasının üstün erdemlerine karşı hayıflanmakta ve bunu gidermek için elinden gelen her türlü kötülüğü elden bırakmamaktadır.[984] Bu yüzden İbnu'l-Mukaffa'da hasedi alçaklık olarak görmektedir. İbnu'l-Mukaffa tam tersi alçaklık olarak kabul etmememiz için olması gerekenin, kişinin kendisinden daha iyi birisinde olan erdemi beraber olduklarında kabullenebilmesi ve ondan faydalanabilmesi olarak açıklamaktadır. Mesela ilim yönünden üstün olanın ilminden faydalanması, güç ve heybet yönünden üstün olanın korumasından faydalanması, zengin olanın zenginliğinden istifade etmesi, dindar olanın sayesinde güzel ahlâk ve dindar olması gibi özelliklere vakıf olduğu takdirde hasetten kaçınmış olur ve asıl ulaşılması gereken erdeme sahib olmuş bulunur.[985]

---

[982] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 15, s. 22.
[983] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 158.
[984] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 66.
[985] İbnu'l-Mukaffa, *İslâm Siyaset Üslûbu*, çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, ss. 81-82.

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre haset kişinin ateşten bir gömleği giymesine benzemektedir ki kişiyi yakmaya devam eder. Bu yüzden kişinin haset ettiklerinin mutlu olduğunda kendisinin üzgün olması, haset ettiklerinin büyük nimetlere kavuşması ise haset edenin en büyük göreceği zarar olacaktır.[986] Peygamber Efendimiz *"Hased (çekememezlik) bütün hayırları yer bitirir, tıpkı ateşin odunu yeyip tükettiği gibi,"*[987] buyurmaktadır. Yalnız İbrahim Canan, haset konusunda kullanım yönü ile ilgili olarak hayırlı işler konusunda haset ettiği kişiyi geçmek hususunda sakınca görmemektedir.[988] Bunu ise Peygamber Efendimiz'in şu hadis-i şerifi üzeri açıklamaktadır:

> *"Şu iki kişi dışında hiç kimseye gıpta etmek câiz değildir: "Biri, Allah'ın kendisine verdiği hikmetle hükmeden ve bunu başkasına da öğreten hikmet sâhibi kimse. Diğeri de Allah'ın kendisine verdiği malı Hakk yolda sarfeden zengin kimse,"*[989]

İmam Gazâlî ise ilk hasedi şeytanın yaptığını, Hz. Âdem'i çekemediğinden dolayı secde etmeyip isyana başvurduğunu açıklamaktadır.[990] Zira Mâverdî'de hasedle ilgili gökte şeytanın Hz. Âdem'e itaat etmemesine, yerde ise Kâbil'in Hâbil'i öldürmesine değinmektedir.[991] Mâverdî hasedi iç yüzü ve dış yüzü olarak ikiye ayırmaktadır. İç yüzünü dışa göre zararlı görmekte, dış yüzünü ise içe göre çirkin bulmaktadır. Çünkü hasedin dış yüzü erdemli kişilerde üzüntüye sebep vermektedir. İç yüzü ise kişinin zararlarını def etmeyen, düşmana karşı etkisi bulunmayan, nefsi yiyen bir huy olarak belirtilmektedir. Erdemli bir hükümdar açısından hasedin dış yüzünü Mâverdî çok çirkin bulmaktadır. Bu yüzden

---

[986] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 159.
[987] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 17, s. 588.
[988] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 6, s. 325.
[989] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 6, s. 323.
Burada gıpta kelimesinden belirtilmek istenen hasettir.
[990] Gazâlî, *İhyâu Ulümi'd-Din,* ter.: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul Kasım 2016, C. 3, s. 423.
[991] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 516.

hükümdarın bu konuda kendisini dışa karşı emniyete alması gerekmektedir. Hükümdar makamı itibari ile bunu sağlamak zorundadır.[992]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî hasedi üç sebep üzeri bağlamaktadır. Birincisi kişinin hasette bulunduğu ile daha önceden bir husumeti olması ve intikam amacı gütmesidir. Haset edilen kişinin bol nimetlere kavuşması ise kişiyi daha çok huysuz ve sert davranmaya itecektir.[993] İmam Gazâlî ise bunun ancak kin gütmenin sonunda hedefine ulaşıp intikam almasıyla son bulacağını belirtmektedir. Eğer haset eden intikam alamadığı takdirde her daim bir açık arar. Haset edilen kişinin başına gelen felaketlerden kendisini sorumlu tutup sevinç duyar. Haset ettiği kişi eğer kendisine iyilikte bulunursa da haset eden kişi kederlenir. İmam Gazâlî bu şekilde güdülen hasedin hayatının sonuna kadar süreceğini, hileli yolların aranıp geri dönülmeyeceğini, yeri geldiği zaman vuruşmaların olacağını belirtmektedir.[994] Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin belirttiği ikinci neden ise kendisinin başaramadığı bir şeye haset ettiği kişinin malik olmasından kaynaklanmaktadır.[995] Bu durumda ise İmam Gazâlî kişinin sahip olduklarından haset edenin rahatsızlık duyup zoruna gideceğini belirtmektedir. Ancak Gazâlî burada belirttiğimiz zoruna gitme meselesinin haset edilen kişinin kendisinden üstün olarak kibirleneceğini umduğu için kibrini çekemediğinden haset etmesidir. Çünkü haset edilen kişi artık haset edenden üstün olduğundan dolayı haset eden ona üstünlük gösteremez.[996] Ebü'n-Necîb Şeyzerî üçüncü olarak ise kişinin Allah'ın sunduğu rızıklar karşısında haset ettiği kişinin faydalanmasını engelleyip cimrilik edemediği için hasedini kıskançlık beslediğine bağlamaktadır. Yalnız Şeyzerî üçüncü belirttiğinin çaresinin çok güç elde edilebileceğini belirtmektedir. Ancak intikam almakla son bulur ve alınamazsada ebedi olarak kedere mahrum

---

[992] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 54.
[993] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 159.
[994] Gazâlî, *İhyâu Ulümi'd-Din,* ter.: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul Kasım 2016, C. 3, ss. 433-434.
[995] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 159.
[996] Gazâlî, *İhyâu Ulümi'd-Din,* ter.: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul Kasım 2016, C. 3, s. 434.

bırakır.[997] Nitekim Mâverdî'de bunu hasedin en çirkin çeşidi olarak görmektedir. Çünkü bu haset herhangi bir şekilde son buldurulmadıkça rahat yüzü görülmeyecektir. Bundan dolayı her türlü kötülüğe başvurulur. Haset edilen kişinin tüm edindikleri ve malının yok olması gözlenir. Son bulması ise haset edenin ya kendi ölümüyle ya da haset edilen kişinin ölmüyle rafaha kavuşacaktır.[998]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî belirttiği bu üç nedenin herhangi bir şekilde birinin, ikisinin veyahut tümününde vuku bulması durumunda haset edilen nedenin men edilmesi ile önlenebileceğini ve zararından korunabileceğini belirtmektedir.[999] Mâverdî ise bu konuda hasetten kurtulmak için beş yol önermektedir. Birincisi dinin hükümlerine göre nefsi kontrol altında tutmaktır. İkincisi hasedin çirkinliğini aklıselim olarak bilmek ve ondan uzak durmaktır. Zaten bu durumda aklıselim kişiler hasede yanaşmaz. Üçüncüsü kalbinde haset beslemenin zararlarının farkına varıp terk etmenin yolunu aramalı, bunu gerçekleştirmelidir. Böylece refaha ve huzura erişecektir. Dördüncüsü hasette bulunmanın, insanların kendisine nefret etmesi gözüyle baktığını düşünmesinden dolayı, kalbinden kin ve hasedi atıp insanların sevgisine mazhar olmaya çalışmalıdır. Beşincisi ise başkasına karşı hasette bulunmak, malına göz dikmek, yok olması için uğraşmak, Allah'ın gazabına yol açacağından bunları terk edip, kalbinin huzura kavuşmasını sağlaması Allah'ın takdirine rıza göstermek ile olacaktır.[1000] Yalnız Mâverdî haset ve gıpta arasında ufak bir fark olduğunu belirtip, ikisinin birbirine karıştırılmaması gerektiğini açıklamıştır. Gıpta zarar vermek niyetinde olmayıp hayır işlerinde yarış halinde olunmasıdır. Aksine erdemli kişilerin seviyesine çıkmaya çalışmaktır. Haset ise Mâverdî'ye göre kişinin yaptığı iyilikler ve doğruluk üzeri kazanımlarını çekemediğinden tüm rızıklardan mahrum kalmasını

[997] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 159.
[998] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 520.
[999] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 159.
[1000] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 522-523.

istemesidir. Bundan dolayı gıpta kişiyi iyiliğe götürmekte, haset ise kişiyi kötülüğe sevk etmektedir.[1001] Mâverdî bunu ise Peygamber Efendimiz'in şu sözüyle taçlandırmıştır: *"Mümin gıpta eder, münafık haset."*[1002]

1.1.2.12. Acelecilik

Ebü'n-Necîb Şeyzerî acele etmenin kötü bir huy olduğunu belirtmektedir. Aceleciliğin kötü huy olduğunu ortaya çıkan sonuçları yönünden ele almaktadır. Çünkü Şeyzerî'ye göre acele etmek kötü sonuçlar getirebileceği gibi aynı zamanda tehlikelere meydan vereceğinden dolayı çirkin görülmektedir. Bu sonuçlar bakımından ise acelecilik, basit ve hor görülmek, yararı olmayan boş davranışlarda bulunmak, sonuç olarak yapmasam daha iyiydi diye keşke denecek davranışları doğuracağı için kınanmış bir huydur. Acele etmek ile kişi doğru bir iş yapamayacağı gibi aynı zamanda tam olarak bir işin yetkinliğinide oluşturamaz. Şeyzerî'ye göre acele davranan asla tam ve doğru olarak liyakatli iş yapamayacağı için övülüp yüceltilemez, öfkeli olan ise mutluluk nedir bilmez, aç gözlü olana ise zengin olmak nasip olmaz. Çünkü acele davranmakla kişi her zaman şaşkınlıkla hatalı iş yapar ve övgüye mazhar olamaz. Öfkelenen kişi ise kinlenip intikam alma duygusuyla tembellik yaparak sonucunu düşünmeyip araştırma zahmetinde bulunmazsa aşağılık duruma düşer.[1003] Nitekim Peygamber Efendimiz *"Teennî Allah Teâla'dandır, acele de şeytandan,"*[1004] buyurmuşlardır. Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın belirttiği gibi etraflıca düşünmeden aceleyle laf konuşmak uygun olmayan bir davranıştır. Bundan dolayı acele edip hemen işe koyulmak ise yakışık almayan bir durumdur.[1005] Tuhfetü'l Memlûk'te, Yezîd b. el-Mühelleb'ten

---

[1001] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 518.
[1002] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 518.
[1003] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 165.
[1004] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 320.
[1005] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 352.

bildirdiği gibi *"Şeref içindeki bir kılıç darbesini, zillet içindeki bir kırbaç darbesine tercih ederim."*[1006] Yani kişi acele etmeden, hata yapmadan, layıkıyla görevini ifa edip kılıç darbesi yese dahi övgüye mazhar olur. Ama acele edip üşengeçlik yaparak sonuç gözetmeden, görevlerini eksik yerine getirmek suretiyle alçak bir duruma düşüp, bir kırbaç yemesi, övgüye mazhar olup kılıç darbesine maruz kalmaktan daha aşağılık görünmektedir.[1007] Baybars el-Mansûrî ise bu konuda şu dizeleri sunmaktadır:

"Aceleye getirme işleri sabrı tüketerek

Kalkacaktır bulutları yoktur hileye gerek"[1008]

Yani Mansûrî acele etmeden hileye başvurmadan sabretmenin mükâfatının görüleceğini izâh etmekte ve sabrın her zaman aceleden üstün bir davranış olduğunu yukarıda belirttiği dizelerinde bizlere sunmaktadır.[1009]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî en kötü durumlarda dahi acele etmeyip sabırla karşılamayı daha uygun görmektedir. Bunu ise en iyi tecrübe sahibi kişilerin gerçekleştirebileceğini belirtmektedir. Yani kişi dayanması güç olaylar karşısında sabredip katlanmasıyla oluşacak kötü sonuçlardan ve zararlarından kendini muhafaza etmiş olmaktadır. Eğer bu durumun aksinekişi aceleci davranmış olması halinde tüm zararlardan kendisinin etkilenmesine yol açacaktır.[1010] Kâdı Hüseyin b. Hasan'ın belirttiği gibi kişinin bir çıkış yolu bulamadığı durumla baş başa kaldığında sabretmesi gerekmektedir. Çünkü kişinin amacına ve isteklerine ulaşması sabırla olur. Zira her ne kadar uzun süreli olsada, sabırla zamanın çözemediği sorun olmaz. Nitekim zafere ulaşmak isteyen sabır süzgecinden

[1006] Anonim (15-16. yy), *Tuḥfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 77.
[1007] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, s. 77.
[1008] Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye (Türk Devleti Konusunda Sultânlara Armağan) (1252-1312)*, çev.: Hüseyin Polat, TTK Yay., Ankara 2016, s. 180.
[1009] Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye (Türk Devleti Konusunda Sultânlara Armağan) (1252-1312)*, çev.: Hüseyin Polat, TTK Yay., Ankara 2016, s. 180.
[1010] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 165.

geçmek zorundadır.[1011] Ebü'n-Necîb Şeyzerî bunun için sonucundan endişe etmediğin, kaybetme korkusu olmayan bir işte pişmanlık duyulmaması için acele edilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Ama sonuçtan kesin olarak emin olamayıp, ikilemde kalıyorsan dahi acelede bulunmayıp danışmayı uygun görmektedir.[1012] İbnu'l-Mukaffa'nın belirttiği gibi danıştığı zaman yanlışı var ise görüşünü değiştirip doğru sonuçlar elde etmenin faydasını sağlayacaktır. Bu da ileride oluşacak yanlıştan doğan pişmanlığı giderecektir. Eğer yanlışı yoksa kendi düşüncesini pekiştirecektir.[1013] Şeyzerî'ye göre ise danışmanın sayesinde insan içine düştüğü kuşkudan kurtulmuş olacaktır. Çünkü en yakınında bulunanları himayesinde tutan bir hükümdar uzakta olanlarıda himayesine alabilmelidir. Bunu ise gözdağı verdiği zaman ya da hediye takdim etmede verdiği sözleri yerine getirip konuştuğunun doğruluğunu kanıtlamakla sağlayacaktır. Bu sayede sağlam deliller elde edip en yakınından, en uzağa herkesi kontrol altında tutmayı başarır.[1014] Nitekim Yusuf Has Hacib'e göre acele edilen işler düzenli ve düşünülmeden gerçekleştiği için doğru yapılması bakımından tekrar başa dönülür ve aksine daha da uzun sürer. Bu ise insanın pişman olmasına nedendir. Bunun için ise zamanından önce yapmak yerine zamanında ve doğru düzgün yapması daha uygun olacaktır.[1015]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî aceleci davranmanın kınanmış olduğu durumları sonucu itibariyle iyilik doğurmadıkları halde çirkin bulmaktadır. Eğerki sonucu kötülükten men edilmiş şekilde iyiye ve güzele çıkıyorsa kınanmış olarak değil, aksine takdir edilmesi gereken bir durum olarak belirtmektedir. Bunun için Şeyzerî'ye göre bir hükümdarın uygulaması gereken kurallardan birincisi; sinirliyken vereceği cezadan kaçınması gerekmektedir. Çünkü sinirliyken acelede

[1011] Kâdı Hüseyin b. Hasan, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 352.
[1012] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 166.
[1013] İbnu'l-Mukaffa, *İslâm Siyaset Üslûbu*, çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 42.
[1014] Şeyzerî, *Yöneticinin Nitelikleri*, çev.: Osman Arpaçukuru, İlke Yay., 3. Baskı, İstanbul 2013, s. 147.
[1015] Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig,* Ema Klasik Yay., ed.: Tûba Öztürk, İstanbul 2017, s. 77.

bulunmayıp sabır gösterilmesi, cezanın ertelenip doğrunun tespit edilmesi sonucu affetmeyi gerektirebilir. Bu yüzden pişmanlık hissedilmez. İkincisi ise İslâm'ın hayrına olan işlerin gerçekleştirilmesi hususunda emeği geçenlere hediye verilmesi durumunda acelede bulunulması gerekmektedir. Böylece hükümdarın yönetilenlerin gözünde heybeti ve güveni artar. Bu sayede halkta hükümdara karşı itimat edip, emrinden dışarı çıkmaz. Üçüncüsünde ise felaket durumlarında sabrın hakkını verebilmektir. Böylece insanın dayanma gücü ve doğru kararlar alabilmesi gerçekleşir. Yanlışa düşmekten alıkonulmuş olur.[1016] İbrahim Canan ise acelecilikle alakalı durumları açıklarken ahiret ile ilgili işlerin ertelenmesini hoş görmemektedir. Dünyayla ilgili işlerde kesin şekilde hayır veya şer olarak kararlaştırılamayacak biçimde ise ertelenmesini daha uygun görmektedir. Bu durumda danışma yoluda açıktır. İbrahim Canan'a göre sonuç olarak hayra çıkan işlerin kesinliği belirli ise acele edilmesinde bir sakınca yoktur. Ancak burada belirtilen önemli bir hususta Allah'ın rızasını kazanmak için gerçekleştirilen ibadetler konusunda vaktinde yapmak için acele edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ancak bu aceleden kasıt ibadetlerin biran önce bitirilmesi anlamı gütmemektedir. Çünkü bu ibadetlerin vaktinde yapılması için aceleci olunması, yaparken ise eksik olarak yerine getirilmemesi için ise sabrın gözetilmesi gerekmektedir.[1017] Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Tâ-hâ suresinde *"Sana vahyi tamamlanmadan Kur'an'ı okumada aceleci davranma ve "Rabbim! İlmimi arttır" de,"*[1018] buyrulmaktadır. Ebü'n-Necîb Şeyzerî ise bu duruma istinaden iyiliklerin biran önce ifa edilmesi, nikâh akdinin yerine getirilmesinde hızlı olunması, vefat eden kişinin biran önce defnedilmesi hususunda acele edilmesi dışındaki durumları kınanmış ve hoş olmayan davranışlar olarak değerlendirmektedir.[1019]

[1016] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 166.
[1017] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi,* ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 323.
[1018] Tâ-hâ, 20/114.
[1019] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 167.

1.1.2.13. Mizah

Ebü'n-Necîb Şeyzerî şaka yapmayı kişi bakımından bir hafiflik göstergesi olarak ele almaktadır. Çünkü şaka mühim işlerden kişiyi engeller. Önemli işlere ve zorluklara karşı kişinin unutkanlık yapmasına sebebiyet verip işlerin zora girmesine sebep olur. Mizah kişinin edebinin güzelliklerinin perde arkasına itilmesine sebebiyet vermekle beraber aynı zamanda önemsiz kişilerin cesaretinin yükselmesine neden olur. Mizah ilk bakışta dış görünüş itibari ile kişinin cana yakın, sevimli ve hoş görünmesini sağlar. Ancak mizahın sonu düşmanlık olmakla beraber, kişinin zayıf yönlerinin açığa çıkmasına sebep olur. Nitekim Şeyzerî'nin belirttiği gibi şaka yapmak, hükümdarın halkın gözünde itibar ve saygınlığının kaybolmasına, heybetinin yok olmasına neden olur. Zira Şeyzerî şaka yapmanın faydasından çok zararının olduğunu belirtmektedir. Ancak Şeyzerî şaka yapmada aşırıya kaçılmasını hiç uygun görmemekte ve akıl noksanlığından kaynaklandığını açıklamaktadır.[1020]

İbn Miskeveyh ise şaka yapmak konusunda ölçülü olmanın yararlı olduğu, ancak bunu ise sağlamanın zor olduğunu belirtmektedir. Peygamber Efendimiz'in de şaka yaptığını ama her zaman doğrudan ve hakikatten yana olduğunu söylemektedir.[1021] Zira Peygamber Efendimiz içtenlikle sevgi duyduğu Zahir ismindeki kişinin arkasından gelip kollarından kavrayıp şaka maksatlı satışa çıkardığını söylemiştir. Zahir dönüp Peygamber Efendimiz'i gördüğü an sevinçle kendisi gibi gösterişsiz ve önemsiz, işe yaramayan birisine talip çıkan olmayacağını söylemiştir. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, Zahir'e Allah'ın nazarında değerinin olduğunu ve önemli olanın bu olduğunu söylemiştir.[1022] İbn Miskeveyh, Hz. Ali'nin şaka konusunda bazen ölçüyü tutturamadığı ve kınandığını açıklamaktadır. İbn Miskeveyh'e göre kişi eğer şaka yapmada dozunu

[1020] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 167.
[1021] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, s. 234.
[1022] Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi (Hayatı ve Eserleri)*, çev.: Mehmet Yazgan, Beyan Yay., 5. Baskı, İstanbul Aralık 2013, Cilt II, s. 898.

kaçırırsa karşısında bulunanın içinden ona karşı kin gütmesine, öfke duymasına ve bu nedenle kırgınlıkların baş göstermesine neden olacağını belirtmektedir. Hatta bunun sonucunda belki düzeltilemeyecek sonuçlara neden olacaktır.[1023] Bu konuda Gelibolulu Mustafa Âlî şakalaşmanın ortasını bulmanın önemi hükümdar açısından değerlendirmektedir. Gelibolulu Mustafa Âlî'ye göre şaka yapmada hükümdar, kişinin ne çekememezlik içerisine düşmesine, nede coşkuya kapılıp gururlanmasına sebebiyet vermemelidir. Zira bu ayarı tutturamayan bir hükümdar hizmetinde bulunanların kötülüklere bulaşmasına, kendisine karşı yararlılık göstermek yerine kin gütmesine sebep olacaktır. Şakanın dozunu ayarladığı takdirde ise hükümdar, herkesin kendisine karşı itibar ve saygı göstermesini sağlayıp heybetinden ödün vermeyecektir.[1024] Nitekim II. Bayezid'e sunulan siyasetnâmede Büzürcmihr'in rivayet ettiği hususlar arasında şaka konusunda aşırıya kaçan bir hükümdarın heybetinin azalacağı belirtilmektedir.[1025]

İbrahim Canan ise ibn Miskeveyh, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Şeyzerî'nin belirttiği gibi şaka yapma konusunda İslâm'ın belirlediği sınırlar çerçevesinde cevaz verdiğini belirtmektedir. Yani aşırıya kaçmamak, ama hiç yok olmasından da kaçınılmasıdır. Çünkü İbrahim Canan belirli ölçüler çerçevesinde mizahta bulunmanın insanlar arasındaki sevginin çoğalması ve muhabbetinin artmasına neden olacağını belirtmektedir. Bu şekilde insan mizahın dinlendirici yönünden yarar sağlanmış olur. Nitekim İbrahim Canan'ın, Hz. Enes'ten bildirdiğine göre Peygamber Efendimiz çocuklarla şakalaşma konusunda da insanlara örnek olmuştıur. İbrahim Canan mizaha hiç yatkınlık verilmemesinin ise ciddiyet olarak değerlendirildiğini, ancak ölçüyü kaçırmanın da hoş bir durum olarak karşılanamayacağını belirtmektedir. Burada ciddiyetten maksat ölçüyü kaçırmaktan bahsettiğimiz çok somurtkan olmanın da hoş karşılanmayacağıdır. Ancak mizahta aşırı olmanın tehlikesi yinede az olmasının tehlikesinden fazla

[1023] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, s. 234.
[1024] Gelibolulu Mustafa Âlî, *Nushatü's-Selâtîn (Siyaset Sanatı)*, haz.: Faris Çerçi, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2015, s. 261.
[1025] Anonim, *Sultan, Ordu, Reaya (II. Bayezid'e Sunulan Meçhul Siyasetnâme)*, haz.: Özgür Kavak, Klasik Yay., İstanbul Mart 2020, s. 96.

görülmektedir. İbrahim Canan ölçülü olmaktan maksat olarak şaka da olsa yalana yaklaşılmamasını belirtmektedir. Yalan söyleyerek mizahta bulunmak insanları güldürsede hoş olmamaktadır. Çünkü başkalarının küçük düşmesinede sebebiyet verebilir.[1026] Peygamber Efendimiz hadis-i şeriflerinde *"Şurası muhakkak ki (şaka da bile olsa) ben sadece hakkı söylerim!"*[1027] Buyurmuşlardır. Nitekim diğer bir hadis-i şerifte ise Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur:

> *"Ben, haklı bile olsa münâkaşayı terk eden kimseye cennetin kenarında bir köşk garanti ediyorum. Şaka bile olsa yalanı terkedene de cennetin ortasında bir köşkü, ahlakı güzel olana da cennetin en üstünde bir köşkü garanti ediyorum,"*[1028]

Zira Ebü'n-Necîb Şeyzerî de şakalaşmanın insanda dinlendirici etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü insanın canının sıkkın olduğu bir zamanda şakada bulunması sonucu o sıkkınlıktan kurtulup bedenen ve zihnen ferahlayacağını belirtmektedir. Ancak bu şekilde dahi bir yemekte tuz yemeğin lezzeti açısından ne kadar önemli ise şakanın dozu da aynı oranda önemlidir. Mizahın hiç olmaması kişiyi kötü huylu olmaya ve bıkkınlık duymaya sevkedeceği gibi, aşırı olmasıda insanın güzelliklerden noksan kalacağına delalettir. Çünkü insanların birbirleri arasındaki ilişkilerinin donukluğunun yok olmasında mizah önemlidir. Sadece mizahın sınırı aşılmasın yeter. Sınırı aştığımız vakit hasmınla şakalaşırsan kişinin kötü yönlerini takip eder ve açığa çıkarır. Kişiye karşı düşmanlık beslenmesi vuku bulur. Zira Şeyzerî'den rivayete göre, Hz. Ömer kişinin sürekli olarak mizahta bulunup aşırıya gitmesi durumunda kendi dengindekilerin gözünde basit görünmesine ve herhangi bir suç işlendiği vakit de suçlu durumunda görüleceğini, insanların gözündeki değerini yitireceğini açıklamaktadır. Şeyzerî'ye göre kişi kendisinden büyüklerle mizahta bulunursa aralarında kin ve düşmanlık oluşmasına, delilerle mizahta bulunursa da itibarsız kalıp basitleşmesine neden

[1026] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 15, s. 209.
[1027] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 15, s. 210.
[1028] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 391.

olur.[1029] Bu hususta Kınalızâde Ali Çelebi'de, Şeyzerî'nin Hz. Ömer'den rivayet ettiği üzeri aynı düşüncede görünmekte ve mizahta bulunan kişinin heybeti ve ağırbaşlılığının kaybolacağını belirtmektedir.[1030]

İbnu'l-Mukaffa ise mizah konusunda şaka ile ciddiyetin birbirinden ayırt edilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Bu durumda kişinin yakın çevresine ve arkadaşlarına karşı ciddiyetle övünme yoluna gidip sululuk edilmemesini gerektiğini vurgulamaktadır. Zira bu ölçüden sakınılması gerektiğini belirtmektedir. Bunun içindir ki ciddiyet ve sululuk karşısında ölçülü olunmasını, ağırbaşlı olmanın sululukla karıştırılması durumunda çirkin bir vasıf olacağını söylemektedir. Ağırbaşlı olmayı, sululukla karıştırdığımızda ise ancak kirletme yolunu tercih ettiğimizi belirtmektedir. Ancak İbnu'l-Mukaffa ağırbaşlılığın sululukla takas edilmesi durumunda aynı zemindeki olaylar karşısında üstün olunabilecek bir tek şeyden bahsetmektedir. Bu ise basit ve beyinsiz bir kişinin sinirli bir şekilde uygunsuz sözler sarfettiği durumda, ona karşı sululuk ederek cevap verilmesidir. Yani ciddiyet ile karşısındaki kişiyle kinlenip düşman olmak ve onun seviyesine düşmek yerine, ona karşı alaycı bir üslupla, basit bir şekilde karşılık verip beyinsiz birisine karşın akıllı bir vasıfla durumu lehine çevirmektir.[1031]

1.1.2.14. Çok Gülmek

Ebü'n-Necîb Şeyzerî çok gülmeninde tıpkı şaka yapmak gibi kınanmış huylardan birisi olduğunu belirtmektedir. Özellikle hükümdar ve devletin yönetim kademesindeki kişiler için çok gülmek kınanmış ve tasvip edilmeyen bir huydur. Çünkü bu şekilde kişi edeb kurallarının dışına çıkmış olur. İtibar ve saygınlığını

[1029] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 168-169.
[1030] Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâ'î*, haz.: Mustafa Koç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2014, s. 388.
[1031] İbnu'l-Mukaffa, *İslâm Siyaset Üslûbu*, çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 74.

yitirip, ağırbaşlılığının yok olup, heybetinin kaybolmasına sebebiyet verir. Zira Şeyzerî'nin Hz. Ömer'den naklettiğine göre çok gülen kişinin itibarı yok olur. Ancak kişi insan olmanın doğası gereği gülünecek sözler duyar ve gülünecek vakalarla karşılaşabilir. Lakin bu gibi durumlarda Şeyzerî uygun olanın kahkaha ile değil de tebessüm ile gülmek olduğunu açıklamaktadır. Aynen mizahta olduğu gibi aşırıya kaçmaktan sakınılması ve hiç olmamasından da çekinilmesi gerekmektedir.[1032] Nitekim Peygamber Efendimiz hadis-i şeriflerinde *"Çok gülmeyin, çünkü çok gülmek kalbi öldürür,"*[1033] buyurmuşlardır. Ancak İmam Mâverdî ise çok gülmek hususunda insanın elinde olmadan güldüğü zamanların ise kınanmış olarak karşılanması gerekmediğini belirtmektedir. Çünkü İmam Mâverdî beşeriyet olarak insanlar içerisinde nefis muhakemesinde en üst düzeyde hâkimiyet sergileyen Peygamber Efendimiz'in dahi yeri geldiğinde gayri ihtiyari olarak güldüğü durumların olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı İmam Mâverdî gayri ihtiyari olarak gülmeyi ise kınanmış olarak ele almamaktadır.[1034]

Zira İbni Arabî ise çok gülmek konusunda aşırıya kaçılmaması hususunda orta kararda olunması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü çok gülmek belirttiğimiz üzeri kınanmış bir huy olarak ele alınmaktadır. Ancak tam tersi olarak tebessümden geri durmak, somurtmak ve asık suratlı bir vaziyette bulunmakta hoş görülmeyen bir davranıştır. Nitekim İbni Arabî'ye göre böyle olduğu takdirde insan katı bir görünüşe sahip olmakla beraber, büyüklenme duygusu içinde olacaktır. Gülümseme konusunda kişinin çok katı davranması, insanların basit görülmesine ve değersiz birisi olarak ele alınmasına neden olacaktır. Böylece kişi diğer insanları basit görmekle kendini beğenme duygusu ve büyüklenme hasleti

[1032] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 169-170.
[1033] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 17, s. 584.
[1034] İmam Mâverdî, *Edebü'd-Dünya Ve'd-Din (İslâm'da Dünya ve Din Edebi),* ter.: Ersan Urcan, ed.: Nurgül Dere, İlk Harf Yay., İstanbul Mayıs 2018, s. 648.

içerisinde olacaktır. Nitekim İbni Arabî'ye göre bu huy hükümdar ya da diğer insanlarda tasvip edilmeyen bir özelliktir.[1035]

1.1.2.15. Vefasızlık

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre söz vermek, verdiği söz karşısında ise vefasızlık göstermek dinen yasaklanmış ve yapılmaması gereken bir davranıştır. Zira söz veripte vefasızlıkta bulunmak kişinin yok olma sebeplerinden birisidir. Zira vefasızlık bir kişinin sözleşme yapıp sonrasında ise bu sözleşmeye riayet etmemesi, verdiği sözde durmamasıdır. Nitekim uygun olan kişilerin aralarında gerçekleştirdikleri sözleşme gereğince iki tarafında buna mutabık kalıp, belirtilen süre çerçevesinde geri caymaması olacaktır. Aslına uygun olarak doğru olanı gerçekleştirmek gerekmektedir.[1036] Nitekim Mâide suresinde *"Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin,"*[1037] buyrulmaktadır. Yine Tevbe suresinde belirtildiğine göre ise şöyle buyrulmaktadır:

> *"Müşriklerin Allah'ın yanında, peygamberinin yanında geçerli ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Harâm yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız müstesnadır. Onlar size verdikleri sözde sadık kaldıkları sürece siz de onlara verdiğiniz sözde durun. Şüphesiz Allah günahtan sakınanları sever,"*[1038]

Nitekim Elmalılı M. Hamdi Yazır tefsirinde bu ayet ile ilgili müşriklerden de sözlerinde duranlar ve sözleşmeye bağlı kalanlar olabileceğini açıklamaktadır. Bunun için esas olanın antlaşmada belirtilen sürenin göz önünde bulundurulması ve temel alınması olacaktır. Ancak burada önemle belirtilen bir nokta ise verilen süre dâhilinde müşriklerin verilen söze riayet edilmemesi durumunda antlaşmasının bozulması halinde aynı şekilde karşılık verilmesidir. Eğer ki

---

[1035] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 64.
[1036] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk, Siyaset Stratejileri,* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 170.
[1037] Mâide, 5/1.
[1038] Tevbe, 9/7.

müşrikler antlaşma süresi dâhilinde sözünde dururlarsa Müslümanlarında verdikleri süre içerisinde vefasızlık göstermemeleri gerekmektedir.[1039]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî bu konu üzeri Süleyman bin Amir'den şu hikâyeyi nakletmektedir. Muaviye ve Rumlar aralarında bir sözleşme gerçekleştirmişlerdir. Bu sözleşmeye Muaviye riayet etmeyip savaş hazırlıkları yapmıştır. Ancak Amr bin Abese, Muaviye'yi Peygamber Efendimiz'in şu sözleri ile uyarmıştır. İki taraf arasında sözleşme yapıldığı takdirde süresine sadık kalmalarını ve hamlede bulunulmaması gerektiğini belirtmiştir. Eğer sözleşmenin bozulması söz konusu ise önce karşı tarafa bildirilmesi gerekmektedir ki her iki tarafta haberdar olup adil bir şekilde verilen sözden dönülmesin. Bu uyarı üzeri Muaviye savaş hazırlıklarını bırakıp verilen süreye bağlı kalmıştır. Çünkü Şeyzerî sözleşmede verilen süreye uymamanın insanlar ve hükümdar açısından çok sakıncalı olduğu, hükümdarın yok olmasına sebebiyet vereceği ya da hızlandıracağı görüşündedir.[1040]

İbrahim Canan'a göre İslâm'ın hoş gördüğü hususlardan birisi sözünde durmak olacaktır. Ancak sözünü yerine getirmemeyi ise kınanmış olarak belirtmekte ve ayeti kerime ile de bunun hoş görülmediğini belirtmektedir.[1041] Nitekim İsrâ suresinde "*Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, onun yararına olmadıkça el sürmeyin. Ahde vefa gösterin; çünkü ahid sorumluluk doğurur,"*[1042] buyrulmaktadır. Bu konuda İbrahim Canan'ın, Nevevi'den bildirdiğine göre bir kişi dinen yasak olan bir şey konusunda dahi olsa söz vermişse bu sözünü tutması gerekmektedir. Ancak kişi bu verdiği sözü yerine getirme konusunda elinden

[1039] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sadeleştirme: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Azim Dağıtım, İstanbul 2017, C. 4, s. 303.
[1040] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 170-171.
[1041] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 269.
[1042] İsrâ, 17/34.

geldiği halde, söz verdiğinde kalbi ile net olarak yapmamak istiyorsa bunu ise münafıklık alameti olarak görmektedir.[1043]

Zira İbni Arabî'ye göre de yapılan sözleşmeye uyulmaması ve bozulması yarar sağlasa dahi hoş karşılanmayan bir davranıştır. Vefasızlık gösteren kişi hükümdar olduğu takdirde herkesin güvenini yitireceği için, yönetimde de aksaklıklara sebebiyet verecektir. Bu yüzden İbni Arabî vefasızlıkta bulunmayı hükümdar açısından daha da çirkin bulmaktadır.[1044] Nitekim Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin belirttiği gibi her hata işleyenin ve düşenin bir kaldıranı bulunur. Ancak sözünde durmayan vefasızlık edenin ise bir an önce yok olmasını ilk etapta halk ister. Bu durumda vefasızlık edenin helak olması ise toplum açısından sevinçle karşılanan bir hal olacaktır. Bunun içindir ki bir hükümdarın başlangıç itibari ile kolay görünen bir şeye aldanıpta bu konuda sonunu görmeden sözleşme yapmaması gerekmektedir. Çünkü sözleşme yaptığı durumda sonunu bilmediği için yerine getiremeyeceği birşey ortaya çıkabilir. Hükümdar bundan dolayı her daim tedbirli ve dikkatli davranıp, hazırlıklarını gerçekleştirmelidir. Oluşacak sonuçlara göre ödüllendirilecek ve cezalandırılacak durumlar var ise ertelemeden, ihmal etmeyip zamanında yapılmasını sağlamalıdır. Zira verdiği sözden ötürü zamanında gerçekleştirmesi uygun olacaktır. İleriki bir zamana ötelendiğinde sorunlar meydana gelebilir. Şeyzerî'ye göre bu sorunlardan ötürü sözleşmeyi yerine getirememek ise bir hükümdarın sonunu hızlandırmak ve helak olmasını sağlamak olacaktır. Şeyzerî aynı zamanda öfkenin sonucunun da sözleşmelerin yerine getirilememesini doğurduğunu, mevkilerin ve heybetlerin yok olmasını sağladığını açıklamaktadır. Çünkü insan öfkesine yenilipte o anda aceleci davranıp verdiği sözden her an geri dönebilir.[1045]

[1043] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, ss. 270-271.
[1044] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 62.
[1045] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 171-172.

İbn Miskeveyh'te Şeyzerî gibi sözünden dönmenin sonucu olarak öfkenin meydana gelebileceğini belirtmektedir. Çünkü bu durumda kişi öfkesine kapılıp her an intikam alma duygusu isteğinde olacağı için bekleme çabası içerisinde olmayıp vefasızlık örneği gösterecektir.[1046] Aynı zamanda İbn Miskeveyh sözünde durmamanın çok çeşitleri olduğunu makam, mevki, arkadaşlık ve aile arasında birçok hususta örneklerinin görülebileceğini belirtmektedir. Ama hemfikir olunan tek nokta ise vefasızlığın kınanmış bir huy olduğu ve herkes tarafından bunun kabul gördüğüdür. İbn Miskeveyh sözünde durmamanın tam zıddının ise vefa ile karşılık bulduğunu belirtmektedir. Fakat bu konuda en büyük vefa örneğinin ise Bizanslı, Habeşli ve Nubyalı köleler tarafından gösterildiğini açıklamaktadır. Bu konuda aklıselim her kişinin vefasızlığın iyi bir huy olmadığına kanaat getirip, sevilmeyen ve uzak durulması gereken bir vasıf olduğunu bilmesi gerektiğini dile getirmektedir.[1047]

Hükümdarlar ve kişiler açısından Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin belirttiği hoş görülmeyen ve kınanmış olarak belirtilen huylara değinmiş olduk. Devlet yönetimi bakımından bu çirkin görülen huyların onbeş tanesini belirttikten sonra hükümdarın yerinde kararlar vermesi bakımından hangi özellikleri konusunda sağduyuya sahib olmasının önüne geçen hastalıklara değinmek gerekmektedir. Bu hastalıklar ise üç tanedir. Bu hastalıkların ilkini Şeyzerî hemm[1048] ve diğer ikincisini ise gam olarak ele alınmaktadır. Şeyzerî bu hastalıkları ele alırken geçmişte olan ve gelecekte olması beklenen olaylar olarak değerlendirmektedir. Çünkü hemm geçmişte olan olaylar için hissedilen üzüntüdür. Gelecekte meydana gelebilecek olaylar için duyulan ise keder ve gamdır. Zira Şeyzerî hemm ve gamın aşırısının kişiyi dermanı olmayan bir hastalığa sürükleyeceği ve eziyet vermek sureti ile çekilemeyecek derecede bir üzüntüye sebep vereceğini açıklamaktadır. Bu sebeple aklın karışmasını ve doğru, güvenilir çözüm yollarının bulunmasını engeller. Hemm ve gam hastalığına kapılan bir hükümdarın yapması gerekeni ise

[1046] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, s. 231.
[1047] İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev.: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Şubat 2013, ss. 235-236.
[1048] Hemm: Elem, tasa, üzüntü kaygı gibi manalarda kullanılmaktadır.

Şeyzerî daha önceki konularımızda da belirtmiştir. Bu belirttiğimiz konu üzeri sıkıntı ve eza vermekten kurtarmak açısından hükümdarın aşırısına kaçmamak sureti ile şaka yapmak gibi bedeni dinlendirici davranışlarda bulunması gerekmektedir. Zira aşırısına kaçtığı takdirde bunun da hemm ve gamm hastalığından bir farkı olmayacaktır. Çünkü devlet yönetimi konusunda gerekli önlemlerin alınmasını men edecektir. Nitekim Şeyzerî hemm ve gam hastalığına kapıldığı durumlarda adaletli hükümdar olan Nureddin Mahmut'un uygulamalarını aktarmaktadır. Bu uygulamalar ise gündüzleri sahada oyun oynamak, geceleri ise santranç oynamaktır. Bu sayede hükümdar bedenini dinlendirdiği gibi aklını da berraklaştırmaktadır.[1049] Nitekim İbni Arabî'nin de belirttiği üzeri hükümdarın kınanmış huylardan uzaklaşmasını sağlaması açısından iyi ile kötünün farkında olup ayırması gerekmektedir. Bunu ise düşüncelerinin yardımı sayesinde gerçekleştirecektir. Gerçekleştirmenin gayet doğru ve düzgün yapılması ise aklın karışmamasını sağlayıp, berrak bir şekilde gerekli tedbirlerin alınması ile olacaktır.[1050] Bunu da Şeyzerînin hemm ve gam konusundaki düşünceleri ile sağlayabiliriz.

Mâverdî ise gam ve elem içerisinde olmayı hem kalbi hem de aklı ve düşünceyi meşgul eden nedenler arasında görmektedir. Bunu ise katılık ve kabalık nedeni olarak görmektedir. Nitekim Mâverdî'ye göre gam ve elemde bulunmak büyük bir sabır ve sükûnet gerektirmektedir. Zira dayanma gücünü yok edip sabır kalmadığı zaman elem ve gam kimde olsa kişiyi güzel ahlâkından men eder. Nitekim Mâverdî'de gam konusunda tedavisi olmayan bir hastalık olarak açıklama yapmaktadır.[1051] Bu konuda Mâverdî bizlere şu dizeleri aktarmaktadır:

"*Geçimin gam ve eleme yakındır.*

Sen hayat yolunu elemsiz kat' edemezsin.

[1049] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 172-173.

[1050] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 37.

[1051] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 474.

Bir iş tamam oldu mu eksiklik baş gösterir.

Tamam, haberini duydun mu zevalini bekle.

İçinde bulunduğun halde nimetin kadrini bil, isyan etme.

Çünkü âsîlikle günahlar nimeti mahveder."[1052]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin belirttiği üçüncü hastalık ise şarhoşluk verici her şeyin kullanılması yönündedir. Bu konuda Şeyzerî içkinin sadece İslâmiyet'te sınırlı olarak değil de tüm dinlerde de yasak olduğunu belirtmiştir. Bu konunun üzerinde geçmiş konularımızda durduğumuz ve gerekli açıklamaları yaptığımız için içkinin dışında sarhoşluk veren diğer şeyler hakkında açıklık getirmeye çalışacağız. Şeyzerî'ye göre İslâm sarhoşluk veren her şeyin kınanmış olduğu ve hoş karşılanmadığını belirtmiştir. Zira bu konuda tüm aklıselim kişilerde hemfikir olmaktadır. Çünkü sarhoşluk veren her şey kişiyi kötülüklere ve felaketlere sürüklemektedir.[1053] İbni Arabî sarhoşluk veren maddelerden uzak durulmasını, aksi takdirde kişiyi kötülüğe sevk ettiği gibi alenen günaha girmesine neden olur. Kişi aklı sayesinde kötü davranışlardan ayırt etme yetisini kullanarak uzak durmaktadır. Ancak sarhoşluk veren şeylerde ise kişi ayırt etme gücünden yoksun olacağı için sağlam kafa ile çirkin bulduğu her kötülüğü sarhoşken açıktan yapmaktadır. Bu yüzden İbni Arabî'ye göre insan ilk iş olarak sarhoşluk veren maddelerin her türlüsünden kendisini men etmeye çalışacaktır. Çok az dahi olsa zarar vermez, sarhoş etmez diye zannettiği kadar bile olsa hataya düşmemelidir. Sarhoş edici şeylerin olduğu her türlü ortamdan uzak kalmaya çalışmak gerekmektedir. Sarhoş edici maddelerden kendisini alıkoyan birisi ortamda olduğu takdirde nefsi onu ortamdakilere benzemeye teşvik eder. Ardından nefis doymak bilmeyeceği için aleni bir şekilde yapılmasınıda sakınca bulmaz ve yapar. Bu yüzden İbni Arabî her türlü sarhoşluk veren şeylerin kullanılmasını ve kullanıldığı ortamlar ile kişilerden uzak kalınmasını uygun görmektedir.[1054] Nitekim

[1052] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 474.
[1053] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 173.
[1054] İbni Arabi, *Allah Kimleri Sever?*, çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul Mart 2018, ss. 77-78.

Peygamber Efendimiz bu konudaki hadis-i şeriflerinde *"Her sarhoş edici haramdır, çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır,"*[1055] buyurmuşlardır. Nitekim Nisâ suresinde ise *"Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın,"*[1056] buyrulmuştur.

İbrahim Canan sarhoşluk verici şeylerin mahiyetini açıklarken İslâmın ilk dönemlerinde Mekke dönemi boyunca içkinin yasak olmadığını belirtmiştir. Bu onüç yıllık süreden sonra Medine döneminde derece derece içkinin yasak olduğu ayetler inmeye başlamıştır. Kesin olarak belirtmek gerekir ise içkinin tam olarak yasak oluşu hicretin altıncı yılına rastlamaktadır.[1057] Ayrıca İbrahim Canan şarhoşluk veren her şey konusunda da gerekli açıklamaları yapmıştır. Buna göre Hristiyanlık, Yahudilik ve İslâmiyet'te sarhoşluk veren ve buna neden olan her şey net olarak yasaklanmıştır. Bunun içerisine alkollü içecekleri, afyon ve eroin gibi uyuşturucu maddeleride alabiliriz. İbrahim Canan özellikle İslâmiyet'in bu konuda diğer dinlere göre daha hassas olduğunu belirtmektedir.[1058] Bunun üzeri daha net belirtmek gerekirse İbrahim Canan *"Külli müskirun hamrun"*[1059] ifadesine yer vermektedir.Bu konuda ise Peygamber Efendimiz hadis-i şeriflerinde *"Bilesiniz, üzümden hamr yapılır, hurmadan hamr yapılır, baldan hamr yapılır, buğdaydan hamr yapılır, arpadan hamr yapılır; ben sizi sarhoş eden herşeyden yasaklıyorum,"*[1060] buyurmuşlardır.

[1055] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 17, s. 433.
[1056] Nisâ, 4/43.
[1057] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 8, s. 165.
[1058] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 8, s. 157-158.
[1059] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 8, s. 161.
Anlamı: Her sarhoşluk veren şey *''hamr''*dır.
Hamr: Köken itibari ile bir şeyi örtmek anlamındadır. Aklı örten ya da devre dışı bırakan tüm şarhoşluk verici maddelerin haram kılınmasıdır.
[1060] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 8, s. 163.

Ebü'n-Necîb Şeyzerî sarhoşluk veren şeyler konusunda tıbbende aşırıya kaçılmasının yasak olduğunu belirtmektedir. Tüm hastalıkların oluşmasına, hatta kişinin ölümüne sebebiyet vermektedir. Daha ziyadesi ise Şeyzerî'nin hükümdar açısından devlet yönetiminde sarhoşluk veren şeylerin hükümdarı akıldan men edeceğini açıklamasıdır. Şeyzerî böylece önlemlerin alınması, sorunların giderilmeye çalışılması ve yerinde kararların verilmesinde ise olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmektedir. Bunun sonucunda ise hükümdarın halkın nazarındaki ağırbaşlılığı, heybeti, itibarı yok olacaktır. Daha ilerisi ise içki içen kişinin ahirette Allah'ın gazabına uğramasıda açık ve nettir.[1061] Buraya kadar işlediğimiz konular üzeri genel bir değerlendirme yaptığımız zaman her alan üzerinde İslâm'ın bir bütünlük ve beraberlik içerisinde, küçük istisnalar hariç her konudaki düşüncelerimizde hemfikir olduğumuzu görmekteyiz. Ancak bu hemfikir olduğumuz konular itibari ile birlik ve bütünlüğün sağlanması açısından bir konu üzerinde fikir birliğini sağlamamız münasebeti ile İslâm'da meşveret (şûra, iştişare) nin yararları üzeri değinmeye çalışacağız.

[1061] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 174.

BEŞİNCİ BÖLÜM
ŞÛRÂ: NİTELİKLERİ VE ÖNEMİ
1. İSLÂM SİYASET FELSEFESİNDE MEŞVERET (ŞÛRA, İSTİŞARE)'İN ÖNEMİ

Meşveret konusunda ilk olarak değinmek gerekirse anlam itibari ile meşveret, istişâre, müşâvere ve meşûre kelimeri mana bakımından birbirleri ile aynı içerikleri kapsamaktadır. Bu yüzden bu kelimeler hep aynı manayı ve sonucu bizlere vermektedir.[1062] Sözlük anlamı olarak baktığımız takdirde *"danışma, görüş alışverişinde bulunma, danışan kimseye fikrini söyleyip onu yönlendirme"*[1063] gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu bağlamda baktığımız zaman yönetim bakımından devlet kademesindeki görevlileri, hususiyetle hükümdarı ve ilgilendiği işler bakımından yapmakla mesul olduğu yetkileri ele almaktadır. Bundan dolayı bu işler konusunda fikir alışverişinde bulunup, gerekli bilgilendirmeler ve yönlendirmeler sayesinde ortak bir görüş birliği üzerinde anlaşıp amelî olarak hayata geçirmektir. Meşveret bu konuda bizlere fikirlerin alenî olarak belirtilip, bir mesele konusunda ortak olarak görüş birliğinin sağlanması ve birlik, bütünlük oluşturulması yönünden önem arz etmektedir. Böylece doğru ve uygun olan görüşün uygulanabilirliği sağlanmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in kırk ikinci suresinin ismi Şûrâ'dır.[1064] Nitekim Şûrâ suresinde ise *"Rablerinin çağrısına uyarlar, namazı özenle kılarlar. İşleri de aralarındaki danışma ile yürür. Kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için harcarlar,"*[1065] buyrulmaktadır. Bu ayeti kerimede belirtildiği üzeri açık bir şekilde danışmanın önemi belirtilmiştir.

Devlet yönetimini esas aldığımız zaman meşveretin zorunluluğu gerekli görülmektedir. Yukarıdaki ayette de belirtildiği gibi devlet yönetiminin düzenli bir şekilde, refah ve huzur içinde işleyebilmesi için kişilerin birbirleri ile olan

---

[1062] Talip Türcan, *Şûra, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 39, s. 230.
[1063] Talip Türcan, *Şûra, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 39, s. 230.
[1064] Talip Türcan, *Şûra, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 39, s. 230.
[1065] Şûrâ, 42/38.

danışmaları bu mecburiyeti gerekli kılmaktadır. Nitekim İbn Huveyzimendâd meşveretin zorunluluğunu devlet yönetiminde kişilerin şerî hükümler konusunda tam bilgi sahibi olmayışına bağlamaktadır. Devlet yönetimindekilerin kararların uygulanması konusunda yanlışa düşmemeleri açısından, bilginlerle görüş alışverişinde bulunmalarını İbn Huveyzimendâd zorunlu görmektedir. Bu konuda Mâlikî mezhebide gerekli fikir birliğinin sağlanması yönünden bilginlere başvurulmasını uygun bulmaktadır. Zira buna istinaden Zeydiyye mensup olan Hâdeviyye'de devlet yönetiminde işlerin düzenli gitmesi bakımından meşvereti zorunlu görmektedir. Bu zorunluluğun önemini İbn Atıyye el-Endelüsî ise devlet yönetiminde meşvereti reddeden yöneticiler hakkında azlin gerçekleştirilmesini ortak görüş olarak sunmaktadır. İmam Şâfîî ise zorunluluk olarak değil de önem arz ettiği yönünde karar bildirmektedir. İmam Şâfîî ve bazı İslâm bilginleri zorunlu olmamakla beraber önemli olduğu görüşü üzerine yönlendirme yapmaktadırlar. Gerçekleştirilmemesi durumunda zorunluluk ve sakınca görmemektedirler. Mendup olması ise günlük olarak yapılan işler yönünden belirtilmektedir. Mesela evlenme, boşanma, ticaret işleri hususunda danışılması tavsiye edilen davranış olarak ele alınmaktadır. Aynı zamanda hâkim ve müftü gibi görevlilere iletilip cevap alınmak istenen konularda meşveret edilmesi de zorunlu görülmemekte, mendup olarak ele alınmaktadır.[1066] Âl-i İmrân suresinde şöyle buyrulmaktadır:

> *"Sen onlara sırf Allah'ın lütfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç süphesiz etrafından dağılır, giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever,"*[1067]

Elmalılı M. Hamdi Yazır tefsirine baktığımız zaman müşavere, meşure, meşvüre, şivar, meşveret gibi kelimeleri danışmak, işaret almak manasında bir görmektedir. Kalabalık olarak meşverette bulunmayı ise şûrâ olarak değerlendirmektedir. Yalnız meşveret kelimesi köken itibari bakımından değişik anlamlarda değerlendirilmektedir. Arapça olarak işaret anlamında kullanıldığında el ve yüz hareketleri olarak oy vermek işaret etmek anlamında değerlendirmektedir. Bir

[1066] Talip Türcan, *Şûra, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 39, s. 233.
[1067] Âl-i İmrân, 3/159.

başka manada ise arının kovanından balını almak gibi, pazarda satılık hayvanın belirlenmesi açısından işaretle gösterilmesi gibi anlamlarıda taşımaktadır. Satılık hayvanın anlaşılması için ise ata binip koşturmak anlamında da kullanılmaktadır. Elmalılı M. Hamdi Yazır, Peygamber Efendimiz'in danışmasını sevgi ve muhabbetin çoğalması bakımından önemli görmektedir. Aksi takdirde meşverete önem verilmediği durumda ise alçakgönüllülük göstermemek gibi sert ve kaba bir davranış olarak çirkin görmektedir. Böyle olduğu takdirde ise ayette de belirtildiği üzeri kimsenin yanında toplanmayacağını belirtmiştir. Ayrıca danışmaya verilen önem ile Peygamber Efendimiz ve ashabının büyük bir siyasi ahlâk sahibi olacağı belirtilmiştir. Nitekim bu yüksek İslâm ahlâkı ise affetmeyi, bağışlamayı, yumuşak davranmayı gerektirecektir.[1068]

Elmalılı M. Hamdi Yazır İslâm siyasetindeki meşveret üzeri olan yüksek ahlâkın aynı zamanda insanı bilerek ya da bilmeyerek olsun şirkten muhafaza edeceğini bildirmektedir. Bundan dolayı Elmalılı M. Hamdi Yazır'a göre meşveret Allah'ın hükümlerinin ilim ile araştırılıp açıklanması ve fikir birliğine varılması bakımından önem arz etmektedir. Eğer böyle olmadığı takdirde ise insanın istekleri karşısında yenik düşüp çeşitli fırkaların birbirlerine karşı zıt görüşleri benimseyip, savaşmak sureti ile yok olacağını belirtmektedir. Buna istinaden yukarıda da belirttiğimiz üzeri zorunluluk ya da İmam Şâfîî'nin mendup görüşünün benimsenmesi konusunda anlaşmazlık ortaya çıkmaktadır. Ama genel itibari ile Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın da belirttiği gibi tüm bilginlerin ortak görüşü olarak zorunluluk olduğu yönündeki fikir birliği kabul edilmiştir. Yani İmam Şâfîî'nin meşverette önem arz edip, yapılmadığı takdirde bir sakınca görmediği görüşü pek kabul görmemektedir. Ancak Elmalılı M. Hamdi Yazır burada önemli bir noktaya değinmektedir. Bu nokta ise tüm âlimlerin ortak kıldığı, Allah tarafından vahiy inmiş olan hususlarda Peygamber Efendimiz'in ashabı ile meşveret etmesine cevaz vermemesidir. Çünkü ayetler karşısında belirtilen hükümlerde meşveret kesin olarak uygun görülmemektedir. Ancak vahiy

[1068] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sadeleştirme: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Azim Dağıtım, İstanbul 2017, C. 2, ss. 503-504.

bildirilmeyen durumlarda meşveret uygun görülmektedir.[1069] Çünkü ispatı olan durumlarda meşveretin yapılmasını ve çözüm yolu aranmasını Elmalılı M. Hamdi Yazır şeytanın haline benzetmektedir. Zira Elmalılı M. Hamdi Yazır'a göre Peygamber Efendimiz vahiy gelen durumlarda vahye göre amel ederdi. Vahiy gelmeyen durumlarda ise kendi reyine göre hüküm verirdi. Peygamber'imizin kendi reyine göre karar verip yanlış olan hükümleri ise vahiy ile düzeltilir, doğru olan ile amel edilirdi. Yani Peygamber Efendimiz vahiy gelmeyen durumlarda meşveret yöntemini kullanmıştır.[1070] Elmalılı M. Hamdi Yazır meşveretin mesuliyet yönünden önemine de değinmektedir. Buna ise Uhud savaşını örnek vermektedir. Çünkü Uhud savaşı öncesi Peygamber Efendimiz Medine'de kalınmasını belirtmiştir. Ama yapılan meşveret sonucunda Medine'den çıkılıp Uhud Dağı'nda yapılmasına karar kılınmıştır. Sonuç ister iyi olsun isterse hüzünle bitsin meşveret sonucu iyi niyet barındırdığından dolayı mesuliyet gerektirmediği için herhangi bir üzüntü ve kedere sebebiyet vermemektedir.[1071]

Ebû Hüreyre'nin bildirdiğine göre Peygamber Efendimiz kadar hiç kimse meşveret konusunda dikkat etmemiş ve ehemmiyet göstermemiştir. Peygamber Efendimiz'den sonra Hulefâ-i Râşidîn devrinde atamalarda, savaş durumlarında belirli kurallar ölçütünde olan ancak kişinin durumuna göre ya da hadisenin şekline göre değişiklik gösteren durumlarda meşverete gerek duyulur. Bunun yanında devletin işleyişinde çıkan meselelerle ilgili olarak Sünnet ve Kur'an-ı Kerim'de hüküm belirtilmeyen problemlerin açığa kavuşturulmasında Peygamber Efendimiz'in izinden gidilerek meşverete ihtiyaç duyulmuştur. Mesela halifeye bîat yöntemlerinde meşveret uygulanmıştır. Çünkü daha önceki konularımızda da üzerinde durulduğu üzeri Hz. Ömer'in halife olarak görev almasından sonra kendisinden sonraki halifeyi seçme konusunda meşveret yöntemini uygun görmüştür. Buna göre Hz. Ömer tarafından belirtilen altı kişinin aralarında

[1069] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sadeleştirme: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Azim Dağıtım, İstanbul 2017, C. 2, ss. 505-506.
[1070] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sadeleştirme: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Azim Dağıtım, İstanbul 2017, C. 2, s. 506.
[1071] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sadeleştirme: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Azim Dağıtım, İstanbul 2017, C. 2, s. 504.

meşvereti sonucu Hz. Osman halife olarak göreve getirilmiştir. (Daha sonraki konularımızda ise meşveret meclisinde bulunan kişilerin nitelikleri hakkında geniş açıklamalarda bulunacağız.) Hz. Osman'ın ise Kur'an-ı Kerim'in tahribata uğramasını önlemek amacıyla aldığı önlemlerden olan Kur'an-ı Kerim'in çoğaltılması ise ashabın itibarlı, saygın ve güvenilir kişileri ile yapılan meşveret sonucunda karara bağlanmıştır. Dördüncü İslâm halifesi Hz. Ali'de görevde iken devlet yönetiminde yine ileri gelen itibarlı, güvenilir kişiler ile devamlı meşveret halinde olmuştur.[1072] Hz. Ebû Bekir'e halife olarak bîat edilmesi ise ilk olarak Sâkife'de gerçekleşmiş (burada Benî Sâide kabilesinden bir gurup bîat etmiştir) ve daha sonra ise mecliste herkesin huzurunda Hz. Ömer tarafından en liyakatli kişi olarak gösterilmiş, genel olarak herkes tarafından kabul görüp bîat edilmiştir.[1073] Muhammed Ebû Zehra'nın bu hususta Hz. Ömer'den naklettiğine göre Müslümanlar ile meşverette bulunup halifeye bîat edilmesini, aksi halde meşverette bulunmadan tek başına bîat etmenin geçersiz olacağını belirtmektedir. Bu durumda meşverete gerek görmeden ne tek başına bîat eden kişiye, ne de bu kişinin bîat ettim dediğine bîat edilemeyeceğini söylemektedir. Muhammed Ebû Zehra'nın bu görüşüne göre bîat edilmenin kesinlik kazanması meşveret ile gerçekleşecektir.[1074]

Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonra kurulan devletlere baktığımız zaman meşveretin önemi yine devlet yönetiminde önemli rol üstlenmektedir. Emeviler devrinde kabile başkanları ve ileri gelen sayılır kişilerle beraber ordu komutanları meşveret meclisini oluşturmuşlardır. Bunlar ile tek olarak ya da hep beraber olacak şekilde meşveret edilmiştir. Ömer bin Abdülaziz döneminde ise bilginler ve fıkıh âlimleri meşveret meclisini oluşturmuşlardır. Mervân b. Hakem'de görevde iken sahabe ile meşveret halinde olmuştur. Abbâsîler döneminde ise yine meşveretin önemi muhafaza edilmiş ve Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr kararlarını açıklama zamanı olarak meşveretten sonrasını adet edinmiştir. Türklerin İslâm ile

[1072] Talip Türcan, *Şûra, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 39, s. 231.
[1073] M. Yusuf Kândehlevî, *Hadislerle Müslümanlık*, çev.: Ahmet M. Büyükçınar, A. Ömer Tekin, Ö. Faruk Harman, Kalem Yay., 4. Baskı, İstanbul 1980, C. 2, s. 608.
[1074] Muhammed Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, çev.: Sıbğatullah Kaya, Çelik Yay., İstanbul 2015, s. 97.

şereflenmesi sonucu tarih sahnesinde yer alan devletlerde ise yine meşveret ön plana çıkmıştır. Türk devletlerinde adet üzeri olunan meşveret meclisleri bulunmaktadır. İlk başlarda toyların düzenlenmesi, yarışmaların yapılması, bayramlar ve dinî toplantılar ile oluşan meclisler daha sonraları önemli devlet kararlarının alınmasını sağlayan meşveret meclisi halini almıştır. Moğollara baktığımızda hükümdar kurultay oluşmadan başa geçmemiştir. Yine Uygurlar'da hükümdara yol gösterecek, doğruya iletecek meşveret edeceği kişiler bulunmuştur. Oğuzların meşverete verdikleri önemi ise İbn Fadlân devlet sorunlarını meşveretle çözüme ulaştırdıklarını belirterek açıklamıştır. Karahanlılar döneminde ise hükümdar kararları uygulamakta kendi yetkisinde olduğu halde yinede meşveret sonucuna göre alınan kararların uygulamasına özen göstermiştir. Gazneliler devrinde ise belirli kurallar dâhilinde, sınırlar çizilmekte meşveret yapıldığı açıklanmaktadır. Büyük Selçuklu Devleti zamanında töreye ve kut anlayışına gösterilen önem dâhilinde meşveretede önem verilmiştir. Meşveret meclisinde konuların görüşülmesi ve açığa çıkan kararlar istisnalar hariç hükümdar tarafından genellikle uygulanmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde de aynı şekilde meşveret ön planda olmuştur. Eyyûbîler devrine baktığımız zaman ise meşverete çok ehemniyet verilmiştir. Makrîzî'nin belirttiğine göre sır kâtibi görevlendirilir ve hükümdarında bulunduğu meşveret meclisinde beyanlarda bulunurdu. Nûreddin Zengî zamanı ise kendisine biçilen nafakayı fıkıh âlimlerinin olduğu meşveret meclisinin kararına bırakacak şekilde önem verildiği görülmektedir. İlhanlılar zamanında da meşveret sonucu tüm önemli kararların uygulaması gerçekleştirilmiştir.[1075]

Osmanlı Devleti zamanına baktığımızda ise meşveretin ne kadar önemli olduğu tartışılmaz bir konudur. Kuruluşundan itibaren değerlendirdiğmiz zaman Osmanlı Devleti'nin kurucusu kabul edilen ve ismini de bu kişiden alan Osman Bey'in devletin başına geçmesi Yazıcızâde Ali'nin belirttiği üzeri meşveret sonucu olmuştur. Bunu ise Oğuzlardan gelen bir alışkanlık olarak değerlendirmektedir. Osmanlı Devleti'nde devletin sorunları ve çözümleri meşveret meclisinde

[1075] Talip Türcan, *Şûra, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 39, s. 232.

gerçekleşmiştir. Meşveret meclisinde hükümdarın yanında bilginler, askeri yöneticiler, sivil yöneticiler bulunmakta ve fikir alışverişinde bulunulmaktadır. Osmanlı Devleti'nde meşveret meclisinden çıkan kararların sonuçlarına baktığımız zaman önemle üzerinde durulduğu kısım ise yasa ve hükümlere mutabık olunması şer'î hükümler dâhilinde gerçekleştirilmiştir.[1076] İslâmiyette aynı zamanda dinden dönenler (mürtedler) ve zekât vermeyi reddedenler için savaş hususu ise yine meşveret ile karara bağlanmıştır.[1077]

1.1. Mürtedlerin Öldürülmesi

Ebü'n-Necîb Şeyzerî mürtedlerin öldürülmesinin şeriata göre uygun olduğunu değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Buna göre Şeyzerî İslâm Dini'ne dâhil olan bir topluluk ve kavimden için sonradan İslâm'dan başka bir dine geçtikleri takdirde savaş açılabileceğini uygun görmektedir. Çünkü İslâm Dini'ne mensup olmakla birlikte İslâm'ı benimsediklerini bildirmiş olmaktadırlar. Daha sonrasında İslâm Dini'ni terk edenlere Şeyzerî iki tercih sunmaktadır. Birincisi İslâm'ı terk ederek yine Müslümanlar ile yaşayabilir. Ancak göze çarpmayacak şekilde hayatını devam ettirebilir. Şeyzerî bu durumda olanlara karşı savaşmayı gerek görmemektedir. Çünkü Müslümanlar ile beraber yaşadıklarından dolayı İslâm'a uygun olmayan hareket sergiledikleri zaman Müslümanlar tarafından uyarılır ve düzeltmeleri sağlanır. Eğer pişmanlık duyar ve bir daha bunu gerçekleştirmezlerse İslâmî hükümler ile yaşayışlarını sürdürmüş olurlar. Şayet İslâm'dan ayrıldıkları ve İslâm dışı hareket ve tavırlarında direniş gösterirlerse cinsiyet gözetmeksizin öldürülmelerine cevaz verilmiştir.[1078] Bu konuda İbrahim Canan'da dinden çıkan için İslâmiyet açısından yaşama hakkının olmadığını belirtmektedir. İbrahim Canan dinden çıkmayı irtidad olarak belirtmektedir. Kişi dinden çıktığı takdirde tekrar İslâm Dini'ne davet edilip inanıp dönerse yaşayabilir. Ama ısrarcı olup

[1076] Talip Türcan, *Şûra, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 39, s. 232.
[1077] Talip Türcan, *Şûra, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 39, s. 231.
[1078] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk, (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 257-258.

daveti reddeder ise öldürülmesinde dinen sakınca görülmemektedir.[1079] İbrahim Canan dinden çıkmanın toplu ya da tek olarak olabileceğini, ancak bunların çıkış sebepleri araştırılıp, tekrar dönmeleri için çağrıda bulunulabileceğini belirtmektedir. Bu konuda devletin her türlü şekilde savaşmasını uygun bulmaktadır. Şayet geri dönmeleri için bir süreliğine hapis cezasınıda uygun görmektedir. Hiçbir şekilde dönmezlerse öldürülmelerinde dinen sakınca görmemektedir. İbrahim Canan, Peygamber Efendimiz'in dinden çıkanlar konusunda öldürülmeleri gerektiği yönünde açıklama yaptığını belirtmektedir. Ancak İbrahim Canan'a göre tekrar İslâm Dini'ne döndüğü takdirde ceza verilmez. Verilirse İslâm Dini'ne girmede teşvik edici bir unsur kalmaz.[1080] Nitekim Tevbe suresinde şöyle buyrulmaktadır:

> *"Ehl-i kitap'tan Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve resulünün yasakladığını yasak saymayan ve hak dine uymayan kimselerle, yenilmiş olarak ve kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın,"*[1081]

Ebü'l-Hasan El-Eş'arî'nin bildirdiğine göre Peygamber Efendimiz mürtedlere karşı savaşmıştır. Aynı zamanda Hz. Ebû Bekir'de halifeliği döneminde mürtedlere karşı savaşta bulunmuşlardır. Yüce Allah'ın yardımıyla Müslümanlar her zaman mürtedlere karşı savaştan galip ayrılmışlardır. Ebü'l-Hasan El-Eş'arî'ye göre böylece insanlar Allah'ın yardımıyla İslâmiyet ile şereflenmişlerdir.[1082]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî mürtedlerin öldürülmeleri hususunda zaman olarak bir ihtilaf olduğunu belirtmektedir. Buna göre bir kısım âlimin hemen öldürülmesi gerektiği yönünde görüş bildirdiğini belirtmektedir. Bunu ise şeriata göre mürtedlerin öldürülmesinin uygun görülmesi ve Allah'ın emrinin ertelenmesinin uygun görülmemesine bağlamaktadır. Bazı âlimlerin ise üç gün süre sonunda

---

[1079] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 14, s. 141.
[1080] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 6, ss. 196-197.
[1081] Tevbe, 9/29.
[1082] Ebü'l-Hasan El-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn (İlk Dönem İslâm Mezhepleri)*, çev.: Ömer Aydın, Mehmet Dalkılıç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 42. Bu hususta Hz. Ebû Bekir'in halifeliği döneminde ridde ehli ile savaşlar her zaman olmuştur.

öldürülmesi yönünde görüş birliğine vardıklarını belirtmektedir. Bunu ise Mestur ve İcli'nin İslâm Dini'nden çıktıklarında Hz. Ali'nin üç gün süre verip, bu sürenin sonunda kılıçla öldürüldüğüne bağlamaktadır. Bir kısım âlimin ise mürtedler konusunda ağaçla dövülmek suretiyle öldürülmeleri gerektiği yönünde açıklama yaptıklarını belirtmektedir. Ancak Ebü'n-Necîb Şeyzerî mürtedlerin öldürüldükten sonrasında yıkanmasının gerekmediğini ve kefenlenmesinin de olmayacağını açıklamaktadır. Bundan dolayı mürted olanın cenaze namazının kılınmaması gerektiği ve Müslüman ile aynı mezarlığa defin işlemlerinin olmayacağını belirtmektedir. Öldükten sonra kalan mirası ise Müslümanların hazinesine katılacaktır.[1083] Bu konuda İbrahim Canan'da mürted olan kişinin cenazesinin yıkanıp, kefenlenmeyeceği yönünde görüş bildirmektedir. Aynı zamanda cenaze namazının eda edilmeyeceğini, herhangi bir şekilde ne Müslüman mezarlığı, ne de başka bir mezarlığa defnedilmesinide uygun bulmamaktadır. İbrahim Canan bu durumda bir çukura atılmasının gerektiği ve geride kalan mirası için hiç kimsenin talepte bulunamayıp hazineye devrolunacağını belirtmektedir. Aynı zamanda İbrahim Canan mürted bir kişi için cizyesinin geçerli olmayacağı, kestiklerinin yenmesinin caiz olmadığı, Müslüman bir kadınla evlenemeyeceği, köle olsa dahi alınıp satılamayacağını açıklamaktadır. Bu durumda ya ölecek, ya da yaptıklarından pişman olup tevbesinin kabulü ile tekrar Müslüman olacaktır.[1084]

Ebü'n-Necib Şeyzerî mürtedlerin esir olarak kabulünün mümkün olmayacağını, öldürülmelerinin uygun olduğunu savunmaktadır. Öldürülen mürtedlerin varislerinin hak sahibi olmayıp, mallarının hazineye kalmasının yanında, öldürülmeyenler için ise mallarının İslâm'ı kabul etmeleri göz önünde tutularak korunması gerektiğini açıklamaktadır. İslâm'ı kabul eden mürtedlerin korunan malları tekrar sahibine verilecektir. Şeyzerî mürtedler ile savaş hususunda hileye başvurulabileceğini belirtmektedir. Buna istinaden mürtedlere karşı ansızın harekete geçilebilir. Çünkü mürtedler Müslümanlar ile bağını koparıp ayrı bir

[1083] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 258.
[1084] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 6, s. 196.

coğrafyada bulunabilirler. Böylece kendileri bir ordu oluşturabilir ve savaş açılması zorunlu hale gelebilir. Bunun için daha önceki konularımızda da belirttiğimiz üzeri mürtedler ile savaşta hileye başvurulması caizdir.[1085] İmâm Ebû Yûsuf'un naklettiğine göre düşmanın gaflette bulunduğu bir sırada Peygamber Efendimiz hücumda bulunmuştur. Beni Mustalık Kabilesi üzerine yaptığı hücumda gaflette olduklarından dolayı bazıları hayvan otlatmak ve sürülerini sulamakla meşgul olmaktadırlar. Cüveyriye binti'l-Hâris ise bu gaflet sırasında dağda bulunmakta ve yakalanmaktadır.[1086] Buraya kadar olan meşveret üzeri konularımızı değerlendirdiğimiz zaman bir fikir birliğine varılması esas alınmaktadır. Ancak oluşturulan meşveret meclislerinde fikir birliğine varılması yönünden danışılan kişilerin hangi vasıflara sahip olması hakkında da fikir birliğine varmamız açısından açıklamasını gerçekleştirmek gerekmektedir.

1.2. Meşverette Bulunulacak Kişilerin Vasıfları

Meşveret usülü bir karara varılmak istenirken Peygamber Efendimiz'in izlediği yolun tercih edilmesini daha önceki konularımızda bahsetmiştik. Buna istinaden diyebiliriz ki devlet yönetiminde meşveret edilmek istenirken ulemanın, fukahanın ya da herhangi bir şekilde özellikle şunun katılması gerekmektedir diye bir tabir Kur'an-ı Kerim'de ve sünnet itibari ile açıklanmamıştır. Bu hususta Peygamber Efendimiz tek bir yol tercih etmemiştir. Peygamber Efendimiz meşvereti gerçekleştiriken bazen tüm ashabına danışmış, bazen ileri gelen saygın ve itibarlı kişilerle meşveret etmiştir. Bu ileri gelen kişiler ise genellikle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olmuştur.[1087] Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin bildirdiğine göre de meşveret meclislerinde tek kişi ile ya da kalabalık olarak toplu bir şekilde görüşülmesi hususunda kesin bir görüş birliği bulunmamaktadır. Şeyzerî, Fars hükümdarları, Hind hükümdarları ve Arap hükümdarlarının benimsedikleri yol olarak kalabalık

[1085] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 258.
[1086] İmâm Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l Harâc*, çev.: Müderris-zâde Muhammed Atâ'ullah Efendi, sadeleştiren: İsmail Karakaya, Akçağ Yay., Ankara 1982, s. 394.
[1087] Talip Türcan, *Şûra, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 39, s. 234.

ortamı tercih ettiklerini beyan etmektedir. Çünkü toplu olarak meşverette kişinin görüşünü bildirmesi ve diğer ortamda bulunan kişilerin görüşlerini de olumlu ya da olumsuz belirtmesi sağlanır. Bunun sonucunda çoğunluğun verdiği karara göre istenilen deliller sayesinde desteklenip ortak bir fikir meydana çıkar. Ayrıca bu şekilde oluşturulan meşveret meclisinden yanlış bir kararın çıkması da büyük oranda engellenmiş olur. Şeyzerî diğer bir husus olarak Mısır hükümdarları ve Rum hükümdarlarının toplu meşveret meclisinin aksine tek başına görüşmeleri tercih ettiklerini açıklamaktadır. Tek başına olan görüşmelerde ise kişinin toplu ortamdaki gibi her kafadan bir ses gelip, tartışma ve eleştiriler sonucu fikirlerini beyan etmesinin önüne geçileceği düşünülmüştür. Böylece güzel ve etkili fikirler meydana çıkmış olur. Ancak toplu halde olan meşverette bu fikirler ortaya atılsa dahi etkili olması hasebiyle herkes kendine mâl etmeye çalışır. Böylece kişinin kendi fikrinin ehemniyeti yok olur.[1088] Meşverette bulunulacak kişiler ile olan görüşmelerde hangi konu üzerinde fikir birliğine varılması yönünden değişik özellikler aranmaktadır.[1089] Bundan dolayı Ebü'n-Necîb Şeyzerî meşveret edilecek kişinin yedi tane özelliğe sahip olması gerektiğini açıklamaktadır.[1090]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin belirttiği birinci özellik meşveret ehlinin zeki ve anlayış sahibi olmasıdır. Çünkü bu şekilde kendisine danışılan meselelerin önemini kavrayıp bir kararsızlık içerisinde olmazlar. Sonuç olarak yerinde doğru kararlar alınmasını sağlarlar.[1091] İbrahim Canan'da bu konuda meşveret sahibi kişinin liyakatli ve akıllı olması gerektiğini belirtmektedir.[1092] Zira Peygamber Efendimiz *"Âkil olandan fikir alın ki doğruyu bulasınız…"* ve *"İşini bilmen, akıllı kişiye*

[1088] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 183.
[1089] Talip Türcan, *Şûra, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 39, s. 233.
[1090] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 184.
[1091] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 184.

[1092] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 135.

danışıp sonra da ona uymandır"[1093] buyurmuşlardır. Peygamber Efendimiz amcası İbnu Abbâs'a anlayışlı ve zeki olması münasebeti ile müşrik olduğu dönemde dahi hicret ile alakalı çok önemli, gizli kalması gereken meselelerde danışmıştır.[1094] Büyük mutasavvıf Mevlânâ'da akıllı olan kişinin başka akıllı birisiyle yakın arkadaş olması gerektiğini, onun fikirlerinden faydalanması için meşverette bulunmasını öngörmektedir.[1095] Süleyman Ed-Demîci'nin ise İbnu'l-Ezrak'tan aktardığına göre meşverette bulunmak doğruya ulaşmanın önderi ve aklın aşısıdır. Akıllı kişiler ile meşverette bulunan kimse meşverette bulunduğu kişinin aklının yarısını edinmiş sayılmaktadır.[1096]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî ikinci olarak meşveret ehli kişinin itimat edilen güvenilir birisi olması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü kendilerinden beklenen kararlarda itimatsızlık gösterip yanlışa düşerse verilen görev karşısında emanete hıyanet etmiş olurlar.[1097] Daha açıklayıcı izâh etmek gerekirse dinî bir konuda bilgi sahibi olmak için danışmak gerekirse bu kişinin güvenilir ve dindar birisi olması gerektiği belirtilmiştir. Meşveret ehlinin güvenilir birisi olmasının tercih edilmesi hangi hususta olursa olsun tercih edilen ve meşverette aranan bir özelliktir.[1098] Nitekim Peygamber Efendimiz *"Kendisiyle iştişare edilen kişi güvenilen bir kimse (olmalı)dır,"*[1099] buyurmuşlardır. Ancak İbrahim Canan, Peygamber Efendimiz'in belirttiğimiz bu hadis-i şerifi ve yukarıda bahsetmiş olduğumuz amcası İbnu Abbâs'a müşrik iken danışmasına istinaden kişinin güvenilir olması hasebiyle müşrik olmasının bir sakıncası olmadığını açıklamaktadır. Eğer meşveret ehli Müslüman olsun ya da müşrik olsun güven sahibi değilse kendisi için arzu

[1093] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 135.
[1094] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 133.
[1095] Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî-i Şerîf*, çev.:Tâhirü'l-Mevlevî (Tâhir Olgun), haz.: Recep Kibar, Sabah-Kırkambar Yay., İstanbul Ocak 2014, C. 4, s. 409.
[1096] Abdullah b. Ömer, b. Süleyman Ed-Demîci, *El İmâmet'ül Uzma (İslâmda Devlet Başkanlığı, "Hilâfet-Bey'at-Şûra")*, ter.: İbrahim Cücük, haz.: Mustafa Kasadar, Ravza Yay., 2. Baskı, İstanbul 1996, s. 390.
[1097] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 184.
[1098] Talip Türcan, *Şûra, TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C. 39, ss. 233-234.
[1099] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 17, s. 485.

etmediğini başkası için istediğinden dolayı ihanette bulunmuş olmaktadır.[1100] Zira II. Bayezid'e sunulan siyasetnâmede belirtildiği üzeri kişi herhangi bir iş hususunda dinine ve kararlarına her daim itimat ettiği kimselerle gerekli konuları saklamadan meşveret edebilmelidir.[1101] Muhammed b. El-Muhtar Eş-Şankıti de bilgili ve tecrübeli kişiler ile Peygamber Efendimiz'in güvenilir olmasından dolayı birebir hususi olarak istişare ettiği durumlar olduğunu belirtmektedir.[1102]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin belirttiği meşveret ehlinde olması gereken üçüncü özellik doğruluk üzeri olmasıdır. Eğer meşveret ehli sözünde doğru olur ve itimat edilir ise fikirleri de uygulamaya konulur.[1103] Peygamber Efendimiz *"Biriniz (din) kardeşine danıştığı zaman, danışılan kimse ona (hak ve doğru gördüğü) kanaatini söylesin,"*[1104] buyurmuşlardır. Böylece doğruluk ile amel edilen kişinin güveni de tam olur ve saygınlık kazanır.

Ebü'n-Necîb Şeyzerî dördüncü bir özellik olarak meşveret ehlinin karşılıklı olarak birbirlerine yönelik nefsinin izini sürmemesi gerektiği yönünde açıklama yapmaktadır. Çünkü nefis insanın doğruluktan uzaklaşmasına sebebiyet verir.[1105] Dünya işleri ile ilgili danışılan meşveret ehli kişilerin dinine bağlı, tecrübe sahibi, akıllı bir karar verme yeteneğine sahip, danışılan konu üzerinde birbirlerine karşı çıkar ilişkisi bulunmaması ve bir gaye üzerinde olmaması gerekmektedir.[1106]

[1100] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 135.
[1101] Anonim, *Sultan, Ordu, Reaya (II. Bayezid'e Sunulan Meçhul Siyasetnâme)*, haz.: Özgür Kavak, Klasik Yay., İstanbul Mart 2020, s. 96.
[1102] Muhammed b. El-Muhtar Eş-Şankıti, *Siyaset Fıkhı (Siyasi Sünnet Teşkilatta Başarı Kriterleri)*, çev.: İsmail Yaşa, Halil Kendir, Mana Yay., 2. Baskı, İstanbul Nisan 2015, s. 50.
[1103] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 184.
[1104] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 17, s. 485.
[1105] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 184.
[1106] Talip Türcan, *Şûra, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 39, ss. 233-234.

Mâverdî'nin Hasan Basrî'den naklettiği gibi insanın çirkin isteklerine karşı nefsiyle mücadele etmesi savaşların en erdemlisidir.[1107]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî beşinci olarak bir meşveret ehlinin kin beslememesi gerektiğini belirtmektedir. Çünkü kin besleyen bir kişi karşısındakine karşı dürüst davranmak konusunda geri durduğu gibi ona karşı düşmanlık beslemesine sebep olur. Böylece dürüst bir şekilde doğru yol üzeri olmayıp Allah yolundan sapmış olunur. Kin ve düşmanlık besleyen bir danışman için gerçekler gün ışığında olmayacağı gibi aksine doğrunun önüne gerilip eğrinin ön planda olmasını sağlar.[1108] Bunun için meşveret ehli kişinin birbirlerine karşı samimiyet içerisinde olan düşmanlık beslemeyen kişiler olması gerekmektedir.[1109] Bu durumda İbrahim Canan'ın da belirttiği gibi meşveret ehlinin en azından birbirlerine karşı düşmanlık ve bireysel olarak olumsuz düşünceleri bulunacaksa dürüst olup susması gerekmesi yönünde görüş bildirmektedir. İbrahim Canan'ın, Mâverdî'den belirttiği gibi meşveret ehlinin birbirlerine dost veya düşman olması halinde düşüncelerini beyan etme hususunda susmasında bir sakınca görülmemektedir. Bu sayede susmak ile dürüstlüğünü korumuş olurlar.[1110] Peygamber Efendimiz *"Müşteşar güvenilir olmalıdır, sorulana dilerse cevap verir, dilerse sükût eder (cevap vermez). Ancak cevap verecekse yapılacak iş kendisi için yapılıyormuşcasına (doğru) cevap versin,"*[1111] buyurmuşlardır.

Ebü'n-Necîb Şeyzerî altıncı vasıf olarak meşveret ehlinin nefsinin arkasına düşüp hak yoldan ayrılanlardan olmaması gerektiğini açıklamaktadır. Çünkü nefis kişinin aklının doğru yol üzeri olmasının önüne set çeker. Halis düşüncelerden

---

[1107] Mâverdî, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018, s. 55.
[1108] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 184.
[1109] Talip Türcan, *Şûra, TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, C. 39, s. 234.
[1110] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 135.
[1111] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 135.

ayrılıp doğru kararların alınmasına engel olur.[1112] Sivas Mutasarrıfı Abdî Efendi'nin de belirttiği gibi akıl o kadar değerlidir ki hakkı ve batılı birbirinden ayırt etmektedir. Doğruyu ve yanlışı birbirine karıştırmamaktadır. Eğer bunun aksine nefsine uyan meşveret ehli doğruluktan ayrılırsa dünyevî zevkler uğruna hem itibarını ve saygınlığını yitirmiş olur, hem de büyük bir cevher olan aklını ucuz bir şey için satıp değersizleştirmiş bulunur. Böylece meşveret ehli nefsi uğruna danışan kişiye verdiği akıl ile uygulamaları sonucu dünya ve ahirette kendisini alnı ak olarak çıkmaktan men etmiş olur.[1113]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin belirttiği yedinci son özellik ise devletin yönetim kadrosunda bulunan kişilerin elit kişiler olmasıdır. Bu kişiler gerek kabiliyetleri, gerekse kültürleri açısından en iyi yetişmiş kişiler olması gerekmektedir. Bu konuda bilgili, güngörmüş tecrübe sahibi ve nerde nasıl davranacağını bilen kişiler olmalıdır. Çünkü bu kişiler iyiyi, kötüyü ayırt etmede tecrübe edinmiş, feleğin çemberinden geçmiş, devletin iyi günlerinde bolluk zamanlarını, kötü ve darlık zamanlarını da tetkik etmiş kişilerdir. Bu yönden olaylara yaklaşımları konusunda en uygun fikri sunacak kişi bunlardır. Bu yüzden Şeyzerî tecrübeli, yaşını almış kişilerin kararsız davranmayacağını, doğru yolu gösterip, uygun olanı söyleyeceğini belirtmektedir.[1114] Bu konuda İbrahim Canan'da meşveret ehli kişinin aklıyla, bilgisiyle ve tecrübesiyle her yönden tam donanımlı birisi olması gerektiği yönünde görüş bildirmektedir. Buna liyakatli olan kişiler ile Şeyzerî'nin de üzerinde durduğu gibi hayatın süzgecinden geçerek belirli bir yaşa sahip olmuş kişiler olacaktır. Yalnız burada İbrahim Canan bir farkı göz önüne sermektedir. Kendisinde kibir bulunan deneyim sahibi olmayan genç birisinin ve aklıyla arası olmayan yaşlı, tecrübeli kişilere de danışılmaması gerektiğini açıklamaktadır.[1115]

[1112] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 184.
[1113] Sivas Mutasarrıfı Abdî Efendi, *Nutk-ı Bî Pervâ ile Akl-ı Dânâ Beyninde Muhâvere (Dil ile Akıl Arasında Söyleşi)*, haz.: Mesut Ayar, Nazlı Altunsoy, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Haziran 2017, ss. 29-30.
[1114] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 184-185.
[1115] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 135.

Nitekim Halife Me'mûn oğullarını çağırıp devletin yönetiminde bir sorun oluştuğu zaman, devlet için en ideal olanı tercih eden, güngörmüş, tecrübe sahibi kişiler ile meşverette bulunmalarını söylemiştir. Zira gerçeği söyleyip acı veren kişi yalan söyleyip tatlıyı sunandan daha hayırlıdır. Çünkü bu kişiler hükümdarın bilmediği konularda bilgi sahibi, görmediği hususlarda hükümdarın gören gözü olup uyaran kimselerdir.[1116]

İbrahim Canan, Peygamber Efendimizin meşveretteki liyakatleri hakkında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hakkında *"Ebû Bekr ve Ömer benim nazarımda, bir baş için göz ve kulak mesâbesindedir,"*[1117] buyurduklarını belirtmektedir. Aynı zamanda Peygamber Efendimiz *"Ebu Bekr ve Ömer istişâre sırasında bir meselede ittifak edip birleştiler mi asla itiraz etmem,"*[1118] diye söylemişlerdir. Hatta bu hususta İbrahim Canan, Hz. Ömer'in meşverette bulunduğu konular üzeri verdiği fikirleri onaylayan onbeş kadar ayet-i kerimenin indiğini açıklamaktadır. İbrahim Canan bu ayetlerin kadınların örtünmeleri, cenaze namazları konusunda münafıklar hakkındaki hükümlerde ve Bedir Savaşı'nda ele geçirilen esirlerle ilgili davranışlar gibi konular hakkında olduğunu söylemektedir.[1119] İbrahim Canan'ın belirttiğine göre Peygamber Efendimiz sadece Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ile değil hâdise ve konunun içeriğine göre herkesle meşverette bulunmuştur. Meşverette genç ya da yaşlı, erkek ya da kadın ayrımı gözetmemiştir. İbrahim Canan, hatta daha ilerisi Mü'min ya da münafık farkı gözetmeksizin, gerektiği takdirde müşrik ile de meşverette bulunduğunu açıklamaktadır.[1120]

[1116] Hatîb el-İskâfî, *Tercüme-i Lutfu't-Tedbîr fî Siyâsâti'l-Mülûk (Devlet Yönetiminde İstişâre, Tedbir ve Tecrübe)*, müt.: Abdullah Kudsî, haz.: Sadık Yazar, Rumeysa Bayram, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2018, s. 69.

[1117] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 132.

[1118] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 132.

[1119] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 133.

[1120] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 133.

İbrahim Canan'ın görüşleri üzeri Peygamber Efendimizin herkesle meşverette bulunduğu kişiler hakkında gerekli açıklamaları belirtelim. Peygamber Efendimizin ensar ve muhacirlerden meşverette bulunduğu kişiler *Hz. Ebû Bekir* ve *Hz. Ömer'in* dışında Hz. *Osman, Hz. Ali, Talha, Zübeyr, Üsyed İbnu Hudayr, Sa'd İbnu Muâz, Sa'd İbnu Ubâde, Muâz İbnu Cebel'*dir.[1121] Peygamber Efendimizin Uhud savaşının yeri konusunda meşveret ettiği kişi Medine'de olan münafıkların reisi İbnu Ubey Selül'dür. Yine Peygamber Efendimizin aklına ve meşveretteki hükümlerine güvendiği müşrik olmasına rağmen danışma halinde olduğu İbnu Abbâs'tır.[1122] Peygamber Efendimiz aynı zamanda kendileri hakkında kadınlar ile de meşverette bulunmayı, özellikle evlenme konusunda kızların fikrinin alınmasını belirtmekte ve *"Kendilerini ilgilendiren hususlarda kadınlarla istişâre edin,"* buyurmaktadır.[1123] Aynı zamanda Halid bin Velid kız kardeşiyle, Hz. Ömer'de Şifa Bintu Abdillah ile değişik hadiseler hakkında meşverette bulunmuşlardır.[1124]

Tüm bu belirttiğimiz meşveret ehlinde bulunması gereken vasıfların haricinde tam tersi olarak bulunmaması gereken bazı özellikleri ve meşveret meclisinde yer almaması gereken kişileri de Ebü'n-Necîb Şeyzerî açıklamıştır. Şeyzerî'ye göre cimrilerin, korkakların, nefsine düşkün olan hırslı kişilerin, kendini beğenen kibirli insanların, yalandan sakınmayan kişilerin meşveret meclisinde hiçbir zaman yeri yoktur. Bunun için meşveret meclisindeki kişileri belirlerken ince eleyip sık dokumak gerekmektedir. Zira cimri kişi nefsine uyar ve aklının saf halini koruyamaz. Para hırsı ile mal çoğaltmak uğruna ihanette bulunabilir. Böylece yerine getiremeyeceği sözlerin verilmesine sebebiyet sağlar. Korkak kişi ise cesaretim gerektiği zamanlarda yanındakinide bundan alıkoyar. Tüm bu hırs, cimrilik ve korkaklık insanın kalbine kötü düşüncelerin yerleşmesine neden olur.

[1121] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 133.
[1122] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 133.
[1123] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 161.
[1124] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995, C. 16, s. 164.

Şeyzerî'nin Abdülmelik bin Mervan'dan aktardığına göre yalan söylemeyi adet edinen ve kibirli, kendini beğenen kişiler uzak durulması gereken insanlardır. Çünkü yalancı kişi, insana iyi olanın kötü, kötü olanın iyi görünmesini sağlar. İnsanın hak yoldan batıla iletilmesine sebep olur. Kendini beğenen kişi ise görünüş itibari ile insanı aldatır ve yalancı kişinin yaptığı gibi insanı doğrudan uzaklaştırıp yanlışa sevk eder.[1125] Bundan dolayı hükümdar meşveret halinde olduğu zaman uygulama esasını hemen gerçekleştirmek yerine gerekli değerlendirmeleri meşveret meclisinde bulunanlarla gözden geçirmelidir. Yapılan tetkik ve incelemeler sonucunda kesin olarak doğruluğu kanıtlanmış fikirler, gerçekleştirmede doğru ve uygun olan zaman göz önüne alınarak, tatbik etme hususunda elverişli koşullar ertelenmemeli ve değerlendirilmelidir. Eğer ki bunlar göz önünde tutulursa hükümdar düzenli ve iyi bir devlet yönetimi sergiler. Bunun aksi olduğu halde kargaşalıklar oluşur. Bu düzensizliklere sebebiyet veren şeyleri ise Şeyzerî beş madde halinde belirtmiştir.[1126]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre devlet yönetiminde düzensizliklere ve kargaşaya sebep olacak maddelerden birincisi liyakat olmayan kişilere makam ve mevki verilmesi ve yetkilerle donatılıp tecrübe sahibi olmadan devlet işlerinin iç yüzünü bilmeden yaptırılması olarak açıklamaktadır. Şeyzerî'nin ikinci belirttiği husus ise zulüm ile çevresindeki kişilere eziyet etmek olacaktır. Böylece yalnız kalarak meşveret halinde bulunacağı kişileri çevresinden uzaklaştırmak vasıtası ile devletin düzenini ve işleyişini bozacaktır. Şeyzerî üçüncü olarak ise hükümdarın adalet üzeri bir yönetim sergileyememesidir. Bu şekilde hükümdar halktan toplayacağı vergilerde bir düzensizlik oluşturup, devletin yönetiminde kendisine karşı hem halkın hem de yönetim kademesindeki kişilerin itimatını kaybeder. Şeyzerî dördüncü vasıf olarak hükümdarın kendi istekleri doğrultusunda meşveret meclisini hiçe sayan bir yönetim sergilemesidir. Çünkü hükümdar kendi hevasına

[1125] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 185-186.
[1126] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 186-187.

uyup makam ve mevki verilmeyeceklere verirse, cezalandırma maksadı ile makam ve mevki sahibi olanları ise oradan uzaklaştırırsa devlet işleri içinden çıkılmaz bir hal alır. Bunu önlem almak maksadı sayan hükümdar danışılmadan yapmak ve hevasına göre hareket etmekle yapsa dahi hataya düşmüş olur. Şeyzerî beşinci ve son olarak meşverete ehli kişilerin doğru yol üzeri öğüt veren zeki ve akıllı insanların hükümdar tarafından hor görülüp meşveret meclisinden uzaklaşmasına sebebiyet verilmesi olarak açıklamaktadır. Bu şekilde davranan hükümdar nasihat edenleri hakir görmekle düşmanlık kazanmış olur.[1127] Meşveret üzeri buraya kadar işlediğimiz konulara değinecek olursak meşveretin önemi ve meşveret ehlinde bulunması gereken vasıflar ile bulunmaması gereken vasıflar üzerinde gerekli açıklamaları yapmış bulunmaktayız. Ancak bu konuda tüm bu özelliklerin ve önemin yanında bireysel olarak İslâm bilginlerimizin meşveret hakkındaki görüşlerini de ele almak gerekmektedir.

1.3. Ebü'n-Necîb Şeyzerî ve Diğer Düşünürlere Göre Meşveretin Önemi ve Faziletleri

Ebü'n-Necîb Şeyzerî'ye göre meşveret her daim bir iş konusunda doğru yola ulaşılmada insana rehberlik eden bir durumdur. Çünkü meşveret ideal fikrin meydana çıkmasını ve doğru yolun bulunmasını sağlar. Meşveret insanı karanlık olayların arasından aydınlığa ulaştıran bir doğruluk aracıdır. Değerli görülen açıklanamayacak derecede önem arz eden olayların ideal olan uygun fikirler olarak açığa çıkması meşveret ile olmaktadır. Meşveret ile ilgili ayet ve hadisler mevcut olup konumuzda bunlara değinilmiştir. Şeyzerî'nin Hasan-ı Basrî'den bildirdiğine göre Peygamber Efendimiz'de meşveret ile emrolunup, doğru yolun ortaya çıkmasında insanlara örnek oldu. Böylece insanlar da hayatlarında bunu uygulamışlardır. Şeyzerî'nin, Dahhak'tan bildirdiğine göre ise Peygamber Efendimiz'in meşveret ile emrolunması tüm insanlığa sayılamayacak kadar faydasını bildirmek sureti ile önemi anlaşılmaktadır. Zira insanın aklına gelen

[1127] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, s. 187.

fikirlerin bir olay karşısında doğruya ulaşması açısından üzerinde durulursa isabetli kararlar verilir. Yalnız meşveretten uzak kalmak sureti ile ısrarcı tavırlar sergilemekle tek başına kararlar vermek ise insanın yanlışa düşme konusunda hata yapma riskini artırdığı gibi doğru yoldan uzaklaşmasına neden olur. Şeyzerî meşverete uzak kalmakla kendi fikirlerinde inat eden kişinin kurtuluşa eremeyeceği ve doğru yola ulaşamayacağını açıklamaktadır. Çünkü insan hak yoluna meşveret sayesinde ulaşır ve yok olmaktan kurtulur.[1128]

Ebü'n-Necîb Şeyzerî, Hz. Ali'den nakleder ki meşveret kişiyi doğruya götürür. Eğer kişi meşverete lüzum görmeyip kendi fikirleri ile yetinmeye kalkarsa yanlışın en büyüğünü yapmış olur. Yani meşverette bulunmak tek başına fikir sunmaktan daha faziletlidir. Tek başına fikir sunmak insanı eksik kılar. Ancak başkasına danışıp doğruyu elde etmek sureti ile insan tamamlanmış olur. Bu şekilde insan tek başına verdiği kararların sonucunda pişmanlık duyacağı gibi meşveret usülü ile verdiği kararlardan ise asla pişmanlık duymaz. Şeyzerî hükümdarın kendi halinde verdiği kararların danışmadan uzak olduğu sürece hükümdarın feraha ulaşıp doğruyu bulamayacağını belirtmektedir. İnsan aynı zamanda meşveret sayesinde tedbirli olmayı öğrenir. İşlerinde temkinli bir şekilde düşünüp kararlarını isabetli vermesini sağlar. Bunu yaparken insanın doğruya ulaşmasında sabrında büyük önemi olduğu kaçınılmazdır. Meşveretten sonra sabretmekle kararların düşünülüp, tartışılıp detayları belirledikten sonra uygulama sahasına geçilmesi gerekmektedir. Gerekli hazırlıkların yapılması, önlemlerin alınması ve uygulanması belirli bir zaman ve sabır sonucunda olmaktadır.[1129]

Şeyzerî hakikate ulaşma konusunda meşveretin büyük önem arz ettiğini açıklamaktadır. Çünkü kişi aklının erdiği şekilde tek başına uygulama yapar ve

[1128] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 179-180.
[1129] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 180-181.

ona göre sonuç elde eder. Yani kişinin aklı ne kadar ise uyguladığı kararların sonucuda o kadar olacaktır. Ancak meşveret sonucu nice fikirler ortaya çıkacak ve sonuçları da o derece büyük ve güzel olacaktır. Ama tam tersi olarak insan kibre kapılıp gururuna yenik düşerse hata yapar, kendisi hakkında kin ve düşmanlık beslenmesine neden olur. Şeyzerî kişinin tek olarak karar verip hataya düşmesi sonucu bunu kendisine yakıştıramayıp yalanlama gereği duyacağını belirtir. Böylece görüşlerinde doğru yolu göstermede yardım eden meşvereti kabul etmemekle kendisine en büyük zararı vermiş olur.[1130]

a. Hz. Ali'ye Göre Meşveretin Fazileti

Hz. Ali meşvereti Siyaset-i Şer'iyye kapsamında yerine getirmekle yükümlü olunan insanın mutluluğunu esas alan şeriatın toplum açısından önde gelen en dayanıklı terk edilmeyecek unsurlarından biri olarak görmektedir.[1131] Zira Şûrâ suresinde *"İşleri de aralarındaki danışma ile yürür,"*[1132] buyrulmaktadır. Hz. Ali meşvereti İslâm Dini'nin temel esasları arasında görmektedir. Abdülazîz Çâvîş meşveretin bu hususta İslâm tarihindeki uygulamalarını ele almıştır. Nitekim Hulefâ-ı Râşidîn zamanındaki halifelerimiz meşvereti yerine getirmeye özen göstermişlerdir. Bunun sağlam olarak ele alınmasını ise alınan kararların, önemli olayların belirli bir düzen içinde yazılmasıyla arşivlemek sureti ile korunmasını sağlamışlardır. Halkın arasında gerçekleşen olayların açıklamalarını Peygamber Efendimiz'in uygulamaları yolunda Cuma hutbelerinde ya da Cuma namazlarını eda ettikten sonra cerayan eden hadiselerin önemli görülenleri hakkında açıklamalar gerçekleştirmişlerdir. Hulefâ-ı Râşidîn zamanında meşveret ülke yönetiminde sadece halifeler tarafından değil tüm valiler tarafından da aynı nitelikte uygulanmıştır. Meşveret konusunda halka karşı her daim kapılar açık

[1130] Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013, ss. 181-182.
[1131] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 28.
[1132] Şûrâ, 42/38.

tutulmuştur. Aynı zamanda Emevî devleti zamanındaki hükümdarlarda halka kapılarının kapanmaması konusunda özen göstermişlerdir. Zira kapanması durumunda hâkimlerin, müftülerin, büyük İslâm âlimlerinin Kur'n-ı Kerim'in hükümleri ve öğretileri konusundaki uygulamalara aykırı davranmak suçlamalarından korkmuşlardır. Abdülazîz Çâvîş, Abbâsî devrini ele aldığında ilk baştan beş halife zamanında da meşverete önem verildiğini belirtmektedir. Zira hükümdarlar karar verme ve söz söyleme hakkında tek yetki sahibidirler. Ancak Abbâsîler devrinin ilk beş hükümdarı zamanında devletin yüksek makamdaki yönetimde bulunan kişileri, vezirler, valiler tarafından bir meşveret meclisi oluşturulup kararlar alınmıştır. Yalnız bu meclisi Abdülazîz Çâvîş resmi olarak görmemekte, ancak yine de önemli bir adım olarak zikretmektedir.[1133]

Abdülazîz Çâvîş, Abbâsîler devrinde halife Me'mun döneminin meşverette resmiyet kazandığını belirtmektedir. Halife Me'mun yönetimi altındaki tüm milletlerim temsilcilerinden oluşan bir meşveret meclisi oluşturmuştur. Aynı zamanda Büveyhîler[1134] döneminde Âl-i Buveyh'in, Sâmanî Devleti[1135] hükümdarlarının, Selçuklu Devleti[1136] hükümdarlarının ve Eyyûbî Devleti[1137] hükümdarlarının zamanlarında meşveret aynı derecede öneme sahiptir. Bu dönemlerde her daim kadıların görevlerinde yanlarında halkı temsilen meşveret meclisleri bulunmuştur. Bu meclisin görevi kadıların verdikleri kararların uygunlukları konusunda doğru yolun gösterilmesini sağlamaktır. Abdülazîz Çâvîş'in belirttiği üzeri bunun yanında kadıların Kur'an- Kerim'in hükümlerine uymaları halinde veya bu hükümlere uymalarını sağlayacak halkın içerisinden

[1133]Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi)*, çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, ss. 28-29.

[1134] Büveyhîler: Güney İran ile Irak'ta 932-1055 yılları arasında hüküm sürmüş, Şiî mezhebine mensup İranlı hanedanlıktır.

[1135] Sâmanî Devleti: Horasan ve Maveraünnehir'de 874-999 yılları arasında hüküm sürmüş olan İran menşeîli Müslüman bie hanedandır. Türkler arasında İslâmiyet'in yayılmasında önemli rol üstlenmişlerdir.

[1136] Selçuklu Devleti: Türkler tarafından kurulan 1040-1308 yılları arasında Ortadoğu'da hüküm sürmüş en büyük devletlerden birisidir. İslâm dünyasına büyük fıkıh, kelam, tefsir ve hadis alanındaki âlimlerin yetişmesinde katkı sağlamıştır.

[1137] Eyyubî Devleti: Kurucusu büyük İslâm hükümdarlarından Selahaddin Eyyubî'dir. 1174-1524 tarihleri arasında Suriye, Mısır, Yemen, Mezepotamya'nın kuzey kısmı ile Filistin topraklarında hüküm sürmüştür. Haçlılara karşı önemli zaferlerin elde edilmesini ve güç oluşturulmasını gerçekleştirmişlerdir.

çıkan kimselerin sayesinde Meşveret önemini yitirmeyecektir. Zira hükümdarların ve kadıların kimseyi tanımadan Allah'ı ve adaletini unutarak kendi kendine kanunlar üretip devletin idaresinde zulümle hükümlerin oluşmasına sebep olur. Bu ise Meşveretin tüm Müslümanlar tarafından köhneleşmiş olarak görünmesine sebebiyet verir. Nitekim meşveretin önemi ve çıkan karara karşı gelinmeyip itaat edilmesi konusunda Peygamber Efendimiz, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in herhangi bir konuda bağdaşıp anlaşma sağlamaları hususunda kendisininde onların görüşlerine katılacağını belirtmiştir. Bu da bizlere tüm Müslümanların meşveretin önemini bilmeleri ve uygulamaları konusunda önem arz ettiğini belirtmektedir.[1138] Çünkü İslâm siyasetinde Hz. Ali'ye göre adalet ve doğruluk, bir de meşveret olmak üzere iki temel bulunmaktadır. Bunun zıddını düşünen kimselerin ise Hz. Ali cehalet içinde olduklarını, bağnazlık içinde bulunup İslâm'a karşı fenalık ettiklerini bildirmektedir.[1139]

Abdülazîz Çâvîş bir olayın meydana geldiği zaman Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimiz'in uygulamalarına dair bir hüküm bulunmadığı takdirde ikinci İslâm halifesi Hz. Ömer tarafından ashab-ı kirâm ile meşveret halinde olduğunu belirtmektedir. Yapılan meşveretin sonucunda Hz. Ömer'in bir konu üzerinde karar kılınıp hüküm verdiği açıklanmıştır. Abdülazîz Çâvîş bu konuda Hz. Ali'nin durduğu hususu belirtmektedir. Hz. Ali Peygamber Efendimiz'e bazı olayların cereyan ettiğini, fakat bu olaylar ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de hüküm bulunmadığı ve sünnet üzeride üslubun gerçekleşmediğini söylemiştir. Bu konuda ne yapılmasının gerektiği ve uygun olduğu yönünde görüşlerini bildirmesini belirtmiştir. Bunun üzeri Peygamber Efendimiz liyakat sahibi Müslüman âlimlerin bir araya gelip meşveret halinde bulunulması gerektiğini belirtmiştir. Meşveret sonucunda alınan kararların çoğunluğun görüşüne göre uygulanması gerektiğini, sadece tek bir kişinin görüşüne uyulmaması gerektiğini açıklamıştır. Zira

[1138] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, ss. 29-30-31.
[1139] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, ss. 48-49.

Abdülazîz Çâvîş'in Kadı Şüreyh[1140]'ten aktardığına göre Hz. Ömer'in mahkemelerde vereceği kararlar konusunda uygulaması gerektiği hususları açıklamıştır. Buna göre vereceği kararlar doğrultusunda ilk önce sünnet üzeri uygulamaların tatbik edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak hatırına gelmediği takdirde daha sonrasında doğruluk üzeri olan imamların hükümlerinden hangisi aklına gelirse onun yolunu tatbik etmesi gerektiğini belirtmiştir. Eğer aklına bunlardan herhangi biriside gelmezse kendi düşüncesine göre görüş bildirmesi ve hükme varması gerektiğini, ilim ehli ile meşverette bulunup ilerin düzene konulması gerektiğini açıklamıştır.[1141] Zira Hz. Ali İslâm siyasetindeki kararların adalet ve doğruluk üzeri, bir de meşveret üzeri şekillendiğini belirtmiştir. Nitekim hükümdarın makam olarak değeri en zirve noktada bulunsa dahi hal ve hareketlerinde, verdiği hükümlerde halkına karşı her daim sorumlulukları vardır.[1142] Hz. Ebû Bekir'de bu konudameşverette bulunulması durumunda doğru ve haklı görüşler esasında hareket edilmesi gerektiğini ve meşveret meclisinde doğru olarak kabul görmesini belirtmektedir.[1143]

Hz. Ali meşverette bulunulması uygun görülmeyen hususlar konusunda da görüşlerde bulunmuştur. Buna göre açık olarak belirtilmeyen konulara karışılmaması ve anlamamış gibi davranılması gerektiğini belirtmektedir. Meşveret meclisinde yeri geldiğinde açıklaması uygun olmayan, gizli kalması gereken konularında bulunabileceğini belirtmektedir. Bu durumda ise arabozucu ve sır saklamayı bilmeyen kimselerin meşveret meclisine sokulmaması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü Hz. Ali gammaz birisinin ne kadar saf gibi görünsede yine

[1140] Kadı Şüreyh: 600-699 yıllarında yaşamış, 639 yılında kadılık görevine Hz. Ömer tarafından başlatılmış devrin ileri gelen fıkıh bilginlerindendir. Kadılık görevine geldiğinde 40 yaşındadır. Kûfe ve Basra'da bu görevlerde bulunmuştur. Hz. Ömer, Hz. Ali, Muaviye dönemlerinde yine bu görevini sürdürmüştür. Kadılık görevi dönemlerinde verdiği kararlar doğrultusunda İslâm tarihinde adalet üzeri önemli bir yere sahip olmuştur. Mahkemelerde yalancı şahitlerin çoğalması üzerine istihbarat edilmesi gerektiğini ilk defa uygulamaya koymuştur. Bunu ise insanların yeni şeylere başvurmaları üzerine kendisinin de yeni şeyleri uygulamaya geçirdiğini belirtmekle açıklamıştır.

[1141] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, ss. 32-33.

[1142] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 50.

[1143] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 98.

de hileden yana olacağını açıklamaktadır. Aynı zamanda Hz. Ali cimrilik eden pinti kişilerin ve meşveret meclisine sokulmaması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü eli sıkı olan bu kişiler büyük işlerin yapılmasında zorunlu haller haricinde olanların yapılmasını uygun görmez ve cesaret sahibi olmayıp korkak davranarak cimrilik ederler. Aynı zamanda cimrilik ve korkaklık Allah'ın hükümleri hakkında kötü zanların ortaya çıkmasına sebep olur. Böylelikle insanın kararlılık ve gayretini etkileyip halka göre değil de kendine göre uygulamalarda bulunup haksızlık ve zulme sebep olur. Hz. Ali aynı zamanda hırs ve ihtiras sahibi kişilerinde meşveret meclisinde bulunmasını uygun görmemektedir. Çünkü bu kişiler bir şeyi elde etme konusunda aşırı istekli olurlar ve bu hususta kötü olarak görünenin de iyi olarak görünmesini sağlayacaklarını belirtmektedir.[1144]

Nitekim hükümdarın danışacağı kişinin en kötüsü daha evvelden kötü ve suçlu insanlar ile samimi olan ve onların suçlarına ortak olan kişilerdir. Bu kişiler asla insanın gizlilik arz eden konuların danışılacağı birisi olmamalıdır. Çünkü bu kişi kötü ve suçlu kişilerin yoldaşıdır. Bundan dolayı kişi danışma konusunda öyle birisini bulmalıdır ki hiçbir suçlu ve kötü kişler ile yoldaşlık etmemiş olup gerekli önlemleri alıp onların günahlarına kesin olarak ortak olmamış birisi olmalıdır. Böyle kişiler Hz. Ali'ye göre günahı olmayan, yardımsever, herkesten daha çok şefkat sahibi ve kötü kişilerle alakası olmayan, danışan kişiye muhabbet besleyen insanlardır. Böyle kişiler Hz. Ali'ye göre özel ve genel olarak her hususta danışılması gereken kişilerdir. Bunların arasından da öyle birini seçmeliki ve muhabbet beslemelidir ki Allah'ın rızası gözetilmeyen ve yanlış olarak verilen kararlarda dahi hükümdarı eleştirme, doğru olanı söyleme cesaretine sahip olmalıdır. Hz. Ali bu özelliklerde olan birisi ile arkadaşlık edilmesi gerektiğini belirtmektedir.[1145]

[1144] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, s. 59.
[1145] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, ss. 59-60.

Hz. Ali dinin emir ve yasaklarına hakkıyla riayet eden kişilerin özel olarak yanında bulundurulmasını uygun görmektedir. Çünkü bu kişiler yağcılıktan uzaktırlar. Yapılmayan işlerin yapılmış gibi görünmesini, böylelikle alkış tutulmasını engellemiş olurlar. Zira alkış tutulan kişiler büyüklüğe kapılıp kibir ve guru sahibi olurlar. Bunun içindir ki insanın iyi ile kötüsü aynı kefede olmamalıdır. Aynı tutulduğu takdirde ise kişiyi iyilikten soğutup kötülüğe yöneltmeye vesile olur. Aynı zamanda Hz. Ali sünnet konusunda ümmetin ileri gelenleri tarafından uygulanan, herkesin tatbik ettiği ve birbirleri ile kaynaşmayı sağlayan hususlar konusunda eski olan sünnetin devam ettirilmesini uygun bulmaktadır. Eski olan uygulanan sünnetlere karşın yeni bir aykırı olacak sünnetlerin ortaya çıkarılıp uygulanmasını doğru bulmamaktadır. Bunun için dinin buyruklarına uygun sünneti uygulayan güzel ahlâk sahibi kişilerin örnek alınması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü bunun vebalide vardır. Hz. Ali'ye göre devlet hususunda uygun olan tedbirlerin alınıp daha önceden doğruluk üzeri olan sebepler konusunda bilginler ve âlimler ile meşverette bulunulması, ona göre karar verilip tatbik edilmesi gerekmektedir.[1146]

b. Nizamü'l-Mülk'e Göre Meşveretin Fazileti

Nizamü'l-Mülk devlet meseleleri hususunda meşverette bulunmayı kişinin birbirini dinleyerek bir yargıya varmadaki güçlü duruşuna bağlamaktadır. Çünkü bir hadise hakkında herkesin bilgisi olabilir. Ama Nizamü'l-Mülk bu bilginin değişikliğine değinmektedir. Bazısı bir hadise hakkında detaylı geniş bilgi sahibi iken, bazısı ise daha az malumat sahibidir. Detaylı geniş bilgi sahibi olan daha önceden tecrübe sahibi olduğu için liyakatli bir duruş sergiler. Ancak bilgisi olupta tecrübe edinmemiş olan ise tam liyakate erişemedği gibi uygulama konusunda da zayıflık göstermektedir. Nizamü'l-Mülk bu konuda tecrübenin daha önemli olduğunu çok gezen ile hiç gezmeyenin bir tutulamayacağını

[1146] Abdülaziz Çâvîş, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2017, ss. 60-61.

belirtmektedir. Tüm bu belirtilenlerden ötürü devletin yönetimi konusunda Nizamü'l-Mülk meşveretin yapılması için âlimler, bilginler ve tecrübe sahibi kişilerin tercih edilmesi gerektiğini belirtmektedir. İnsan tabiatı dolayısıyla her zaman farklı kişiliktedir. Kimisi zeki ve anlayışlı, kimisi ise ona göre daha geç anlama yetisine sahip olabilir. Bundan dolayı Nizamü'l-Mülk devlet idaresinde bir kişinin tek başına ancak bir insanın yapabileceği işleri gerçekleştireceğini belirtmektedir. Ancak meşverette bulunulması halinde iki kişinin ise iki insan gücünde işlere vakıf olacağını belirtmektedir. Yani Nizamü'l-Mülk'e göre on insan ile bir insanın bir tutulamayacağı, on insanın her zaman bir insandan üstün olacağını belirtmektedir.[1147]

Nizamü'l-Mülk dünya üzerinde herkes tarafından kabul görülen ve tasdik edilen bir husus olarak Peygamber Efendimiz'den daha âlim birisinin bulunmadığı yönünde görüş birliği olduğunu vurgulamaktadır. Peygamber Efendimiz'in her hususta yüce ilmine ve bilgisine istinaden Allah Peygamber Efendimiz'e meşverette bulunmasını emretmiştir. Nizamü'l-Mülk, Peygamber Efendimiz'in meşverete gerek duyduğu hususlardan ötürü hiçbir insanın meşverete gerek duyulmayacağı konusunda söz etmesini ise kesinlikle yanlış bulmaktadır. Meşverete sıcak bakılmamasını ise Nizamü'l-Mülk bir yargı oluşturmaktan yoksun olmaya ya da başına buyruk hareket etmeye bağlamaktadır.[1148] Nitekim Âl-i İmran suresinde Yüce Allah'ın, Peygamber Efendimiz'e meşvereti emrettiği belirtilmektedir. *"Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever,"*[1149] buyrulmuştur. Nizamü'l-Mülk'e göre hükümdar bir hadise ile baş başa kaldığı zaman bu konuda görüşlerini değerlendirmesi açısından âlimler, bilginler ve kendisine has danışabileceği arkadaşları ile meşverette bulunması

[1147] Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Nisan 2018, ss. 127-128.
[1148] Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Nisan 2018, s. 128.
[1149] Âl-i İmrân, 3/159.

gerekmektedir. Tüm fikir beyan edilen görüşler hakkında aralarında en uygun olanı seçmeli ve uygulamaya koymalıdır.[1150]

c. Pîr Mehmed Za'ifî'ye Göre Meşveretin Fazileti

Pîr Mehmed Za'ifî'ye göre meşverette bulunmak devletin yapılmaması mümkün olmayan bir kuralıdır. Tek başına hükümdarın karar verme ve uygulama yetkisi vardır. Ancak danışarak yapılması ise daha uygun görülmektedir. Bu konuda vezirlere danışılması da uygun olmaktadır.[1151] Bu yüzden Pîr Mehmed Za'ifî iyi bir yönetim sergileyen hükümdarın her şeyi kendisi yapması yerine aynı zamanda paylaşmasınıda bilmesi gerektiği ve vezirlerle meşverette bulunması gerektiğini açıklamaktadır. Meşveret hususunda Za'ifî hükümdarın en iyi danışacağı kişiyi vezir olarak kabul etmekte, devletin düzenli olarak yürütülmesinde vezirin her konudan haberdar ve işbilir olduğunu kabul etmektedir. İşini iyi yapamayan ve liyakatsiz vezirler ile halkın durumundan haberdar olmanın imkânsız olduğunu belirtmektedir. bu yüzden hükümdar kararlarını uygulamadan evvel vezirleriyle görüş alışverişinde bulunup hükmünü ona göre bildirmelidir. Bunun içindir ki hükümdarın adına leke sürecek, azametini ve heybetini yok edecek davranışlardan kaçınılması, devletin refah içinde yönetilmesi hususundaki kararların alınıp uygulanması Za'ifî'ye göre meşveret iledir.[1152]

Pîr Mehmed Za'ifî'ye göre hükümdar her işe tek başına yetişemez. Hükümdarın her işe tek başına yetişemeyeceği için yardımcıları, valileri, beyleri ve vezirleri sayesinde iş paylaşımını yapıp yönetimi ona göre gerçekleştirmektedir. Bu yüzden hükümdarın valileri, beyleri, yardımcıları ve vezirleri yetkin kişiler olmakla

[1150] Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname,* çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul Nisan 2018, s. 128.
[1151] Pîr Mehmed Za'ifî, *Gülşen-i Mülûk (Hükümdarlar Bahçesi)*, haz.: Vedat Ali Tok, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2013, s. 38.
[1152] Pîr Mehmed Za'ifî, *Gülşen-i Mülûk (Hükümdarlar Bahçesi)*, haz.: Vedat Ali Tok, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2013, ss. 28-29.

beraber, hükümdarın eli, ayağı, güç ve kuvvetinin dayanaklarıdır. Bunun için tüm bunlar ile meşveret esastır. Bundan dolayıdır ki meşverette bulunulacak kişinin güvenilecek gizli bilgilerin teslim edileceği birisi olması gerekmektedir. Za'ifî arabozucu kişilerin, fitneden yanlı olan cimri ve hırs sahiplerinin hükümdarın meclisinde bulunmaması gerektiğini belirtmektedir. Bunun için Za'ifî, akıllı, önlem sahibi, tecrübeli, sabırlı, adaletten şaşmayan liyakatli kişilerin mecliste bulunmasını uygun görmektedir.[1153]

d. Gelibolulu Mustafa Âlî'ye Göre Meşveretin Fazileti

Gelibolulu Mustafa Âlî meşveret konusunda görüşlerini aktarırken daha ziyade meşveret ehlinde bulunması gereken nitelikler hakkında bilgi vermektedir. Gelibolulu Mustafa Âlî meşveret konusunda iyi bir danışman seçilmesi gerektiğini, bu danışmanın gösterdiği yolun da Peygamberlerin ahlâkı üzeri olması gerektiğini belirtmektedir. Danışılacak kişinin geçmiş zamanlar konusunda tecrübe ve bilgi sahibi olması, bu konuda hükümdara geçmiş hükümdarlar hakkında malumat vermesi gerekmektedir. Gelibolulu Mustafa Âlî danışılacak kişinin cesaretli olması gerektiğini, hükümdarın ve devletin heybetine gölge düşüren olaylar hakkında doğru yolun gösterilmesini sağlamasının uygun olduğunu açıklamaktadır. Bunun içindir ki meşveret ehli olan kişi dürüst bir kişiliğe sahip olmalı, kin gütmemeli, intikam peşinde koşmamalıdır. Alçakgönüllü, ileri görüşlü, zeki, ahlâkı güzel, şairane bir kişikte güzel yazabilen her konuda marifetli birisi olmalıdır. Gelibolulu Mustafa Âlî aynı zamanda meşveret ehlinin hırstan ve ihtirastan uzak, hükümdara ettiği açıklamalar konusunda kimseye ihtiyaç bırakmayan birisi olmasının en büyük mevki

[1153] Pîr Mehmed Za'ifî, *Gülşen-i Mülûk (Hükümdarlar Bahçesi)*, haz.: Vedat Ali Tok, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2013, s. 29.

olduğunu bilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Bu görevin değerini bilip şükretmeli, azledilmek konusunda korkaklık göstermemelidir.[1154]

Gelibolulu Mustafa Âlî meşveret ehli kişinin yol göstermede yaptığı iyiliklerin karşılığını ahirette alması gerektiğini bilen birisi olması gerektiğini belirtmektedir. Bundan dolayı hükümdarın huzurunda iken çekinmemeli, mazlumların hallerini, yapılan zulümleri hükümdara aktarabilmelidir. Gelibolulu Mustafa Âlî'ye göre vezirlerin bu konuda kullandıkları yöntem gizli kalan hadiselerin açığa çıkarılmasında çeşitli hikâye ve yorumlar ile iletilmesi şeklindedir. Ancak Gelibolulu Mustafa Âlî yaşadığı dönem itibari ile bunun bilgi ve kültür çerçevesinde ele alınıp meşveret meclislerindeki görüşmelerden sonra hükme bağlanması gerektiğini belirtmektedir.[1155]

e. İbnü't-Tıktaka'ya Göre Meşveretin Fazileti

İbnü't-Tıktaka, Peygamber Efendimiz'in sürekli olarak ashabı ile meşveret halinde olduğunu belirtmektedir. Bunu ise şu örnekle temellendirmektedir: Peygamber Efendimiz Bedir Savaşı öncesi Medine'den bir gurup Müslüman eşliğinde Bedir'e yola çıkmıştır. Bedir'e yanaştıkları zaman su bulunmayan bir bölgede konaklamışlardır. Bunun üzerine ashabtan birisi Peygamber Efendimiz'e vahiy gelmesi üzere mi? Yoksa kendi fikri ile mi? Burada konakladıklarını sorması üzerine, kendi fikri ile konakladıkları cevabını almıştır. Bunun üzerine ashabtan olan bu kişinin suya yakın bir bölgede konaklamalarının daha uygun olacağını, bu sayede müşriklerinde suya yanaşamayacaklarından dolayı üstün bir durumda

[1154] Gelibolulu Mustafa Âlî, *Nushatü's-Selâtîn (Siyaset Sanatı)*, haz.: Faris Çerçi, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2015, s. 90.
[1155] Gelibolulu Mustafa Âlî, *Nushatü's-Selâtîn (Siyaset Sanatı)*, haz.: Faris Çerçi, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Ekim 2015, s. 91.

olacaklarını belirtmesi üzerine Peygamber Efendimiz bu kararı uygulayıp suya yakın konaklamışlardır.[1156]

İbnü't-Tıktaka, Yüce Allah'ın Peygamber Efendimiz'e yardım etmesi haricinde ayrıyetten meşvereti de emretmesi konusunda kelam ile ilgilenen âlimlerin bu konuda fikir ayrılığında olduklarını belirtmektedir. Bu fikir ayrılığına göre dört hususta fikir beyan etmişlerdir. Birincisi Allah'ın Peygamber Efendimiz'e meşvereti emretmesi ashabın gönül kırgınlıklarının gerçekleşmesini engellemesi için olduğudur. İkincisi Yüce Allah'ın savaş hususunda Peygamber Efendimiz'in, ashabına danışmak sureti ile meşverette doğru yolu bulması ve uygulaması amacı ile olduğudur. Üçüncüsü faydalı olduğundan dolayı meşveretin Peygamber Efendimiz'e emredilmiş olduğudur. Dördüncüsü ise son olarak insanların Peygamber Efendimiz'in gösterdiği yol üzeri hareket etsinler diye meşveretin emredilmiş olmasıdır. İbnü't-Tıktaka ise en idealinin belirtilen görüşler çerçevesinde dördüncücü olduğunu ve kendisinin bu görüşü benimsediğini açıklamaktadır. İbnü't-Tıktaka tek başına karar verip doğruya ulaşmadan ziyade, meşverette bulunup yanlışa düşmeyi daha yerinde bir karar olarak görmektedir. Aynı zamanda İbnü't-Tıktaka hükümdarın yanında daima bir sırdaşının olması gerektiğini, onunla meşverette bulunup yardımlaşmasının uygun olacağını açıklamaktadır. Bu konuda meşverette bulunan kişi meşverette bulunulan karşısındakinden daha zeki olsa bile ortak fikir beyanı sayesinde daha sağlam ve pekiştirilmiş halde heybetini sağlamlaştırmaktadır. Lakin İbnü't-Tıktaka yine de meşveret ehlinin ileri görüşlü, ölçülü hareket eden, içten davranışlar sergileyen birisi olması gerektiğini vurgulamaktadır.[1157]

[1156] İbnü't-Tıktaka, *El-Fahrî,* çev.: Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul Aralık 2016, ss. 32-33.
[1157] İbnü't-Tıktaka, *El-Fahrî,* çev.: Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul Aralık 2016, s. 33.

f. İbnu'l-Mukaffa ve Tuhfetü'l-Memlûk'e Göre Meşveretin Fazileti

İbnu'l-Mukaffa meşveret konusunda tek başına hüküm bildirenin bir fikir sahibi olmayacağını bildirmektedir. Aynı zamanda irade ve yargılarında tutkularına uyarak fikirlerinden ayrılan kişinin kötü sonuçlarla karşılaşacağını belirtmektedir. Çünkü meşveret insanın her daim yanında bulunan en ideal dayanaktır. Bunun için danışılacak kişinin itimat edilen birisi olması gerekmektedir. İbnu'l-Mukaffa'ya göre hükümdarın tedbirli olanı görüşlerinde de her daim tedbirli davranan kişilerle meşveret halinde olandır. Bunun içindir ki İbnu'l-Mukaffa'ya göre öğütte bulunan kişilerin en iyisi her zaman az bile olsa arkadaşına karşı fikirlerini gizli tutmayandır.[1158]

Tuhfetü'l-Memlûk meşvereti siyasetin temel değişmez en güçlü taşlarından görmektedir. Aynı zamanda büyük hükümdarların uygulayacağı siyasetlerindeki ana unsurlarından olacaktır. Tuhfetü'l-Memlûk, meşveretin önemi ile ilgili Hz. Ömer'den sözler nakletmektedir. Hz. Ömer'e göre bir kişinin fikir beyan etmesini bir tane ip gibidir. İki kişinin fikir birliği sağlayıp görüş bildirmesi ise birbirine bağlı sağlam iki tane ip gibidir. Üç kişinin fikir beyan etmesi ise kopması olanaksız gibi görünen bir halata benzemektedir. Aynı zamanda Tuhfetü'l-Memlûk, Hasan-ı Basrî'nin meşveret hususundaki fikrinide sunmuştur. Buna göre Yüce Allah'ın Peygamber Efendimiz'e meşvereti emir olarak buyurmadığını, sadece insanlara meşveretin öneminin kavranılmasının, bilgi ve becerisinin kazandırılmasının amaçlandığını belirtmiştir.[1159] Bunu ise Hasan-ı Basrî *"iş hakkında onlara danış"*[1160] ve *"Kraliçe şöyle dedi:''Efendiler! İçinde bulunduğum*

[1158] İbnu'l-Mukaffa, *İslâm Siyaset Üslûbu*, çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul Mayıs 2018, s. 132.
[1159] Anonim (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, ed.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, ss. 101-102.
[1160] Âl-i İmrân, 3/159.

durum hakkında bana görüşünüzü açıklayın. Sizin görüşünüzü almadan asla bir işe kesin karar vermem,"[1161] diye buyrulan ayet-i kerimelere göre açıklamıştır.

g. Şihâb En-Neyrîzî'ye Göre Meşveretin Fazileti

Şihâb En-Neyrîzî meşveret konusunda her zaman liyakatli kişilere danışılması gerektiğini belirtmektedir. Bu liyakatli kişilerin adalete değer veren, akıllı ve deneyim sahibi olmaları gerekmektedir. Nitekim meşveret her işte zorunluluk gerektiren bir konudur. Meşveret kişinin çözülmesi gereken hadiseler karşısında, ikilemde kaldığı durumlarda, bir başkasının fikir ve görüşlerini alarak bir konu üzerinde hüküm kılması şeklinde olacaktır.[1162]

Şihâb En-Neyrîzî meşveret kelimesinin balı bulunduğu yerden almak (kovandan bal çıkarmak) manasındaki **şevr** kökünden geldiğini belirtmektedir. Meşveretin Peygamber Efendimiz'in sünnetlerinden olduğunu belirtmektedir.[1163] Şihâb En-Neyrîzî *''iş hakkında onlara danış''*[1164] ayetine göre Peygamber Efendimiz'in sorumluluk sahibi olduğunu açıklamıştır. Şihâb En-Neyrîzî yine belirttiğimiz ayete göre insanlarında Peygamber Efendimiz'in sünnetine uyması ve meşveret etmesi gerektiğini izâh etmektedir. Çünkü Peygamber Efendimiz her konuda vahiy ile bilgi sahibi olmaktadır ve meşverete ihtiyacı kalmamaktadır. Ancak Yüce Allah, Peygamber Efendimiz'e meşveret edilmesini emir buyurmuştur.[1165]

[1161] Neml, 27/32.
Kraliçe olarak zikredilen Süleyman (a.s.)'ın hüdhüd ile mektup yollayıp dine davet ettiği Belkıs'dır. Belkıs'da bunun üzeri kavminin ileri gelenleri ile bunun üzeri meşverette bulunmuştur.
[1162] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 232.
[1163] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 232.
[1164] Âl-i İmrân, 3/159.
[1165] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 232.

Âl-i İmrân suresi yukarıda belirttiğimiz yüzellidokuzuncu ayetin tefsirine baktığımız zaman Elmalılı M. Hamdi Yazır, Peygamber Efendimiz'in vahiy inmediği zaman, kendisinin hüküm verdiği durumlarda meşverete başvurduğunu bildirmiştir. Bu durumlara örnek olarak, kişisel olmayan, insanların genelini ilgilendiren savaş gibi durumlarda ashabın görüşlerinin alınarak verilen emirlerin iyiliğin elde edilmesini amaçladığını öngörmüştür.[1166] Şihâb En-Neyrîzî'nin, Ebû Hüreyre'den bildirdiğine göre meşveret konusuna en çok önem veren ve ashabı ile de bunu en çok uygulayan kişi Peygamber Efendimiz'dir. Yine meşveret bu konuda hiç kimseyi yarı yolda bırakmadığı gibi pişmanlık duygusuna da sebebiyet vermemektedir. Şihâb En-Neyrîzî'nin belirttiğine göre Sahâbe dünya ve ahiret meselelerinde devamlı meşveret içinde bulunmuşlardır. İslâm Dini ile şereflenmeden önce Ensâr'da bir hadise karşısında beraber meclis oluşturmak sureti ile her daim meşveret etmeyi gelenek haline getirmişlerdir. Aynı zamanda Şihâb En-Neyrîzî meşverette bulunurak işlerinde hüküm veren kişilerin başarının anahtarını elinde bulunduracağını bildirmektedir. Şihâb En-Neyrîzî'nin, Harûn'dan bildirdiği üzeri kişi meşverette bulunmak suretiyle her akla sahip olmaktadır. Yani bir kişinin aklı ve belirttiği fikir ile sınırlı kalmamaktadır. Böylece daha çok verim elde etmiş olacaktır. Nitekim Behrâm-ı Gûr oğlu Yezdcird'e nasihatte bulunurken devlet yönetiminde mutlaka meşveretin esas olup uygulanması gerektiğini bildirmiştir. Bu yönden doğru yol üzeri sonuca varmayı, bir avcının elinden kaçan av olabileceğini, yalnız çok avcının elinden kurtulan av olamayacağını belirterek açıklamıştır.[1167]

Şihâb En-Neyrîzî'nin, Esma'î ve Beşşâr b. Bürd ile aralarında geçen konuşmalardan bahsettiği üzeri kişinin fikir ve görüşleri toplumda kabul görmeye başladığı zaman, çevresiylede fikir alışverişinde bulunacaktır. Bu şekilde davranmak kişinin yücelmesine ve meşverette bulunduğu kişilerin görüşleri sayesinde de heybetini artırmaktadır. Yine Şihâb En-Neyrîzî'nin Beşşâr'dan

[1166] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* sadeleştirme: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Azim Dağıtım, İstanbul 2017, C. 2, s. 503.
[1167] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 234.

bildirdiğine göre meşverette bulunan kimse kararsız olmaz. Ya doğru olarak, ya da yanlış olarak hüküm verir. Ancak doğru olarak hüküm verdiğinde bunun meyvesini alacağı gibi, yanlış hükümde bulunduğu takdirde ise meşveret meclisinde bulunanlarda bu yanlışa ortak olduğu için tek olarak karar vermediğinden dolayı pişmanlık duygusuna kapılmaz. Şihâb En-Neyrîzî meşverette bulunan kişinin yine de doğru hedefe varacağını belirtmektedir. Ancak buradaki ayrıntı meşverette bulunulan kimse doğruluk ve dürüstlük üzeri olacağı gibi hak yoldan şaşmamalıdır. Her danışılan işte doğruyu söylemesi, itimat sahibi olması gerekmektedir.[1168]

Şihâb En-Neyrîzî meşveret ehlinden danışılan kimsenin güven vermesi gerektiğine, bunun için danışanın ona emanet olduğuna dikkat çekmektedir. Allah meşveret ehlini birbirine emanet etmiştir. Ona göre güven içerisinde hile gözetmeden davranılması gerekmektedir. Çünkü danışan kişi karşısındakinin görüşlerine itimat ettiği için ona danışmak gereği duymuştur. Danışılan kişi ise karşısındakinin kendisine güvendiğini bilerek fikirlerini doğru yol üzeri belirtmelidir. Şihâb En-Neyrîzî'nin, Abdülmelik b. Mervân'dan aktardığına göre tek başına hüküm verip kazanmak yerine, meşveret edip yanlışa düşmek yeğdir. Aynı zamanda Şeyzerî meşveret etmeyen ve meşveret meclislerinden ırak olan kimseyi kibir ve gururundan ötürü olduğu için ahmak olarak değerlendirmektedir.[1169]

h. İmam Gazâlî'ye Göre Meşveretin Fazileti

İmam Gazâlî meşveretin hükümdar açısından önemli olduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı Gazâlî, hükümdarın görüşlerini alacağı kişiler ile ayrı ayrı

[1168] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 236.
[1169] Şihâb En-Neyrîzî, *Miftâhu's-Sa'âde Fî Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018, s. 238.

meşverette bulunması gerektiğini açıklamakta ve benimsemektedir. Gazâlî kalabalık olarak cemaat halinde meşveret edilmesini hükümdar açısından yanlış bulmaktadır. Bunun sebebi ise teke tek meşverette bulunmak sureti ile danışılan kişiler fikirlerini beyan etmelerinde karanlıkta ayın ışık verdiği gibi daha iyi görüşler sunmaktadırlar. Cemaat halinde olan meşverette bu yol gösterici fikirlerin mecliste net ortaya konulamayacağını belirtmektedir.[1170]

İmam Gazâlî'ye göre meşverette bulunulması gereken ve hükümdarı yanılgıya düşürmeyecek kişilerden, dinî yönden liyakatli, insanlara karşı şefkat ve merhamet sahibi, hükümdarı her alanda hayra sevk edecek vezir olmalıdır. Bu bağlamda vezir hükümdarı acımasız ve intikam almak isteyen birisi dahi olsa geri çevirecek, tatlı dili sayesinde doğru yola iletecek niteliktre olmalıdır. Nitekim Gazâlî'ye göre devletin bekası hükümdarın elinde ve insanlarında hükümdara olan ihtiyacından dolayı hayırlı işlerden geri kalmaması gerekmektedir. Gazâlî'nin, Behram'dan bildirdiğine göre bir hükümdarda yedi vasıf olmasını ve refah bir yönetim sergilemesini amaçlamaktadır. Bunlardan konumuzla alâkalı olanı, ilk olarak hükümdarın her konuda meşveret edebileceği ve gözü arkada kalmayacak şekilde yerine vekâlet bırakabileceği bir başvezire sahip olması gerekmektedir. Bunun için ise Gazâlî'nin, Ürdüşir'den aktardığı gibi başvezirin güvenilir olması devletin refah ve huzuru açısından önem taşımakta, bekasını etkilemektedir.[1171]

Gazâlî, başvezirin haricinde bilgi sahibi bir kâtibin hükümdarın aklını etkileyip, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt etmesini sağlayıp, ağırbaşlılığını ve heybetini etkileyeceğini belirtmektedir. Bunun yanında hükümdarın yakınındaki cana yakın bir muhafız ise hükümdar ile halk arasındaki ulaşılabilirliğin sağlanmasını gerçekleştirebilecektir. Böylece hükümdar karşılıklı görüşmelerde halkın da fikirlerini değerlendirme imkânı bulacaktır. Bu sayede halk hükümdar

[1170] İmam-ı Gazâlî, *Nasihatü'l-Mülûk (Mülkün Sultanlarına),* çev.: Osman Şekerci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2016, s. 165.
[1171] İmam-ı Gazâlî, *Nasihatü'l-Mülûk (Mülkün Sultanlarına),* çev.: Osman Şekerci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2016, ss. 165-166.

ile görüşmeden memnun kaldığı gibi, tam tersi olup öfke beslemekten uzak kalmaktadır. Son olarak ise yanında iyi, tatlı dilli bir sohbet arkadaşı bulunan hükümdar yönetimde düzenin sağlanması açısından yararlılık gösterilmesinde aracılık etmiş olur. Bundan dolayı Gazâlî takva sahibi kişilerin hükümdarlığın korunması açısından önemli olduğunu belirtmektedir. Çünkü hükümdarın yanındaki takva sahibi bir nedim hükümdarında aynı olmasını sağlayacaktır. Zira takva sahibi olmayan bir sohbet arkadaşı Gazâlî'ye göre kendini beğenmiş bir vaziyette, kibir ve gurura kapılıp hükümdarın bekasının sonlanmasını sağlar. Bu yüzden hükümdarın yanındaki iyi bir nedim her işin Allah tarafından ve Allah'ın rızasını kazanmak için yapıldığını bilmeli ve bildirmelidir.[1172]

Gazâlî danışılacak kişinin bilgili, akıllı ve tecrübe sahibi olması gerektiğini açıklamaktadır. Gazâlî'nin buradaki belirtmek istediği ise meşveret ehlinin tecrübesinin önemli olduğudur. Çünkü genç ve akıllı olan kimse tecrübeden noksandır. Ama yaş itibari ile yol alan kişi ise tecrübeden nasibini almıştır. Zira yaşlı kişinin zamanla tek bir kişiden değil birçok kişiyle yaşadığı hadiselerden ders çıkarması aşikârdır. Aynı zamanda Gazâlî meşveret ehlinin ilimden nasibini almış, cesaret sahibi yiğit birisi, hükümdara bağlılığında şüphe duyulmayacak, doğrudan şaşmayan, itimat sahibi olması gerektiğini belirtmektedir. Bunun yanında iki kişi arasında olan meşverette gizli kalması gereken hadiselerden dolayı sır saklamayı bilmesi gereken bir vasfa sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Zira Gazâlî'nin Ürdüşir'den aktardığı gibi yer ve mekâna göre hareket edip, gerektiğinde susmayı ve konuşmayı bilen, tatlı dilli, güler yüzlü, cesaretli, acıma ve şefkat duygusuna sahip birisi meşveret ehli olmalıdır. Bunların haricinde nefsine hâkim, hırs ve hevasından uzak, dinî yönden güzel ahlâk sahibi, takvası tam olmalıdırlar. Bu yönden meşverette bulunduğu başvezirine karşı hükümdarın şefkatini esirgememesi ve meşveret ehline ya da başvezire karşı kötülük etmek isteyen, fitnede bulunanlara karşı uyanık olup bunlara meydan vermemelidir. Zira ülkenin düzensiz oluşu, fitnenin çoğalması, ihanet içerisinde

[1172] İmam-ı Gazâlî, *Nasihatü'l-Mülûk (Mülkün Sultanlarına),* çev.: Osman Şekerci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2016, s. 167.

olan bir başvezirden ve kötü niyetli hükümdardan doğar. Eğer bunlardan uzak durulursa hükümdarın heybeti, itibarı ve saygınlığı çoğalmış olur.[1173]

ı. Mâverdî'ye Göre Meşveretin Fazileti

Mâverdî'ye göre meşverette bulunurken hükümdar her daim tedbirli olup kendi sırrını söylememelidir. Bu yönden kendi bildiklerini ve fikirlerini saklamasını bilmelidir. İlk olarak başka fikirleri dinlemelidir. Mâverdî hükümdarın fikirlerini dinleyeceği meşveret ehli kişilerin ise görünenin ötesini tahmin edebilen tecrübe sahibi, ileri görüşlü, zeki, bilgili, takva ehli, itimat edilir kişilerin olmasını uygun görmektedir. Zira Mâverdî, hükümdarın kendi başına bağımsız hareket etmesini, gizlilik icap eden hadiseleri açık etmekten daha zararlı faaliyette bulunması olarak değerlendirmektedir. Çünkü meşveret bu durumda başına buyruk hareket etmeyi önlemektedir. Mâverdî'ye göre yapılması gerekenlerin meşverette bulunulup gizlenmesi gerekmeyecek yönleri vardır. Mâverdî aynı zamanda sır olarak kalması uygun görülenlerin içtenlik sahibi güvenilir kişi ile payşılmasında da bir sakınca görmemektedir.[1174]

Mâverdî'nin Âbid b. Yahya'dan (Âbid b. Yahya'nın kaynağı da Hâris b. Nufeyl) belirttiği üzeri ikinci İslâm Halifesi adaletin simgesi Hz. Ömer zamanında tüm Müslümanlar ile meşveret edilmiş ve sonuçta divan kurulması karar alınmıştır. Bu şekilde alınan kararların sağlam bir şekilde kayıt altında tutulması sağlanmıştır.[1175] Mâverdî'ye göre yukarıda anlattığımız şekli ile değerlendirirsek, yani devlet yönetiminde yüksek mevki ve makam sahiplerinin fikirlerini belirttiği, uygulamaların kayıt altına alındığı meclislere dîvan denilmektedir. Divanda devlet

[1173] İmam-ı Gazâlî, *Nasihatü'l-Mülûk (Mülkün Sultanlarına),* çev.: Osman Şekerci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2016, ss. 168-169.
[1174] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 46.
[1175] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 375.

yönetimine ait yanlış anlaşılmaların önlenmesine dair her türlü kayıtlar yer almaktadır. Mâverdî divan kelimesinin Farsça kökenli olduğunu ve şeytan manasına geldiğini açıklamaktadır. Bundan dolayı devlet işlerinde her türlü bilgi ve belgelerin yazılmasında kâtipler ister gizli, ister alenî işlerde ihtisas sahibi olmaktadırlar.[1176] Bundan dolayı Mâverdî hükümdarın doğru yoldan ayrılmayacak kişiler ile meşveret etmesini esas almaktadır. Nitekim meşveret kişiyi doğru yola sevk edecektir. Başına buyruk hareket etmek ve kendi bildiğinin yeterli geleceğini zannetmek ise kişinin kendisine verebileceği büyük zararlardan birisidir. Mâverdî meşveret ehlinin akıllı olması ve bu yönde hareket etmesini söylemektedir. Çünkü Mâverdî'ye göre akıllı kimse odur ki bilginler ile bir araya gelip meşverette bulunan, filozoflar ile aklı bir olandır. Zira bir fikir üzeri bulunmak ve bir akıldan faydalanmak doğruya isabet etmeyebilir. Bu yönden ne kadar çok görüş belirtilir ve akıldan faydalanılırsa doğruda kesinlik elde edilir. Doğrunun elde edilmesi konusunda Mâverdî aynı zamanda nefis muhakemesini kazanmış birisiyle meşvereti doğru bulmaktadır. Aksi olduğu takdirde hükümdar kibir ve gurura kapılıp başkasının fikrine ihtiyacı olmadığını düşünerek nefsine yenilmiş olur. Bunun için meşverette bulunmak aklın yetkinliğinin bir işaretidir.[1177]

Mâverdî her zaman meşveret meclisinde iken çoğunluğun kararlarına uyulması ve saygı gösterilmesini, bilginlerle meşveretin sakıncasının bulunmayacağını belirtmektedir. Çünkü akıllı kimseler insanı doğru yoldan başka bir yere sürüklemeyeceği gibi kibir ve gurura kapılıp âlim ve bilge kişiler ile meşveretten de kaçınılmaması gerekmektedir. Zira Mâverdî'ye göre meşverette bulunup doğru yol üzeri hareket etmek, herhangi birinin fikrine başvurmadan yalnız hareket edip pişmanlık duymaktan daha iyidir. Özellikle Mâverdî akılda yetkinlik gösteren kişilerle meşveretin çok yapılmasını açıklamaktadır. Zira akıl her zaman deneyimden tarafa olup, doğru yolun habercisidir. Çünkü çoğunluk usulü yapılan meşverette hedefe her zaman varılır ve ulaşmama ihtimali çok nadirdir.

[1176] Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul Mart 2015, s. 373.
[1177] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 46.

Mâverdî'ye göre hükümdar meşveret ehlini her daim bir arada tutarsa aralarında anlaşma yapıp tek bir fikir üzerinde beyan yapabilirler. Aynı zamanda iki kişi arasında yapılan meşverette ise çıkan kararın başka meşverette bulunulan kişiye iletilmesi de hoş karşılanmayan bir davranıştır. Çünkü bunun sonucunda meşverette bulunulan diğer ehil kişiler bu konu üzerinde kendilerini haklı göstermeye ve fikirlerinin ön planda tutulmasına gayretli olurlar. Yani başkasının görüşleri üzerinden mevki kapmaya çalışırlar. Mâverdî meşverette bulunulan kişilerin savsaklamak sureti ile harekette bulunmalarını hoş görmemektedir. Çünkü bu şekilde fikir beyanlarında üzerinde durmayıp, işlerin işleyişinin başkalarına bırakılıp, onların fikirlerine itimatta bulunup doğruyu elde etmede hataya düşebilirler.[1178]

Mâverdî kişinin meşverette bulunduğu kimseye tabi olup sürekli onun görüşlerini uygulamayı yanlış bulmaktadır. Bu şekilde kişi kendini saf dışı bırakıp danıştığı kişinin hükümlerine buyruk vermiş olmaktadır. Bu durumda uygun olan ve yapılması gereken hükümdarın meşverette bulunduğu kişinin fikirlerine danışıp, kendi görüşleriyle mukayeseli bir akıl süzgecinden geçirdikten sonra sebep sonuç ilişkisini ortaya koymaktır. Hükümdar meşveret ehlinin fikirlerinin çıkış sebeplerini, neye dayanarak olacağını ve neticesinin nelere sebebiyet vereceğini iyice incelemelidir. Ancak bunlardan sonra hükümdar yine de kendi görüşünü beyan etmemelidir. Mâverdî hükümdarın kendi fikirlerini açıklamamasının üç tane iyi yönü olduğunda karar kılmaktadır. Birincisi, hükümdar çıkan sebeb sonuç ilişkisine göre mukayese ettiği kendi fikirlerinin sağlamlık ve aklının yetkinliğinin ölçümünü yapmış olmaktadır. İkincisi, hükümdar meşverette bulunduğu kişilerin fikirlerinin sağlamlılığını, doğru yola iletip iletmediğini ve akıllarının yetkinliğini ölçmüş olmaktadır. Üçüncüsü ise son olarak hükümdarın yaptığı mukayeseler ve değerlendirmeler sayesinde sebep sonuç ilişkisine bakarak asıl doğrunun meydana çıkmasını sağlamaktadır. Mâverdî'ye göre yapılan tüm bu tetkikler sonucunda hükümdar artık hükmünü vermekte ve amelî olarak gerçekleşmesini

[1178] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 48.

sağlamaktadır. Hükümdar verilen hükümlerin sonucunda fikrini uygulamaya koyduğu ve safdışı kalan diğer fikir sahiplerine karşıda içtenliklerinden dolayı sert ve kırıcı olmamalıdır. Çünkü meşverette bulunulan her fikir sahibinin her zaman her söylediği kesin uygulanacak diye bir görüş olamaz. Zira Mâverdî'ye göre meşverette bulunulan ehil kişilerin belirttiği fikirler bazen kabul görür, bazen ise kabul görmeyebilir.[1179]

i. Muhammed b. Turtûşî'ye Göre Meşveretin Fazileti

Muhammed b. Turtûşî'ye göre devlet idaresinin sağlam temellere oturtulmasını sağlayan önemli bir etken meşverettir. Bunun için hükümdar ve halk her zaman meşverete gereksinim duymaktadır. Zira Muhammed b. Turtûşî'ye göre danışan kişi her ne kadar danışılan kişiden zeki ve deneyimli dahi olsa yinede meşveretten faydalandığı sürece değişik görüşlere açık olarak daha çok deneyim elde etme fırsatını yakalamış olacaktır. Nitekim bu husus hükümdar içinde aynı geçerliliğini koruyacaktır. Çünkü Muhammed b. Turtûşî'ye göre bunun aksi bir durumda hükümdarın kibire kapılıp kendisini üstün görmesi halinde ve danışılan kişinin karşısında mecburiyet hissinden dolayı bulunduğunu zannederse yanlışa sürüklenmiş olacaktır. İnsanların gözünde muhtaç olduğundan dolayı meşveret ettiği görüşüne kapılan hükümdar meşveretten uzak durmak suretiyle en büyük yanlışlığa sebep olmaktadır. Zira insanlar tek başına kararlar alan ve kimseyi umursamayan hükümdar yerine, meşveret edip görüş alışverişinde bulunan hükümdarı her zaman övecekler, heybetinden söz edeceklerdir. Bundan dolayı Muhammed b. Turtûşî'ye göre hükümdarın meşveretten geri durmaması gerekmektedir. Zira Muhammed b. Turtûşî'nin, Hz. Ömer'den aktardığına göre meşvereti bir ip yumağına benzetmekte ve tek ip, bir kişinin görüşü olduğu için sağlamlık arz etmez. İki ip ise iki kişinin fikirleri olduğu için tek ipe göre daha

[1179] Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk*, haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, s. 48.

sağlamdır. Ancak üç ip ise üç kişinin görüşlerine tekabül ettiğinden dolayı kopmayacak şekilde bir sağlamlık elde edilmektedir.[1180]

Muhammed b. Turtûşî'nin, Büzürkmihr'den aktardığına göre hükümdar devlet yönetiminde çözümleme yapacağı durumlarda kararsız olursa ve ikileme düşerse sorunları gideremez. Bu şekilde hükümdar tıpkı değerli eşyasını yitiren birisine benzer ve kaybettiğini yine aynı yerde aramaları sonucu bulur. Bu nedenle hükümdar devlet idaresinde hüküm vereceği hususlarda meşveret ehlinin görüşlerinden istifade edip uygun olan kararı değerlendirmek suretiyle doğruyu bulacaktır. Zira Muhammed b. Turtûşî'ye göre meşveret hususunda hükümdarın meşverette bulunduğu ne kadar çok ise yönetimide o kadar iyi ve övülmeye değer olacaktır. Bunu ise bir nehire ve beslendiği kaynaklara benzetmektedir. Çünkü nehirin başlangıç noktası ve en son döküldüğü yer arasında çok fark vardır. Nehir başlangıç noktasından döküldüğü yere kadar beslendiği kaynaklar ile çok güçlü duruma gelmektedir. Hükümdar da aynı şekilde akıllı kişiler ile gerçekleştirdiği meşveret ile daha güçlü ve heybetli olmaktadır. Muhammed b. Turtûşî aynı zamanda meşveret sayesinde orduyla güç kullanarak elde edilemeyecek işlerinde üstesinden gelinip, alınan kararlarla ulaşılmak istenen hedefe varılacağını belirtmektedir. Zira Muhammed b. Turtûşî makamın liyakatinin meşverette bulunduğunu belirtmektedir.[1181]

Muhammed b. Turtûşî meşveret hususunda tecrübenin önemini belirtmektedir. Zira deneyimli kişilerin görüşlerine başvurmaksızın kendi bildiğince hareket eden kimse Muhammed b. Turtûşî'ye göre niyetsiz ibadet yapan kişi gibidir. Nitekim buna göre deneyimsiz kişilerin görüşünden ziyade, deneyim sahibi yaşı kemale ermiş kişilerin görüşleri kişiyi hayra ulaştıracaktır. Aynı zamanda Muhammed b. Turtûşî meşveret halinde verilen kararların açıklanmasında, acele edilenden

[1180] Muhammed b. Turtûşî, *Sirâcu'l-Mülûk (Siyaset Ahlâkı ve İlkelerine Dair)*, haz.: Said Aykut, tas.: İbrahim Tezer, İnsan Yay., İstanbul Nisan 1995, s. 215.
[1181] Muhammed b. Turtûşî, *Sirâcu'l-Mülûk (Siyaset Ahlâkı ve İlkelerine Dair)*, haz.: Said Aykut, tas.: İbrahim Tezer, İnsan Yay., İstanbul Nisan 1995, s. 216.

ziyade biraz daha düşünülüp geç karara bağlanan görüşlerin yerinde olacağını uygun bulmaktadır. Muhammed b. Turtûşî meşveretin başabaş yapılmasını ve bu sayede alınan kararlarda sırların açığa çıkmasının önüne geçileceğinin üzerinde durmaktadır. Aynı zamanda toplu halde bulunan meclislerde görüş belirten kişinin önüne geçilip kurulan tuzaklarda önlenmiş olup, sağlam fikirler sunulmaktadır. Muhammed b. Turtûşî'nin belirttiği önemli bir husus ise meşveret ehlinden olan kişinin hali vakti yerinde olup aile eşrafının geçim sıkıntısı çekmemesi gerekmektedir. Zira böyle olduğu durumlarda meşveret ehli rızık peşinde olacağı için mutlaka hataya düşecektir. Bu durum ise Muhammed b. Turtûşî'ye göre tecrübeli kişiler tarafından onaylanmaktadır. Bunun için ise meşveret edilmeden önce kişinin rızıkla ilgili nefsi engellenmeli ve içtenlikle açık bir şekilde fikirler beyan edilip görüş birliğine varılmalıdır ki alınan kararlar hatadan uzak olsun.[1182]

Muhammed b. Turtûşî'ye göre meşverette bulunan kimse kendine karşı her zaman güven duygusu içerisinde olur. Çünkü bu şekilde kişi nefsine yenik düşmemekte, aynı zamanda kibirden de uzak olmaktadır. Meşveret ile alınan kararlarda kişinin görüşleri daha uygun olduğu takdirde güven duygusu iyice zenginlik kazanacaktır. Yalnız başkasının fikirleri daha uygun olduğundaysa onun fikrine rıza göstermek doğru olacaktır. Kendi fikrinin uygunluğu kabul edilen ve onaylanan kişi diğer görüşleri kabul etmeyebilir. Bu sayede yapılan meşveret Muhammed b. Turtûşî'ye göre insanda hata yapma riskini minumum seviyeye indirgemektedir. Hata olsa dahi meşveret ile çözüme kavuşup insanların birbirlerine karşı sevgi, saygı ve kazanımları artacaktır. Muhammed b. Turtûşî hükümdarın tek başına aldığı kararların uygun dahi olsa halkın nezdinde her zaman şans eseri olduğu görüşüne yer vereceğini belirtmektedir. Ama meşveret ile alınan uygun olan kararlar ise halk tarafından beğeni toplar. Aksine hata dahi olsa bu sadece hükümdara yönelik lansedilmeyip meşveret meclisinde bulunan herkes tarafından yükümlülük oluşturulur. Bu şekilde sadece hükümdar sorumlu tutulmaz ve halkın nazarında hasedden de uzak olur. Muhammed b. Turtûşî meşveret sayesinde büyük

[1182] Muhammed b. Turtûşî, *Sirâcu'l-Mülûk (Siyaset Ahlâkı ve İlkelerine Dair)*, haz.: Said Aykut, tas.: İbrahim Tezer, İnsan Yay., İstanbul Nisan 1995, ss. 216-217.

topluluklarda dahi tecrübeli olan bir kişi varsa, bu bir kişinin diğer herkeside tecrübe sahibi yapacağını belirtmektedir. Meşveret ile kişi sadece kendini düşünmeyip, hevasına galip gelip herkese faydası dokunmaktadır.[1183]

Muhammed b. Turtûşî meşverette bulunulmayı uygun görülmeyen kişi ve durumlar hususunda da gerekli bilgilendirmelerde bulunmaktadır. Buna göre Muhammed b. Turtûşî, öğretmenlerden, çobandan, bayanlardan, sabırsız kişilerden, korkaklardan, nefsini yenemeyenlerden, hasta kişilerden, geçim sıkıntısı çekenlerden meşveret hususunda uzak durulmasını uygun bulmaktadır. Aynı zamanda Muhammed b. Turtûşî meşveret hususunda beyan edilen fikrin, hadiseler üzerinde gerekli bilgisi bulunandan gelmesinin aksine, kendisinden üst rütbede bulunan olaya yabancı birisinden gelmesini ise felaket olarak değerlendirmektedir.[1184]

[1183] Muhammed b. Turtûşî, *Sirâcu'l-Mülûk (Siyaset Ahlâkı ve İlkelerine Dair)*, haz.: Said Aykut, tas.: İbrahim Tezer, İnsan Yay., İstanbul Nisan 1995, ss. 217-218.
[1184] Muhammed b. Turtûşî, *Sirâcu'l-Mülûk (Siyaset Ahlâkı ve İlkelerine Dair)*, haz.: Said Aykut, tas.: İbrahim Tezer, İnsan Yay., İstanbul Nisan 1995, ss. 218-219.

SONUÇ

İslâm siyaset felsefesi yönünden değerlendirildiği zaman devlet yönetiminde siyasi olarak İslâm'ın gerektirdiği hüküm ve yasaları ele aldık. Bu açıdan İslâm'ın önemi incelenmiş ve sadece Kur'an-ı Kerim'in hüküm ve yasalarının, Peygamber Efendimiz'in sünnetinin ahiret âlemi için değil, aynı zamanda toplum açısından devlet yönetiminde de etkili olduğu açıklanmıştır. Devlet yönetiminde maddi ve manevi hayat bir bütün olarak ele alınmalıdır. Bunun için Allah'ın ipine sıkı sıkı sarılmamız gerekmektedir. Devlet yönetiminde ise nass ve sünnet üzeri verilen hükümler açısından İslâm Devleti olarak değil, İslâm hükümlerinin uygulandığı devletler lafzının uygulanmasının önemi açıklanmıştır. Çünkü nass ve sünnetlerin tam olarak doğru bir şekilde uygulanmaması İslâm Devleti ismine zarar verecektir. Aynı zamanda bu doğrultuda hüküm ve yasaların nazarî olarak ele alınmasının yanında amelî olarak uygulama açısından din ve devlet ilişkisi açıklanmıştır. Bu ilişkiye göre din ve devlet asla birbirinden bağımsız düşünülemez. Din ve devletin birbirinden bağımsız düşünülmesi devletin bekasını etkileyecektir. Çünkü belirttiğimiz görüşler üzeri din temel, devlet ise muhafız olarak görülmektedir. Bunun içindir ki temeli olmayan muhafız bir işe yaramayacağı için, muhafızı olmayan temelde bir anlam ifade etmeyecektir. Muhafızdan kastedilen ise (İslâm hukuku) şeriattır. Bu açıdan din ve devlet birbirinin ikizi olarak kabul edilmektedir. Hükümdar ise bu dünyada ne ekerse ahirette onu biçecektir. Bu hususta liyakat önemli bir bakış açısı olarak ele alınmaktadır. Yani din ve hükümdar birbirini tamamlayıcı unsurlar olduğu gibi, ayrı tutulması ise devlet açısından buz üzerine yapılan bir yapı gibi düşünülüp güneşi gördüğü zaman yok olacağı yönünde açıklanmıştır. Bu husus bizlere devletin bekasının önemini göstermektedir. Şeriat devletin bekasını etkileyen en önemli unsurdur. Bunu destekleyen İslâm âlimlerinin görüşlerine değinilmiş ve doğruluğu açıklanmıştır.

İslâm siyasetinde belirtilen nass ile vahiy gelmeyen durumlarda, hüküm belirtilmediği hallerde devlet başkanı olarak Peygamber Efendimiz'in nasıl bir yol izlediği konusunda siyaset-i şer'iyye konusuna açıklık getirilmiştir. Bu hususta bir

hüküm belirtilmeyen hadiselerde şeriata aykırı düşmeyecek şekilde devlet yönetiminde halkın yararına uygun düşecek yetkilerin devlet başkanı tarafından kullanılması esas alınacaktır. Aynı zamanda siyaset-i şer'iyye yönünden önem arz eden kısımlarda bulunmaktadır. Bu hususlara göre devlet başkanının verdiği hükümler ileriki zamanlarda uygulamadan kaldırılıp yeni hükümler çıkarılabilir. Bu hükümlerde ise önemli olan bir husus ise akıl gücüne dayanması olacaktır. Kamu hukuku alanında devlet başkanı statüsünde siyaset-i şer'iyye önemli bir yer tutmaktadır. Siyaset-i şer'iyye konusuna baktığımız zaman ideal bir devlet başkanı modeli karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta şer'i hükümler çerçevesinde daha önceden uygulanan örf ve adetlerin şeriata aykırı olmayan kısımlarının da benimsenerek kişinin kendi reyine dayanarak adilâne bir siyaset izlenmesi uygun olacaktır. Ancak bu konuda bireysel yönden ve devlet açısından farklılık oluşturacak, kişi açısından yanlış görülen, devlet açısından uygun bulunan davranışlar da bulunmaktadır. Bunun için Osmanlı Devleti'nde kardeş katlinin siyaset-i şer'iyye yönünden ele alınması konunun aydınlatılması açısından önem arz etmektedir. Buna göre Osmanlı Devleti'nde kardeş katli Fatih Sultan Mehmed Han tarafından kanunname olarak konulmuştur. Ancak bunun daha önceden de uygulandığına (adet olduğuna) açıklık getirilmiştir. Siyaset-i Şer'iyye yönünden kardeş katli devlet açısından değerlendirildiği zaman uygun olduğu görülmektedir. Çünkü devlet haneden üyelerinin ortak malı olarak görülmemekte, tek bir temsil yetkisinin var olduğu savunularak onunda devlet başkanında bulunması uygun bulunmaktadır. Bu sayede aynı zamanda devletin birlik ve bütünlüğü korunmuş olunmakla birlikte devletin bekası sağlanmaktadır. Bunun Siyaset-i Şer'iyye olarak devlet açısından uygunluğunun bir başka açıdan değerlendirilip uygun bulunması ise şeyhülislâm tarafından onay verilmesi ve devletin birlik, bütünlük içerisinde refah seviyesinin ele alınarak bekasının tehlikeye atılmaması olacaktır.

Siyaset-i Şer'iyye açısından birlik, bütünlük anlayışı tek bir devlet başkanına bağlanmayı amaç edinmektedir. Bu bir hükümdar olabileceği gibi aynı zamanda İslâm dünyası açısından en geniş anlamıyla halife olarak karşımıza çıkmaktadır. Halifelik makamı ise hem nazarî, hem de amelî olarak Hilâfet konusunun ele

alınmasını sağlayacaktır. Bu anlamda hilâfet bize Peygamber Efendimiz'in devlet başkanlığını görevinin yerine bakmak ve temsil etmek anlamında karşımıza çıkacaktır. Aynı zamanda Yüce Allah'ın insanı yeryüzüne halife kılması ve ilk insandan itibaren halifeliğin başlayıp, bunun insanlığın sonuna kadar devam edeceğine değinilmiştir. Bu açıdan halifelik konusunda Hulefâ-i Râşidîn döneminden itibaren başlayıpta daha sonraki halifeler ve devlet başkanları tarafından kullanılan tabirler karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak yahut bireysel olarak bu konuda uygun görülen açıklamalar verilmeye çalışılmıştır. Bu hususta kullanılan tabirleri ise *emîrü'l-mü'minîn, imamet-i kübrâ, hilâfet-i kübrâ, hâmî'l-haramayni'ş-şarîfayn, hâdimü'l-haramayni'ş-şerîfeyn, halîfe-i müslimîn ya da halîfe-i rûy-i zemîn, Allah'ın (c.c.) Hâlifesi, Peygamber'in (s.a.v.) hâlifesi* olarak sıralayabiliriz. Halifeler, Peygamber Efendimiz'in devlet başkanlığının emanetçileri olup, yükünü omuzlarında taşıdıklarından dolayı Peygamber Efendimiz'in şeriatı ve İslâm ahlâkı çizgisinde ilerlemelidirler. Buna istinaden ise Zıllullâh kavramı hakkında gerekli bilgilendirmeler gerçekleştirilmiştir. Yani dinin belirttiği emir ve yasaklar çerçevesinde Allah'ın hüküm ve yasalarının yeryüzündeki uygulayıcısı olarak kabul görmektedir. Aynı zamanda bunun İslâm Dini açısından ve diğer dinlerdeki farkıda göz önüne serilmiştir. Bunun yanı sıra halifeye bağlılık konusunda ve itaat konusunda çeşitli görüş farklılıklarının oluştuğunuzu görmekteyiz. Buna göre bir kısım İslâm bilginlerinin görüşüne göre Halifeye bağlılık farz olarak ele alınmakta, bazılarına göre ise vacip olarak değerlendirilmektedir. Halifeye itaat konusunda da aynı şekilde bazı İslâm bilginleri farz olarak, bazıları vacip olarak, fasık olanlarına ise itaat etmemek gerektiği yönünde görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu konuda nass ve sünnet üzeri açıklamalarda bulunmuşlardır.

Hilâfet konusunda halifenin hangi şartları taşıması ve seçilmesi konusunda belirli özelliklerin hâsıl olması gerektiği bilgisi verilmektedir. Buna göre halife seçilecek kişinin yetkin birisi olması, fiziki olarak bir kusurunun bulunmaması, cesaretli olması, bağımsız, hür birisi olması, adil olması, akıllı, güçlü ve erkek olması, aklî yetkinliğe ulaşmış bilge birisi olması gibi şartlar belirtilmektedir. Yalnız

Kureyş'ten olması yönünde ise çeşitli fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bazı İslâm bilginlerimiz halifelikte Kureyşî olma şartını gerekli görürken, bazıları ise halifeliğe kim daha liyakatli ise onun seçilmesi konusunda görüş sunmaktadırlar. Bu konuda İslâm bilginlerimiz çeşitli nass ve sünnete göre fikir beyan etmektedirler. Aynı zamanda Peygamber Efendimiz'in soyundan olan ve Nakibü'l-Eşraf olarak belirlenen seyyid ve şeriflerin halifelikte hükümdara bîat konusunda aldıkları rol üzerinde durulmuştur. Buna göre nakibü'l-eşraf hükümdara kılıç kuşandırmak sureti ile ilk olarak bîat eden kişidir. Buna istinaden halifenin belirlenmesi hususunda çeşitli kabul gören halife seçim yöntemleri bulunmaktadır. Bu yöntemleri ise ilk İslâm Halifesi'nin seçim metodu üzeri bîat etmek, yerine bir başkasını atamak, kurul oluşturup meşveret yolu ile halifeyi belirlemek, seçim ile halifenin tayin edilmesi, kılıç zoru ile halifeliğin ele geçirilmesi gibi farklı görüşler olarak beyan edebiliriz. Bu belirttiğimiz görüşler halifenin seçilmesinde İslâm bilginleri tarafından kabul görmektedir. Ancak bazı İslâm bilginleri aynı dönemde bir tane halife bulunmasını uygun görürken, deniz aşırı fitne ulaşmayacak şekilde olması şartıyla aynı dönemde iki halife olabileceğini belirtenlerde bulunmaktadır. Tüm bunların yanı sıra devlet yönetiminde bir hükümdar ya da halife tek başına ne kadar yeterlilik sağlayabilir diye düşünürsek bir yardımcının gerekliliğini görmekteyiz. Bu da bizleri vezirlik hakkında bilgi edinmeye sevk edecektir.

Vezirlik hususunda Peygamber Efendimiz'inde devlet başkanlığında bir yardımcıya ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir. Çünkü vezir devlet başkanının yükünü hafifletmekte bir çadırın ana direği gibi önem arz etmektedir. Bu hususlar nass ve hadis üzeride belirtilmiştir. Bunun için vezirlik devlet başkanlığında bir dayanak olarak görülmektedir. Ancak görev itibari ile İslâm âlimleri vezirliği iki kısma ayırmıştır. Birincisi kendi görüş ve yetkilerini uygulamada tam yetkisi bulunan, buna göre hüküm verebilen devlet başkanının yükünün hafiflemesine yardımda bulunan tefvîz vezirliğidir. İkincisi ise devlet başkanının aldığı kararların uygulanmasında yardımda bulunan tenfîz (takyid) vezirliğidir. Yani görev olarak sınırsız ve sınırlı yetki sahibi olarak belirtebiliriz. Bu hususta

vezirlerin liyakat sahibi olması, tecrübeli olması, itimat sorunu olmaması, sözüne güvenilir olması, hırs ve hevadan uzak durması, kin gütmemesi, işini önemseyerek yapması, akıllı olması, devlet işlerinde yetkin birisi olması kabul görmektedir. Bunun yanında fizik ve giyimi düzgün, büluğ çağına ermiş olması gerekmektedir. Aynı zamanda vezirin sır saklamak, tedbir almak, adil olmak, cesur ve azimli olmak, güzek ahlâkî özelliklere sahip olmak, dil ve üslübu düzgün olmak gibi özelliklere de haiz olması gerekmektedir. Ancak dindar olmak vasfına sahip olması yönünden İslâm bilginleri farklı görüş belirtmişlerdir. Bir kısım İslâm bilginleri vezirin Müslüman olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak bazı İslâm bilginleri ise tenfîz vezirinin gerekli şartları barındırdığı takdirde gayrimüslim olabileceği görüşünü sunmaktadırlar. Bu şartları ele aldığımız zaman sadece vezirler konusunda değil, hükümdar ve halifede de bulunması gereken ahlâki vasıfları belirtmek gerekmektedir.

İslâm siyaset düşüncesinde ahlâkî değerler önem arz eden ve vazgeçilmez bir hususdur. Bu konuda bir devlet başkanında bulunması gereken ve iyi olarak kabul gören davranışlar bulunmaktadır. Bunun aksine bir devlet başkanında bulunmaması gereken ve kınanmış olarak belirtilen davranışların üzerinde de durulmaktadır. Bu bağlamda adalet, akıl, cesaret, cömertlik, yumuşak huyluluk, vefa, doğruluk, şefkat ve merhamet, sabır, affetmek, şükür, teenni (temkin), hilm, iffet, vakar gibi davranışlar üstün görülen ahlâkî vasıflardır. Bu vasıflar devlet başkanında bulunduğu takdirde övgüye mazhar, değerli, iyi olarak kabul gören ahlâkî özelliklerdir. Devlet başkanının saygınlığının ve heybetinin artmasna vesile olur. Bunun tam tersi olarak zulüm, cehalet, cimrilik, israf, vaadinden dönmek, yalan söylemek, gıybet, öfke, kendini beğenmek (ucub), kibir, haset, acelecilik, mizah, çok gülmek, vefasızlık ise kötü olarak kabul gören ahlâkî davranışlardır. İyi olarak kabul edilmeyen ahlâkî vasıfların devlet başkanında bulunması ise kınanmasına yol açacaktır. Bunun için ideal bir devlet ve hükümdar modelinin belirtilen hususlar doğrultusunda olması gerekmektedir. Ancak tüm bu vasıfların herkes tarafından aynı şekilde kabul edilmesi, birlik sağlanması ise bizlere meşveretin önemini ve ne denli gerekli olduğunu göstermektedir.

İslâmiyet meşverete ayrıca önem vermekte ve tüm insanlara bunun önemini açıklamaktadır. Meşveretin öneminin kavranılması açısından gerekli nass ve sünnet üzeri açıklamalar mevcuttur. Ayrıca meşveretin İslâm tarihi boyunca devletler açısından önemi üzerinde durulmuş ve gerekli açıklamalar verilmiştir. Meşveret hususunda İslâm bilginlerimiz baş başa yapılması, cemaat halinde yapılması ve her iki türlüsününde kabul edilmesi konusunda fikir beyan etmişlerdir. Buna göre güzel fikirlerin beyanı için baş başa yapılan meşvereti kabul edenler olduğu gibi hatadan uzak olması ve pişmanlık duyulmaması açısından cemaat halinde yapılan meşvereti kabul edenler de bulunmaktadır. Ancak duruma göre değişiklik gösterdiği takdirde her iki meşveret türünün uygulanmasının gerekliliğini vurgulayan İslâm bilginleride bulunmaktadır. Çünkü Peygamber Efendimiz'de meşveret hususunda iki türlüde uygulamada bulunmuştur. Bunun yanı sıra Peygamber Efendimiz, Müslümanlar, münafıklar ve müşrikler, kadınlar ile de meşveret halinde olmuştur. Mürtedler konusundaki değerlendirilmeler de meşveret ile karara bağlanmış ve gerekli açıklamalar yapılmıştır. Bunun için ise meşverette bulunulması gereken kişilerde bulunan özelliklerin üzerinde durmak gerekmektedir. Meşverette bulunulacak kişilerin akıllı ve anlayışlı olması, güvenilir ve itimat edilmesi gereken birisi olması, doğruluk üzeri olan dürüst kişilerden oluşması gerekmektedir. Aynı zamanda birbirlerine karşı nefis mücadelesinde olmayan tecrübeli kişiler, kin gütmekten uzak olan, hevasına uymayıp nefsine hâkim olan, yetkinlik sahibi kişilerin olması gerekmektedir. Cimrilikte bulunan kişilerin, korkakların, yalancıların, yağcılık yapan kişilerin, hırs ve heva sahibi nefsine hâkim olamayan insanların meşveret meclisinde olması uygun değildir. Bunun yanında kendini beğenenlerin, kibirli insanların, tecrübesiz, yetkinliği bulunmayan kişilerin, sır saklamasını bilmeyen, güzel ahlâk sahibi olmayanların meşveret meclislerinden uzak tutulması gerekmektedir. Zira meşveret kişiyi doğru yola ulaştırmadaki en önemli kavramdır.

KAYNAKÇA

AFYONCU Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu,* Yeditepe Yay., İstanbul 2016.

AKPINAR Ali, *Vefatının 75. Yılı Anısına Mehmet Âkif Ersoy,* DİB Yay., 2013.

AKSEKİ Ahmet Hamdi, *İslâm Dini (İtikat, İbadet, Ahlak),* Yeniakım Yay., İstanbul 2014.

AKYÜZOĞLU İlyas, *İslâm Medeniyeti Tarihi (İslâm Medeniyetinde Dini Düşüncenin Yapısı Ve Kurumsal Tezahürleri),* ed.: Eyüp Baş, Grafiker Yay., Ankara 2017.

ALATLI Alev, *Bize Yön Veren Metinler II (Kuzey Gökkürede Yeni Bir Yıldız Selçuklu),* ed.: Sadık Türker, Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yay., 2014.

ALMOND Ian, *İbni Arabî ve Derrida Tasavvuf ve Yapısöküm,* çev.: Kadir Filiz, Ayrıntı Yay., 2. Basım, İstanbul 2016.

ALTINTAŞ Ramazan (E.D.), *Sorularla İslam,* DİB Yay., 3. Baskı, Ankara 2018.

AMÂSÎ Ahmed bin Hüsameddin, *Mirâtu'l-Mülûk (Sultanların Aynası),* çev.: Mehmet Şakir Yılmaz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2016.

ANONİM, *Sultan, Ordu, Reaya (II. Bayezid'e Sunulan Meçhul Siyasetnâme)*, haz.: Özgür Kavak, Klasik Yay., İstanbul 2020.

ANONİM (15-16. yy), *Tuhfetü'l-Memlûk,* çev.: Yakup Kara, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016.

APAYDIN H. Yunus, *İslâm Ve Toplum (İlmihal II)*, TDV Yay., 24. Baskı, 2018.

APAYDIN H. Yunus, *TDV İslam Ansiklopedisi, Siyâset-i Şer'iyye, (Cilt 37),* İstanbul 2009, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

ARİSTOTELES, *Nikomakhos'a Etik,* çev.: Saffet Babür, BilgeSu Yay., 7. Baskı, Ankara 2017.

ARİSTOTELES, *Politika,* çev.: Özgüç Orhan, Pinhan Yay., İstanbul 2018.

ARİSTOTELES, *Aristoteles'ten Savaş Adabı ve Ahlâkı (Âdâb-ı Harb ve Üslûb-ı Ceng),* haz.: Özer Şenödeyici, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2014.

ÂŞIK ÇELEBİ, *Mi'râcü'l-Eyâle,* haz.: Muhammed Usame Onuş, Abdurrahman Bulut, Ahmet Çelik, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018.

ATTÂR Feridüddin, *İlâhiname,* çev.: Abdülbâki Gölpınarlı, TİBK Yay., III. Basım, İstanbul Nisan 2019.

ATTÂR Feridüddin, *Mantık Al-Tayr,* çev.: Abdülbâki Gölpınarlı, TİBK Yay., XII. Basım, İstanbul 2019.

ATTÂR Feridüddin, *Pendname*, ter.: Yusuf Çetindağ, Etkileşim Yay., İstanbul 2013.

ATAY İbrahim, EKEN İbrahim, İSKENDER Yakup, SERDAROĞLU Ahmet, *Seçme Hadîsler,* tashih: Abdil Aktaş, DİB Yay., 12. Baskı, Ankara 2000.

AVCI Casim, *TDV İslam Ansiklopedisi, Hilâfet, (Cilt 17),* İstanbul 1998, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

AZMÎ PÎR MEHMED, *Enîsü'l-Ârifîn (Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi),* haz.: Fatih Koyuncu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019.

BAHADIROĞLU Yavuz, *Kudretli Sultan II. Abdülhamid Han,* ed.: Hüseyin Kahraman, Ensar Neşriyat, 51. Baskı, İstanbul 2017.

BAHADIROĞLU Yavuz, *Muhteşem Kanunî Sultan Süleyman Altın Çağ ve Hürrem Sultan,* Paradoks Yay., 5. Baskı, İstanbul 2013.

BARTHOLD W., KÖPRÜLÜ M. Fuad, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, DİB Yay., 4. Basım, Ankara 1977.

BAYRAKDAR Mehmet, *İslâm Felsefesine Giriş,* TDV Yay., 9. Baskı, Ankara 2012.

BİLMEN Ömer Nasuhi, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu,* ed.: Ömer Faruk Kasadar, Ravza Yay., 2. Baskı, İstanbul 2018.

CANAN İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi,* ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Akçağ Yay., Ankara 1995.

ÇAĞRICI Mustafa, *TDV İslam Ansiklopedisi, Ahlâk, (Cilt 2),* İstanbul 1989, TDV Adına Kemal Güran.

ÇAKIR Müjgân, *Râhatü'l-İnsân ve Zafer-Nâme Metinleri (Öğütler Kitabı),* ed.: Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2015.

ÇÂVÎŞ Abdülaziz, *İslâm ve Siyaset (Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi),* çev.: Mehmed Âkif Ersoy, haz.: İlknur Kirenci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul 2017.

ÇİFT Pelin, GÜNDÜZ Tufan, *Tarih Bizi Çağırıyor,* ed.: Sahure Ergüzel, Yeditepe Yay., İstanbul 2018.

DÂYE Necmeddîn, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol,* haz.: Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2017.

DÂYE Necmeddîn, *Sûfî Diliyle Siyaset,* çev.: Kâsım B. Mahmûd Karahisârî, Klasik Yay., 2. Basım, İstanbul 2019.

DEDE CÖNGÎ, *Şer'î Siyaset, (Es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye),* çev.: Asım Cüneyd Köksal, İlke Yay., İstanbul 2019.

DEMİREL İdris, *Keşf-i Kadîmden Vaz'-ı Cedîde İslam Bilim Tarihi ve Felsefesi, Farabî'nin Felsefesinde Bilgi, Bilim, Ahlak ve Siyaset Meseleleri,* ed.: İbrahim Özcoşar, Ali Karakaş, Mustafa Öztürk, Sıracettin Aslan, Divan Kitap, İstanbul 2019.

DERVİŞ AHMED ÂŞIKÎ, *Tevârihi Âl-i Osman Aşıkpaşazâde Tarihi,* haz.: Ayşenur Kala, Kamer Yay., İstanbul 2018.

DOĞAN D. Mehmet, *Vefatının 75. Yılı Anısına Mehmet Âkif Ersoy,* DİB Yay., 2013.

EBU'T-TAYYİB TAHİR B. HÜSEYİN, *Abbâsî Veziri Tahir'den Oğlu Abdullah'a Siyasî Nasihatnâme,* derleme ve inceleme: Özgür Kavak, Klasik Yay., İstanbul 2012.

EBÛ ZEHRA Muhammed, *İslâm'da Siyâsi, İtikâdî Ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çev.: Abdülkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., 24. Baskı, İstanbul 2017.

EBÛ ZEHRA Muhammed, *Mezhepler Tarihi*, çev.: Sıbğatullah Kaya, Çelik Yay., İstanbul 2015.

ED-DEMÎCİ Abdullah b. Ömer, b. Süleyman, *El İmâmet'ül Uzma (İslâmda Devlet Başkanlığı, "Hilâfet-Bey'at-Şûra"),* ter.: İbrahim Cücük, haz.: Mustafa Kasadar, Ravza Yay., 2. Baskı, İstanbul 1996.

EL-AMASÎ Abdüsselâm, *Tuhfetü'l-Ümerâ Ve Minhatü'l-Vüzerâ (Siyaset Ahlâkı),* haz.: A. Mevhibe Coşar, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul 2012.

EL-ÂMİRÎ Ebü'l-Hasan, *Kitâbü'l-Emed Ale'l Ebed (Sonsuzluk Peşinde)*, çev.: Yakup Kara, ed.: İlhan Kutluer, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2013.

EL-BAĞDADÎ Abdülkahir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev.: Ethem Ruhi Fığlalı, TDV Yay., 6. Baskı, Ankara 2011.

EL-BENNA Hasan, *İslâm ve Siyaset,* çev.: Gamze Özden, ed.: Fethi Güngör, İstanbul Ocak 2018.

EL-EBHERÎ Seyfüddîn Ahmed, *Şerhu'l-Ahlâki'l-'Adudiyye,* çev.: Ömer Türker, İlem Kitaplığı (Nobel Akademik Yay.), Ankara 2016.

EL-EŞ'ARÎ Ebü'l-Hasan, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn (İlk Dönem İslâm Mezhepleri)*, çev.: Ömer Aydın, Mehmet Dalkılıç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019.

EL-FARABÎ Ebû Nasr, *Es-Siyâsetü'l-Medeniyye veya Mebâdi'ül-Mevcûdât,* çev.: Mehmet S. Aydın, Abdülkadir Şener, M. Rami Ayas, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul 2012.

EL-GAZZÂLÎ Ali b. Muhammed, *İslam Hükümdarları İçin Siyaset Rehberi,* inceleme, tercüme, neşir.: Özgür Kavak, Klasik Yay., İstanbul 2016.

EL-HEREVÎ Alî bin Ebî Bekr, *Tezkiretü'l-Hereviyye fî Hiyeli'l-Harbiyye (Siyaset Ve Savaş Sanatı),* çev.: Mehmed Ârif Hilmî Efendi, haz.: Sadık Yazar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2016.

EL-İSKÂFÎ Hatîb, *Tercüme-i Lutfu't-Tedbîr fî Siyâsâti'l-Mülûk (Devlet Yönetiminde İstişâre, Tedbir ve Tecrübe)*, mütercim: Abdullah Kudsî, haz.: Sadık Yazar, Rumeysa Bayram, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2018.

EL-KÂFİYECİ Muhyiddin, *Seyfü'l-Mülûk–Seyfü'l-Kudât,* haz.: Nail Okuyucu, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018.

EL-KÂZERÛNÎ Alâüddîn, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye (Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi)*, çev.: Mehmet Demir, Güvenç Şensoy, metin.: Mehmet Aktaş, ed.: Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2014.

EL-MANSÛRÎ Baybars, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye (Türk Devleti Konusunda Sultânlara Armağan) (1252-1312)*, çev.: Hüseyin Polat, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2016.

EL-MÂVERDÎ Ebu'l-Hasan Habib, *El-Ahkâmü's Sultaniye (İslâm'da Devlet ve Hilâfet Hukuku),* çev.: Ali Şafak, Bedir Yay., 2. Baskı, İstanbul 2015.

EL-MÂVERDÎ Ebü'l-Hasen, *Edebü'l-Vezir (Bilge Yöneticinin Elkitabı),* çev.: İbrahim Barca, Klasik Yay., 2. Baskı, İstanbul 2019.

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI, *Mârifetnâme (Tam Metin)*, ter. ve haz.: M. Faruk Meyan, Bedir Yay., İstanbul 2014.

EŞ-ŞANKITİ Muhammed b. El-Muhtar, *Siyaset Fıkhı (Siyasi Sünnet Teşkilatta Başarı Kriterleri),* çev.: İsmail Yaşa, Halil Kendir, Mana Yay., 2. Baskı, İstanbul 2015.

ET-TARSÛSÎ Necmeddin, *Tuhfetü't-Türk,* haz.: Muhammed Usame Onuş, ed: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018.

FARABÎ, *İdeal Devlet,* çev.: Ahmet Arslan, TİBK Yay., 2. Basım, İstanbul Mayıs 2017.

FARABÎ, *Mutluluğun Kazanılması,* çev.: Ahmet Arslan, TİBK Yay., 3. Basım, İstanbul 2018.

FATİH SULTAN MEHMED, *Atam Dedem Kanunu Kanunnâme-i Âl-i Osman,* haz.: Abdülkadir Özcan, Kronik Yay., 2. Baskı, İstanbul 2018.

FAYDA Mustafa, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid,* Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2016.

GAZÂLÎ, *İhyâu Ulümi'd-Din,* ter.: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul 2016.

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ, *Füsûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd (İslâm Devletleri Tarihi 622-1599)*, haz.: Mustafa Demir, Değişim Yay., İstanbul 2006.

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ, *Nushatü's-Selâtîn (Siyaset Sanatı),* haz.: Faris Çerçi, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2015.

GÖKSU Erkan, *Bilge Vezir Nizamül Mülk,* Erdem Yay., İstanbul 2018.

GÖKSU Erkan, *Kutadgu Bilig'e Göre Türk Hükümdarlık Sanatı,* Kronik Yay., İstanbul 2019.

GÖKSU Erkan, *Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı,* Kronik Yay., 2. Baskı, İstanbul 2018.

GÜNAYDIN Hasan, *Aksak Timur (Timurlenk'in Liderlik Sırları),* İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2016.

GÜNAYDIN Hasan, *Babür Şah (Babür Şah ve Liderlik Sırları),* İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2016.

GÜNAYDIN Hasan, *Mete Han ve Devlet Yönetimi (Mete Han'ın Yönetimi ve Liderlik Sırları),* İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2016.

GÜNAYDIN Hasan, *Tanrının Kırbacı Attila'nın Liderlik Sırları,* İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2016.

HALİL İmadüddin, *Ömer b. Abdülazîz,* çev.: Mustafa Solmaz, Timaş Yay., İstanbul 2019.

HAMİDULLAH Muhammed, *İslâm Peygamberi (Hayatı ve Eserleri), (Cilt II),* çev.: Mehmet Yazgan, Beyan Yay., 5. Baskı, İstanbul 2013.

HAMİDULLAH Muhammed, *İslâm Peygamberi (Hayatı ve Eserleri),* çev.: Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İstanbul 2020.

HASAN BEY-ZÂDE AHMED PAŞA, *Devlet Yönetimi İçin Bilgelik Kılavuzu (Usûli'l-hikem fî Nizâmi'l-âlem),* haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2017.

HİNT FİLOZOFU BEYDEBA, *Kelile ve Dimne,* çev.: Ömer Rıza Doğrul, Kapı Yay., 2. Basım, İstanbul 2018.

HZ. ALİ, *Nehc'ül-Belâga,* ed.: Zübeyir Yiğit, Altınpost Yay., 2. Basım, Ankara 2014.

İBN ABDİRABBİH, *Hükümdar ve Siyaset Kitabı,* çev.: Erkan Avşar, Bordo Siyah Yay., İstanbul 2018.

İBNİ ARABİ, *Allah Kimleri Sever?,* çev.: Ekrem Demirli, Hayykitap, 9. Baskı, İstanbul 2018.

İBNİ HALDUN, *Mukaddime, (Evrensel Tarih Üzerine Konuşmalar),* çev.: Sevim Belli, Onur Yay., 2. Baskı, Ankara 2014.

İBRAHÎM BİN MUHAMMED, *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe (Devlet ve İnsan),* çev.: Hayrullah Acar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2016.

İBN MİSKEVEYH, *Tehzîbu'l-Ahlâk,* çev: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul 2013.

İBNU'L-MUKAFFA, *İslâm Siyaset Üslûbu,* çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul 2018.

İBN TEYMİYYE, *Siyaset Es-Siyasetü'ş-Şeriyye,* çev.: Vecdi Akyüz, Dergâh Yay., İstanbul 1985.

İBNÜ'T-TIKTAKA, *El-Fahrî,* çev: Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2016.

İBNÜ'T-TIKTAKÂ, *Siyaset Âdâbı,* tercüme ve inceleme: Harun Yılmaz, Klasik Yay., İstanbul 2017.

İBN ZAFER, *Sülvânü'l-Mutâ' fi Udvâni'l-Etbâ',* çev.: Kara Hâlilzâde Sa'îd Mehmed Efendi, haz: Sadık Yazar, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2014.

İMÂM ALÎ, *Nehcü'l-Belâga*, haz.: Abdülbâki Gölpınarlı, ed.: Rifat Özçöllü, Fatih Yücel, Kapı Yay., İstanbul 2016.

İMAM EBÛ YUSUF, *Kitabü'l-Haraç,* çev.: Ali Özek, Hisar Yay., 2. Baskı, İstanbul 1973.

İMÂM EBÛ YÛSUF, *Kitâbü'l Harâc,* çev.: Müderris-zâde Muhammed Atâ'ullah Efendi, sadeleştiren: İsmail Karakaya, Akçağ Yay., Ankara 1982.

İMAM-I GAZÂLÎ, *İmam-ı Gazâlî'den Yönetim Sırları,* Çelik Yay., İstanbul 2017.

İMAM GAZÂLÎ, *Kalbin İlacı,* çev.: Osman Yolcuoğlu, Gelenek Yay., İstanbul 2017.

İMAM-I GAZÂLÎ, *Nasihatü'l-Mülûk (Mülkün Sultanlarına),* çev.: Osman Şekerci, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul 2016.

İMAM MÂVERDÎ, *Edebü'd-Dünya Ve'd-Din (İslâm'da Dünya ve Din Edebi)*, ter.: Ersan Urcan, ed.: Nurgül Dere, İlk Harf Yay., İstanbul 2018.

İMAM SUYÛTÎ, *Târîhu'l Hulefâ (Halifeler Tarihi)*, ter.: Abdullah Gündüz, tah.: Cemal Mahmud Mustafa, ed.: Recep Songül, Asalet Yay., 2. Baskı, İstanbul 2019.

İNALCIK Halil, *Devlet-i'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Seçme Eserleri-II,* TİBK Yay., 60. Basım, İstanbul 2017.

İNALCIK Halil, *Devlet-i'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Seçme Eserleri-VII,* TİBK Yay., 6. Basım, İstanbul 2018.

İNALCIK Halil, *Kuruluş Ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı, Devlet, Kanun, Diplomasi,* Timaş Yay., 2. Baskı, İstanbul 2019.

İNALCIK Halil, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet,* Kronik Yay., 8. Baskı, İstanbul 2018.

İNALCIK Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600),* çev: Ruşen Sezer, Kronik Yayınları, 26. Baskı, İstanbul 2019.

İNALCIK Halil, *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet,* TİBK Yay., 4. Basım, İstanbul 2018.

İNALCIK Halil, *Rönesans Avrupası, Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci, Seçme Eserleri –V,* TİBK Yay., 11. Basım, İstanbul 2018.

İNCİL (İNCİL'İN ÇAĞDAŞ TÜRKÇE ÇEVİRİSİ), The Gıdeons Internatıonal, Yeni Yaşam Yay., 4. Basım, İstanbul Ekim 1999.

İSMAİL MÜFÎD İSTANBULÎ, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye (Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi)*, çev.: Selime Çınar, ed.: Eşref Altaş, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2014.

İZZETÎ Ebulfazl, *İslâm'da Siyaset Teorisi,* çev.: Yasin Demirkıran, İnsan Yay., İstanbul 2014.

KÂDI HÜSEYİN B. HASAN, *Letâ'ifü'l-Efkâr,* haz.: Özgür Kavak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018.

KÂNDEHLEVÎ M. Yusuf, *Hadislerle Müslümanlık,* çev.: Ahmet M. Büyükçınar, A. Ömer Tekin, Ö. Faruk Harman, Kalem Yay., 4. Baskı, İstanbul 1980.

KARAGÖZ İsmail, *Esma-i Hüsna,* DİB Yay., 3. Baskı, Ankara 2016.

KARAGÖZ İsmail, *Kürsüden Öğütler-52 Konuda Vaaz Örnekleri (İslam Ahlâkı),* haz: İsmail Karagöz, DİB Yay., 5. Baskı, Ankara 2017.

KARAMAN Fikret, KARAGÖZ İsmail, PAÇACI İbrahim, CANBULAT Mehmet, GELİŞGEN Ahmet, URAL İbrahim, *Dinî Kavramlar Sözlüğü,* DİB Yay., Ankara 2006.

KARAMAN Fikret, *Din ve Sosyal Hayat (Makaleler),* DİB Yay., Ankara 2011.

KARATAŞ Ali İhsan, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı (Bursa Örneği),* Gökkubbe (Bilimevi) Yay., İstanbul 2009.

KÂTİP ÇELEBİ, *Düstûru'l-amel li Islâhi'l-halel (Siyaset Nazariyesi),* haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2016.

KILIÇ Recep, *İslam'a Giriş-Evrensel Mesajlar (İslam Ahlakı),* ed.: Mehmet Paçacı, DİB Yay., Ankara 2008.

KINALIZÂDE ALİ ÇELEBİ, *Ahlâk-ı Alâ'î,* haz.: Mustafa Koç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2014.

KOÇ Zafer, *Kürsüden Öğütler-52 Konuda Vaaz Örnekleri (Nimetlere Şükretmek),* haz.: İsmail Karagöz, DİB Yay., 5. Baskı, Ankara 2017.

KONULARINA GÖRE KUR'AN (SİSTEMATİK KUR'AN FİHRİSTİ), haz.: Ömer Özsoy, İlhami Güler, Fecr Yay., 22. Baskı, Ankara 2019.

KÖKSAL Mustafa Âsım, *İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (a.s.) ve İslâmiyet-Medine Devri) (Cilt 11),* Şamil Yay., İstanbul 1981.

KUDÂME İBN CAFER, *Kitabü'l Harac,* çev.: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul 2018.

KUR'AN-I KERİM MEÂLİ, meal haz.: Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, DİB Yay., 3. Baskı, İstanbul 2017.

KUTSAL KİTAP (ESKİ VE YENİ ANTLAŞMA, TEVRAT-ZEBUR-İNCİL), Yeni Çeviri, Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yay., İstanbul 2014.

LÜTFİ PAŞA, *Asafnâme,* haz.: Ahmet Uğur, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Aralık 2017.

MATRAKÇI NASÛH, *Tuhfetü'l-Guzât (Bir Silahşorluk Risalesi)*, haz.: Ümran Karadeniz, TTK Yay., Ankara 2019.

MÂVERDÎ, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk,* haz.: Abdüsselam Arı, ed.: Özgür Kavak, Hızır Murat Köse, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019.

MÂVERDÎ, *Siyaset Sanatı,* çev.: Mustafa Sarıbıyık, Ark Kitapları (Özgü Yayıncılık), 2. Baskı, İstanbul 2016.

MÂVERDÎ, *Yönetimin Esasları,* çev.: Mehmet Ali Kara, İlke Yay., 3. Baskı, İstanbul 2013.

MÂVERDÎ, *Yüce Hedefler Kitabı,* çev.: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, haz.: Yaşar Çalışkan, Büyüyen Ay Yay., 3. Baskı, İstanbul Mart 2018.

MEHMED NİYAZİ, *İslâm Devlet Felsefesi*, Ötüken Neşriyat, 10. Basım, İstanbul Aralık 2015.

MEHMED NİYAZİ, *Türk Devlet Felsefesi,* Ötüken Neşriyat, 12. Basım, İstanbul Ekim 2017.

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RÛMÎ, *Mesnevî-i Şerîf,* çev.: Tâhirü'l-Mevlevî (Tâhir Olgun), haz.: Recep Kibar, Sabah-Kırkambar Yay., İstanbul 2014.

MUHAMMED B. TURTÛŞÎ, *Sirâcu'l-Mülûk (Siyaset Ahlâkı ve İlkelerine Dair)*, haz.: Said Aykut, tas.: İbrahim Tezer, İnsan Yay., İstanbul 1995.

NİZAMÜ'L-MÜLK, *Siyasetname,* çev.: Mehmet Taha Ayar, TİBK Yay., XIV. Basım, İstanbul 2018.

OĞUZOĞLU Yusuf, *Osmanlı Devlet Anlayışı,* Eren Yay., 2. Baskı, İstanbul 2005.

ÖZBİLGEN Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı, (Âdâb-ı Osmaniyye),* İz Yay., İstanbul 2011.

ÖZGEN Cansu Canan, GÖKSU Erkan, *Türklerin Büyükleri Asya'dan Avrupa'ya Hazar'dan Akdeniz'e (Nizâmü'l-Mülk),* ed.: Can Uyar, Kronik Yay., İstanbul 2018.

ÖZTUNA Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi (Cilt 5)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.

ÖZTUNA Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi (Medeniyet Tarihi) (Cilt 2),* Ötüken Neşriyat, 5. Basım, İstanbul 2017.

PÎR MEHMED ZA'İFÎ, *Gülşen-i Mülûk (Hükümdarlar Bahçesi),* haz.: Vedat Ali Tok, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2013.

PLATON, *Devlet,* çev.: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, TİBK Yay., XXXVII. Basım, İstanbul 2018.

PLATON, *Yasalar,* çev.: Candan Şentuna, Saffet Babür, Kabalcı Yay., İstanbul 2012.

SARIÇAM İbrahim, ERŞAHİN Seyfettin, *İslâm Medeniyeti Tarihi,* TDV Yay., 7. Baskı, Ankara 2016.

SEGUR, *Kişver-i Derûn (İçimizdeki Ülke),* çev.: Sahak Abro, haz: Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2018.

SEZGİN Fuat, *Arap-İslâm Bilimleri Tarihi, (Cilt I),* çev.: Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı, Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı Yay., 2. Baskı, İstanbul 2015.

SİVAS MUTASARRIFI ABDÎ EFENDİ, *Nutk-ı Bî Pervâ ile Akl-ı Dânâ Beyninde Muhâvere (Dil ile Akıl Arasında Söyleşi),* haz.: Mesut Ayar, Nazlı Altunsoy, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2017.

SMITH Adam, *Ahlaki Duygular Kuramı,* çev.: Derman Kızılay, Pinhan Yay., İstanbul 2018.

SULTAN MURAD HAN, *Fatih Sultan Mehmed'e Nasihatler,* haz.: Abdullah Uçman, ed.: Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul 2017.

SUN TZU, *Savaş Sanatı,* çev.: Pınar Erturan, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 2018.

ŞÂBAN Zekiyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh),* not, ter.: İbrahim Kâfi Dönmez, TDV Yay., 31. Baskı, Ankara 2019.

ŞEHRİSTÂNÎ, *El-Milel Ve'n-Nihal,* çev.: Mustafa Öz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2015.

ŞEKER Mehmet, GENÇ Süleyman, *Türk İslâm Medeniyeti Tarihi,* Mihrabad Yay., İstanbul 2018.

ŞEYHOĞLU MUSTAFA, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ,* haz.: Kemal Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2013.

ŞEYZERÎ Ebü'n-Necîb Celâleddin, *Nehcü's-Sülük fî Siyaseti'l-Mülük (Siyaset Stratejileri),* çev.: Nahîfî Mehmed Emin Efendi, haz.: Ensar Köse, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Temmuz 2013.

ŞEYZERÎ, *Yöneticinin Nitelikleri,* çev.: Osman Arpaçukuru, İlke Yay., 3. Baskı, İstanbul 2013.

ŞİHÂB EN-NEYRÎZÎ, *Miftâhu's-Sa'âde Fi Kavâ'idi's-Siyâde,* çev.: Abdollah Dodangeh, ed.: Hüseyin Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2018.

ŞİMŞİRGİL Ahmet, *Kayı X Osmanlı Tarihi II. Abdülhamid Han,* Timaş Yay., 3. Baskı, İstanbul 2019.

ŞİMŞİRGİL Ahmet, ÇİFT Pelin, *Adalet Ustaları,* Destek Yay., İstanbul 2017.

ŞİMŞİRGİL Ahmet, *Kayı II Osmanlı Tarihi Cihan Devleti,* Timaş Yay., 25. Baskı, İstanbul 2018.

ŞİMŞİRGİL Ahmet, *Kayı III Osmanlı Tarihi Haremeyn Hizmetinde,* Timaş Yay., 21. Baskı, İstanbul 2018.

ŞİMŞİRGİL Ahmet, *Kayı IV Osmanlı Tarihi Ufukların Padişahı: Kanunî,* Timaş Yay., 21. Baskı, İstanbul 2018.

ŞİRÂZÎ Sadi-i, *Bostan,* haz.: Sadık Yalsızuçanlar, Antik Dünya Klasikleri (Lacivert Yay.), İstanbul 2017.

ŞİRÂZÎ Şeyh Sadi, *Gülistan (Doğu Klasikleri),* haz.: Ali Kemal, Anonim Yay., İstanbul 2016.

ŞİRÂZÎ Sa'dî-yi, *Takrirat-ı Selâse,* çev.: Turgay Şafak, Büyüyen Ay Yay., İstanbul Nisan 2016.

TAŞKÖPRÎZÂDE AHMED EFENDİ, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye (Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi)*, çev.: Mustakim Arıcı, metin: Elzem İçöz, Mustakim Arıcı, ed.: Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2014.

TUNUSLU HAYREDDİN PAŞA, *Akvemü'l-Mesâlik fî Marifeti Ahvâlü'l-Memâlik (Ülkelerin Durumunu Öğrenmek İçin En Doğru Yol),* çev.: Kerim Suphi Muhammed, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2017.

TURAN Abdulkadir, *Cihadın Âdil Kılıcı Selâhaddin Eyyûbî,* Erdem Yay., İstanbul 2018.

TURAN Osman, *Selçuklular ve İslâmiyet,* Ötüken Neşriyat, 11. Basım, İstanbul 2018.

TURSUN BEY, *Târîh-i Ebü'l-Feth,* haz.: Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1977.

TÜRCAN Talip, *TDV İslam Ansiklopedisi, Şeriat, (Cilt 38),* İstanbul 2010, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

TÜRCAN Talip, *TDV İslam Ansiklopedisi, Şûra, (Cilt 39),* İstanbul 2010, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı,* Türk Tarih Kurumu Yay., 4. Baskı, Ankara 2014.

VURAL Cuma, *Osmanlı'dan Hikâyeler,* Panama Yay.

YAHYA İBN ADÎ, *Tehzîbü'l-Ahlâk (Ahlâk Eğitimi)*, çev.: Harun Kuşlu, ed.: İlhan Kutluer, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2013.

YALTKAYA Şerafeddin, *Arapların Gözüyle Türkler (9-12. Yüzyıllar),* haz.: Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2018.

YAVUZ Hulûsi, *Osmanlı Devleti ve İslâmiyet,* İz Yay., İstanbul 1991.

YAZIR Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili,* sadeleştirme: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Azim Dağıtım, İstanbul 2017.

YEĞİN Abdullah, BADILLI Abdülkadir, İSMAİL Hekimoğlu, ÇALIM İlham, İTTİHAD İLMÎ ARAŞTIRMA HEYETİ, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*, Sebat Yay., İstanbul 2006.

YILDIRIM Tahsin, ÖZTÜRKÇÜ İbrahim, *Osmanlı Padişahlarının Manevî Dünyası,* Yağmur Yay., 7. Baskı, İstanbul 2013.

YUSUF HAS HACİB, *Kutadgu Bilig,* Ema Klasik Yay., ed.: Tûba Öztürk, İstanbul 2017.

ZENCÂNÎ, *Kitâbu'l-letâifi'l-'Alâiyye fi'l-fedâili's-seniyye (Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyâsetnâme)*, haz.: Hasan Hüseyin Adalıoğlu, ed.: Sahure Ergüzel, Yeditepe Yay., 2. Baskı, İstanbul 2019.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCID	0000-0002-8123-2262
Adı Soyadı	Mustafa ÜNAL
Doğum Yeri	Kalecik
Doğum Tarihi	01.06.1986

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Eskişehir Anadolu Üniversitesi
Fakülte	İşletme
Bölüm	İşletme

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	**KPDS (…..) ÜDS (….) TOEFL (….) EILTS (….)**
…	-

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Esnaf
Görevi/Pozisyonu	Satış Elemanı
Tecrübe Süresi	15 Yıl

KATILDIĞI

Kurslar	-Çankırı Nurettin Ok Halk Eğitim Merkezi İngilizce Kursu, -Çankırı Nurettin Ok Halk Eğitim Merkezi Osmanlı Türkçesi Kursu, -Çankırı Gürhan Titrek Mesleki Eğitim Merkezi Oto Yedek Parça Satış Elemanlığı Usta Öğreticilik Kursu, -Çankırı Nurettin Ok Halk Eğitim Merkezi

	Bahçecilik Alanında Arı Yetiştiriciliği Kursu, -Çankırı Korgun Halk Eğitim Merkezi Hayvan Yetiştiriciliği Kursu, -Çankırı Nurettin Ok Halk Eğitim Merkezi Emlak Danışmanlığı Kursu, -Çankırı Nurettin Ok Halk Eğitim Merkezi Avcı Eğitimi Kursu, -Çankırı Tarım İl Müdürlüğü Bitki Koruma Ürünleri Uygulama Eğitimi Kursu.
Projeler	-Çankırı Koyun ve Keçi Yetiştiricileri Birliği Küçükbaş Hayvan Islahı ve Yetiştiriciliği Projesi

İLETİŞİM

Adres	-Buğday Pazarı Mah. Abdullah Tomak Sk. İlhan Tomak Apt. A Blok No: 2/1 Çankırı
E-mail	mustafaunal6460@hotmail.com